

Honvédségi Szemle

152. ÉVFOLYAM
2024/2. SZÁM

A HAZÁÉRT

**A Magyar Honvédség szakmai,
tudományos folyóirata
Kiadja a Honvéd Vezérkar**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Porkoláb Imre dandártábornok (PhD)

Tagok:

Dr. B. Stenge Csaba (PhD)

Dr. Bali Tamás ezredes (PhD)

Dr. Balla Tibor ezredes (PhD)

Dr. Boldizsár Gábor ezredes (PhD)

Dr. Csiki Varga Tamás (PhD)

Dr. Daruka Norbert őrnagy (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Harold E. Raugh alezredes (PhD)

(Los Angeles-i Egyetem)

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes (PhD)

Dr. Kiss Álmos Péter (PhD)

Dr. Király László (CSc)

Dr. Koller József dandártábornok (PhD)

Dr. Lippai Péter dandártábornok (PhD)

Dr. Luís Manuel Brás Bernardino alezredes (PhD)

(Katonai Akadémia, Lisszabon)

Dr. Molnár Ferenc dandártábornok (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Rajnai Zoltán (PhD)

Dr. Rudolf Urban ny. dandártábornok (CSc)

(Cseh Köztársaság Rendőri Akadémiája, Prága)

Dr. Sári Gábor alezredes (PhD)

Dr. Sascha-Dominik Bachmann (LLD)

(Bournemouth-i Egyetem)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Srdja Trifković (PhD)

(Banja Luka-i Egyetem)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Dr. Wagner Péter (PhD)

A kiadásban és terjesztésben közreműködik
a HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató
Közhasznú Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó

Felelős vezető: Kulcsár Gábor ügyvezető

A Zrínyi Kiadó igazgatója: Dr. Hajdú Ferenc (PhD)

Szerkesztőség:

Felelős szerkesztő: Havasi Máté

E-mail: havasi.mate@hmzrinyi.hu

Telefon: +36 70-199-8648

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Vermes Judit

Tördelés: Petrezselyem Kitti

Szerkesztőségi titkár: Pásztor Júlia

E-mail: pasztor.julia@hmzrinyi.hu

Cím: 1024 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 7–9.

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató

Közhasznú Nonprofit Kft.,

Kreatív Tervező és Sokszorosító Igazgatóság

Felelős vezető: Pásztor Zoltán igazgató

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó
könyvesboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.), valamint
webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

ISSN 2060-1506 (nyomtatott); ISSN 2732-3226 (online)

A Honvédségi Szemlé az MTA Hadtudományi Bizottság

„A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődei:

Ludovica Academia Közlönye, Magyar Katonai Közlöny,

Magyar Mars, Magyar Katonai Szemle, Honvéd,

Katonai Szemle, Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja

az Európai Katonai Sajtószövetségnek (EMPA).

ZRÍNYI KIADÓ

Honvédségi Szemle

152. ÉVFOLYAM,
2024/2. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

FÓKUSZBAN

Böröndi Gábor vezérezredes:

Az európai védelmi architektúra jövője 3

HADERŐSZERVEZÉS-, FEJLESZTÉS

Molnár Gábor hadnagy:

Ukrajna területvédelmi rendszere 7

Kiss Álmos Péter:

Az orosz–ukrán háború céljait támogató orosz stratégiai kommunikáció 19

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Nagy Imre:

Az Iszlám Állam újabb térnyerése: az Iszlám Állam – Mozambik 35

Adorján Zsuzsanna:

Veszélyes egyensúlypolitika – Oroszország és Törökország viszonya 54

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Torba Attila ezredes:

A nukleáris elrettentés katonai oktatásának szükségessége 60

HADTÖRTÉNELEM

Mészáros Zoltán:

A Ludovika Akadémia Közlönyének első tíz éve (1873–1883) 74

Turcsányi Károly ny. ezredes – Tóth Dominik:

Az innováció értelmezése a hadtörténetben a huszita harci szekér
és a szekérvártaktika vizsgálatán keresztül 86

Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok:

A határőrségi aknamezők 1957–1971 között 97

<i>Padányi József vezérőrnagy – Balla Tibor ezredes:</i> Katonai műszaki kiválóságok (1.)	111
--	-----

SZEMLE

<i>Szakály Sándor:</i> Egy csapattiszt emlékezései	133
<i>Végh Ferenc ny. vezérezredes:</i> Nemzetközi szakirodalmi szemle	135
<i>Gál Csaba ny. ezredes:</i> Katonai és haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból	148

ABSTRACT	158
--------------------	-----

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk figyelmüket arra, hogy a kiadvány végén található szerzői útmutatónk megújult. A legfontosabb változtatás a részletesebb és áttekinthetőbb forrásjelölési rendszer. Ennek értelmében elsősorban a lábjegyzetek formátuma válik jóval egyszerűbbé, ezért mindenkit kérünk, gondosan tekintse át a teljes útmutatót. A 2024/1. számtól kezdve már ezt használjuk.

Köszönjük!

HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó
Folyóirat-szerkesztőség

Böröndi Gábor vezérezredes:

AZ EURÓPAI VÉDELMI ARCHITEKTÚRA JÖVŐJE

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A 22. Berlini Biztonságpolitikai Konferenciát 2023. november 29–30-án tartották a német fővárosban „Európa és a NATO – Az elkötelezettség és az ellenálló képesség erősítése” címmel. A tanácskozáson panelelőadást tartott dr. Böröndi Gábor vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke. Az alábbiakban közreadjuk előadása magyar nyelvű, szerkesztett változatát.¹

KULCSSZAVAK: biztonság- és védelempolitika, reziliencia, fenyegetések, EU, NATO, regionális együttműködés, új hadszínterek, technikai-technológiai korszerűsítés, stratégia

A SZERZŐRŐL:

Dr. Böröndi Gábor vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke (ORCID: 0009-0009-7948-6130; MTMT: 10094740)

Súlyos csapást mért az Ukrajna elleni orosz invázió az európai biztonsági architektúrára, ami gyors változásokra kényszerítette a rendszert, amelyet többé-kevésbé működőképesnek hittünk. Ebben a kontextusban mind a képességeinket, mind pedig a jövőre vonatkozó stratégiánkat felül kell vizsgálni. Bár a megváltozott biztonsági helyzetben az Egyesült Államokat is magában foglaló NATO-nak van a legtöbb feladata, a háború nemzetközi, hibrid jellege miatt Európának is többet kell tennie. A 2022. évi Stratégiai Iránytű² egyértelműen fogalmaz: az Európai Uniónak (EU) gyorsabban és határozottabban kell cselekednie, döntéseket hoznia, gyorsítania kell a képességfejlesztést és erősíteni kell a partnerséget a NATO-val. Ez a háború mindent felszínre hozott, ami korábban csak homályosan látszott.

Az orosz–ukrán háború megmutatta, hogy a NATO az európai biztonság és védelem egyik legfontosabb garanciája. A Krím 2014-es orosz annektálása óta a Szövetség folyamatosan erősíti elrettentési és védelmi képességeit, 2022-ben új stratégiai koncepciót³ fogadott el, valamint képes szembenézni a különböző irányokból érkező kihívásokkal és fenyegetésekkel.

2022 februárja óta a legtöbb európai nemzet felismerte, hogy az öreg kontinensnek komolyabb katonai erővel kell rendelkeznie, ha helyt akar állni egy nagy intenzitású konfliktusban. Az Egyesült Államok mint globális nagyhatalom egyre inkább Ázsiára figyel. Az EU vezetői a 2022. március 10–11-i versailles-i csúcson⁴ megállapodtak abban, hogy az európai védelmi együttműködési erőfeszítéseket a védelmi képességek megerősítésére és az európai védelmi ipar fejlesztésére összpontosítják. A jövőben a NATO-nak egyértelműen szüksége lesz egy még erősebb európai pillérré. Más szóval, az európai államoknak nagyobb felelősséget kell vállalniuk saját védelmükért. E cél eléréséhez Európának három dologra van szüksége: 1) több erőforrásra, 2) a szuverén nemzetállamok közötti fokozott regionális

¹ Az előadás eredeti változatát lásd Future Defence Architecture... 2023, 14–15.

² A Strategic Compass... 2022, 3–4.

³ NATO 2022 Strategic Concept 2022.

⁴ The Versailles declaration 2022.

együttműködésre, illetve 3) egy versenyképes védelmi iparra, amely fejlett védelmi kutatás-fejlesztésen és innováción alapul.

A 2023 júliusában Vilniusban megújított védelmi költségvetési vállalások következtében 2024-ben már 18 NATO-tagország katonai költségvetése éri el a GDP 2%-át, az európai nemzetek védelmi kiadása pedig 380 milliárd euró lesz.⁵ Magyarország már 2023-ban elérte a 2%-os GDP-arányos védelmi kiadást. Hazánk a haditechnikai eszközök és felszerelések döntő többségét az európai védelmi piacról teremti elő, amivel támogatja a védelmi ipari és technológiai bázis egészének fejlesztését és elősegíti az interoperabilitást.

A tagállami erőfeszítéseken túl a regionális szintű együttműködés olyan többszörös erőte-nyező, amely különösen fontos szerepet játszik az európai védelmi képességek megerősíté- sében. Jól példázza ezt a székesfehérvári helyországban működő Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság (Headquarters Multinational Division Centre – NATO HQ MND-C), amelyet a NATO 2022 májusában aktivált a szövetségi erőstruktúrába. A tervek szerint az idei év végén teljes műveleti készenlélet elérő többnemzeti parancsnokságot⁶ azért hozta létre a régió három nemzete (Magyarország, Horvátország és Szlovákia), hogy meg- erősítse a NATO katonai vezetési és irányítási rendszerét a keleti irányban. Hasonló célokat értünk el azzal, hogy vezető nemzetként Szolnokon létrehoztuk a Regionális Különleges Műveleti Parancsnokságot (Regional Special Operations Component Command – R-SOCC), amelyhez Ausztria, Horvátország, Szlovákia és Szlovénia biztosít Különleges Műveleti Erőket (Special Operations – SOF). A regionális komponensparancsnokság 2024-ben éri el a teljes műveleti készenléletet.⁷

Az elmúlt évben a V4 védelmi miniszteri találkozón három visegrádi ország (Csehország, Magyarország és Lengyelország) írt alá együttműködési megállapodást⁸ a szlovák légtérelen- őrzés közös biztosításáról. Ez egy fontos regionális kezdeményezés, amely hozzájárul a kelet- európai légtérvédelemhez, hiszen a szomszédos államok addig biztosítják a légtérfelügyeleti feladatokat, amíg Szlovákia meg nem kapja az F-16-os vadászgépeket. A korábban vállalt olasz és magyar légtérelenőrzés Szlovénia felett, valamint az olasz vezetésű, Olaszország, Szlovénia és Magyarország részvételével működő többnemzeti szárazföldi erők (Multi- national Land Force – MLF) tevékenysége bizonyítja, hogy Magyarország fontosnak tartja a közép-európai katonai együttműködést, és ezen keresztül is hozzájárul az európai biztonsági struktúra ellenálló képességének erősítéséhez.

Hazánk 2024-es Közép-európai Védelmi Együttműködés (Central European Defence Cooperation – CEDC) elnökségének középpontjában a nyugat-balkáni térség biztonsága és stabilitása áll majd. Ennek jegyében törekedni fogunk a magas szintű párbeszéd és a gyakorlati együttműködés kiterjesztésére a CEDC többi tagjával (Ausztria, Horvátország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia) és a nyugat-balkáni államokkal. Ennek egyik megnyil- vánulása, hogy 2024 januárjában átvesszük Ausztriától az EUFOR-parancsnokság vezetését Bosznia-Hercegovinában. Emellett az uniós bővítés szorgalmazása lesz az egyik legfontosabb prioritás Magyarország 2024 második félévi EU-elnökségének, amely a hat nyugat-balkáni tagjelölt állam, valamint Moldova és Grúzia uniós csatlakozásának gyorsítását célozza.⁹

⁵ Defence expenditure as percentage... 2024.

⁶ Navarrai 2023.

⁷ Four NATO Allies... 2021.

⁸ Csorbatói V4 megállapodás... 2023.

⁹ Navracsics Tibor et al. 2023, 83–94.

A stabilitás és a békés fejlődés lehetőségeinek EU-n kívüli területekre történő kiterjesztése egyértelműen az európai *reziliencia* erősítését szolgálja.

Az Ukrajnában zajló háború a konvencionális katonai képességek fejlesztésének alapvető fontosságára világít rá, mert enélkül a hadban álló ország folyamatos támogatása nem valósítható meg. Rámutat arra is, hogy a fenyegetések többféle műveleti térben jelentkeznek, mind rejtett, mind nyílt módon, mivel az ellenfelek folyamatosan igyekeznek a műveleti környezetet a saját előnyük szerint alakítani. Bár a hadviselés hagyományos területei továbbra is a katonai képességfejlesztés fő fókuszában állnak, a konfliktusok már nem korlátozódnak csak ezekre a területekre. Új korszak tanúi vagyunk, amikor a haderők jövőbeni transzformációs feladatainak meghatározása egyidejűleg történik a hadszíntéri operatív igények sürgős kielégítésével. Erre jó példa a legújabb műveleti területek, mint a kibertér és a világűr bevonása a háború megívásába, amely nemcsak a jövőbeni biztonsági architektúrák felépítését, hanem a jelen hadműveleti feladatainak megoldását is követeli. Együtt kell kezelnünk a jövő és a jelen kihívásait és követelményeit.

A feltörekvő és korszakalkotó technológiák kulcsfontosságúak lesznek, és már most számos lehetőséget kínálnak a multiterben zajló műveletek támogatásához, beleértve a mesterséges intelligenciát (MI), a gépi tanulást, a fokozott helyzetfelismerést és a hatékony döntéshozatalt. Az innováció tehát nemcsak a védelmi ipar számára, hanem a katonai erők műveleti képességeinek fejlődéséhez is elengedhetetlen. Ebben a szellemben 2023 februárjában a Honvédelmi Minisztérium (HM) létrehozta a Védelmi Innovációs Kutatóintézetet, amely a polgári és katonai célra egyaránt alkalmazható technológiák feltérképezésére és védelmi-katonai célú hasznosítására hivatott. A fejlesztések hatékony alkalmazása érdekében szélesebb körű és intenzívebb együttműködésre lesz szükség a katonai és nem katonai szereplők között. Az alulról felfelé építkező megközelítés segít a kihívások beazonosításában, olyan megoldásokat és innovatív eljárásokat kínál, amelyek valamennyi (stratégiai, hadműveleti, harcászati) szinten megjelennek, beleértve magukat a harcoló katonákat is.

A tagállami védelmi iparágak, a nemzeti döntéshozók és az Európai Unió két- és többoldalú együttműködése révén megvalósuló szinergiák összekapcsolása tovább segítheti a fegyveres erők fejlesztését, lehetővé téve a szövetséges vezetési és irányítási rendszerek magasabb szintű műszaki interoperabilitását. Magyarországon ezt a tevékenységet az N7 Nemzeti Védelmi Ipari Innovációs Holding szervezi és támogatja.

Közép- és Kelet-Európában a nehézfegyverzet, a tüzérségi és légvédelmi rendszerek, a rakétavédelem és a légierő terén már most haditechnikai generációváltás zajlik, amely nagyobb európai lőszer-, rakéta- és robbanóanyag-kapacitások létrehozásával párosul. A mai biztonsági környezetben Magyarország az Európai Unió iparpolitikájához, közös biztonság- és védelempolitikájához igazítja hazai védelmi iparának fejlesztését. Nemzeti haderőfejlesztési elképzeléseink és törekvéseink nemcsak a hadiiparunk fejlesztéséhez kapcsolódnak szorosan, hanem egy ütőképes és hatékony honvédség építéséhez is, amelyet a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósítása biztosít.

Európa jövőbeni védelmi biztonsági architektúrája a lehető legerősebb nemzeti hadsereget várja a tagállamok részéről, amelyek több műveleti térben, egymással összekapcsolva képesek a rendeltetésüket megvalósítani NATO- vagy EU-keretben, illetve multinacionális együttműködési formációkban. A regionális partnerségek keretében a földrajzi közelség és a közös gondolkodásmód megkönnyíti az együttműködést, hatékonyabbá teszi az innovációt és a haderő-korszerűsítés költségeinek felhasználását. A hatékonyság mellett olyan csúcstechnológiákra is szükség van, amelyek lehetővé teszik a kiszámíthatatlan geostratégiai környezet biztonsági kihívásainak és fenyegetéseinek kezelését az átfogó, multiterben zajló

hadműveleti környezetben. Magyarország a védelmi költségvetés mintegy 40%-át költi korszerű haditechnikai eszközökre.

Az Ukrajnában és Izraelben zajló tragikus háborúnak arra kell emlékeztetnie mindannyiunkat, hogy nincs vesztegetni való időnk. Ezért is fontos, hogy a Magyar Honvédség modernizációja a tervek szerint haladjon előre, képesek legyünk – ahogy a Nemzeti Katonai Stratégia¹⁰ is meghatározza – végrehajtani az önvédelmi és elrettentési feladatainkat a szárazföldön, levegőben és a kibertérben. Stratégiai célunk, hogy 2030-ra olyan nemzeti haderőt építsünk, amely a NATO-val és az EU-val együttműködésben képes garantálni az ország biztonságát, miközben a régió egyik meghatározó haderejévé fejlődik. Nemcsak ellenséges támadást elrettentő erővel rendelkezik, hanem támogatja az összkormányzati védekezést a katonai és nem katonai kihívásokkal, veszélyekkel és fenyegetésekkel szemben, továbbá képes ellátni a NATO- és EU- tagságból fakadó feladatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 20.)
- *A Strategic Compass for Security and Defence*. Council of the European Union, Brussels, 2022. 03. 21. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (Letöltés időpontja: 2024. 02. 08.)
- Csorbatói V4 megállapodás – Magyarország is beszáll légtérünk védelmébe. bumm.sk, 2023. 06. 12. <https://www.bumm.sk/belfold/2023/06/12/csorbatoi-v4-es-megallapodas-magyarorszag-is-beszall-a-legterunk-vedelmebe> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 17.)
- *Defence expenditure as percentage of GDP NATO total and NATO Europe*. Meeting of NATO Ministers of Defence, Brussels, 2024. 02. 15. FACTSHEET-NATO-defence-spending-en.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 02. 17.)
- *Four NATO Allies and one partner boost Special Operations Forces capabilities*. NATO – News, 2021. 05. 12. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183643.htm (Letöltés időpontja: 2024. 02. 17.)
- *Future Defence Architecture in Europe as a Consequence of the War in Ukraine*. In: BSC 2023 – Nr. 20 – 2023. 11., 14–15.
- *NATO 2022 Strategic Concept*. Madrid Summit, 2022. 06. 29. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 02. 08.)
- Navarrai, Mészáros Márton: *Everything is in place for achieving full operational capability*. defence.hu, 2023. 06. 30. <https://defence.hu/news/everything-is-in-place-for-achieving-full-operational-capability.html> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 17.)
- Navracsecs Tibor et al.: *On the Way to the Hungarian EU Presidency*. Ludovika University Press, Budapest, 2023.
- *The Versailles declaration, 10 and 11 March 2022*. European Council, 2022. 03. 11. <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 08.)

¹⁰ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat.

Molnár Gábor hadnagy:

UKRAJNA TERÜLETVÉDELMI RENDSZERE

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.2

ÖSSZEFOGLALÓ: *Ukrajna 2013-tól folyamatos lépéseket tett területvédelmi rendszerének fejlesztésére és átalakítására. Az ezzel kapcsolatos különböző elgondolások az éppen fennálló helyzetre való tekintettel többször is módosultak az országot ért, 2022. február 24-ei orosz támadást megelőzően. A tanulmány az ukrán területvédelmi rendszernek az említett időintervallumban történő fejlesztési folyamatát ismerteti.*

KULCSSZAVAK: *területvédelem, területvédelmi erők, Nemzeti Gárda, önkéntes zászlóaljak, nemzeti ellenállás koncepciója, Ukrajna*

A SZERZŐRŐL:

Molnár Gábor hadnagy, az MH Területvédelmi Erők Parancsnoksága Tervezési Főnökség beosztott tisztje, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0000-0002-7227-9405; MTMT: 10054186)

BEVEZETÉS

A területvédelemről alkotott nézetek meglehetősen eltérőek. Hazánkban a területvédelem elsősorban mint feladatrendszer jelenik meg, amely döntően a hátsóország védelmével összefüggő tevékenységeket takar.¹ Ez az egykori szovjet katonai gondolkodás hazánkra kifejtett hatásából fakad. A szovjet hadműveleti doktrínák a Szovjetunió fegyveres erői és a Varsói Szerződés országai hagyományos katonai képességeinek a NATO-val szembeni jelentős erőfölényéből indultak ki, ami alapján támadó szellemű hadműveleti koncepciókat dolgoztak ki. Ezek alapvetése az volt, hogy erők rövid idő alatt képesek leküzdeni vagy áttörni a NATO előretolt védelmét és mindvégig fenntartani a kezdeményezést. Azt feltételezték, hogy honi területüket ezért csak korlátozottan érintik majd a szárazföldi hadműveletek, így az mindvégig megőrzi hátsóország jellegét, és amelyre így elsősorban a harmadik dimenzióból érkező csapások és tömegpusztító fegyverek, valamint a kisebb légideszant-, átszivárgó, felderítő- és diverzáns erők jelenthetnek fenyegetést.² A szovjet katonai gondolkodásban a hátsóország ezen fenyegetésekkel szembeni védelmét tekintették területvédelemnek, amely feladatok ellátására elsősorban területvédelmi tartalékos erőket és különböző félkatonai szervezeteket (pl. belügyi csapatokat vagy a magyar Munkásőrséghez hasonló ún. népi milíciákat) alkalmaztak. Általában ez a megközelítés volt jellemző a többi katonai nagyhatalomra, illetve azon kisebb országokra is, amelyek valamelyik katonai nagyhatalom szövetségeseiként azok katonai gondolkodását adaptálták.

¹ Vö. Berkáné 2015, 641.; Krajnc 2019, 1085.

² Erre vonatkozólag részletesen lásd FM 100-2-1 The Soviet Army... 1984.

A korlátozott katonai képességekkel rendelkező semleges országok esetében ezzel szemben a területvédelmet egy átfogó védelmi koncepciónak tekintették/tekintik, amely az ország katonai védelmével azonos. Ennek oka, hogy ezek a nemzetek abból az alapesetből indultak ki, hogy nem képesek egy nagy erejű támadást már a határövezetben elhárítani, illetve a támadókat ott feltartóztatni, ezért országuk jelentős része vagy akár egésze hadművelleti területté válik. A potenciális agresszor jelentős erőfölényére való tekintettel ezért fegyveres erők egészét – beleértve a területvédelmi csapatokat is – a saját terület teljes mélységében folytatott védelmi harcokra készítették fel. Ezek a nemzetek a területvédelem alatt ezért egy olyan hadászati védelmi koncepciót értenek, amely a háború – esetükben korlátozott – végső célját hivatott megvalósítani: az eredeti helyzet visszaállítását. Ezzel összefüggésben gyakorta nevezik a területvédelmet katonai stratégiai koncepciónak is, mivel a területvédelem a politikai célt valósítja meg, és az ország katonai védelmének erre a védelmi hadműveletről történő felkészítését az elrettentés eszközének tekintik. Ez az elrettentés azonban – a potenciális agresszor jelentős erőfölényére való tekintettel – nem a „hagyományosnak” tekintett háborús cél (a saját akarat szemben álló félre történő rákényszerítése annak ellenállásra képtelenné tételével) megvalósítását helyezi kilátásba (büntetésen alapuló elrettentés), csupán olyan hadművelleti helyzet megteremtését, amely a támadó számára a támadással elérhető előnyökhöz képest aránytalanul nagy élőerő-, anyagi és idővesztéssel járhat (megtagadásra alapuló elrettentés).

Ami ezeknek a megközelítéseknek a legfőbb jellemzője, hogy az alacsonyabb harcértékű területvédelmi erőket a hadműveletek során döntően kis alegységekben, visszamaradó erőként alkalmazzák, elsősorban a támadó szárnyai, kikülönített erői, utánpótlási vonalai és puha célpontjai elleni korlátozott célú támadások (lesállítás, rajtaütés) végrehajtására. Nem egy esetben ugyanakkor a visszamaradó területvédelmi erőkkel mint a megszállt területeken alulról szerveződő fegyveres ellenálló csoportok „alapsejtjeivel” is számolnak. Ez az elgondolás a legszemléletesebben az egykori jugoszláv területvédelmi rendszerben jelent meg, ahol a területvédelmi erők országos lefedettségű szervezetére épülve bontakozott volna ki a fegyveres ellenállás végső stádiumát jelentő partizánháború.³ Ilyen megközelítések még ma is léteznek, így például a balti államok és Lengyelország koncepciói és doktrínái is nevesítik, hogy adott esetben az ország megszállt területein visszamaradó területvédelmi erők és a helyi lakosságból alulról szerveződő gerilla-/partizáncsapatok kerülnek alkalmazásra.⁴ Ennek magyarázata, hogy az érintett nemzetek nem tartják elégségesnek a saját és a régióban állomásozó, valamint a gyorsreagálású NATO-erőket arra, hogy egy meglepetésszerű támadás esetén a támadást már a határövezetben elhárítsák, ezért a védelmi tervezésben a legrosszabb cselekvési változatra felkészülve abból indulnak ki, hogy a hadműveletek első fázisában területük egy része megszállás alá kerülhet.⁵ Az ilyen jellegű szcenáriókra történő felkészülés képezte a 2010-es években a Svéd Védelmi Egyetem és az USA különleges művelti erőinek égisze alatt, számos szövetséges és partnerország közreműködésével kidolgozott *Ellenállási művelleti koncepció (Resistance Operating Concept, ROC)* kiindulópontját is.⁶

³ A területvédelem eltérő megközelítéseire lásd Roberts, 1986; Mendershausen 1973.

⁴ Vö. DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej... 2018; D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina... 2016; National Security Concept of Estonia... 2017; Valsts Aizsardzības koncepcija 2020.

⁵ Vö. Zaleski et al. 2020.

⁶ Vö. Fiala–Petterson 2020.

AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM A 2014-ES KONFLIKTUST MEGELŐZŐ IDŐSZAKBAN

Ukrajna a függetlenségének elnyerését (1991) követően politikai és történelmi okokból a szovjet területvédelmi megközelítést követte, ezért a területvédelmet a hátszág katonai védelmével azonosította. Ezt az ukrán védelmi törvény 2022 januárjában történt módosításáig úgy határozta meg, hogy az „különleges időszakban” fogatosított katonai és különleges rendszabályok rendszere, melynek feladata:

- az államhatárok védelme;
- a hatóságok és a fegyveres erők tevékenységének biztosítása;
- a létfontosságú létesítmények őrzés-védelme;
- az ellenséges diverziós és felderítőcsoportok, államellenes paramilitáris szervezetek és egyéb fegyveres agresszorok elleni küzdelem;
- az állampolgárok védelme az ellenséges csapásokkal, szabotázs- és terrorista stb. akciókkal szemben;
- különleges jogrendben fogatosított jogszabályok érvényre juttatása.⁷

Ez a területvédelmi „rendszer” ugyanakkor csak papíron létezett. Békében tényleges területvédelmi csapatokkal Ukrajna nem rendelkezett, a belbiztonsági erők (belügyi csapatok, határőrség, rendőrség) pedig, jóllehet félkatonai szervezetekként funkcionáltak, inkább csak karhatalmi és rendészeti feladatok ellátására voltak alkalmasak. Mindemellett a reguláris erők állapota sem volt kielégítő, amit jelez, hogy a 2012-es *Nemzeti biztonsági stratégiában* felsorolt fenyegetések és biztonsági kihívások között kiemelten nevesítették a fegyveres erők folyamatosan romló állapotát.⁸ Ezt volt hivatott orvosolni egy 2013-as törvényjavaslat, amely egy önkéntes haderő kialakítását irányozta elő.⁹ Ezzel párhuzamosan jelentkezett az önkéntes tartalékos, és azon belül a területvédelmi tartalékos szervezet létrehozásának igénye is.

Az önkéntes tartalékosok toborzása 2013-ban vette kezdetét, azonban a kialakítandó önkéntes tartalékos rendszeren belül a hadműveleti csapatok tartalékosokkal történő feltöltése élvezett prioritást, a területvédelmi erőkkel ráadásul ekkor még inkább a polgári hatóságok támogatása és kiemelten a katasztrófavédelem területén számoltak.¹⁰ A haderőreform egy, a nyugati minták alapján szervezett kisebb létszámú, de aktívabb nemzetközi szerepvállalásra alkalmas fegyveres erő kialakítását célozta, nem pedig az ország hagyományos katonai védelmi képességeinek fejlesztését. Ez összhangban állt az egy évvel korábban elfogadott *Katonai doktrínával*, amely rögzítette, hogy Ukrajnának a közeljövőben nem kell számolnia olyan fegyveres agresszióval, amely regionális vagy helyi háborúhoz vezetne.¹¹ A haderőreform végrehajtására azonban az EuroMaidan Mozgalom okozta belpolitikai, majd a krími és a Donyec-medencei válság közepette nem kerülhetett sor.

⁷ Lytvynenko et al. 2017, 70.

⁸ Fluri et al. 2013, 128.

⁹ Ukraine reinstates conscription... 2020.

¹⁰ White Book (2013) 2014, 27–28.

¹¹ Fluri et al. 2013: i. m. 141.

A HÁTORSZÁG BIZTOSÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA A DONYEC-MEDENCEI KONFLIKTUS KEZDETÉN

A belpolitikai válság, amely a hibrid eljárásokat alkalmazó Oroszország beavatkozásával csak még inkább elmélyült, és már egy külső katonai fenyegetéssel is párosult, az ukrán államot rendkívül nehéz helyzetbe hozta. A közbiztonság és az ország védelmi képességei, melyek egyébként is kívánnivalót hagytak maguk után, tovább romlottak; több katonai és rendvédelmi alakulat részlegesen vagy teljesen dezorganizálódott. Egyes becslések szerint az ukrán haderő akkori aktív 140 000 fős létszáma egy alig 6000 fős (!) harcoló kötelék kiállítását tette lehetővé.¹² Hasonlóan rossz állapotban voltak a belbiztonsági erők is; a konfliktusban közvetlenül érintett Donyec-medencében alakulataik 25-30%-a felbomlott, vagy a szakadárak mellé állt.¹³ Az akkori állapotokat a 2014-es *Fehér könyv* a következőképp írta le: „Az állami vezetés döntést hozott arról, hogy terrorellenes műveletet hajt végre Donyeck és Luhanszk régióban, és területvédelmi feladatokat hajt végre, tekintettel az illegális fegyveres csoportok agresszív cselekményeire, amely a helyi hatóságok összeomlását idézte elő.”¹⁴ Az említett régiókat terrorellenes műveleti (Anti-Terrorist Operation, ATO) területnek nyilvánították, és ezzel kezdetét vette a Donyec-medencei háború (2014–2022).

Komoly kihívást jelentett, hogy az egyébként is belpolitikai válságokkal és gazdasági nehézségekkel küzdő Ukrajna egy meglehetősen rosszul funkcionáló hátországgal rendelkezett, ami – tekintettel a fegyveres és a belbiztonsági erők említett problémáira, valamint a romló közbiztonságra – jelentős mértékben csökkentette a csapatok bevetettségét. A politikai-katonai felső vezetésnek alapvetően két kihívással kellett szembenéznie. Az egyik maguknak a fegyveres erőknek a mozgósítása, a másik pedig az ezt lehetővé tevő és a hadműveletek folyamatos műveleti támogatásához szükséges stabil hátország biztosítása volt. A fennálló helyzetben a korábban célként megfogalmazott önkéntes haderő kialakításának nem volt realitása, ezért a csapatok feltöltését, a korábbi gyakorlatnak megfelelően, a hadköteles állampolgárok mozgósításával kísérelték meg biztosítani.

2014–2015-ben hat részleges mozgósítást rendeltek el, végrehajtásuk azonban sikertelennek bizonyult. Ez részben a védelmi igazgatási szervezetek nem megfelelő működésével, részben pedig a hadköteles polgárok ellenállásával magyarázható, akik vagy nem tettek eleget a behívóparancsnak, vagy egész egyszerűen a bevonulást követően dezertáltak.¹⁵ A hátország biztosítása okán ekkor vette kezdetét a tartalékos területvédelmi zászlóalj és a csendőrségi szervezatként funkcionáló Nemzeti Gárda létrehozása. A területvédelmi erők esetében 32 zászlóalj, valamint egy kísérleti dandár megalakításával számoltak.¹⁶ Problémát jelentett azonban, hogy az állomány feltöltéséért ugyanaz a védelmi igazgatási rendszer felelt, amely az ukrán haderő reguláris csapatainak kiegészítését sem tudta megfelelően végrehajtani. A hadkiegészítés ezért kényszerűen támaszkodott az alulról szerveződő, ún. önkéntes zászlóaljakra.¹⁷ A hátország biztosításának problémáját végül jelentős mértékben ezeknek az önkéntes zászlóaljoknak a fegyveres erőkbe és a biztonsági szervezetekbe történő integrálásával sikerült megoldásítani.

¹² Facon 2017, 5.

¹³ Uo.

¹⁴ White Book (2014) 2015, 9.

¹⁵ Facon 2017: i. m. 7–8.

¹⁶ Muraveinyk 2021, 15–16.

¹⁷ Eredetileg ilyen szervezetként jött létre a híradásokban gyakorta szereplő, ma már a Nemzeti Gárda dandárszintű szervezeteként működő Azov Zászlóalj is. Vö. Puglisi 2015, 7–9.

ÖNKÉNTES ZÁSZLÓALJAK

A Krim orosz annexiója (2014) és a keleti régió válsága az ukrán állampolgárok igen jelentős részét készítette arra, hogy lehetőségeihez mérten valamilyen szerepet vállaljon Ukrajna védelmében. A belpolitikai válságra és a romló közbiztonságra való tekintettel országszerte különböző *önvédelmi szervezetek* alakultak. Ezek jellemzően a hatóságoktól függetlenül, alulról szerveződtek, vagy különböző politikai vezetők és helyi oligarchák támogatásával jöttek létre.¹⁸ 2014 tavaszától ezek a szervezetek fokozatosan irreguláris fegyveres milíciákká, önkéntes zászlóaljakká alakultak. Elnevezésükkel ellentétben igen változatos képet mutatnak: a kisebb, szakaszszintű és a nagyobb, akár ezredszintű kötelékeiket is „zászlóaljaknak” nevezték. Többségük a hátszországban látott el területvédelmi feladatokat, de részt vettek az ATO-ban alkalmazott reguláris harcoló csapatok mögöttes területeinek biztosításában is, illetve voltak közöttük kifejezetten harcoló alakulatok is.¹⁹ Miután a közrend biztosítása, a fegyveres erők mozgósítása, valamint a hadműveleti feladatok végrehajtása olyan mértékű humán- és anyagi erőforrásokat igényelt az állam részéről, melyeket az nem tudott biztosítani, ezért, ha fenntartásokkal is – hiszen az önkéntes zászlóaljak megalakulása több szempontból is sértette az állami erőszak-monopólium kizárólagosságának elvét –, de a vezetés elfogadta létrejöttüket. A kormány természetesen törekedett minél nagyobb ellenőrzést gyakorolni felettük, és azokat a fegyveres és belbiztonsági erőkbe integrálni. Ennek végrehajtását olyanmire fontos feladatnak tekintették, hogy azt még a 2015-ben elfogadott új ukrán *Katonai doktrínában* is nevesítették.²⁰

Az integráció alapvetően kétféleképpen valósult meg. Az egyik megoldást az önkéntes zászlóaljaknak mint önálló alegységeknek – általában szervezetük és parancsnoki állományuk meghagyása mellett – a fennálló struktúrákba történő integrálása jelentette, tehát magát az alakulatot „regularizálták”. A másik megoldást a fennálló struktúrákban szolgáló sorozott, szerződéses és hivatásos állomány, valamint az önkéntes zászlóaljak állományának összevonásával létrehozott új alegységek felállítása jelentette. Előbbi inkább a Belügyminisztériumnak, utóbbi a Védelmi Minisztériumnak alárendelt erőknél volt jellemző. Az említett integráció folyamatában az önkéntes zászlóaljaknak négy fajtája alakult ki:

1. területvédelmi (tartalékos) zászlóaljak;
2. Nemzeti Gárda (tartalékos) zászlóaljak;
3. különleges rendeltetésű rendőr zászlóaljak;
4. (még) nem integrált önkéntes zászlóaljak.²¹

2014 őszére mintegy 44 területvédelmi, 32 különleges rendeltetésű rendőr, valamint 3 Nemzeti Gárda zászlóalj integrációja valósult meg, és mindössze 1 önálló, nem integrált önkéntes zászlóalj maradt, a szélsőjobboldali Jobb Szektor nevezetű párt fegyveres csoportja.²² Gyakorlatilag ezzel az integrációval jött létre Ukrajna területvédelmi rendszere, miután ezeket az erőket alapvetően az ukrán védelmi törvényben meghatározott területvédelmi feladatokra – a hátszország védelmére és rendjének fenntartására – alkalmazták. Emellett természetesen

¹⁸ Bulakh et al. 2017, 1, 4.

¹⁹ Uo. 4–7.

²⁰ Lytvynenko et al. 2017: i. m. 70.

²¹ Bulakh et al. 2017: i. m. 4.

²² Puglisi 2015, i. m. 6–7.

továbbra is ellátták az ATO harcoló erői mögöttes területeinek védelmét, illetve egyes alegységeiket a harcoló műveletekben is alkalmazták.²³ A változó intenzitású Donyec-medencei harcok humánerőforrás-igényei ugyanakkor egyre nagyobb mértékben követelték meg az egykori önkéntes zászlóaljakból szervezett erőknek az ATO-ban való alkalmazását, ezért a területvédelmi zászlóaljakat a reguláris erők dandárstruktúrájába integrálták. Ez a folyamat 2016-ra fejeződött be teljesen.²⁴ A területvédelmi alegységeket gépkocsizó zászlóaljként integrálták a fennálló dandárstruktúrába, illetve azokból létrehoztak új, kizárólag területvédelmi zászlóaljakból szervezett gépkocsizó lövész-dandárokat is.²⁵

AZ EGYSÉGES TERÜLETVÉDELMI RENDSZER LÉTREHOZÁSA

Az önkéntes zászlóaljak integrációja jelentős szerepet játszott az ukrán haderő létszámnövelésében. 2016-ban 63 500 korábbi önkéntes vállalt szerződéses szolgálatot, és az integrációval, valamint további önkéntesek bevonulatásával az ukrán haderő létszáma három év alatt 140 000-ről 250 000 főre nőtt. Ez a létszámnövelés tette lehetővé, hogy a 2016-ra tervezett 7. részleges mozgósítást már nem kellett végrehajtani.²⁶ A szerződéses állomány létszámnövekedése folytán – melynek jelentős része az önkéntes zászlóaljakból került át – az ATO-ban 2016-tól sorállományú katonákat harcfelelőkre végrehajtására már nem alkalmazták.²⁷ A vezetés ugyanakkor az eredetileg a területvédelmi (hátszágvédelmi) feladatok végrehajtására megalakult önkéntes zászlóaljak integrációját követően is szükségesnek tartotta, hogy a hátszágban rendelkezésre álljon egy olyan erő, amely biztosítani tudja a műveleti erők zavartalan tevékenységét. Ez újabb csapatok felállítását tette szükségessé, miután a területvédelmi csapatok az integrációt követően lényegében elvesztették korábbi, területvédelmi jellegüket. Ezzel összefüggésben született döntés a már megalakult Nemzeti Gárda szervezetének és képességeinek továbbfejlesztéséről, valamint egy új területvédelmi erő létrehozásáról.

A Nemzeti Gárda lényegében a korábbi szovjet típusú, katonailag szervezett belügyi csapatok jogutód szervezete volt. A szovjet szellemiséggel természetesen nem azonosult a szervezet, a 2016-ban elfogadott *Biztonsági és védelmi szektor fejlesztési koncepció* a Nemzeti Gárda létrehozása kapcsán úgy fogalmazott, hogy a „legjobb európai gyakorlattal összhangban, Ukrajna Nemzeti Gárdája az Ukrán Belügyminisztériumhoz tartozik mint rendvédelmi katonai szervezet”.²⁸ A „legjobb európai gyakorlat” itt a nyugati típusú csendőr szervezetekre történő utalás volt. A Nemzeti Gárda törvény a szervezet rendeltetését elsősorban a belbiztonsági feladatokkal hozta összefüggésbe, úgy mint „az ukrán állampolgárok életének, jogainak, szabadságának és jogos érdekeinek, a társadalomnak és az országnak a bűnöző és egyéb illegális cselekményekkel szembeni védelme, a közrend és a közbiztonság biztosítása”.²⁹ Mindemellett nevesítettek olyan feladatokat is, mint a terrorizmussal és az

²³ Bulakh et al. 2017: i. m. 4., 14–15.

²⁴ Vö. Holcomb 2016.

²⁵ A fennálló dandárstruktúrába integrált gépkocsizó lövész területvédelmi zászlóaljak a gépesített lövész-, harcokocsizó-, hegyivadász- és tüzérdandárok alárendeltségébe kerültek, míg az 56–59. hadrendi számot viselő önálló gépkocsizó lövész dandárok kizárólag területvédelmi zászlóaljakból alakultak meg. Vö. Muraveinyk 2021a, i. m. 17.

²⁶ Facon 2017: i. m. 7.

²⁷ Uo. 8.

²⁸ Lytvynenko et al. 2017: i. m. 459.

²⁹ Uo.

illegális paramilitáris szervezetekkel szembeni küzdelem, továbbá az Ukrán Fegyveres Erőkkel való együttműködés az országot ért támadás esetén, beleértve a területvédelmet (hátszág védelme) és a harcoló műveletek végrehajtását is.³⁰ A Nemzeti Gárda törvényben meghatározott feladatai igen sokrétűek, ezért alább csak néhányat sorolok fel:

- rendvédelmi és karhatalmi feladatok;
- terrorizmussal, fegyveres bűnözői és egyéb illegális fegyveres csoportokkal szembeni küzdelem;
- az országot ért támadás esetén a fegyveres erőkkel együttműködve harc- és területvédelmi feladatok végrehajtása;
- rendezvények és a közrend biztosítása;
- az államhatár védelme;
- kijelölt létesítmények fegyveres védelme, különös tekintettel a kormányzati, külképviseleti, ipari és nukleáris objektumokra;
- katonai és polgári szállítások fegyveres biztosítása.³¹

A feladatrendszer alapján objektumvédelmi, különleges rendeltetésű, műveleti rendeltetésű, karhatalmi, személyvédelmi és különböző önálló egységeket és alegységeket állítottak fel.³² A Nemzeti Gárda létszámát 60 000 főben határozták meg, ami mozgósítás útján emelhető. Állományát hivatásosok és sorkötelesek, valamint önkéntes tartalékosok alkotják.³³

A Nemzeti Gárda fejlesztésével párhuzamosan vette kezdetét a hadműveleti csapatokba integrált korábbi területvédelmi erők pótlása is, és 2016-ban egy új, dandárstruktúrán alapuló területvédelmi szervezet létrehozása.³⁴ Az első dandárok csak 2018-ban alakultak meg, ugyanakkor a köztes, kétéves szervezési időszakban is már rendszeresen gyakorlatoztatták a meglévő állományt.³⁵ A területvédelmi dandárstruktúrát a területi elv alapján hozták létre, így régióként 1–1, továbbá 1 fővárosi dandár felállításával számoltak. Ez a megszállt területek nélkül összesen 25 dandárt jelentett. A dandárok zászlóaljai szintén a területi elvet követve, kerületenként alakultak meg. A dandárok aktív állományát dandáronként kezdetben 20–25 fő képezte, összesen kevesebb mint 600 fővel, utóbb azonban ez a szám 10 000 főre emelkedett, illetve további 1000 főt a különleges műveleti erökhöz vezényeltek.³⁶ A területvédelmi erők „M” létszámát 130 000 főben határozták meg.³⁷ Ez az új struktúra azonban már nem a védelmi törvényben a területvédelem számára meghatározott hátszágvédelmi feladatok ellátására jött létre, és egy, a régi szovjet területvédelmi (hátszágvédelmi) megközelítéstől teljesen eltérő koncepció megvalósítását volt hivatott előkészíteni.

A NEMZETI ELLENÁLLÁS KONCEPCIÓJA

A szovjet időszakból fennmaradt, a területvédelemről és a területvédelmi erők alkalmazásáról addig vallott elvektől eltérő megközelítés 2015-től fokozatosan alakult ki Ukrajnában. Ebben

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 459–460.

³² Holcomb 2016: i. m. 17–18.

³³ Lytvynenko et al. 2017: i. m. 461–464.

³⁴ Vö. Lapaiev 2021; Muraveinyk 2021b.

³⁵ Vö. White Book (2017) 2018, 12.; White Book (2018) 2019, 35–36., 70.

³⁶ Lapaiev 2021: i. m.

³⁷ Shelest 2022, 9–10.

az évben készítette el az Afganisztáni Veteránok Ukrajnai Szövetsége az ún. *Területvédelmi harcok kézikönyvét*.³⁸ Mivel afganisztáni veteránokról van szó, ezért abban elsősorban a gerillajellegű harctevékenységekről értekeztek, ami a területvédelmi erők alkalmazása tekintetében Ukrajnában akkor még újszerűen hatott. Ugyancsak jelentős szemléletbeli váltásnak tekinthető, hogy az ugyanebben az évben elfogadott új *Katonai doktrína* egyik passzusa úgy fogalmazott, hogy az ország védelmében a „műveleteket a területvédelemmel és az átmenetileg megszállt területeken szervezett ellenálló mozgalommal együttesen” kell végrehajtani.³⁹ A 2020-as *Fehér könyv* pedig már *expressis verbis* nevesítette, hogy a területvédelem és az „ellenálló mozgalom” együttműködése erősíti az ország védelmi képességeit.⁴⁰

Mindez mutatja, hogy az új területvédelmi rendszer rendeltetésére a vezetés ekkor már egészen más megközelítés szerint tekintett. Ez jelentős részben összefüggött azzal, hogy 2020-ban a politikai vezetés nyíltan kijelentette, hogy az ukrán erők nem képesek sikeres támadó hadműveletet végrehajtani és visszaszerezni az elvesztett területeket.⁴¹ Ebből következően az esetleges jövőbeli, további orosz katonai agresszióval szembeni védelemhez szükséges képességek kialakítása vált prioritássá. Az új szemlélettel függött össze a különleges műveleti erők már jelzett, 1000 fővel történő megerősítése is. Ukrajna ugyanis becsatlakozott a ROC-t kidolgozó munkacsoportba, amely – ahogy azt a bevezetőben említettem – kifejezetten a megszállt területeken megalakuló fegyveres ellenálló csoportok létrehozásának és alkalmazásának lehetőségeit vizsgálta, illetve azt, hogy azokban milyen szerepet játszhatnak a visszamaradó erőként tevékenykedő különleges műveleti és területvédelmi csapatok.

A ROC-munkacsoportban való részvétel, valamint a területvédelmi erők visszamaradó erőként gerillajellegű tevékenységekre és helyi fegyveres ellenálló csoportok létrehozására, támogatására, valamint az azokkal való együttműködésre alkalmazó balti nemzetekkel és Lengyelországgal fennálló kapcsolatok hatására a törvényhozás 2021 nyarán egy új törvénytervezetet készített. A törvénytervezet megnevezése már önmagában is egyértelműen utalt a ROC-ra, az ugyanis a nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvényként került a törvényhozás elé. A törvényjavaslat kevesebb mint két hónappal az orosz invázió előtt, 2022 január 1-jével lépett hatályba. A törvény módosította a védelmi törvény több passzusát, közte a területvédelem ott felsorolt feladatait is, a nemzeti fegyveres ellenállás bázisaként pedig a területvédelmi erőköt és a polgári lakosságot nevezte meg. Részletezte a területvédelmi struktúrák szigorúan területi elv alapján történő működtetését, közvetetten utalva arra, hogy ez képezi az ellenállás, a kvázi népfelkelés alapját, a megszállt területeken való helyi fegyveres ellenállás kibontakozását. A törvény ezenkívül egyértelműen megfogalmazta a megtagadáson alapuló elrettentés elvét is, kimondta ugyanis, hogy az agresszonnal szembeni elrettentést a számára elfogadhatatlanul nagyarányú veszteségokozással valósítja meg.⁴² Ezzel összefüggésben – Lengyelországhoz hasonlóan – a területvédelmi erők önálló haderőnémmé alakultak.

A 2022-es orosz támadó hadművelet első szakaszában ez a törvény biztosította a jogi kereteket ahhoz, hogy a békekörletükben visszamaradó területvédelmi erőkkel együttműködő helyi fegyveres ellenálló csoportok alakuljanak meg, illetve integrálódjanak azokba, vagy új területvédelmi csapatokat alakítsanak meg. Így 2022 májusában a területvédelmi erők

³⁸ White Book (2015) 2016, 58.

³⁹ Lytvynenko et al. 2017: i. m. 155.

⁴⁰ White Book (2019–2020) 2021, 158.

⁴¹ McLaughlin 2021.

⁴² Vö. No. 1702-IX 2021.

az eredeti 25 helyett már 32 dandárral rendelkeztek.⁴³ A háború kezdetén meglehetősen gyorsan haladt a dandárok feltöltése; az orosz támadás második napján mintegy 50 000 fő vonult be a területvédelmi erőkhöz, májusra a létszámuk pedig már 110 000 fő körüli volt. Mindemellett a nemzeti ellenállás koncepciója keretén belül kb. 70 000 fő szolgált nagyjából 700 megalakult helyi – kvázi területvédelmi – ellenálló alegységben.⁴⁴

A területvédelmi csapatok elsősorban az invázió kezdetén játszottak fontos szerepet a hadműveletekben. Az Antonov repülőtéren, Kijev külvárosában objektumvédelmi feladatok ellátó helyi területvédelmi alegység az invázió első napján nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az orosz légideszantcsapatokat sikerült feltartóztatni addig, ameddig az aktív és Nemzeti Gárda csapatok lezárják a fővárosba vezető irányokat.⁴⁵ Tevékenyen részt vettek továbbá a kijevi, harkivi, csernyihivi, szumi, luhanszki, donyecki, zaporizzsjai és mikolajivi régiók településein folytatott helység harcokban, valamint az ország mélységébe előnyomuló orosz csapatok nem kellően biztosított mögöttes területeinek a pusztításában is.⁴⁶ Mindemellett a hadműveletek által közvetlenül nem érintett régiókban a belbiztonsági szervezetekkel és a rendőrséggel együttműködve számos orosz diverzáns, szabotőr és felderítő csoport felderítésében, illetve elfogásában is alkalmazták őket.⁴⁷

A hadművelet második szakaszában ugyanakkor, az orosz csapatok Donyec-medencébe történő visszavonulását követően már megmutatkoztak ezeknek az erőknek a korlátai is. A csapatok nem kellő anyagi-technikai ellátottsága, mozgékonysága és a páncélvédelem hiánya kevésbé tette alkalmassá őket arra, hogy a széles arcvonalon, összefüggő orosz védelem elleni magas intenzitású harcokban eredményesen részt vegyenek, mivel képességeiket tekintve önállóan leginkább csak könnyűgyalogságként, a kis alegységek által végrehajtható feladatokra voltak alkalmazhatók. Ilyen műveletekben aktívan részt venni csak a reguláris erők közvetlen alárendeltségében és az általuk biztosított hozzáadott képességek megléte esetén voltak képesek.⁴⁸

ÖSSZEGZÉS

Az ukrán területvédelmi rendszer transzformációja több szempontból is figyelemreméltó. Kronológiai sorrendben haladva a következő tényezőket érdemes számításba venni. Először is, hogy Oroszország már a konfliktus hibrid szakaszában is képes volt olyan körülményeket teremteni (megbontani Ukrajna belső rendjét), hogy egy háborús küszöb alatti konfliktus esetén is szükségessé vált a fegyveres és a belbiztonsági erők területvédelmi csapatokkal történő megerősítése. Az események megmutatták, hogy ezek az erők az első vonalbeli csapatok tehermentesítésében, illetve a műveletek biztosításában is hasznosak voltak. A magasabb harcértékű csapatokat az ör- és fegyveres biztosítási feladatok alól mentesítve, illetve műveleteik mögöttes területeit védelmezve, lehetővé tették, hogy az első vonalbeli erőket nagyobb arányban lehessen alkalmazni az ATO harcoló műveleteiben. A területvédelmi erőknek a nemzeti ellenállás koncepciója alapján való átalakítása és alkalmazása ellenben egészen más szempontból lényeges. Az egykori szovjet támadó szellemű doktrínákon alapuló ukrán

⁴³ Shelest 2022: i. m. 9.

⁴⁴ Bielisekov 2023.

⁴⁵ Butchenko 2022.

⁴⁶ Bielieskov 2023: i. m.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

katonai gondolkodás, amely védelemben legfeljebb a hagyományos hadművelleti és harcászati elvek alapján kialakított – jellemzően állóvédelemre berendezkedett – magasabbegységek alkalmazásával, a támadás határvézetben való elhárításával, és így egy viszonylag biztonságos hátországgal számolt, az ország teljes mélységében védelmi harcot folytatni képes koncepcióra, tehát a hidegháború kis – elsősorban semleges – államaira jellemző átfogó területvédelmi elgondolásra tért át. Ma már kijelenthető, hogy az országot ért támadás során, a hadművellet első szakaszában ez az éppen még csak jogi keretekkel rendelkező megközelítés sikeresen vizsgázott. Az ukrán erők kis alegységei az ország mélységébe előnyomuló orosz csapatok mögöttes területeit és utánpótlását pusztítva jelentős veszteségeket tudtak okozni a támadónak.

Ki kell hangsúlyozni azonban, hogy hiba lenne ebből messzemenő következtetéseket levonni. Egyfelől, az orosz támadásra, mivel az a meglepésre alapozott, viszonylag kis számú erők alkalmazásával került sor, illetve most már megállapítható, hogy a hadművellet sem volt kellően előkészítve. Ahhoz pedig, hogy a támadók mögöttes területeit az ukrán csapatok és a frissen megalakult területvédelmi, illetve ellenálló csoportok ilyen sikeresen tudták pusztítani, kellettek azok a korszerű fegyverrendszerek is, amelyek lehetővé tették, hogy ezek a gyengébben képzett erők biztonságos távolságról, magukat nem felfedve, alacsony kockázatvállalással tudjanak veszteségeket okozni. A helység harcokban pedig az állomány területi elvből következő terepismerete jelentett előnyöket. Ellenben a magas intenzitású, „hagyományos” műveletek során ezek az alacsonyabban képzett erők már kevésbé voltak alkalmasak önálló hadművelleti feladatok végrehajtására.

Bár a háború még folyó konfliktus, az eddig rendelkezésre álló információk alapján az talán kijelenthető, hogy a területvédelmi erők általában – az állomány alacsonyabb felkészítettségi szintje, valamint a csapatok korlátozott művelési képességei miatt – leginkább az alacsonyabb kockázattal járó, kis alegységek által végrehajtható harctevékenységekben, illetve helység harcban alkalmazhatók, ahol a leginkább érvényesülni tud a területi elvből fakadó terepismeret adta előnyük. Figyelembe véve azoknak az országoknak a gyakorlatát (a NATO-ban a balti országok és Lengyelország), amelyek a területvédelmi erőket harcoló műveletekben és nem a hátországból tervezik elsősorban alkalmazni, és érdemben számolnak olyan szcenárióval, hogy országuk területének akár jelentős része hadművelleti területté válhat, látható, hogy a területvédelemnek szintén ez a megközelítése elfogadott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berkáné Danesch Marianne (szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- Bielisekov, Mykola: *Ukraine's Territorial Defence Forces: The War So Far and Future Prospects*. RUSI Journal, 2023. 05. 11. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/ukraines-territorial-defence-forces-war-so-far-and-future-prospects> (Letöltés időpontja: 2023. 06. 07.)
- Bulakh, Anna et al.: *First on the Front Lines. The Role of Volunteers in countering Russia's Military Aggression Against Ukraine*. RKK-ICDS. International Centre for Defence and Security, Estonia, 2017. https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 02. 07.)

- Butchenko, Maksym: *Ukraine's Territorial Defence on a War Footing*. International Centre for Defence and Security. International Centre for Defence and Security, 2022. 04. 13. <https://icds.ee/en/ukraines-territorial-defence-on-a-war-footing/> (Letöltés időpontja: 2022. 07. 07.)
- DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. Ministerstwo Obrony Narodowej, Dowództwo Wojsk Obrony Terytorialnej. Warszawa, 2018.
- D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina. Lietuvos Kariuomenė. Vilnius, 2016.
- Facon, Isabelle: *Reforming Ukrainian Defense: No Shortage of Challenges*. Institut Français des Relations Internationales (IFRI), 2017. 05. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_reforming_ukrainian_defense_2017.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 07.)
- Fiala, Otto – Petterson, Ulrica: *ROC(K) Solid Preparedness. Resistance Operations Concept in the Shadow of Russia*. PRISM, 8. évf. 2020/4., 17–28. https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/prism/prism_8-4/prism_8-4_17-28_Fiala-Petterson.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 02. 01.)
- Fluri, Philipp et al.: *The Security Sector Legislation of Ukraine*. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2013. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Book_LAW-engl_PRESS.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 22.)
- FM 100-2-1. The Soviet Army: Operations and Tactics. Headquarters, Department of the Army, Washington, D. C., 1984. 07. 16.
- Holcomb, Franklin: *The Order of Battle of the Ukrainian Armed Forces: A Key Component in European Security*. ISW. Washington, D. C., 2016. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukrainian%20ORBAT%20Holcomb%202016_0.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 07.)
- Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon*. Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Lapaiev, Yuri: *Reforming Territorial Defense in Ukraine: Danger in Delay*. The Jamestown Foundation, 2021. 02. 23. <https://jamestown.org/program/reforming-territorial-defense-in-ukraine-danger-in-delay/> (Letöltés időpontja: 2021. 04. 07.)
- Lytvynenko, Oleksandr et al.: *The Security Sector Legislation of Ukraine*. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 22.)
- McLaughlin, Sean: *Unconventional Warfare in Ukraine. Why Ukraine Needs a Territorial Defense Force With CMO Capabilities*. Small Wars Journal, 2021. 01. 17. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/unconventional-warfare-ukraine-why-ukraine-needs-territorial-defense-force-cmo> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 07.)
- Mendershausen, Horst: *Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe*. RAND Corporation. R-1184-ISA, 1973. 02.
- Muraveinyk, Anton: *Territorial Defence of Ukraine. Background, current state and way forward*. International Renaissance Foundation, Kyiv, 2021a. <https://savelife.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/TrO-Pages-Web-EN.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 11. 17.)
- Muraveinyk, Anton: *The Territorial Defense System of Ukraine: New Innovations but Incomplete Approach*. The Jamestown Foundation, 2021b. 2021. 12. 01. <https://jamestown.org/program/the-territorial-defense-system-of-ukraine-new-innovations-but-incomplete-approach/> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 23.)
- National Security Concept of Estonia. Estonian Ministry of Defence, 2017.

- Puglisi, Rosaria: *Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine*. Istituto Affari Internazionali, 2015. 03. 08. <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 08. 29.)
- Roberts, Adam: *Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence*. Second (Revised and Enlarged) Edition. Macmillan, London, 1986.
- Shelest, Hanna: *Defend. Resist. Repeat: Ukraine's Lessons for European Defence*. European Council of Foreign Relations, 2022. 11. 09. <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2022/11/Defend.-Resist.-Repeat-Ukraines-lessons-for-European-defence.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 01.)
- Ukraine reinstates conscription as crisis deepens. BBC, 2014. 05. 02. <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 07.)
- Valsts Aizsardzības Konceptija. Rīga, 2020.
- White Book 2013. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2014.
- White Book 2014. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2015.
- White Book 2015. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2016.
- White Book 2017. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2018.
- White Book 2018. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2019.
- White Book 2019–2020. The Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2021.
- Zaleski, Krystof et al.: *Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO*. Journal of International Studies, 13. évf. 2020/4., 184–196. https://www.jois.eu/files/13-14_893_Zaleski%20et%20al.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 12. 07.)
- Zakon Ukrajini. No. 1702-IX, 2021 pro osznovi nacionalnoho sprotivu. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 27.)

Kiss Álmos Péter:

AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ CÉLJAIT TÁMOGATÓ OROSZ STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.3

ÖSSZEFOGLALÓ: Oroszország az ukrajnai háború során folyamatosan alkalmazza széles körű stratégiai kommunikációs tapasztalatait, és elárasztja az információs teret az orosz narratívával. A stratégiai kommunikációs műveletekben több célközönség is megkülönböztethető: az orosz társadalom, az ukrán társadalom, a „Nyugat” (NATO/EU) és a Globális Dél (Afrika, Ázsia, Latin-Amerika). A narratívák és a kommunikációs csatornák a célközönségre vannak szabva. Az üzenetek ritkán kifinomultak vagy árnyaltak, és gyakoriak a valótlan állítások. A tanulmány nyílt források alapján megvizsgálja az orosz stratégiai kommunikációs struktúrát, a műveletek lebonyolítását, felméri azok sikereit és kudarcait, és azonosítja a különböző kimenetek okát. Vizsgálja az orosz információs teret monopolizáló képesség, a cenzúra, az alternatív információforrások és a sikeres ellenpropaganda hatását.

KULCSSZAVAK: propaganda, stratégiai kommunikáció, dezinformáció, orosz–ukrán háború

A SZERZŐRŐL:

Dr. Kiss Álmos Péter (PhD) a Honvéd Tudományos Kutatóhely vezető kutatója (ORCID: 0000-0002-0662-5381; MTMT: 10027615)

Mint minden háború, Oroszország Ukrajna elleni hadjárata is részben a narratívák harca is, és Oroszország jelentős erőforrásokat áldoz e harcra. Az orosz propaganda nemcsak a hagyományosan Nyugat-ellenes célközönségek körében sikeres: meglepő módon olyan célközönségeket is az orosz érdekeknek megfelelően befolyásol, amelyeket Ukrajna természetesen támogatóinak gondolhatnánk. Az Egyesült Államokban például a republikánus párti szenátorok és képviselők befolyásolásával képes volt hónapokra megbénítani az Ukrajnába irányuló amerikai fegyverszállításokat.

E tanulmány arra keresi a választ, hogy az orosz propaganda hogyan képes elérni ilyen sikereket. Nyílt források alapján vizsgálja az orosz stratégiai kommunikáció struktúráját és eljárásait, és azonosítja a sikerek és kudarckok okát, valamint elemzi az orosz információs teret monopolizáló képesség, a cenzúra, az alternatív információforrások és a sikeres ellenpropaganda hatását.

OROSZORSZÁG STRATÉGIAI CÉLJAI

Az orosz stratégiai célok azonosítása nem egyszerű feladat, mert nem nyilvánosak a műveleteket végrehajtó parancsnokoknak adott feladatok, a kormánytisztviselők nyilatkozatai pedig nem egyeztethetők össze sem a korábbi, Ukrajna-ellenes orosz propagandával, sem az orosz fegyveres erők harctéri magatartásával.

Putyin elnök 2022. február 24-én hajnalban egy másfél órás beszédben indokolta meg a „különleges katonai művelet” elindítását, és két közvetlen célt tűzött ki. Eltakarítani a náciikat/fasisztákat az ukrán vezetésből, és demilitarizálni az országot. E műveletek egyrészt megvédenék Oroszországot Ukrajna és a NATO küszöbön álló „egyesülésétől” és később várható agressziójától, másrészt megvédenék a Donyecki és Luhanszki Népköztársaságot a további ukrán agressziótól.¹

Putyin korábbi nyilatkozatai, a 2021-ben megjelent esszéje,² a hivatalos és nem hivatalos orosz források narratívái, valamint a harctéri események azt mutatják, hogy a hadművelet valódi célja Ukrajna mint független állam felszámolása. Ez megakadályozná Ukrajna beilleszkedését a szabályokon alapuló nemzetközi rendbe, megakadályozná csatlakozását az EU-hoz és a NATO-hoz, és megbontaná a nyugati államok egységét. Ezzel Oroszország alapjaiban változtatná meg az európai biztonsági környezetet és a maga javára alakítaná át a nemzetközi rendet. A rezsim stabilizálása egy további cél lehetett: Putyin elnök úgy számíthatott, hogy egy rövid, sikeres katonai művelet növelné népszerűségét és megszilárdítaná Oroszország valamennyi politikai szereplője fölötti uralmát. Ez utóbbi értékelést alátámasztja, hogy 2022. február és december között Putyin népszerűsége (81–83 százalék) hétéves csúcstól döntött, és a közvélemény jelentős arányban (69 százalékból) helyesnek tartotta Oroszország új irányát.³

A hadszíntéren nem a tervek szerint zajlottak az események. Az orosz fegyveres erők többször szenvedtek súlyos vereséget, ennek következtében a hadműveleti célokat módosítani kellett. A stratégiai célok azonban nem változtak.

OROSZ STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓ

A propaganda⁴ a Szovjetunió létének egyik alappillére volt. A szovjet állam jelentős erőforrásokat fordított a meggyőzésre, és hozzáértő szakértőket alkalmazott. A meggyőzés pszichológiájára azonban kevés figyelmet fordítottak, még akkor is, ha a célközönség az állam ellenőrzésén kívül volt. A szovjet propaganda a tömeges közönségre összpontosított, és a kényszerre támaszkodott.

A posztszovjet Oroszország örökölte a Szovjetunió propagandahagyományait. Megmaradt a bőkezű finanszírozás és a szakértelem, csakúgy, mint az összpontosítás a tömegközönségre. De sok új eszköz és módszer is megjelent. Az egyik az összpontosítás kiválasztott személyekre – nyilvánvalóan a fontos döntéshozókra. A másik a reflexív kontroll, ami a manipulatív meggyőzés felsőfoka: a döntéshozatali rendszerének befolyásolásával és aláásásával befolyásolni az ellenfelet, hogy saját akaratából hozza meg a kívánt döntéseket.⁵

¹ Address by the President of the Russian Federation 2022.

² Putin 2021.

³ Russia's War 2023.

⁴ Célok és módszerek tekintetében a stratégiai kommunikáció és a propaganda között valójában csak annyi a különbség, hogy a stratégiai kommunikáció a jó oldal (demokratikus államok, NATO, „mi”) tevékenysége, míg a propaganda forrása az ellenfél (zsarnoki kormányzat, „ők”). Taylor 2022, 437–441.

⁵ Mullaney 2022, 193–211.

CÉLKÖZÖNSÉGEK

Nyílt források és az orosz narratívák elemzése alapján azonosítani lehet a négy célközönseget, amelyekre az Ukrajna elleni háborút támogató propaganda irányul.⁶

Orosz társadalom

A politikai, katonai és gazdasági elit, valamint a közvélemény. Ez a legfontosabb célközönség, mert ennek támogatásán múlik a háború folytatása.

Ukrán társadalom

Ismét az elit és a közvélemény (ebben a fontossági sorrendben), továbbá egy külön alkategóriaként Ukrajna orosz kisebbsége.⁷

Nyugat

A NATO, az EU és néhány távol-keleti ország, pl. Japán és Új-Zéland, amelyek robusztus demokráciák. A közvélemény az első célközönség. Az elit csak a második helyen áll, mivel a demokratikus államokban a választók kényszeríthetik a politikusokat.

Globális Dél

Ázsia, Afrika, Közép- és Dél-Amerika fejlődő országai. Megint először az elit, és csak másodsorban a közvélemény, mert az afrikai vagy ázsiai átlagembert nem nagyon érdeklik az európai események.

Az orosz propaganda-szakemberek természetesen lényegesen árnyaltabban határozzák meg a célközönsegeket, mint a fenti, átfogó kategóriák. A „Nyugat” kategórián belül például az Egyesült Államokban nem lehet azonos módszerekkel és azonos narratívával befolyásolni a szélsőbaloldali Code Pink és az anarchista Antifa mozgalmakat, a konzervatív republikánus párti szenátorokat, és Tucker Carlson sztárriportert. De ugyanez elmondható a Globális Délről is: ami visszhangot kelt az indiai muszlimok körében, azt a hinduk értetlenül fogadhatják. A narratívákat gondosan az egyes célközönsegekhez és a változó helyzethez igazítják.

NARRATÍVÁK

A hadműveleteket támogató narratívák stratégiai és taktikai kategóriába sorolhatók – bár az egyes narratívák besorolása nem mindig egyértelmű, mert a két kategória közötti határ gyakran sokkal inkább a megfigyelő értékelésén múlik, semmint objektív szempontok húzzák meg azt.

⁶ Tsekhanovska–Tsybulska 2022; Bergengruen 2023.

⁷ Ukrajna kétnyelvű ország: az emberek jelentős többsége közel azonos szinten beszél ukránul és oroszul. De az orosz anyanyelv nem teszi az embert automatikusan oroszá. Egy 2014. decemberben végrehajtott felmérés során különbséget kellett tenni „orosz anyanyelvű” és „orosz származású” kategóriák között annak érdekében, hogy a kutatók megbízható eredményt kapjanak. O’Loughlin et al. 2016, 124–144.

Stratégiai szintű narratívák

Általában logikusak és koherensek. Az uralkodó elit háborús elképzeléseit tükrözik, és megpróbálják igazolni Oroszország politikai és stratégiai céljait, valamint a katonai műveleteket. A „logikus” és „koherens” csak azt jelenti, hogy alaposan kidolgozott, jól strukturált narratívák, de nem feltétlenül azt, hogy igazak, valós tényeken alapulnak. A stratégiai szintű narratívák igazodnak a különböző célközönségekhez, de a közöttük levő különbségek inkább csak árnyalatokban és hangsúlyban, semmint tartalmilag jelentkeznek. A harctéri eseményeknek megfelelően módosulnak, de logikájuk és koherenciájuk megmarad.⁸

A stratégiai szintű orosz narratíva Ukrajnát az egzisztenciális fenyegetés forrásaként azonosította, amelyet fel kell számolni, és azt ígérte, hogy a konfliktus sikeres lezárása után egy nagyobb, erősebb Oroszország jelenik meg történelmi határain belül. Ez a narratíva nemcsak Oroszországon belül, hanem bizonyos mértékig annak határain túl is visszhangra talált.

Az ukrán válasz tételes cáfolat helyett a szabadságot, a nemzeti egységet, a szembenézést az egzisztenciális fenyegetéssel és a brutális külföldi agresszió túlélését hangsúlyozta. A konfliktust manicheus harcként fogalmazták meg, amelynek során az abszolút jónak meg kellett küzdenie a túlélésért az abszolút gonosszal. Bár nem sikerült teljesen semlegesíteni az orosz narratívát, a legfontosabb célközönség körében az ukrán narratíva az uralkodó.

A fontosabb stratégiai narratívák:⁹

- Oroszország nagyhatalom, jogosult a saját érdekszférájára és befolyására.
- Az ukránok és az oroszok egy nemzet, történelmük, nyelvük, hagyományaik közösek.
- Oroszországnak vissza kell szereznie történelmi területeit, amelyek a Szovjetunió felbomlásával önállósultak.
- Ukrajna az orosz világba (ez a mitikus „Russzkij Mir”) tartozik.
- A szuverén Ukrajna oroszellenes, egzisztenciális fenyegetést jelent Oroszország számára.
- Ha Ukrajna nem egyesül Oroszországgal, akkor fel kell számolni.
- Ukrajna támogatása fölöslegesen elhúzza a háborút és veszélyezteti a polgári lakosságot.
- A konfliktust a NATO provokálta ki azzal, hogy Oroszország határáig akart terjeszkedni.
- Ukrajna az Oroszország és a Nyugat közötti hosszú konfliktus kereszttüzébe került.

Taktikai szintű narratívák

Gyorsan igazodnak a változó helyzethez, többnyire rövid élettartamúak. Lehetnek logikátlanok és ellentmondásosak, különösen, ha összehasonlítjuk a különböző célközönségek számára kidolgozott narratívákat. Több száz taktikai szintű narratíva jelent meg és tűnt el a műveletek során.¹⁰ Az alábbi felsorolás csak egy nagyon szűk szemelvény.

Narratívák az orosz célközönség felé:

- Ukrajna népirtást követ el az Ukrajnában élő oroszok ellen.
- Oroszország soha nem veszített háborút – ezúttal is győzni fog.
- Ukrajnát korrump és inkompetens nácik kormányozzák.
- A Nyugat eredendően ruszsofób és Oroszország megsemmisítésére törekszik.
- Ukrajna piszkos bombát gyárt és biológiai fegyvereket fejleszt.

⁸ Shekovtsov 2023.

⁹ Polianska 2022; Tokariuk 2023.

¹⁰ Shekovtsov 2023: i. m.

Narratívák az ukrán elit és közvélemény felé:

- Az ukrán vezetés elárulja Ukrajna érdekeit.
- A Nyugat az utolsó ukránig fog harcolni Oroszországgal.
- A Nyugat dekadens, Ukrajnának nincs helye benne.

Narratívák az ukrainai orosz kisebbség felé:

- Ukrajna népirtást követ el az ukrainai oroszok ellen.
- Oroszország célja megvédeni Ukrajna orosz kisebbségét.
- Ukrajna csak az orosz világ részeként lehet sikeres.

Narratívák a Nyugat felé:

- A szankciók kárt okoznak az európai vállalkozásoknak és családoknak.
- Oroszország béketárgyalásokat akar, ellentétben a Nyugattal és Ukrajnával.
- Ukrajna támogatása Európa geopolitikai hanyatlásához vezet.
- A nyugati fegyverek a terroristák kezébe kerülnek.
- Az Oroszországgal való konfrontáció nukleáris eskalációhoz vezethet.
- Ukrajna nyugati támogatása a háború elhúzódásához vezet, ami fenyegetést jelent a globális élelmezésbiztonságra.

Narratívák a Globális Dél felé:

- Az USA háborúhoz folyamodik, hogy globális hegemon maradjon.
- Oroszország az antiimperialista és gyarmatellenes mozgalom vezetője.
- Ukrajna nyugati támogatását az oroszellenes rasszizmus vezérli.
- Ukrajna ellenállása a háború elhúzódásához vezet, ami fenyegetést jelent a globális élelmezésbiztonságra.

Taktikai szinten tanulságos a harc tér egyes eseményeit kommentáló ukrán narratíva. Amikor egy orosz hadihajó a Kígyó-szigeti határőr különítmény megadását követelte, dacos (és trágár) választ kapott, amely vírusként terjedt el az interneten, és általános tiszteletet vívott ki az ukránok elszántsága iránt. Amikor az orosz fekete-tengeri flotta zászlóshajóját, a Moszkva cirkálót elsüllyesztették, az orosz propaganda az eseményt megpróbálta bagatellizálni azzal, hogy baleset történt, amely tüzet okozott és robbanáshoz vezetett. A szűkszavú ukrán reakció (nagyon veszélyes dolog robbanóanyagok közelében dohányozni) mémmé vált számos közösségimédia-felületen. Az orosz propaganda következetesen úgy írja le a Kercsi híd elleni ukrán támadásokat, mint a polgári infrastruktúra elleni – tehát terrorista – műveleteket. Ukrajna tartózkodik attól, hogy rámutasson e narratíva képmutatására, és egyszerűen fenntartja, hogy a híd az ellenség katonai infrastruktúrájának része az ideiglenesen megszállt ukrán területen, és mint ilyen, legitim célpont.

AZ OROSZ STRATÉGIAI KOMMUNIKÁCIÓS MODELL: A HAZUGSÁGOK TŰZOLTÓFECSKENDŐJE

A modern orosz stratégiai kommunikációs modell termékei valós, tényszerű információk és valótlan állítások keverékei. A nagyon nagy mennyiségű és rendkívül változatos termékek terjesztése során a modell kihasználja a modern technológiákat és valamennyi hozzáférhető kommunikációs csatornát, a nyomtatott sajtótól a közösségi médiumokig.

Egy RAND-tanulmány az orosz stratégiai kommunikációs modellt a hazugság tűzoltó-fecskendőjének nevezte.¹¹

Sok csatorna és sok üzenet. Nagyon nagy mennyiségű szöveget, videót, hangot és állóképet terjesztenek különböző nyelveken a hagyományos tömegtájékoztató médiumokon (TV, rádió stb.), internetes oldalakon és a közösségi médiumokon keresztül. Emellett nagyszámú fizetett „troll”¹² is jelen van a chatszobákban, vitafórumokon és a webhelyek megjegyzés rovataiban. A sok egymástól függetlennek tűnő számos kapott információ meggyőzőbbnek tűnik, mint az egyetlen, vagy kevés forrásból származó. A különböző csatornák támogatják egymást, és mivel az információ mennyisége nagyon nagy, ez elnyomhatja az alternatív információforrásokat.

Igazság és dezinformáció. Az orosz propaganda nagy adag tényszerű, valós információt tartalmaz, ha a tények támogatják a narratívát. De a célközönség megtévesztése érdekében készek valótlan állításokat terjeszteni, ha azt a narratíva megköveteli. A valótlan információk közvetítése során a propagandagépezet gyakran nem létező forrásokra hivatkozik. A dezinformáció akkor működik, ha megerősíti a célközönség már kialakult (gyakran elfogult) nézeteit, ha hitelesen hangzó bizonyítékokat idéz, és ha a célközönség csak nehezen fér hozzá alternatív információforrásokhoz.

Gyors, folyamatos, ismétlődő. Az orosz stratégiai kommunikáció üzemeltetői igyekeznek első lenni folyamatban lévő események magyarázatával, mert az első benyomás, az első információ nagyon maradandó. Nagyon nehéz az így kialakult nézeteket megváltoztatni, különösen akkor, ha azokat különböző csatornákon keresztül érkező, gyakran ismételt üzenetek is megerősítik. Ez akkor is igaz, ha e nézetek nyilvánvalóan hamis információkon alapulnak.

Nincs következetesség. Ha egy adott üzenet nem éri el a kívánt hatást, gyorsan átveszi a helyét egy másik üzenet, amely az előzőtől eltérő, akár azzal homlokegyenest ellenkező is lehet. A különböző csatornák nem ugyanazt az üzenetet közvetítik, és egyes eseményeket eltérő módon értelmeznek. A kulcsfontosságú kommunikátorok (pl. állami tisztviselők, egyes parlamenti képviselők) készek módosítani üzeneteiket. Ez akár érett, felelősségteljes magatartásnak is tűnhet: az illető megváltoztatja nézeteit, mert új bizonyítékok jutottak a tudomására.

Dezinformáció. A stratégiai kommunikációs eszköztár fontos eleme a dezinformáció. Célja természetesen az, hogy elfogadható és valamennyire hihető információkkal támogassa a narratívát. Ha ez nem működik, legalább ébresszen kétséget a célközönségben minden, az adott témát érintő információval kapcsolatban. Elvei meglehetősen egyszerűek, és akár párhuzamosan, akár egymás után is alkalmazhatóak.¹³

- Tagadni, hogy valaha is megtörtént volna az Oroszországra nézve káros esemény.
- Elutasítani a kritikát vagy elítélő nyilatkozatot az orosz szerep tagadása és mások hibáztatása útján.
- Elterelni a figyelmet annak hangsúlyozásával, hogy a másik oldal tettei erkölcsileg vagy jogilag (de lehetőleg mindkét szempontból) sokkal rosszabbak.
- Hitelteleníteni az információt és a forrást, például azzal, hogy az orosz narratívától eltérő vélemény vagy kritika egyenlő a rasszizmussal, ruszofóbiával, gyűlölettel.

¹¹ Paul–Matthews 2016.

¹² A troll eredetileg gonosz manó a skandináv mitológiában. A modern troll olyan személy, aki felháborító, félrevezető vagy az adott témától eltérő üzeneteket tesz közzé az interneten (közösségi médiumban, hírcsoportban, fórumon) vagy a való életben, azzal a szándékkal, hogy másokat manipuláljon, provokáljon vagy felzaklasson.

¹³ Zabjek 2023.

A dezinformációs eszköz alkalmazásának jó példája a stratégiai kommunikációs reakció egy rövid videóra, amely egy ukrán hadifogoly harctéri kivégzését mutatta 2023. március 6-án, Bahmut közelében. Az orosz propaganda gyorsan reagált, amikor a videó megjelent.¹⁴

Az első üzenetek csak a tagadásról szóltak: a videót megrendezték az ukránok, a katonák vaktöltényt használtak. A cél provokáció és az orosz fegyveres erők hiteltelenítése volt. E magyarázat nem volt hihető és hamarosan el is tűnt.

A következő lépés a kritika elterelése volt: a kivégzés valóban megtörtént, de az ukrán erők hajtották végre azt. Saját bajtársukat, egy dezertőrt végeztek ki. A párhuzamos magyarázat az volt, hogy ilyen dolgok a háborúban megtörténnek, nincs ebben semmi különös.

A figyelem elterelését egy újabb állítás szolgálta: a kivégzést ukránok hajtották végre, az áldozat egy orosz volt, akire ukrán egyenruhát kényszerítettek. Még az áldozatot is sikerült név szerint azonosítani (akiről később kiderült, hogy életben van).

Az utolsó lépés az áldozat hiteltelenítésére tett kísérlet volt: orosz katonák valóban kivégeztek egy ukrán foglyot, aki viselkedésével provokálta a katonákat, így az áldozat csak magát hibáztathatja.

PROPAGANDA-ÖKOSZISZTÉMA

A posztszovjet orosz állam egy teljes propaganda-ökoszisztémát hozott létre, amely működteti a stratégiai kommunikációs modellt. A rendszer öt pilléren áll.¹⁵

Hivatalos kormányzati kommunikáció

A Kreml és a különböző minisztériumok által kiadott nyilatkozatok és közlönyök, valamint a kormánytisztviselők, parlamenti képviselők, kormányzók beszédei és egyéb nyilvános szereplése.

Állami befolyás alatt álló csatornák

Állami finanszírozásból működő hazai és nemzetközi tömegtájékoztatási csatornák, pl. Szputnyik, RT, RIA Novosztyi. Ide tartoznak a magántulajdonban lévő, de a kormányt támogató és annak útmutatásait elfogadó csatornák is, továbbá a nagy állami vállalatok vezetői és más közszereplők. Szintén ebbe a kategóriába tartoznak a szociális és kulturális intézmények, mint például az orosz kulturális központok világszerte.

Proxycsatornák

Ezek nagyrészt befolyásoló ügynökök:¹⁶ hazájukban vagy nemzetközi szinten is köztisztviselőkben álló, hiteles forrásnak tekintett személyek, valamint helyi és nemzetközi szervezetek,

¹⁴ Execution of a POW 2023.

¹⁵ Pillars of Russia's Disinformation 2020.

¹⁶ A befolyásoló ügynök (agent of influence) egy idegen hatalom érdekében tevékenykedik, nyilatkozik vagy publikál. Lehet beszerzett személy, aki az idegen hatalom utasításainak engedelmeskedik, de lehet politikai szimpatizáns is, aki utasításokat nem fogad el, de tudatosan szolgálja a hatalom érdekeit. Végül lehet hasznos idióta is: olyan személy, aki egyáltalán nincs tisztában azzal, hogy egy idegen hatalom érdekében tevékenykedik. A befolyásoló ügynök kifejezést alkalmazhatják társadalmi szervezetekre is. Codevilla 2008, 220.

például alapítványok és kutatóintézetek. Nincs nyilvánvaló kapcsolatuk Oroszországgal, de meggyőződésből vagy önös érdekből ismétlik és felerősítik az orosz narratívát.¹⁷ A befolyásoló ügynökök egy része (de korántsem mind) anyagi támogatást kap vagy közvetlen kifizetések vagy különlegesen jó üzleti lehetőségek formájában. Nem tekinthetők befolyásoló ügynököknek (legfeljebb hasznos idiótáknak) azok a nemzetközi hírszatórnák, amelyek az újságírói színvonal fenntartására érdekében igyekeznek objektíven és kiegyensúlyozottan tájékoztatni, és e törekvés keretében terjesztik az orosz narratívát.¹⁸ Egy további elem más államok propagandacsatornáin megjelenő narratívák megismérlése és felerősítése, ha azok igazodnak az orosz narratívához.

Fegyverként alkalmazott közösségi médiumok

Üzenetkampányok a Facebookon, Twitteren, Instagramon, Telegramon és más csatornákon. A cél befolyásolni más államok kül- és belpolitikáját, kételyeket ébreszteni és aláásni az intézményekbe vetett hitet, társadalmi viszályokat szítani.

Kibertérműveletek

Hekkelés, kibertámadások, kiberkémkedés, trollfarmok¹⁹ és botfarmok²⁰ valótlan állítások és az orosz narratíva sokszorosítása útján hiteltelenítik és elfojtják a nemkívánatos véleményeket, vagy rongálják, hekkelik az alternatív információkat terjesztő fórumokat.

Az ökoszisztéma öt pillére egymást támogatva működik, és „visszhangkamrákat”²¹ hoz létre, amelyekben csak az orosz narratíva érvényesül, mert a folyamatos visszacsatolások kiszorítják a cáfolatokat és alternatív nézeteket (lásd 1. ábra):

- Egy állami finanszírozású csatorna megjelentet egy hírt, például az RT interjút közöl egy nyugati ügynökkel, aki elmagyarázza, hogy mi köze volt az Egyesült Államoknak az Euromajdan forradalomhoz. Az interjút átveszik és terjesztik más, szintén állami befolyás alatt álló közvetítő csatornák.
- Az interjúra egy kormánytisztviselő, szakértő vagy akadémikus reagál, megjegyzései szintén megjelennek az állami befolyás alatt álló csatornákon.
- Ugyanakkor az Oroszországhoz nem köthető proxycsatornák és közösségi médiumok is átveszik, és az orosz érdekeknek megfelelően terjesztik az interjút és a kommentárt.

¹⁷ Danylyuk 2023.

¹⁸ Polevyi 2023.

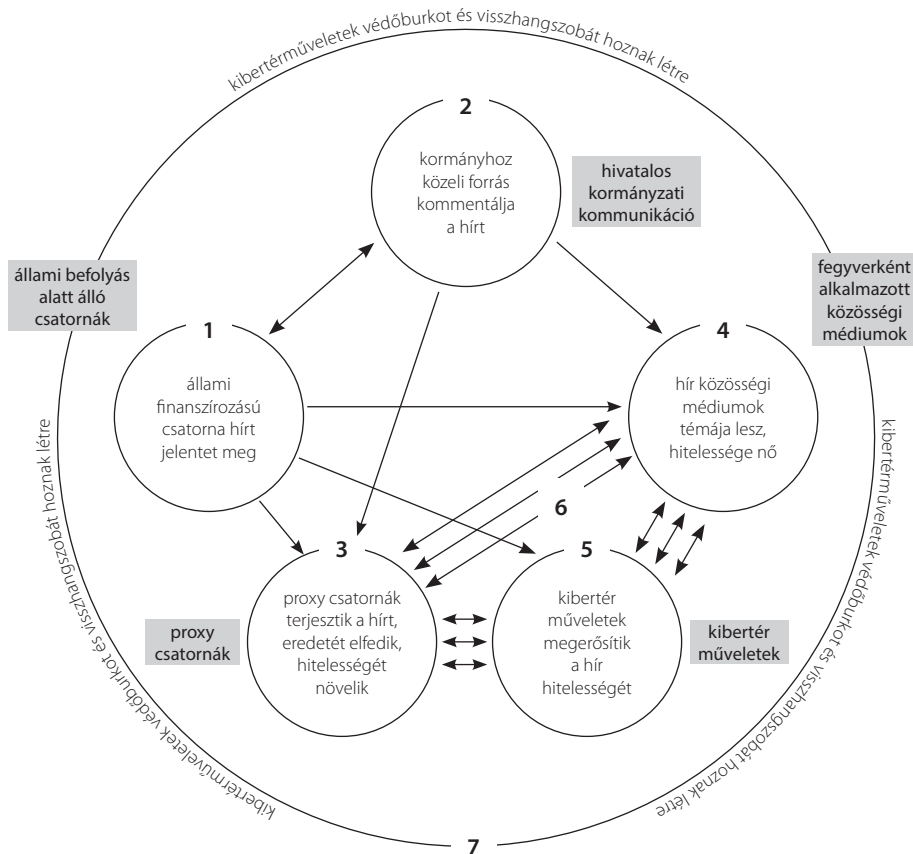
¹⁹ A trollfarm politikai nézetek vagy döntési folyamatok befolyásolására létrehozott (többnyire fizetett, ritkábban önkéntes) trollsoport.

²⁰ A „bot” (a „robot” rövidítése) egy számítógépes applikáció, amely emberi tevékenységet utánoz. A „botfarm” több (sok) botot egyszerre működtető számítógépprogram. A botfarm célja internetforgalmat generálni, amely a kívülálló számára azt a benyomást kelti, hogy egy termék, egy hír vagy egy blogbejegyzés rendkívül népszerű.

²¹ A fizikai (akusztikus) visszhangkammera (echo chamber) falai visszaverik és felerősítik a kamra belsejében keletkezett hangokat és kizárják a kamrán kívülieket. A 2000-es évek elején, az internetes hírmédiumok és közösségi fórumok széles körű elterjedésével e jelenség kialakult az információs térben is. A média-visszhangkammera csak a saját véleményünket vagy ismereteinket tükröző és megerősítő információkat közöl és kizárja az alternatív nézőpontokat. Jellemzője a megerősítési elfogultság (confirmation bias): olyan információkat részesít előnyben, amelyek megerősítik a már meglévő hiedelmeket.

Mivel nincs nyilvánvaló kapcsolatuk az orosz kormánnyal, az eredeti forrás fokozatosan homályba vész, és nő a történet hitelessége.

- Az interjú és a kommentár a közösségi médiumokban is témává válik, széles körben terjed, és egyre kevésbé nyilvánvaló, hogy az információ eredeti forrása egy befolyásoló ügynök egy állami hírcsatornán.
- A kibertéri műveletek – jelen esetben elsősorban a trollfarmok – a közösségi médiumokban ismétlődő megjegyzésekkel erősítik a narratívát.
- Létrejön a kommentárok, megjegyzések és válaszok ismétlődő ciklusa, amely életben tartja és széles körben terjeszti az interjút és a kommentárt.
- A kibertéri műveletek egy védőburkot alkotnak a narratíva körül és létrehozzák a „visszhangszobát” azáltal, hogy elfojtják vagy lejáratják az ellen-narratívákat és minden olyan véleményt és információt, amely ellentétes az orosz narratívával.

1. ábra A propaganda-ökoszisztéma működése (Szerkesztette a szerző)

SIKEREK ÉS KUDARCOK

Az orosz stratégiai kommunikációnak vannak látványos sikerei és jelentős kudarcai – gyakran egyazon célközönségben belül is.

Orosz társadalom

A stratégiai kommunikáció eddig meglehetősen sikeres volt az orosz társadalomban, és érdekes módon nemcsak az Oroszországban élő oroszok körében, hanem a külföldön élő – gyakran az orosz állam üldözése elől menekülő – oroszok között is közel általános támogatást élvez a háború.²² Ennek több oka is van.

Az orosz társadalomban van egy erős birodalmi mentalitás,²³ amely – az állami propaganda eredményeként – általános ellenérzéshez vezetett a Szovjetunióból kivált országokkal szemben. Az ukránokkal és Ukrajnával szembeni ellenérzés különösen erős a többéves ukránellenes kormánypropaganda eredményeként. Továbbá az oroszok óriási többsége a kormány közvetlen befolyása alatt álló forrásokból szerzi be információit, amelyek ráerősítenek e mentalitásra. Kevés alternatív információforrás létezik. Ezen túlmenően kemény cenzúra működik, és súlyos büntetést kapnak azok, akik nem tartják be az egyre szigorúbb szabályokat.²⁴

A jövőben a stratégiai kommunikáció kudarcot vallhat, vagy hatékonysága erősen csökkenhet, ha a növekvő veszteségek elviselhetetlenné válnak, és a fegyveres erők továbbra is vereségeket szenvednek. Ez még nem történt meg – a háború támogatottsága továbbra is erősnek tűnik, bár annak mértékét megbízható közvélemény-kutatások hiányában nehéz felmérni.

Ukrán társadalom

Az orosz stratégiai kommunikáció kudarcot vallott az ukrán elit és a közvélemény körében. A támadás, az orosz csapatok magatartása a megszállt területeken és a sikeres védekezés erősítette a nemzeti egységet és a harci szellemet. Az ukrán kormány nagyon sikeres ellenpropaganda-kampányt folytat, amelynek kulcsfontosságú eleme Volodimir Zelenszkij elnök, aki mesteri kommunikátornak bizonyult, kitartásra és győzelemre inspirálja az ukránokat.²⁵ Az ukrán nacionalizmus és patriotizmus is közrejátszik, akárcsak a sokéves orosz uralom tapasztalata.

Lehetetlen megbecsülni az ukrainai orosz kisebbség Ukrajna-párti és Oroszország-párti attitűdjének arányát. Az orosz stratégiai kommunikáció a 2014-es konfliktust megelőző hónapokban és években meglehetősen sikeresen erősítette az Oroszország-párti érzéseket. Ennek hatékonysága azonban a Krím megszállása és a szakadár köztársaságok létrehozása után nagyrészt elpárolgott, mivel sok szimpatizáns kiábrándult az orosz megszállás tapasztalatai nyomán.

Egy 2014-ben végzett felmérés szerint az Odessza, Mikolajiv, Herszon, Dnyipropetrovszk, Zaporizsja és Harkiv megyékben élő orosz lakosság 20-25 százaléka találta elfogadhatónak az orosz Novorosszija²⁶ narratívát. Lényegesen kevesebben (a megyék orosz lakosságának 7 százaléka) értettek egyet azzal a felvetéssel, hogy Novorosszija lehet az alapja a térség

²² Picheta 2023.

²³ Gretskiy 2022.

²⁴ Litvinova 2023.

²⁵ Ellwood 2023.

²⁶ Novorosszija a 18. századi neve azoknak a nagyrészt kelet- és délkelet-ukrainai területeknek, amelyeket Oroszország a hanyatló Oszmán Birodalomtól foglalt el. Vlagyimir Putyin 2014 körül elevenítette fel a koncepciót, és egyértelművé tette, hogy Oroszország célja a terület feletti dominancia visszaállítása. Basora–Fisher 2014; Taylor 2014; Toal 2017, 237–273.

Ukrajnától történő elszakadásának. A válaszadók demográfiai elemzése azt mutatja, hogy a Novorosszija projekt motivációi és céljai jelentős támogatottságot élveztek az idősebb és szegényebb lakosság, és különösen a Szovjetunióról pozitív, nosztalgikus véleménnyel rendelkezők körében.²⁷ Mindazonáltal az orosz propaganda nem volt teljes kudarc az orosz nemzetiségű kisebbség körében: másfél évvel a háború kezdete után is talál hiszékeny közönséget.²⁸

Nyugat

Az orosz stratégiai kommunikáció nagyszót – de nem teljesen – kudarc volt. Az orosz magyarázatok és fenyegetődés ellenére a nyugati államok óriási mennyiségű fegyvert és felszerelést szállítanak Ukrajnának, bevezettek egy sor Oroszországot sújtó szigorú szankciót, és a nyugati közvélemény jelentős többsége helyesli Ukrajna támogatását. Ennek számos oka van. Fontos szerepet játszott az ukrán ellenpropaganda, különösen Volodimir Zelenszkij elnök mesteri kommunikációja, amely minden célközönséggel megtalálja a megfelelő hangnemet.²⁹ Nemcsak az európai kormányzó elitek, hanem az európai közvélemény döntő többsége is felismeri a hosszú távú orosz fenyegetést, és figyelmen kívül hagyja az orosz (és hazai) tűzszünetre és tárgyalásokra irányuló felhívásokat. A háborúval kapcsolatos információk számos forrásból rendelkezésre állnak, ami megnehezíti az orosz narratíva érvényesülését és gyakorlatilag ellehetetleníti a dezinformációt. Az orosz fegyveres erők hadviselési eljárásairól és a csapatok magatartásáról szóló hírek komoly ellenérzést váltottak ki az európai közvéleményben. Végül, de nem utolsósorban, a demokratikus nemzetek kormányai lépéseket tettek az orosz propagandacsatornák elzárására, és ugyanígy jártak el a magántulajdonban lévő internetes fórumok és a közösségi oldalak üzemeltetői is, ami jelentős mértékben lehaláltította az orosz narratívát.

Mindazonáltal az orosz stratégiai kommunikáció elért sikereket Nyugaton is. Egyrészt különösen a nyugati értelmiség körében mindig volt őszinte csodálat az orosz kultúra, művészet és történelem iránt, valamint még mindig sokan ápolnak romantikus képzeteket a Szovjetunióról. Másrészt egy fontos tényező a nyugati gazdasági és politikai elitek körében a gazdasági érdek: hozzáférés egy nagy és nem túl igényes piachoz és olcsó nyersanyag- és energiaforrásokhoz. Továbbá minden országban vannak befolyásoló ügynökök, akik meggyőződésből vagy anyagi érdekből készek ismételni és felerősíteni az orosz narratívát.³⁰ Az orosz propagandisták kiaknázták e törésvonalakban rejlő lehetőségeket.

A kritikus fontosságú nyugati célközönség körében az orosz stratégiai kommunikáció két eleme egyre nagyobb visszhangra talál. Az egyik azt hangsúlyozza, hogy az Ukrajnának nyújtott katonai és egyéb támogatások költségei igen magasak, miközben az adományozó nemzeteknek maguknak is szükségük van ezekre a forrásokra. A másik arra összpontosít, hogy tűzszünetre van szükség, mert az lehetővé tenné az érdemi tárgyalásokat, amelyek végül békéhez vezethetnek. Ukrajnának és nyugati partnereinek hatékony válaszokat kell

²⁷ O'Loughlin et al. 2016: i. m. A felmérés súlyos hiányossága, hogy a harcéri helyzet gyors változásai következtében kimaradt a két leginkább érintett megye, Donyeck és Luhanszk. A felmérés immár 10 évvel ezelőtt készült, azóta bizonyára sok változás történt mind a térség demográfiájában, mind a lakosság nézeteiben. De mivel jelentős részben hadművelleti terület, frissebb információ nem áll rendelkezésre.

²⁸ Gall et al. 2023.

²⁹ Ellwood 2023: i. m.

³⁰ Danylyuk 2023: i. m.; Polevyy 2023: i. m.

találniuk ezekre a narratívákra.³¹ A stratégiai kommunikáció sikerét mutatják a befolyásoló ügynökök és békemozgalmak gyakori tüzszünet-követelései és az oroszpartí tüntetések Európa nagyvárosaiban.³²

Kiemelkedő sikernek tekinthető a 2023 végén és 2024 elején kialakult helyzet az Egyesült Államokban: jelen tanulmány lezárásakor (2024. február) a Kongresszus már hónapok óta halogatja az Ukrajnának nyújtandó újabb segélycsomag jóváhagyását. A szerző véleménye szerint a jóváhagyás előbb-utóbb megtörténik ugyan, de a halogatás ideiglenes harctéri előnyt biztosít az orosz erők számára és növeli az ukrán veszteségeket.

Globális Dél

A Globális Dél államaiban az orosz kommunikáció óriási siker volt.³³ Ázsiában és Afrikában a Szovjetunió támogatta a felszabadítási harcokat, és erre mind az elit, mind a közvélemény pozitívan emlékszik vissza. Bár a gyarmati birodalmak eltűntek, az egykori gyarmati alattvalók továbbra is erős ellenérzéseket táplálnak az egykori gyarmati hatalmak iránt. Közép- és Dél-Amerikában a társadalom ellenérzése a Jenki imperializmus ellen irányul, amely beavatkozott a belügyekbe, banánköztársaságokat hozott létre és autokratikus, szélsőjobboldali kormányokat támogatott. Ezzel szemben Oroszországot – úgy is mint a zsarnoki kormányokat kiszorító forradalmi harcokat támogató Szovjetunió jogutódját – pozitívabb színben, az Egyesült Államok befolyásának hasznos ellensúlyaként látják.³⁴ A helyi kormányok nem korlátozzák az orosz propagandát, nincs (vagy minimális) az ukrán ellenpropaganda, kevés vagy egyáltalán nincs alternatív információforrás, és alig van alternatív vélemény. Ennek eredményeként Moszkva narratívája szabadon terjed.

KÖVETKEZTETÉSEK, TANULSÁGOK, JAVASLATOK

Egy Magyarországot is érintő konfliktus során (akár Oroszország, akár más állam az ellenfél) a magyar társadalom is ellenséges propaganda célpontjává válik, amelynek semlegesítése különösen fontos feladat lesz. A feladat végrehajtásához támpontot adhat az orosz propaganda-eljárások tanulmányozása. A hazugságok tűzoltófecskendője modell jól működik az ökoszisztéma támogatásával, és nagyon hatékony érdekérvényesítési eszköz, de korántsem tökéletes. Sikerét vagy kudarcát négy tényező befolyásolja: narratíva; hozzáférés a célközönséghez; befolyásoló ügynökök; a célközönség fogadóképessége. Önmagában is kudarcot vallhat, ha a propagandista melléfog valamelyik tényezővel, különösen akkor, ha rosszul ítéli meg a célközönség fogadóképességét. De ha magától nem bukik meg, hatástalanítani lehet a tényezők semlegesítésével.

Narratíva

Elméletileg az igazság a propaganda erőteljes ellenszere. Azonban a tények szembeállításával az ellenséges propaganda állításaival azonnal felveti a kérdést, hogy „kinek az igazsága és

³¹ Szicherle 2023.

³² Fornusek 2023.

³³ Myers–Frenkel 2022; Schipani et al. 2023.

³⁴ Cochrane 1989, 211–223.

kinek a tényei”? Mint a RAND-elemzés³⁵ megállapítja, az ellenfél narratívájának tételes cáfolása kevés sikert ígér, mert nagyon nehéz megváltoztatni olyan nézeteket, amelyek a narratíva elterjedésével már kialakultak, és amelyeket több, egymástól függetlennek tűnő forrás többször megerősített. Általánosságban elmondható, hogy nem a narratíva állításaira és azok cáfolatára kell összpontosítani, hanem egy olyan hatékony ellennarratívát kell létrehozni, amely koherens és logikus, valamint pozitívabb és meggyőzőbb, mint az ellenfél.³⁶ Ez igaz mind a stratégiai, mind a változékonyabb taktikai narratívákra.

Hozzáférés a célközönséghez

Az ellenfél tömegtájékoztatási eszközeinek betiltásával – amint az megtörtént az orosz TV- és rádióprogramokkal az Európai Unióban – egyik napról a másikra korlátozni lehet a hozzáférést a hazai célközönséghez.³⁷ A hírsatornák betiltása mellett a közösségi médiumokat is korlátozni kell valamilyen módon, ellenkező esetben az ellenfél trollfarmjai folyamatosan terjesztik a stratégiai kommunikáció üzeneteit. Valamilyen módon korlátozni kell a hazai tömegtájékoztatási eszközöket is, amelyek – az objektivitás nevében – folyamatosan ismétlik az ellenfél narratíváját. Ha az adminisztratív eszközök nem bizonyulnak elegendőnek, még mindig rendelkezésre állnak az elektronikai és kiberhadviselés eszközei (rádióadások zavarása, számítógéprendszerek támadása, internet domáinek kizárása). Békeállapotban ezek az intézkedések egy demokratikus társadalomban akadályba ütköznek, mégis lehetőség van bevezetésükre, ha a kormány megfelelően tájékoztatja a közvéleményt a fenyegetésről és a korlátozások elmulasztásának következményeiről.

Befolyásoló ügynökök

A stratégiai kommunikáció szempontjából a befolyásoló ügynök addig ér valamit, amíg a célközönség hiteles forrásnak tekinti. A semlegesítés kézenfekvő eszköze lebontani e hitelességet. Nyilvánosságra kell hozni és gyakran kell ismételni azt a tényt, hogy a köztisztviselő álló közszereplő (akár meggyőződésből, akár tudatlanságból, akár haszon reményében) valójában idegen érdekeket szolgál. Ha az ügynök ellenszolgáltatás fejében tevékenykedik, a semlegesítés hatékony eszköze ennek széles körben történő nyilvánosságra hozatala, és ha törvénybe ütközik, a jogi felelősségre vonás. E lehetőség jó példája az 1938. évi Foreign Agent Registration Act (idegen ügynök regisztrációs törvény) az Egyesült Államokban.³⁸

Célközönség fogadókészsége

A stratégiai kommunikáció célközönségre gyakorolt hatását csak minimálisan lehet ellensúlyozni a propagandaállítások cáfolásával, valós tények közzétételével vagy a hamis állítások és ellentmondások feltárásával. E hagyományos propagandaellenes eszközök helyett megelőző

³⁵ Paul–Matthews 2016: i. m.

³⁶ Kuzma 2022; Walker 2022.

³⁷ Az ellenpélda a Globális Dél, ahol az orosz narratíva dominál, mert a helyi hatóságok nem korlátozzák az orosz hírsatornák működését.

³⁸ FARA 1938. A törvény előírja, hogy az idegen államok érdekében politikai tevékenységet folytató személyeknek regisztrálniuk kell magukat az igazságügyi minisztériumban. A regisztráció elmulasztása automatikusan jogi következményekkel jár.

intézkedésekre van szükség. Hatékony eljárás, és egyfajta társadalmi védőoltásként szolgál, ha a célközönség idejekorán megismeri az ellenfél propagandamódszereit. Ha a célközönség elég információval rendelkezik, hogy felismerje a manipulációs szándékot, akkor ellenállóbb lesz a propagandával szemben. Törekedni kell arra, hogy egy-egy eseményről először saját információ jelenjen meg. Így az ellenfél propagandistája kerül abba a helyzetbe, hogy egy immár széles körben elterjedt nézetet kell megváltoztatnia.³⁹

Csak egy elsősorban tényekre és igazságra támaszkodó, de a stratégiai kommunikáció eszközeit is alkalmazó, teljes kormányzati program keretében lehet e feladatot végrehajtani. Ehhez politikai és jogi szabályzókkal, doktrínával, szakemberekkel, eszközökkel és erőforrásokkal felruházott szervezet kell, amely figyelemmel kíséri az információs térben zajló folyamatokat, felismeri az ellenfél stratégiai kommunikációs tevékenységét, és képes a fenti négy tényező semlegesítése útján hatástalanítani azt. Békeállapotban nem szükséges a szervezetet teljes létszámmal, teljes kapacitással működtetni, de meg kell teremteni a lehetőséget mindkettő gyors felfuttatására. Ennek hiányában egy Magyarországot érintő konfliktus során a magyar közvélemény könnyen ellenséges propaganda befolyása alá kerülhet.

FORRÁSOK

- *Address by the President of the Russian Federation*. Moszkva, 2022. 02. 24. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Basora, Adrian A. – Fisher, Aleksandr: *Putin's „Greater Novorossiya” – The Dismemberment of Ukraine*. Foreign Policy Reserch Institute E-Notes, 2014. 05. 02. <https://www.fpri.org/article/2014/05/putins-greater-novorossiya-the-dismemberment-of-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Bergengruen, Vera: *Inside the Kremlin's Year of Ukraine Propaganda*. Time, 2023. 02. 22. <https://time.com/6257372/russia-ukraine-war-disinformation/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Cochrane, James D.: *Contending Perspectives on the Soviet Union in Latin America*. Latin American Research Review, 1989/3., 211–223. <https://www.jstor.org/stable/7acd7131-535c-3faa-aa56-07ea8362a897?read-now=1&seq=9> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Codevilla, Angelo M.: *Political Warfare: A Set of Means for Achieving Political Ends*. In: Waller, Michael J. (szerk.) *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*. Washington D. C., IWP Press, 2008.
- Danylyuk, Oleksandr V.: *Risk-based Measures to Assess Potential Foreign Covert Influence Operations (Active measures)*. Az Euro-Atlantic Conflict Studies Working Group éves konferenciáján elhangzott előadás. Nagyszében, 2023. 05. 25.
- Ellwood, David: *Narratives, Propaganda & „Smart” Power in the Ukraine Conflict, Part 2: Inventing a Global Presence*. CPD Blog, 2023. 07. 21. <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/pd-wartime-narratives-propaganda-smart-power-ukraine-conflict-part-2-inventing-global> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Execution of a POW in Kremlin Disinformation Crosshairs. EU vs Disinfo, 2023. 03. 14. <https://euvsdisinfo.eu/execution-of-a-pow-in-kremlin-disinformation-crosshairs/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)

³⁹ Paul–Matthews 2016: i. m.

- *Foreign Agent Registration Act (FARA)*. US Department of Justice. <https://www.justice.gov/nsd-fara> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Fornusek, Martin: *Kremlin's Trojan dove: how Russia uses „peace” to aid its war against Ukraine*. Euromaidan Press, 2023. 03. 09. <https://euromaidanpress.com/2023/03/09/russian-peace-propaganda-in-czechia/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Gall, Carlotta et al.: *„Our Own Guys Are Shelling Us”: How Russian Propaganda Plagues Ukraine*. The New York Times, 2023. 04. 19. <https://www.nytimes.com/2023/04/19/world/europe/ukraine-russia-donbas-propaganda.html> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Gretskiy, Igor: *Russia's Propaganda War*. International Centre for Defence and Security. 2022. 08. https://icds.ee/wp-content/uploads/dlm_uploads/2022/08/ICDS_Brief_Russia_%C2%B4s_War_in_Ukraine_No9_Igor_Gretskiy_August_2022-edit.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Kuzma, Alex: *Putin's hybrid infowars – What is the diaspora's counter-narrative?* The Ukrainian Weekly, 2022. 01. 21. <https://subscription.ukrweekly.com/2022/01/putins-hybrid-infowars/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Litvinova, Dasha: *The cybergulag: How Russia tracks, censors and controls its citizens*. AP, 2023. 05. 23. <https://apnews.com/article/russia-crackdown-surveillance-censorship-war-ukraine-internet-dab3663774feb666d6d0025bcd082fba> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Mullaney, Samantha: *Everything Flows: Russian Information Warfare Forms and Tactics*. The Cyber Defense Review, Fall 2022, 193–211. https://cyberdefensereview.army.mil/Portals/6/Documents/2022_fall/12_Mullaney.pdf?ver=AUTQuqWAV0vDAeGvWN-dYw%3D%3D (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Myers, Steven Lee – Frenkel, Sheera: *How Russian Propaganda Is Reaching Beyond English Speakers*. The New York Times, 2022. 08. 09. <https://www.nytimes.com/2022/08/09/business/russia-propaganda-spanish-social-media.html?partner=slack&smid=sl-share> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- O'Loughlin, John et al.: *The rise and fall of „Novorossiya”: examining support for a separatist geopolitical imaginary in southeast Ukraine*. Post-SovietAffairs, 2016. DOI: 10.1080/1060586X.2016.1146452 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2016.1146452?needAccess=true> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Paul, Christopher – Matthews, Miriam: *The Russian „Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*. RAND Perspective, 2016. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Picheta, Rob: *„It's all a lie”: Russians are trapped in Putin's parallel universe. But some want out*. CNN, 2023. 02. 27. <https://www.cnn.com/2023/02/27/europe/russia-propaganda-information-ukraine-anniversary-cmd-intl/index.html> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- *Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem*. Washington D. C.: Department of State, Global Engagement Center, 2020. <https://www.state.gov/external-content/pillars-of-russias-disinformation-and-propaganda-ecosystem/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Polevyi, V.: *The democratic media at the service of propaganda*. Az Euro-Atlantic Conflict Studies Working Group éves konferenciáján elhangzott előadás. Nagyszében, 2023. 05. 25.
- Polianska, Inna: *A History of Defamation: Key Russian Narratives on Ukrainian Sovereignty*. EU vs Disinfo, 2022. 09. 02. <https://euvsdisinfo.eu/a-history-of-defamation-key-russian-narratives-on-ukrainian-sovereignty-2/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Putin, Vladimir: *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. The Kremlin, Moscow, 2021. 07. 12. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)

- *Russia's War in Ukraine: Myths and Lessons*. MoD of Estonia, 2023. 01. <https://kaitseministeerium.ee/en/mythsandlessons> (Letöltés időpontja 2023. 08. 18.)
- Schipani, Andres et al.: *How Russia's propaganda machine is reshaping the African narrative*. Financial Times, 2023. 02. 09. <https://www.ft.com/content/d427c855-c665-4732-9dd1-3ae314464d12> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Shekovtsov, Anton: *Matrica narrativov: kak ponyimaty i raszsifirovaty rosszijszkuju propagandu*. Re: Russia, 2023. 02. 21. <https://re-russia.net/analytics/055/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 18.)
- Szicherle, Patrik: *Pro-Ukraine forces need to develop their own narrative of peace*. EURACTIV, 2023. 03. 13. <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/pro-ukraine-forces-need-to-develop-their-own-narrative-of-peace/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Taylor, Adam: „*Novorossiya*,” *the latest historical concept to worry about in Ukraine*. The Washington Post, 2014. 04. 18. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/04/18/understanding-novorossiya-the-latest-historical-concept-to-get-worried-about-in-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 18.)
- Taylor, Philip M.: *Strategic Communications or Democratic Propaganda?* Journalism Studies, 2022/3., 437–441. DOI: 10.1080/14616700220145641; <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616700220145641?journalCode=rjos20> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Toal, Gerard: *The Novorossiya Project*. In: Toal, G.: *Near Abroad: Putin, the West, and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*. Oxford University Press, Oxford, 2017, 237–273.
- Tokariuk, Olga: *A Year of Lies: Russia's Information War against Ukraine*. CEPA, 2023. 02. 21. <https://cepa.org/article/a-year-of-lies-russias-information-war-against-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)
- Tsekhanovska, Oleksandra – Tsybulska, Liubov: *Evolution of Russian Narratives About Ukraine and their Export to Ukrainian Media Space*. Ukrainian Crisis Media Center, 2022. 06. <https://uacrisis.org/en/russian-narratives-about-ukraine7> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 18.)
- Walker, Vivian S.: „*Glory to the Heroes*,” *Ukraine's War for Narrative Credibility*. Institute for the Study of Diplomacy, 2022. 03. 17. <https://medium.com/the-diplomatic-pouch/analysis-glory-to-the-heroes-ukraine-s-war-for-narrative-credibility-f77c42820023> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 14.)
- Zabjek, Alexandra: „*Deny, deflect, distract*”: *How Russia spreads disinformation about the war in Ukraine*. CBC, 2023. 01. 22. <https://www.cbc.ca/news/politics/disinformation-ukraine-stop-fake-org-1.6721522> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 08.)

Nagy Imre törzsőrmester:

AZ ISZLÁM ÁLLAM ÚJABB TÉRNYERÉSE: AZ ISZLÁM ÁLLAM – MOZAMBIK

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.4

ÖSSZEFOGLALÓ: Szinte észrevétlen maradt hazánkban a 2017 óta zajló konfliktus Mozambik északi Cabo Delgado tartományában, melynek gyökerei a múltba és az ország határain túlra mutatnak. A tisztánlátást nagyban nehezíti, hogy az ottani kormány nem enged újságírókat, kutatókat és független szervezeteket a harcok sújtotta északi térségbe, az államilag vezetett „sajtótúrák” mellett csak a kétes hitelességű hivatalos kormányjelentések, a menekültek beszámolóji, illetve a másik (terrorista) oldal¹ propagandacélzatú megjelenései adnak támpontokat a helyzet megismeréséhez.

KULCSSZAVAK: Iszlám Állam Közép-afrikai Tartománya (IS-CAP); al-Shabaab (Mozambique); IS-Mozambique; EUTM Mozambique

A SZERZŐRŐL:

Nagy Imre törzsőrmester, az MH Altisztai Akadémia Nemzetközi Kiképző Alosztály Counter-IED kiképző altisztje, az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának végzős hallgatója (ORCID: 0000-0002-1420-4296; MTMT: 10087681)

BEVEZETÉS

Mozambik immár több mint hat éve néz szembe nyíltan a helyi szélsőséges iszlám fundamentalisták jelentette fenyegetéssel az északi tartományaiban. A külső segítség dacára se látszik a konfliktus vége, mely ráadásul több hasonlóságot mutat más afrikai válságócokkal, ahol hasonló indíttatású fegyveres csoportok assák alá a békét, kihasználva és elmergesítve a meglévő helyi társadalmi, kulturális-vallási, gazdasági és történelmi eredetű feszültségeket. A legsokoldalúbb fenyegetést jelenleg e szélsőséges szervezetek agresszív térnyerése jelenti, melyek az addigi társadalmi viszonyokat teljesen felforgatják és saját víziójuk megvalósítását akarják kierőszakolni.

Jelen tanulmány egy hazánkban kevésbé ismert szerveződésre fókuszál: az Iszlám Állam Közép-afrikai Tartományából (IS-CAP) kiindulva a közelmúltban abból levált Iszlám Állam – Mozambik nevű formációra.²

¹ A szervezetet a mozambiki al-Shabaab (arab jelentése: az ifjúság, a fiatalok), Anszar al-Szunna wa Dzsamma (vagyis: az Iszlám hagyomány és közösség támogatói, bevett angol rövidítése: „ASWJ”), Szuahéli Szunna (utalva a térség meghatározó közvetítő nyelvére) és IS-Mozambique („Iszlám Állam – Mozambik”, de rövidítésként használva olykor ISIS-M rövidítést is, az Iraki és Szíriai Iszlám Állam Mozambiki Szárnya) néven is emlegetik. A benne résztvevőkre a terrorista, szélsőséges/extremista, dzsihadista, lázadó, felkelő megnevezések egyaránt bevettek a szakirodalomban – így ezek jelen írásban is felváltva szerepelnek. Érdekes ugyanakkor leszögezni, hogy Mozambikban nem polgárháború zajlik, sem széleskörűen támogatott felkelés: az itt élő muszlimok valóságilag elhajlóknak és terroristáknak tartják őket.

² Jelen tanulmány kéziratát 2024 januárjában zárta le a szerző.

AZ ISZLÁM ÁLLAM KÖZÉP-AFRIKÁBAN: AZ ADF ÉS AZ IS-CAP

A Kongói Demokratikus Köztársaság keleti sűrű erdeibe (Észak- és Dél-Kivu, Ituri tartomány) magát befészkelő ugandai eredetű kormányellenes gerillaszervezet, a Szövetséges Demokratikus Erők (*Allied Democratic Forces* – ADF) – hogy az elsorvadását megakadályozza – céljait újrafogalmazta, és az Iszlám Államhoz önként csatlakozva vált annak újabb helyi képviselőjévé, az Iszlám Állam Közép-afrikai Tartománya (*Islamic State in Central Africa Province* – IS-CAP) néven 2017-ben.

A viszonyok rendezetlensége az országnak ebben a régiójában gyakorlatilag a függetlenség 1960-as elnyerése óta állandó: a nehéz megközelíthetőség és a terepviszonyok, a törzsi-etnikai megosztottság, az ellenőrizhetetlen határok, a központi kormány gyengesége mellett a nagyhatalmak és a szomszédos államok érdekei csak néhány fontos tényező, mely lehetővé tette önjelölt hadurak és fegyveres csoportok tartós berendezkedését, az ásványkincsekben és természeti értékekben gazdag terület kifosztására és a lakosság terrorizálására építve.

Ezek egyike volt az Ugandából kiszorult szalafista Dzsamil Mukulu³ által 1995-ben szervezett ADF,⁴ mely mintegy 4000 fős erejű volt, amikor megkezdte az emberrablásokkal és célzott gyilkosságokkal tarkított akcióit. Az Amerikai Egyesült Államok 2001 decemberében nemzetközi terroristaszervezetnek minősítette, és kiképzéssel, információkkal támogatta a kormánycsapatokat, hogy kiverhessék Ugandából a csoportot, mely 2003-tól már kizárólag csak Kongóban volt jelen. Itt saját területein bevezette a saría szabályait, ugyanakkor a szudáni támogatás apadásával és ugandai szövetségese, a NALU fegyverletételével egyre inkább a helyi közösségek mindennapjaiba ágyazódott be, abból nyerte forrásait, utánpótlását. Így párszáz főről 1600–2500 főre növelve erejét,⁵ az ADF 2010 óta agresszívabb területnyerésre tért át. A kongói hadsereg nyomása tovább radikalizálta a csoportot: a „keresztesek támadására válaszul” 2014 októberében gyilkos hadjárat indult, melyben már a nőket és a gyerekeket sem kímélték, válogatás nélküli mészárlásokat folytattak macsétákkal, baltákkal és kézfegyverekkel, illetve elrettentésül lefejezéseket hajtottak végre.⁶

2015 elején Mukulut elfogták Tanzániában, és bár megpróbálta ugandai börtönéből tovább irányítani szervezetét, de addigi helyettese, a radikálisabb Musza Baluku víziója már nemcsak Uganda iszlamizálása volt, hanem sokkal inkább a globális dzsihád részesévé tenni a csoportot. Az új vezető az Uganda megváltoztatását célul tűző ADF⁷ helyett inkább *Medina at-Tauhid wa Mudzsahedin* (MTM = Az egyistenhit és a szent harcosok városa) megnevezést részesítette előnyben 2016-tól, ami egybeesett azzal, hogy a szervezet jobban

³ A puritán Tablik mozgalom tagjaként állítólag megjárta afganisztáni és pakisztáni kiképzőtáborokat is a '90-es évek elején. Lásd *Jihadist networks in sub-Saharan Africa...* 2021, 6.

⁴ 1986 óta – mindmáig – Yoweri Museveni autoriter, de hatalmas fejlesztéseket elérő rendszere van hatalmon. 1991-ben az ugandai muszlimok frakciói közt belharcolt dúltak, Mukulu ekkor került börtönbe, majd 1993-ban kiszabadulva az Ugandai Muszlim Szabadságharcosok (UMFF) egyik szervezője lett. 1995 februárjában a hadsereg lecsapott, számos vezetőt megölve. A megmenekült tagok a Kongói Demokratikus Köztársaságban újjászerveződtek, 1995 nyarán a Szudán támogatta, jobbra nem muszlimokból álló Ugandai Nemzeti Felszabadítási Hadsereggel (National Army for the Liberation – NALU) szövetkeztek a kampalmai kormány megdöntésére. Lásd bővebben Pintér 2021.

⁵ Final Report 2014, 19.

⁶ Candland et al. 2021, 17.

⁷ Az IS-CAP-ra továbbra is alkalmazzák több forrásban is az ADF megnevezést, ez inkább a kongói szárny megkülönböztetéséül szolgált a továbbiakban a mozambikihoz viszonyítva.

a nyilvánosság elé lépett a közösségi média fórumain (Facebook, YouTube) hirdette céljait és toborzást folytatva a szélesebb régióban.⁸

Nemzetközi kapcsolatokat keresve jutott el a bukottnak még korántsem tekinthető Iszlám Államhoz, nem kis részben anyagi-logisztikai támogatást remélve (bár a példának tekintett szíriai–iraki „központtal” történő konkrét kapcsolatfelvétel időpontja és módja máig nem ismert). 2018-ban a felajánlkozást az Iszlám Állam formálisan is elfogadta: április 22-én Abu Bakr al-Bagdadi „kalifa” beszédében először tett említést az általa IS-CAP-ként említett szervezetről, egy augusztusi videóban pedig egy közép-afrikai „kormányzóság” (*vilajat*) felállítását vizionálta.⁹ Miután az ISIS-nek való elköteleződést elutasító Mukulu hívei még 2018 elején kiváltak,¹⁰ az ISCAP kongói és már létező mozambiki szárnya július 24-én formálisan is hűségesküt (*bajjat*) tett.

1. ábra Az IS-CAP tevékenysége által érintett területek

Forrás: <https://ujasusi.org/intelbrief-the-growing-threat-posed-by-the-islamic-state-in-central-africa/>

A szervezet támogatóhálózatában Kenya főleg a pénzügyi műveletek színtere, Tanzánia és Burundi az önkéntesek toborzásáé, de vannak harcosok Mozambikból, Dél-Afrikából is a ruandaiak, szomáliaiak és arabok mellett. A vezetést az ugandaiak dominálják, míg a „közkatonák” többségét elhurcolt kongói „kényszersorozottak” és 10–15 éves gyerekkatonák alkotják.¹¹ A közelmúlt híradásai szerint a csoport növelte támadásai számát és intenzitását a kongói biztonsági erőkön túl főleg a helyi keresztény civil lakosság és az ENSZ itt levő erői¹² ellenében is.

MOZAMBIK A KONFLIKTUS ELŐTT

Mivel egy földrajzilag távoli területről van szó, érdemes rövid áttekintést tenni a műveleti környezet megértésének megkönnyítése érdekében.

⁸ A videók és az írásos anyagok szuahéli, arab, francia és az elterjedtebb helyi nyelveken születtek.

⁹ Ennek részei a legalább részben muszlimok lakta Kongói Demokratikus Köztársaság, Kenya, Uganda, Tanzánia és Mozambik – sőt Iszlám Állam-párti sejtek működnek a keresztény afrikai államok többségében.

¹⁰ Candland et al. 2021: i. m. 25.

¹¹ Atuhaire 2021.

¹² Az ENSZ kongói stabilizációs missziója (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo – MONUSCO) 1999 novemberében vette kezdetét a második kongói háborút lezáró megállapodás végrehajtásának ellenőrzésére több mint 30 ország részvételével, 18 ezer főt meghaladó létszámmal.

A Portugáliától való függetlenségért vívott harc első lövései 1964. szeptember 25-én éppen a jelenleg problematikus északon dördültek el, és a gyarmati háborút (*Guerra do Ultramar*) lezárva Mozambik formálisan 1975. június 25-én nyilvánította ki függetlenségét.

A korrupt rendszer elhibázott gazdaságpolitikája okozta éhínséget tovább súlyosbítva a békés viszonyok se álltak helyre: a függetlenséget kivívó FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique*, Mozambik Felszabadítási Frontja) ellen a Rhodézia és Dél-Afrika által támogatott RENAMO (*Resistência Nacional Moçambicana*, Mozambiki Nemzeti Ellenállás) folytatott harcot 1977–1992 között. A polgárháború lezárultát és az átmenetet ENSZ-erők ellenőrizték.

1990-ben új alkotmány lépett életbe,¹³ utat nyitva a piacgazdasági átalakítás előtt, de valójában az 1994 novemberi szabad választások óta a FRELIMO uralma megingathatatlan.¹⁴

A gazdaság évi 6–8%-os növekedést produkált a késő 1990-es és korai 2000-es években, ám napjainkra a magas infláció jelentősen megdrágította a mindennapokat, az állami donációs rendszer pedig mind tarthatatlanabb lett. Afrika egyik legszegényebb országában a turizmusban rejlő lehetőségek mellett a 2010-ben feltárt kőolaj-, de legfőképp a földgázkészletek rentábilis kihasználásával lehetne a gazdaságot átstrukturálni.¹⁵

Fontos történelmi örökség, hogy a portugál gyarmatosítás a katolicizmus térnyerését eredményezte, a függetlenség óta pedig a távoli fővárosban hozott döntések a keresztényeket hozzák előnyös helyzetbe az élet minden színterén – az északkeleti partmenti területeken domináns muszlim lakosság hozzáférése emiatt limitált az amúgy is szerény egészségügyi és oktatási intézményekhez, munkalehetőségekhez.

AZ ELHANYAGOLT ÉSZAK JÖVŐJE: PROSPERITÁS VAGY SARÍA?

A 82 625 km² területű és több mint 2,3 millió lakosú Cabo Delgado tartomány – 1600 km-re Maputótól – Mozambik északkeleti tengerparti tartománya, fővárosa Pemba. 2017-ben a tartomány lakóinak 54%-a volt muszlim.

Bár a FRELIMO és a függetlenségi harc számos hőse született itt, mégis elmaradott és elhanyagolt területként gyakran utalnak rá *Cabo Esquecido* („az elfeledett Cabo”) néven: ritkás az úthálózat, nincs mobilhálózati lefedettség, csupán a háztartások alig 12%-ának van elektromos világítása. A helyiek csupán 0,3%-ának van középfokú végzettsége, 2015-ben viszont 60% feletti volt az írástudatlanság!¹⁶ A leendő földgázkitermelés kapcsán az egyik legfőbb sérelem éppen az, hogy az új munkahelyeket a képzetlen helyiekkel nem lehet betölteni, ezért a szakembereket az egyszerűbb feladatokhoz is gyakran külföldről kell szerződtetni.

¹³ A FRELIMO a marxizmus-leninizmus tételein alapuló egypártrendszert bevezetve minden vallást elnyomott, mígnem az új alkotmány által minden hit elfogadottá vált. A vallási motiváltságú erőszak nem is volt jellemző egészen 2017-ig.

¹⁴ A RENAMO újrakezdte fegyveres harcát 2013 és 2019 között a központi és az északi területeken, a békét elutasító utolsó keményvonalasait végül 2021 decemberében semlegesítették.

¹⁵ A lakosság száma napjainkra meghaladta a 32 milliót, akiknek mindössze 1-2%-át alkotják a keverék meszticék és más etnikumúak (indiaiak, kínaiak) – a bantu többség mellett. A portugál az egyetlen hivatalos nyelv, mely összeköti a mindennapokban összesen 46 különféle nyelvet és dialektust használó lakosságot. Nagyságrendileg a lakosság 60%-a keresztény, közel 20%-a muszlim, 7% animista (természetvallás-követő), míg 13% nem vallásos. Sokat eláruló mutatók, hogy az írástudás mindössze 60% körüli, a munkaerő 80%-át továbbra is a mezőgazdaság és az ahhoz kötődő ágazatok foglalkoztatják. Lásd Overview... 2018.

¹⁶ Matsinhe–Valoi 2019, 13.

2. ábra Jól érzékelhető az északi területek távolsága a fővárostól, Maputótól

Forrás: <https://www.accord.org.za/conflict-trends/conflict-dynamics-in-mozambiques-cabo-delgado-province/>

Márpedig nagyon komoly lehetőség mutatkozott: a 2010-ben eredményre jutó feltárások nyomán prognosztizálni kezdték az ország gazdaságának felívelését, ezt azonban nagyban gátolja a saját források hiánya, az adminisztratív akadályok léte, a mindent átható korrupció – és most már a biztonsági helyzet kiszámíthatatlansága is.

A tradicionálisan a halászhathoz kötődő – és emiatt a környezetszennyezésre is különösen érzékeny – lakosság joggal érezheti, hogy a földgázkitermelés bevételei is ki lesznek sajátítva külföldi nagyvállalatok¹⁷ és a maputói kormányzat által, ahogy ez a rubinbányászat esetében is történt. A vallásilag, kulturálisan és – az alulfejlett közlekedési lehetőségek miatt – fizikailag is magukat elszeparáltnak érző helyi lakosság elégedetlensége a központi kormánnyal szemben erőszakos fegyveres formát 2017-ig mégsem öltött.¹⁸

Sokáig a külvilág számára látszólag megbízható stabil államról volt szó, mely privatizációival, demokratikus átmenetével és a RENAMO-val való békekötéssel igazi sikertörténetnek tűnt – a valóságban a FRELIMO a választások dacára is bebetonozta helyzetét és kiterjedt klientúrarendszert tart fenn, ami a korrupció melegágya, lehetővé téve az elit és a bűnözés összefonódását. A nemzetközi segélyek és hitelek mindig fontos forrásai voltak a gazdasági

¹⁷ Az amerikai ExxonMobil mellett a szintén amerikai Anadarko Petroleum és az olasz ENI 2014-ben még 30 milliárd dollár értékben tervezett infrastrukturális fejlesztéseket, a francia TotalEnergies nem tengeri (onshore) kitermelési projektje is 20 milliárd dollár értékű. E vállalatok mellett komoly érdekeltségekkel rendelkeznek a készletek feltárásában és kiaknázásában portugál, kínai, japán, dél-koreai, indiai és thai óriáscégek is.

¹⁸ A szakértők a hatalomellenes „felkelés” motivációi között ezeket a belső hajtó tényezőket hangsúlyozzák, nem pedig a szalafista ideológia vagy az Iszlám Állam példája domináns! Lásd Cronjé 2020.

életnek, a külföld azonban elnézte a rendszer hibáit. A kitörést ígérő kőolaj- és földgázmezők felfedezése is csak felfokozott reményekhez vezetett, amit követett a kiábrándulás.¹⁹

A MOZAMBIKI AL-SHABAAB MEGJELENÉSE

Az itt élő muszlimok körében a toleráns, elmékedő, miszticizmusba hajló szúfi irányzat dominált, ernyőszervezetként pedig a kormány által elismert, 1983-ban alakult Iszlám Tanács szolgált. Bár radikálisabb szólásokat már a hatvanas, hetvenes évektől hallani lehetett egyes – külföldi tanulmányokról visszatért²⁰ – hívőktől, de a szekuláris állam nem látott veszélyt a muszlim szektákban, ösztöndíjakban és külföldi tanítók érkezésében.

A radikális kenyai hitszónok, Abu Rogo Mohammed²¹ hívei kezdetben a dél-tanzániai Kibitiben rendezkedtek be, majd kezdtek átáramlani a határon Mozambik északi részére, ahol nagy számban éltek szegénységben élő reményvesztett fiatalok.²² 2007-ben nézeteik és hitgyakorlatuk sajátosságai miatt kisebb csoportok konfrontálódtak a helyi közösségekkel és a tradicionalista muszlim szervezetekkel a vallási rítusok, az állami oktatás vagy az öltözködés kapcsán. A szektás elszigetelődésből kitörésként saját imaházakat, mecseteket és a szekuláris állammal szemben alternatívát nyújtó vallásos iskolákat (*medresze*) hoztak létre.

2014-től az általuk felszabadított zónáknak nevezett területeken saját kívánalmaik szerint éltek, ezen kívül viszont mindenkit hitetlennek (*kafír*) bélyegeztek – miközben a többség éppen őket tekintette deviánsoknak.²³ A szaúdi és a szudáni vallási iskolákból visszatért fiatalok a saría jog bevezetését, a mozambiki nemzeti hősök szobrainak és a nyilvánosan felállított keresztnek az eltávolítását, az alkoholárusítás betiltását és a gyermekeknek a koedukált állami oktatási rendszerből való kivételét szorgalmazva szervezkedtek.²⁴ 2014 körül fegyveres képzésbe kezdtek a mecsetekben – amit a helyi lakosság jelentett is a hatóságoknak, melyek végül 2017 májusában számos gyanús személyt tartóztattak le. Ez válaszcsepásra készítette az összeesküvőket, akiknek a létszáma akkor 300 körül lehetett.²⁵

2017. október 5. korai óráiban ismeretlen fegyveresek – mintegy 30-an – támadtak meg rendőrségi célpontokat Mocímboa da Praia városában, megöltek két rendőrt, egy civilt és fegyvereket zsákmányoltak. A szuahéli és portugál nyelveket használó támadók a lakosoknak megígérték, hogy nem bántják őket, mert ők a kormány és a rendőrség ellen harcolnak, elutasítva a szekuláris állami oktatás és az egészségügy szolgáltatásait, valamint az adófizetést. A biztonsági erők néhány óra alatt kiszorították őket a városból, és 14 behatolóval végeztek. A lakosság egyszerűen al-Shabaabként kezdte emlegetni a csoportot²⁶ – utalva az amúgy al-Kaida kötődésű (!) szomáliai szervezetre –, tagjait pedig *mashababos*-nak.

Kezdeti válaszként a rendőrség különleges erőit (*Grupo de Operações Especiais* – GOE) és a rohamrendőrséget (*Unidade de Intervenção Rápida* – UIR) vezényelték a térségbe. A hatóságok százas nagyságrendben vettek őrizetbe gyanúsnak tekintett személyeket, illetve

¹⁹ A jelenség – syndrome of pre-resources curse – korántsem egyedi. Ouassif–Kitenge 2021, 9.

²⁰ Perkins 2019.

²¹ Videókazettákon is terjedő beszédeit a szegények kárára gazdagodó elitek és nagyvállalatok elleni retorika határozta meg, amire nagy volt a fogadókészség. Őt magát nyugati célok elleni támadások segítségével, illetve a szomáliai al-Shabaabbal való kapcsolatokkal is gyanúsították, 2012-ben ismeretlenek ölték meg.

²² West 2018.

²³ Matsinhe–Valoi 2019: i. m. 9.

²⁴ Morier-Genoud 2017.

²⁵ Beavor 2020.

²⁶ Life returns to normal... 2017.

meccseteket zárattak be vagy romboltattak le mint az iszlám fundamentalizmus melegágyait. 2017 maradék részében jobbra falvakat támadtak meg éjszaka, illetve ellenségüknek tekintett helyi szúfi vezetőket végeztek ki a jobbra csak Kalasnyikovokkal és késekkel, macsétákkal rendelkező „felkelők”. December 17-én azonban a rohamrendőrség konvoját támadták meg, melynek során egy magas beosztású parancsnok életét vesztette, öt rendőr megsebesült. A rendőrség először a támadók semlegesítéséről beszélt, a falvak elleni támadások eseteit pedig még nem kapcsolták össze, valamint korlátozták a híradásokat is a régióból.

A MOZAMBIKI BIZTONSÁGI ERŐK

Az új típusú kihívással a fegyveres erőknek kellett szembenézniük, elhibázott válaszlépéseik pedig sok kritikát váltottak ki, és a helyzet tartós romlását hozták.

Az ország külpolitikájában a jószomszédi viszonyokra és a fejlődő országokkal való partnerségre épített biztonsági erőiben a belbiztonságért felelős különleges rendőri erők kaptak nagyobb támogatást a hadsereggel szemben. A forráshiány és az alacsony morál nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a fegyveres erők nem tudták gyorsan elfojtani vagy hatékonyan kezelni a kibontakozó válságot.

A Mozambiki Véderő (*Forças Armadas de Defesa de Moçambique* – FADM) a polgárháború lezárultával, 1994 augusztusában jött létre a Dél-Afrika által támogatott RENAMO fegyveres szárnyának a kínai és szovjet instruktorok képezte hadseregbe történő integrálásával.²⁷ A 30 ezer fősre tervezett új haderő mellett portugál, francia és brit tanácsadók segédkeztek, de a súlyos alulfinanszírozottság és logisztikai hiányosságok miatt a haderő létszáma végül csak mintegy 10–13 ezer fő volt. 2016-ban szervezetileg 3 különleges rendeltetésű, 7 könnyűgyalogos-, 2 műszaki, 2 tüzér- és egyetlen logisztikai zászlóalj alkotta a szárazföldi erőket. A hidegháborús eredetű eszközök hadrafoghatósága ekkorra 10%-ra csökkenhetett.²⁸

A légierő szovjet és kubai segítséggel épült ki, de a hidegháború lezárultával a Portugáliával kötött katonai-technikai egyezmény tartotta azt életben a pilóták és a földi kiszolgálószemélyzet kiképzésével. A technikai eszközök azonban elavultak, mennyiségileg kevés áll rendelkezésre és kevésbé alkalmasak felkelésellenes műveletekre.²⁹

A haditengerészet formailag komoly erőnek tűnhetett, új beszerzések sorát hajtva végre a 2010-es években, mint például újonnan gyártott francia űrhajókat. Ugyanakkor erősen kérdéses, hogy valóságosan mely egységek maradtak bevetettek.³⁰

AZ IS-MOZAMBIQUE

Sokáig homály fedte a helyiekkel keveset beszélő fegyveresek hátterét: a régióra nem jellemző a vallási extrémizmus és a szélsőséges fegyveres erők sem, ugyanakkor a felkelés kiterjedése szinte egybeesett a terület felértékelődésével a tengeri földgázmezők felfedezése

²⁷ Bővebben: Malache et al. 2015.

²⁸ The Military Balance 2016; Kruger–Martin 2013.

²⁹ 2021-ben 6-8 db MiG–21 repülőgép lehetett működőképes, miután a román Aerostar által 2016-ban felújításon estek át. Ezek mellett mindössze 1–1 db L–410 és An–26 szállítórepülőgép, 1 db L–39 kiképzőrepülőgép áll rendelkezésre, helikopterekből 2 db SA–341 Gazelle, 2 db Mi–34 és 4 db Mi–17. World Air Forces 2023, 24.

³⁰ Lásd bővebben Sutton 2021.

A KONFLIKTUS ESZKALÁCIÓJA

2018-ban a kormányerők renyhe reakcióján és elégtelen felkészültségén felbátorodva a szervezet már nappal is rohant le távoli településeket, felgyújtva a falusiak minden tulajdonát és keresztény templomokat, illetve elszigetelt utakon az őrzőerők elleni lesállítások voltak még jellemzőek. Január végén arab és portugál nyelven először adtak közre videót, melyben felszólították a mozambikiakat a csatlakozásra az iszlám diktálta életforma védelmében. Májusban jelentek meg először híradások nők és gyermekek megöléséről, illetve demonstratívan fejeztek le helyi vezetőket és tanárokat. Reakcióként önállóan vagy a hadsereggel közösen vadászó helyi milíciák szerveződtek volt katonákból és a polgárháború veteránjaiból – igaz, némely csoportot az a vád ért utóbb, hogy bűnözői tevékenységet folytatnak, mások túlkapasokat követtek el.

2019-ben növelték támadásaik intenzitását és területi kiterjedését, a Kongóban zajló ADF/MTM-ellenes hadműveletek miatt pedig megugrott a külföldi harcosok beáramlása.

Az év elejétől magányos civil járműveket és buszokat is megtámadták, május 28-án pedig először jelentettek rögtönzött robbanószerekkel végrehajtott támadást, mikor egy utasokat is szállító teherautónál történt robbanás Macomia körzetben, katonai kíséret mellett – 16 ember, köztük három katona vesztette életét, 10-en pedig megsebesültek. Ez új és aggasztó szintlépést jelentett a dzsihadisták támadóképességeit illetően.

Június 4-én már az ISIS propagandagépezete is „reklámozta” az IS-CAP sikerét a mozambiki hadsereg ellen Mitopy-nál, ahol legalább 16 katonát megöltek és 12-t megsebesítettek.³⁴

A mozambiki kormány – lépéskényszerben lévén – 2019 szeptemberében Moszkvával egy sor megállapodást kötött hadianyag-szállításokról és kikötőhasználatról, és hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy direkt katonai segítségről is szó esett. A nem megfelelően felkészített és felszerelt hadsereg elégtelen létszáma nem tette lehetővé a terület hatékony izolálását és a fegyveres csoportok felszámolását, ezért a központi kormány zsoldosok alkalmazása mellett döntött. A Wagner-Csoport részéről mintegy 200 „tanácsadó” érkezett, három Mi-171 típusú helikopter támogatásával már a hónap végén, de túl gyorsan harcra vetették őket, ami kellő felkészülés, hírszerzés és helyismeret hiányában rövid idő alatt súlyos veszteségekhez vezetett.³⁵ A bizalmi viszony alaposan megromlott a megbízhatatlannak tekintett helyi biztonsági erők és az idegenül mozgó orosz zsoldosok között, akik az év végéig ki is vonultak. A szintén felbékelt dél-afrikai Dyck Advisory Group (DAG)³⁶ zsoldoscég 2019-től a rendőrség kiképzése mellett francia gyártmányú helikopterekkel nyújtott légi támogatással segítette a kormányerőket 2021-ig. A számos irányban lekötött kormányzat³⁷ azonban még mindig „bűnözőkről” beszélt, igyekezve lekicsinyelni az „északi problémát”.

2020-ban a szélsőségesek az önbizalom és a tapasztalatok növekedésével nagyobb, védett településeknek is nekitámadtak: március 23-án heves támadás indult a több mint 30 ezer lakosú Mocímboa da Praia város ellen, részben a tenger felől motorcsónakokkal. Az ellenállást gyorsan legyűrve útzáratokat és barikádokat állítottak fel, feldúlták a kormányzati épületeket, de a civil lakosságot nem bántalmazták – éppenhogy élelmet osztottak. A sikert

³⁴ Weiss 2019.

³⁵ Fabricius 2019.

³⁶ Lionel Dyck ezredes korábban a rodéziai, majd a zimbabwei hadseregben szolgált. Jó kapcsolatot épített ki a mozambiki kormánnyal, mikor a RENAMO ellen segítette a polgárháború során. 2012-ben alapította cégét Dél-Afrikában, és először aknamentesítésre és orrvadászat elleni műveletekre szerződött Maputóval.

³⁷ Igyekeztek nem elijeszteni az északi beruházásokba éppen belekezdő óriáscégeket. Ráadásul hurrikánokkal és súlyos áradásokkal is szembe kellett nézni, októberben pedig elnök- és parlamenti választásokat tartottak.

így maximálisan kiaknázva nem vártak be egy lehetséges ellencsapást, inkább kivonultak. Másnap 110 km-re délre, Quisszanga esetében hasonlóan jártak el. Március 26-án a városban felvett videót tettek közzé; ebben kijelentették: a saría előírásai szerint akarnak élni, ezért készek is meghalni – egyúttal külföldieket is hívtak harcukhoz.

Április 7-én Xitaxi faluban a szervezethez csatlakozni nem hajlandó 52 embert gyilkoltak le kegyetlenül, és ekkor már a szélsőségesek nyíltan beszéltek szándékukról, egy iszlám kalifátus alapításáról. Ennek nyomán az elnöki nemzetbiztonsági tanácsadó testület először ismerte el, hogy az események mögött nem banditák vagy felfegyverzett bányászok állnak, hanem az Iszlám Államhoz köthető militánsok.³⁸ A hadsereg sorban adott ki jelentéseket sikerekről és megölt lázadókról, az elnök mégis kénytelen volt segítséget kérni immár a környező államoktól, belátva a helyzet súlyosságát.

2020. augusztus 11-én végleg elveszett maga Mocímboa da Praia is: hatnapos harcot követően a lőszerből kifogyó kormányerőket evakuálni kellett, részben a tengeren át. A dzsihadisták már a megelőző időszakban igyekeztek elszigetelni a várost, a környező falvakat jó ideje terrorizálták, a menekülni akarókat elfogták és kivégezték. A hadsereg a várostól délnyugatra levő muedai bázisáról ellentámadást szervezett – a menetoszlop azonban félúton, Awassze előtt lesállításba futott és 55 katonát veszített, és 90-nél több volt a sebesült.³⁹ A fegyveresek közel egy évig birtokolták a várost, melyet az IS-CAP a fővárosává nyilvánított, egyben a régió egyetlen aszfaltozott útját is elzárták ezzel észak felé. Novemberben már az Északi Művelési Központnak helyet adó, stratégiai fontosságú Mueda városa is fenyegetéseket kapott, melynek nyomán megindult a menekülthullám.

Filipe Nyusi elnök végül elismerte, hogy nemzetközi dzsihadistákkal állnak szemben – utat nyitva más afrikai államok segítő intervenciójának, amitől korábban elzárkózott. Ezzel gyakorlatilag beismerte, hogy a civilekkel szembeni túlkapasok miatt a lakosság bizalmát elvesztő mozambiki biztonsági erők valóban képtelennek bizonyultak kezelni a fenyegetést. Ruanda és a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (*Southern African Development Community* – SADC) katonai beavatkozására lett szükség, illetve az amerikai kormányzatot és az Európai Uniót is felkérték a mozambiki fegyveres erők megsegítésére. Mindezek dacára a felkelők képesek voltak még fokozni is művelési tempójukat, illetve kiterjeszteni tevékenységüket: 2020. október 15-én, a parlamenti választások napján első – általuk is elismert – támadásukat hajtották végre Tanzánia területén: a határközeli Kitaja faluban legalább 20 embert öltek meg, házakat és egy páncélozott járművet gyújtottak fel, fegyvereket és készpénzt zsákmányoltak. Legalább 300-an vehettek részt a támadásban, részben a helyi lakosok által is segítve, akik megmutatták, mely házakat gyűjtsák fel.⁴⁰

December 4-én egy mozambiki katonai oszlop futott csapdába Muidumbe körzetében, a súlyos tűzharcban 25 katona veszítette életét, több tucatnyian sebesültek meg.⁴¹

Az általános félelem légkörében az emberek nem mertek kimenni a földjeikre vetni vagy a termést betakarítani, sem az erdőbe élelemért vagy tűzifáért. Mind többen kényszerültek menekülni, az évek során akár többször is, miközben a biztonsági erők masszív fellépéssel igyekeztek a helyi lakosságot elriasztani a fegyveresek támogatásától, illetve az újságírók letartóztatásával, kitoloncolásával a híradásokat ellehetleníteni.

³⁸ Mozambique Admits... 2020.

³⁹ Fabricius 2020.

⁴⁰ West 2020.

⁴¹ Jihadists kill 25 soldiers... 2020.

2021. március 24-én az addig a harcoktól megkímélt Palma városa vált célponttá: a mintegy 75 ezer lelkes települést a TotalEnergies cég földgázkitermelési beruházásai tették igazán fontossá: az Afungi-félszigeten létrehozott, fallal körülvett létesítményét kiszolgáló közel 1000 külföldi munkavállaló a városban kapott elhelyezést.

A fekete vagy katonai egyenruhába öltözött támadók három irányból támadták meg egyidejűleg a várost, illetve azon belül alvó sejtek aktivizálták magukat. A katonai támpontokon és rendőrállomásokon túl elsődlegesen a várostól északra a repülőtér, a bankok és az élelmiszerraktárak megszerzése volt a cél, ahová nem sokkal korábban érkezett készpénz és ellátmány. Elvágták a távközlési kábeleket, és rövidesen a mobilszolgáltatás is megszűnt. Mintegy 35–40 ezren menekültek el Pemba, a közel 250 kilométerre levő tartományi főváros vagy konvojokkal Mueda, az ekkor legészakabbi katonai támaszpont felé. Sokan csak a közeli erdőkbe vették be magukat vagy a tanzániai határ felé vettek irányt.

Bár figyelmeztetések már két hónapja voltak a lehetséges támadásról, a hadsereg és a rendőrség csak lanya ellenállást tanúsított a mintegy 200 harcossal szemben, akik a város megszerzése után újabb erősítéseket kaptak. Számos helyi lakost a nyílt utcán végeztek ki, miközben az Afungi-félsziget bejáratánál a hadsereg 700–1000 főnyi egysége nem mozdult. A szélsőségesek 28-án a biztonsági erőktől szinte háborítatlanul kivonultak, míg a hadsereg jelentései szerint „komoly erőket semmisítettek meg”.⁴²

A kezdeményezőkétség inkább az IS-CAP-ra volt jellemző, míg a felkészületlen mozambiki hadsereg még mindig csak reagált, és mintha semmit se tanult volna az évek során. A hadsereg csak 2021 januárjában (!) kapta meg a vezető szerepet a rendőrségtől a műveletek irányításában, de forrásai összpontosítását nehezítette, hogy az Afungi-félszigeten erős csoportosítást kötött helyhez a külföldi létesítmények védelme.

A SADC hiába ajánlkozott többször is, rendre elutasító válaszokat kapott a külföldi beavatkozástól mereven elzárkózó kormánytól. Végül június 23-án az állam- és kormányfők maputoi rendkívüli ülésén már csapatok (*SADC Mission in Mozambique – SAMIM*) alkalmazásáról döntöttek. Majdnem a ruandai intervencióval egy időben, július 15-én az első SAMIM-csapatok meg is indultak⁴³ a szélsőségesek semlegesítése, a rend helyreállítása és humanitárius segítségnyújtás céljával. A dél-afrikai parancsnokság alá dandárerejű, mintegy 2000 fős csoportot rendeltek, légi és haditengerészeti komponensekkel, illetve egy ROLE-2 szintű tábori kórházzal. Ezek az erők augusztusban harcba is léptek, folyamatos nyomást gyakorolva a felkelőkre.

Maputo kérésére 2021. július 9-én Ruanda kezdetben 700 katonából és 300 rendőrből álló kontingenst küldött.⁴⁴ A mozambiki hadsereggel közösen két irányból nyomultak Mocímboa da Praia felé: délnyugat felől az N380-as úton, illetve északról, Palma felől a part mentén. Július utolsó hetében Awassa térségében heves ellenállásba ütköztek, és bár mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett, sikerült megtörni és visszavonulásra kényszeríteni a felkelőket Mocímboa felé, akik még több leszállással próbálkoztak lassítani az előrenyomuló szövetségeket. Augusztus 1-jén a katonák mégis benyomultak Mocímboa da Praia-ba a helyi milíciák támogatásával, másnap pedig a tengerészet hajtott végre partraszállási műveletet, mozambiki helikopterek légi támogatásával. Az ellenállók kisebb csoportokra oszolva az „üss és fuss” (*hit-and-run*) taktikájára tértek át ahelyett, hogy mereven ragaszkodtak

⁴² Lister 2021.

⁴³ Southern African Development Community Mission in Mozambique nyolc ország (Angola, Botswana, Dél-afrikai Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Lesotho, Malawi, Tanzánia, Zambia) részvételével.

⁴⁴ Rwanda's ambitions... 2022.

volna területek megtartásához: 8-án a ruandai hadsereg szóvivője bejelentette a nagyrészt elpusztult város felszabadítását. A tanzániai biztonsági erők ekkor szorosan zárták a határt és vadászták az átszökött rebelleket.

Rövidesen a mozambiki–ruandai erők felújították offenzívájukat a várostól délre, melybe először kapcsolódtak be a SADC delegálta csapatok: a szélsőségesek fákat döntve keresztbe az utakon igyekeztek lassítani a támadókat, míg mások a Messalo folyónál beleállva a harcba vagy lesállításokkal lassították a szövetségeseket. A további veszteségek elkerülésére nyugatra, Niassa tartományba vagy éppen még délebre, Quissinga térségébe vonták ki a túlélőket.

2021 októberében egyesített műveleti bizottságot (*Joint Operation Committee – JOC*) hoztak létre a mozambiki, a ruandai és a SAMIM-erők képviselőiből – utóbbi szervezet egyesített értékelő-elemző csoportot alakított (*Joint Intelligence Task Team*) a zsákmányolt anyagok kiértékelésére, valamint a felkelők szervezetének és vezetésének jobb megértéséhez.

November 7-én a Ntuleniben (Palma körzete) felhalmozott lakossági maniókakészletet dézsmáltak meg – ami jelzi a felkelők súlyos ellátási-élelmezési problémáit. A mozambiki–ruandai erők „forró nyomon” indulva drónokkal leköverték a támadókat, majd sarokba szorítva őket többükkel végeztek.⁴⁵ Ezekben a napokban jelentések szerint többen is megadták magukat, ami szokatlan volt: egyrészt súlyos megtorlás követte az „árulást” a lázadók részéről, másrészt addig a kormányerők se nagyon ejtettek foglyokat.

Míg a palmai harcok idején 2000 főre becsülték az aktív harcosok számát, egy év múlva ez 200–400 főre olvadhatott, miközben szervezetenként még jobban decentralizálódott kisebb önálló egységekre, melyek a tengerparti övezet helyett immár a belsőbb területekre helyezték működési területüket: egy részük a Quirimbas Nemzeti Parkba húzódott vissza, a menekülttáborokban toborzott⁴⁶ vagy elvegyült a civil lakosság közt. A területszerzés és -megtartás helyett a földrajzilag kiterjedtebb gerillaharc lett a cél, amelyhez már kereskedelmi forgalomban kapható megfigyelő drónokat is használtak.⁴⁷ 2021 áprilisától a következő egy évben 332 incidenst jelentettek, de sporadikusan és kisebb önálló csoportok által végrehajtva.

2022 májusában az ISIS híradásában „a kalifátus mozambiki katonái” fordulat mellett először jelent meg Mozambik önálló tartományként (*wilayat Mozambique*)⁴⁸ – vagyis leválasztva a „Közép-afrikai Provinciáról”, ezzel az IS-CAP szervezetről is. Ekkor már 24 országból tartózkodtak katonák Mozambikban, hogy segítsék a biztonsági erők kiképzését, vagy hogy közvetlenül műveletekben vegyenek részt.⁴⁹ Ruanda 2500 főre növelte kontingense létszámát és igyekezett lezárni a dzsihadisták további terjeszkedését dél felé – védve a kormány kérésére a féldrágakő- és grafitbányákat, miközben a SAMIM-erők Cabo Delgado nyugati és központi részein viaskodtak a nagyobb településekről kiszorított lázadókkal.

A dzsihadisták lehetséges térnyerésére szakértők többször is figyelmeztettek: 2021 novemberében a nyugatra található hegyvidékes, aranyban és rezervátumokban gazdag Niassa, 2022 szeptemberében pedig a népesebb, gyapottermelő déli Nampula tartományban ért több települést támadás.⁵⁰ Előbbi területén új forrásokhoz juthatnak, emellett a keresztény-muszlim

⁴⁵ Cabo Ligado Weekly 2021.

⁴⁶ Winning Peace in Mozambique's... 2022.

⁴⁷ Doctor 2022, 11–12.

⁴⁸ Allen 2021.

⁴⁹ 10 ország a SADC missziója keretében, 11 az EUTM által, illetve bilaterális alapon az Amerikai Egyesült Államok, Ruanda és Uganda.

⁵⁰ Mangwiro 2022.

lakosságú Malawi felé nyithatnak frontot, illetve új irányban folyósít Tanzánia felé – ezzel pedig a kongói ADF/IS-CAP kiképzőtáboraihoz.⁵¹

TÖBBIRÁNYÚ MEGOLDÁSKERESÉS

A nemzeti szuverenitást féltő kormány saját erői elégtelenségével szembesülve alternatívákat keresett – így került az orosz Wagner-zsoldoscsoport a helyszínre, felkészültségük mégse bizonyult megfelelőnek az adott környezetben, ahogy a dél-afrikaiaké sem. Ezután a bilaterális megoldásokat részesítve előnyben Maputo együttműködési megállapodást kötött Tanzániával a dzsihadisták elleni műveletek összehangolásáról és információk megosztásáról. Még 2018 során Ugandával és a Kongói Demokratikus Köztársasággal született katonai megállapodás, illetve Ruandával egyetértési memorandumot írtak alá: Kigalit fel is kérték terrorellenes műveletek végrehajtására Mozambik területén.⁵²

A SADC képességei és a források hiányosságai egyre inkább kiütözköztek, ezért 2022 áprilisában az Európai Unió 2 millió eurós gyorssegélyt hagyott jóvá a puszta működőképessége megtartásához! Ugyanakkor Tanzániában egy regionális terrorizmusellenes központot hoznak létre, hogy az ISIS helyi hálózatairól információkat cserélhessenek.⁵³

Az Amerikai Egyesült Államok különmegbízottja 2021 márciusában a sajtónak arról nyilatkozott, hogy az „Iszlám Állammal Afrikában kell felvenni a harcot”,⁵⁴ ugyanekkor a Külügyminisztérium „ISIS-Mozambique”-nak nevezve a szervezetet felvette a külföldi terroristaszervezetek (*Foreign Terrorist Organizations* – FTO) listájára. Az amerikai kormányzat fontosnak tartja, hogy ezen a fronton is segítsen „feltartóztatni, legyengíteni és végül legyőzni” az ISIS itteni képviselőit.⁵⁵ A 2021 márciusában indított kiképzési program (*Joint Combined Exchange Training* – JCET) során a *U.S. Special Operations Command Africa* (SOCAFRICA) „zöldsapkásai” az itteni különleges erőket képzik ki.⁵⁶

Portugália – mint volt gyarmatosító – 2021 májusában kötött védelmi együttműködési keretegyezményt különleges erők, tengerészgyalogosok és kommandók kiképzésére, a légi és szárazföldi komponensek együttműködése és drónok általi hírszerzés oktatására, ezen túl Lisszabon az EU napirendjébe is beemelte a kérdést: ennek eredményeként 2021. július 12-én a EU Tanácsa döntött egy többnemzeti kiképzőmisszió (*European Union Military Training Mission in Mozambique* – EUTM Mozambique) létrehozásáról,⁵⁷ mely 2021. november 3-án indult útjára kétéves mandátummal. A 10 ország⁵⁸ mintegy 140 fővel vesz részt a misszióban, portugál vezetés alatt. A végcél, hogy a mozambiki fegyveres erők kiképzésével és felszerelésével önállóan legyenek képesek műveleteket végrehajtani a nemzetközi hadijogi normákat és az emberi jogokat tiszteletben tartva⁵⁹ – vagyis professzionális haderőként. Az EU ugyanakkor a puszta katonai-rendőri fellépés helyett egy integrált megközelítést támogat.

⁵¹ Winning peace... 2022.

⁵² Gould 2023a; illetve lásd Council adopts assistance measures... 2022.

⁵³ Winning peace... 2022.

⁵⁴ Hanlon 2021.

⁵⁵ Powell 2020.

⁵⁶ U.S. government provides... 2021.

⁵⁷ Council Decision (CFSP) 2021/1143.

⁵⁸ Portugália mellett Belgium, Finnország, Görögország, Olaszország, Románia, Spanyolország és a három balti állam.

⁵⁹ EUTM working toward... 2022.

Emellett a hadsereg hiányosságai (helyismeret, helyi viszonyok, itt beszélt nyelvek) felismerése tette fontossá a FRELIMO-közeli, döntően makonde etnikumú helyi milíciái segítségét: a 2018-ban még spontán szerveződő önvédelmi csoportok 2021-től bekapcsolódtak a ruandai és SAMIM-erőkkel közös offenzív műveletekbe is, komoly terhet is levéve a vállukról (helyi vezetőkként, ellenőrző pontok működtetésével, közös járőrözéssel, pénzért vállalt konvoj-kísérő feladatokkal).⁶⁰ 2023 során e milíciák szerepét végre jogilag is szabályozák, és Helyi Erő (*Força Local*) néven a haderő részévé tették – a védelmi miniszter felügyelete alatt.⁶¹

A többirányú csapások nyomán az IS-Mozambique 2023 második felében Muidumbe és a partmenti Macomia körzetében maradt aktív: bár augusztusban elvesztették a katonai műveleteik vezetőjét, Bonomade Machude Omart,⁶² de szeptember 11. és október 1. közt így is hat támadást hajtott végre rögtönzött robbanóeszközökkel főútvonalak mentén.⁶³ December 26-án Mucojo és Pangane falvaknál egyidejűleg végrehajtott támadások során legalább 13 mozambiki katonát öltek meg, majd 2024 január legelején a fegyveresek felbukkanása a Mocímboa da Praia melletti falvakban tömeges pánikot váltott ki a lakosság körében, mire a ruandai hadsereg lezárta a menekülők útját, biztosítva őket, hogy uralják a helyzetet.⁶⁴

ÖSSZEGZÉS

Az ENSZ adatai szerint a mozambiki konfliktusban annak kitörése, 2017 októbere óta több mint 4000-en veszthették életüket és mintegy 1 millió ember kényszerült elmenekülni otthonából.⁶⁵ Az iszlamista felkelés 2017-es első megnyilvánulása még nem keltett nagyobb figyelmet Mocímboa da Praia 2020. augusztusi elestéig, különösen a földgázipari nagyberuházások fenyegetettsége miatt. A kormány a belengetett befektetéseket féltve tagadta az iszlamista motivációt a kezdeti támadások mögött, a „banditizmus” szóhasználat azonban félrevitte a válságkezelést a pusztá rendőri fellépés irányába, míg az „iszlamista veszély” kártya túlzó erőalkalmazást hozott, mely a társadalom polarizálódását vonhatja maga után.⁶⁶

Az iszlamisták fokozatosan növelték akcióik kockázatát, ritkán ragaszkodtak mereven területek megtartásához, a veszteségeket kerülendő kitértek az erősebb csoportosítások elől. Ugyanakkor nagyon mozgékonyak bizonyultak, az utak és a települések nagyobb körét tudták kontrollálni folyamatos jelenlét nélkül is.⁶⁷ A frusztrált, gyakran a helyi nyelvet sem beszélő biztonsági erők túlzott és félremenő reakciói az északi régió lakosságának mind nagyobb hányadát fordíthatják a kormány ellen, a felkelők pedig műveleteiket még tovább terjeszthetik Mozambik középső részei, illetve északon Tanzánia felé.⁶⁸ A terroristák

⁶⁰ Cabo Ligado 2023.

⁶¹ Lásd bővebben Mangwiro 2023; Queface 2023.

⁶² Harci neve az Ibn Omar volt, aki 2006–2008 közt a mozambiki haditengerészetnél tengerészgyalogosként szolgált. Lásd Nhachote 2023.

⁶³ Gould 2023b.

⁶⁴ Gould 2024.

⁶⁵ Opali 2023.

⁶⁶ Morier-Genoud 2017: i. m.

⁶⁷ Columbo 2020.

⁶⁸ Az autoriter kormányzat választások útján aligha váltható le: a Julius Nyerere alapította állampárt, a Forradalom Pártja a függetlenség óta tartja kézben erősen a kormányrudat, valamint a keresztény dominancia fontos oszlopa uralmának. Ugyanakkor Tanzániában a Zanzibár-szigetcsoport mellett a Kenyával szomszédos tengerparti Tanga, a tengermelléki Pwani és a Mozambikkal határos Mtwara régiókban is azonosítottak szélsőségesek által használt mecseteket és létező sejteteket. Ha a sajtókorlátozások dacára jöttek is híradások akcióikról, jellemzően csak bűnözői csoportokra fogták azokat – ahogyan korábban a mozambiki kormányzat is tette.

akciórádiusát ugyanakkor behatárolja, hogy masszívan keresztény többségű területek felé tudnának továbblépni, másrészt szemmel láthatólag a logisztikai hátterük gyenge – élelmi-szert és készpénzt igyekeznek mindenhol zsákmányolni.

A szervezet brutalitása ugyanakkor több mindenre utalhat: a helyi támogatás és kötődés törekenységére, szolgálhat figyelemfelkeltésként, de a csoport elszántságát és céljai komolyságát is bizonyíthatja. A konfliktus elhúzódása lehetővé teszi a fegyveres harc és a terror hatékonyságának további növelését, bár eddig legalább a nagyobb szakértelmet igénylő, járművekbe rejtett rögtönzött robbanóeszközök vagy a pusztítóbb öngyilkos merénnyelők még nem jelentek itt meg.

A maputoi kormánykörök és a pártközeli klientúra célja láthatólag az, hogy a felkelést egyrészt lekicsinyelve maga oldja meg, ezzel elkerülve felelőssége firtatását az ország és annak ásványkincsei kisajátításában, a hadsereg azonban létszámában, felkészültségében és felszerelésében sem tudott megbirkózni a katonák egyik legnehezebb feladatával – a felkelésellenes műveletekkel. 2019-től ezért orosz és dél-afrikai zsoldosokat vontak be, akik lélegzethez juttathatták volna a helyi biztonsági erőket, miközben hiányképeket pótolnak a tapasztalt exkatonákkal – de azok korlátai is hamar kiütköztek, és 2021 óta nincsenek jelen. A hatalom másik alternatív válasza is saját hibái elhallgatását szolgálta: külső tényezőket, az Iszlám Állam aknamunkáját és terrorizmusexportját okolva a történelemért.⁶⁹ Jogos sérelmek miatti elégedetlenségből kinőtt felkelés ellen külföldi segítség aligha jönne, az Iszlám Állam ellen annál inkább. Ez lehetővé tette a kormányzati kommunikáció változását: a külső segítség elfogadását bilaterális (Ruanda) és regionális (SADC) alapon, illetve képességépítést az EU és az Amerikai Egyesült Államok bevonásával. Ennek eredményei már látszódnak: 2023-ban 23 322 halálos áldozata volt az iszlamista erőszaknak Afrikaszerte – ami 20%-kal több az előző évinél –, ezek 99%-a azonban a Száhel-övezet (kiemelten a Csád-tó térsége) és Szomália területére esik. Mozambikban az év során 127 erőszakos incidens során 260-an veszítették életüket, ami 71%-os csökkenés 2022-höz képest! Ebből 53 támadás irányult kimondottan civilek ellen, 61 áldozattal.⁷⁰

A lázadók 2022 augusztusában közreadott videójukban az ország „elnyomóihoz” szólva figyelmeztetnek: addig harcolnak a hadsereg és a keresztények ellen, mígnem bevezetik a sariát Mozambikban.⁷¹ A konfliktus vége tehát nem látszik, és egyik oldal sem hajlandó tárgyalni. A kormánynak a konfliktus lezárásához megfelelő körülményeket kellene létrehoznia: a környező államok és tágabban a nemzetközi közösség támogatását bírja, így megvannak a források és a lehetőségek, hogy biztonsági erői professzionalizmusát erősítse és önállóan felkelésellenes műveletekre hatékonyan alkalmazza. Aggódásra ad okot, hogy a SAMIM 2024 júliusában kivonul az országból, és hogy szeptemberben az EUTM mandátuma is lejár – bár Portugália a hosszabbításért lobbizik.

A biztonsági erők társadalmi támogatottságának helyreállítása márpedig elemi fontosságú lenne, hogy a helyi milíciákat is bevonva a lakosság támogatásával elszigeteljék és ellehetetlenítsék a szélsőségeket, valamint párbeszéd indulhasson a megegyezésre hajló elégedetlenkedőkkel, lefegyverezzék és ismét a társadalomba integrálják a lázadókat, leválasztva a keményvonalasokat. Emellett a nagyhatalmú multinacionális cégek érdeke is a viszonyok rendezése, így a katonai-rendőri megoldás mellett fontos a térség fejlesztését

⁶⁹ Az Afrika-szakértők inkább hajlanak arra, hogy a lokális problémákból induljanak ki indítékként, míg a terrorizmus-elemzők a szaláfista mozgatórugókat és a külső hatásokat helyezik előtérbe. Rentergem 2022, 3.

⁷⁰ Deaths Linked to Militant Islamist Violence... 2024.

⁷¹ Islamic State fighters... 2022.

szolgáltatók projektjeinek futtatása az új bevételekből – amihez a korrupció visszaszorítása és az állam intézményei iránti közbizalom helyreállítása elengedhetetlen.⁷²

A felkelés egybemosása az Iszlám Állam globális mozgalmával lehetővé teszi, hogy a kormányok felmenthessék magukat a sokszor jogos helyi sérelmek okozásának felelőssége alól és azok megoldásától – ezzel pedig rossz stratégiát követnek: az erőpolitika és a rendkívüli intézkedésekkel történő visszaélés éppen hogy a további radikalizációhoz kövezi ki az utat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Actor Profile: Local Forces – The Communal Militias of Mozambique*. Cabo Ligado, 2023. 11. 22. <https://acleddata.com/acleddatanew/wp-content/uploads/2023/11/Cabo-Ligado-Actor-Profile-Local-Forces.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 08.)
- Allen, Karen: *Drones and Violent Nonstate Actors in Africa*. Africa Center for Strategic Studies, 2021. 08. 06. <https://africacenter.org/spotlight/drones-and-violent-nonstate-actors-in-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 31.)
- Atuhaire, Patience: *Uganda suicide attacks: Inside view of the IS-linked ADF rebels*. BBC, 2021. 11. 24. <https://www.bbc.com/news/world-africa-59380311> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 10.)
- Beevor, Eleanor: *Who are Mozambique's jihadists?* IISS, 2020. 03. 25. <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2020/03/csdp-mozambique-jihadists> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 22.)
- Cabo Ligado Weekly: 8–14 November. 2021. 11. 16. <https://www.caboligado.com/reports/cabo-ligado-weekly-8-14-november-2021> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 10.)
- Candland, Tara et al.: *The Islamic State In Congo*. extremism.gwu.edu, 2021. <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/The%20Islamic%20State%20in%20Congo%20English.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 24.)
- Columbo, Emilia: *The Secret to the Northern Mozambique Insurgency's Success*. War on the Rocks, 2020. 10. 08. <https://warontherocks.com/2020/10/the-secret-to-the-northern-mozambique-insurgencys-success/> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 02.)
- Columbo, Emilia – Doctor, Austin C.: *Foreign Fighters and the Trajectory of Violence in Northern Mozambique*. CSIS, 2021. 04. 14. <https://warontherocks.com/2021/04/foreign-fighters-and-the-trajectory-of-violence-in-northern-mozambique/> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 02.)
- *Council adopts assistance measures in support of the armed forces of five countries*. European Peace Facility, 2022. 12. 01. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/01/european-peace-facility-council-adopts-assistance-measures-in-support-of-the-armed-forces-of-five-countries/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- *COUNCIL DECISION (CFSP) 2021/1143 of 12 July 2021 on a European Union Military Training Mission in Mozambique (EUTM Mozambique)*. https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_leg_eur_jo/toc/leg_eur_jo_3_20210713_247/doc/ojeu_2021.247.01.0093.01 (Letöltés időpontja: 2023. 11. 22.)
- Cronjé, Justin: *Mozambique insurgency remains rooted in local discontent, for now*. DefenceWeb, 2020. 09. 09. <https://www.defenceweb.co.za/featured/mozambique-insurgency-remains-rooted-in-local-discontent-for-now/> (Letöltés időpontja: 2023. 11. 22.)

⁷² A ciklonok, heves esőzések és áradások nyomán rendre visszatérő kolerajárványok miatt a lakosság helyi hivatalnokokra és egészségügyi intézményekre támadt 2023 decemberében is, a „szegények szándékos megölésével” vádolva őket.

- Deaths Linked to Militant Islamist Violence in Africa Continue to Spiral. Africa Center for Strategic Studies, 2024. 01. 29. <https://africacenter.org/spotlight/mig2024-deaths-militant-islamist-violence-africa-rise> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 31.)
- Doctor, Austin: *After Palma: Assessing the Islamic State's Position in Northern Mozambique*. Program on Extremism, The George Washington University, 2022. 08. https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/Islamic-State-in-Northern-Mozambique_Doctor_August-2022.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- *EUTM working toward a Mozambican Quick Reaction Force*. DefenceWeb, 2022. 02. 01. <https://www.defenceweb.co.za/featured/eutm-working-toward-a-mozambican-quick-reaction-force/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 22.)
- Fabricius, Peter: *Mocimboa da Praia: Islamic State insurgents recapture strategic port town*. Daily Maverick, 2020. 08. 12. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2020-08-12-mocimboa-da-praia-islamic-state-insurgents-recapture-strategic-port-town/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- Fabricius, Peter: *Wagner private military force licks wounds in northern Mozambique*. Daily Maverick, 2019. 11. 29. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2019-11-29-wagner-private-military-force-licks-wounds-in-northern-mozambique/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 22.)
- *Final report of the Group Experts on the Democratic Republic of Congo*. 2014. 01. 22. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/215/15/PDF/N1421515.pdf?OpenElement> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 20.)
- Gould, Tom: *Rwanda's Mozambique deployment expands to southern Cabo Delgado*. zitamar.com, 2023a. 01. 23. <https://zitamar.com/rwandans-mozambique-deployment-expands-to-southern-cabo-delgado/> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 15.)
- Gould, Tom: *Rwandans prevent exodus from Mocimboa da Praia as insurgents near district capital*. zitamar.com, 2024. 01. 08. <https://www.zitamar.com/rwandans-prevent-exodus-from-mocimboa-da-praia-as-insurgents-near-district-capital/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 29.)
- Gould, Tom: *The New IED War*. zitamar.com, 2023b. 10. 20. <https://www.zitamar.com/the-new-ied-war/> (Letöltés időpontja: 2023. 11. 22.)
- Hanlon, Joseph: *Mozambique News Reports & Clippings 469*. 2020. 02. 27. https://www.open.ac.uk/technology/mozambique/sites/www.open.ac.uk.technology.mozambique/files/files/Mozambique_469-27Feb2020_Cabo-Delgado-origins-notes.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 12. 22.)
- Hanlon, Joseph: *Mozambique Palma attack: Why IS involvement is exaggerated*. BBC, 2021. 04. 17. <https://www.bbc.com/news/world-africa-56773012> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 29.)
- Islamic State Fighters in Mozambique send a message to the Mozambican government and army and their Christian subjects. Cabo Delgado – Twitter, 2022. 08. 09. <https://twitter.com/delgadocabo/status/1557074116410281984> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 24.)
- Jihadists kill 25 soldiers in Mozambique's restive north. AFP, 2020. 12. 05. <https://www.the-citizen.co.tz/tanzania/news/africa/jihadists-kill-25-soldiers-in-mozambique-s-restive-north-3219200> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 02.)
- Jihadist networks in sub-Saharan Africa: Origins, patterns and responses. European Parliament Think Tank, 2021. 09. 30. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698048](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698048) (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- Kruger, Anton – Martin, Guy: *Armed Forces for the Defence of Mozambique*. DefenceWeb, 2013. 08. 23. http://www.defenceweb.co.za/index.php?option=com_content&view=article&id=31653:armed-forces-for-the-defence-of-mozambique&catid=119:african-militaries&Itemid=255 (Letöltés időpontja: 2023. 02. 20.)

- *Life returns to normal in Mocimboa da Praia.* clubofmozambique, 2017. 10. 11. <https://clubofmozambique.com/news/life-returns-to-normal-in-mocimboa-da-praia/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- Lister, Tim: *The March 2021 Palma Attack and the Evolving Jihadi Terror Threat to Mozambique.* Combating Terrorism Center, 04–05. 2021. <https://ctc westpoint.edu/the-march-2021-palma-attack-and-the-evolving-jihadi-terror-threat-to-mozambique/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 02.)
- Malache, Adriano et al.: *Profound transformations and regional conflagrations: The history of Mozambique's armed forces from 1975–2005.* Institute for Security Studies, Praetoria, 2015. <https://web.archive.org/web/20180319201403/https://oldsite.issafrica.org/uploads/EVOLUTCHAP7.PDF> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 20.)
- Mangwiro, Charles: *Mozambique Legalizes Local Militias to Help Fight Northern Insurgents.* VOA News, 2023. 04. 06. <https://www.voanews.com/a/mozambique-legalizes-local-militias-to-help-fight-northern-insurgents/7039006.html> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 30.)
- Mangwiro, Charles: *Mozambique Struggling to Contain Violence in Troubled Northern Regions.* VOA News, 2022. 09. 07. <https://www.voanews.com/a/mozambique-struggling-to-contain-violence-in-troubled-northern-regions/6735287.html> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 30.)
- Matsinhe, David M. – Valoi, Estacio: *The genesis of insurgency in northern Mozambique.* ISS Africa, 2019. 10. 31. <https://issafrica.org/research/southern-africa-report/the-genesis-of-insurgency-in-northern-mozambique> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 02.)
- Morier-Genoud, Eric: *Why Islamist attack demands a careful response from Mozambique.* The Conversation, 2017. 10. 20. <https://theconversation.com/why-islamist-attack-demands-a-careful-response-from-mozambique-85504> (Letöltés időpontja: 2023. 10. 05.)
- Nhachote, Luis: *The end of Cabo Delgado's most wanted man.* Mail&Guardian, 2023. 09. 05. <https://mg.co.za/africa/2023-09-05-the-end-of-cabo-delgados-most-wanted-man/> (Letöltés időpontja: 2023. 10. 19.)
- Opali, Otiato: *UN Security Council gets new voice from Africa.* China Daily Global Edition, 2023. 01. 05. <https://global.chinadaily.com.cn/a/202301/05/WS63b62bd4a31057c47eba7cd3.html> (Letöltés időpontja: 2023. 10. 19.)
- Ouassif, Amal El – Kitenge, Seleman Yusuph: *Terrorist Insurgency in Northern Mozambique: Context, Analysis, and Spillover Effects on Tanzania.* Africa Portal, 2021. 11. 30. <https://www.africaportal.org/publications/terrorist-insurgency-northern-mozambique-context-analysis-and-spillover-effects-tanzania/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 20.)
- *Overview – Mozambique Poverty Assessment – Strong But Not Broadly Shared Growth.* World Bank Group, 2018. 04. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/377881540320229995/pdf/131218-WP-P162550-PUBLIC-FRI-OCT-26-7AM-DC-DIGITAL-Mozambique-Poverty-Assessment-2018.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 22.)
- Perkins, Brian M.: *Evaluating the Expansion of Global Jihadist Movements in Mozambique.* jamestown.org, 2019. 05. 17. <https://jamestown.org/program/evaluating-the-expansion-of-global-jihadist-movements-in/> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 20.)
- Pintér Tibor: „Megfogyva bár, de törve nem ...” *avagy az ADF túlélésének és megújulásának dinamikája.* Nemzet és Biztonság, 2021/2., 36–49. DOI: 10.32576/nb.2021.2.4
- Powell, Anita: *US Offers Resources to Help 'Contain, Degrade and Defeat' Mozambique Insurgency.* VOA News, 2020. 09. 08. https://www.voanews.com/a/africa_us-offers-resources-help-contain-degrade-and-defeat-mozambique-insurgency/6199330.html (Letöltés időpontja: 2023. 09. 30.)
- Queface, Tomás: *A Glance at the Decree Governing Local Forces.* zitamar.com, 2023. 08. 24. <https://www.zitamar.com/a-glance-at-the-decree-governing-local-forces/> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 30.)

- Rentergem, Tom van: *Al-Shabab in Mozambique: Taking Stock of an Insurgency Under Cover*. Egmont Policy Brief 281, 2022. 06. 16. <https://www.egmontinstitute.be/al-shabab-in-mozambique-taking-stock-of-an-insurgency-under-cover> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 29.)
- *Rwanda's ambitions as a security provider in Sub-Saharan Africa*. IISS, 2022. 11. <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2022/rwandas-ambitions-as-a-security-provider-in-sub-saharan-africa> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 10.)
- Sutton, H. I.: *Covert Shores Guide To Mozambique Navy: New, Fast, and Stuck In The Mud*. hisutton.com, 2021. 05. 26. <http://www.hisutton.com/Guide-To-Mozambique-Navy.html> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 22.)
- *The Military Balance 2016*. IISS, London, 2017.
- *Understanding the New U.S. Terrorism Designations in Africa*. Crisis Group, 2021. 03. 18. <https://www.crisisgroup.org/africa/understanding-new-us-terrorism-designations-africa> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 12.)
- *U.S. government provides military training to Mozambican marines*. U.S. Embassy Maputo, 2021. 03. 15. <https://mz.usembassy.gov/u-s-government-provides-military-training-to-mozambican-marines/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)
- Weiss, Kaleb: *Islamic State claims first attack in Mozambique*. Long War Journal, 2016. 06. 04. <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/06/islamic-state-claims-first-attack-in-mozambique.php> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)
- West, Sunguta: *Ansar al-Sunna: A New Militant Islamist Group Emerges in Mozambique*. jamestown.org, 2018. 06. 14. <https://jamestown.org/program/ansar-al-sunna-a-new-militant-islamist-group-emerges-in-mozambique/> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 11.)
- West, Sunguta: *Islamic State Fighters' First Claimed Attack in Tanzania: Strategic Calculations and Political Context*. jamestown.org, 2020. 12. 03. <https://jamestown.org/program/islamic-state-fighters-first-claimed-attack-in-tanzania-strategic-calculations-and-political-context/> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 20.)
- *Winning Peace in Mozambique's Embattled North*. Crisis Group, 2022. 02. 10. <https://www.crisisgroup.org/africa/southern-africa/mozambique/winning-peace-mozambiques-embattled-north> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 26.)
- *World Air Forces 2023*. Flight Global, 2023. <https://www.flightglobal.com/download?ac=90688> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 22.)

Adorján Zsuzsanna:

VESZÉLYES EGYENSÚLYPOLITIKA – OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG VISZONYA

DOI: 10.35926/HSz.2024.2.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A két egykori birodalmat, Oroszországot és Törökországot geopolitikai helyzetük évszázados versengésre ítélte. A történelem folyamán érdekük időről időre hol szembeállította, hol pedig kiegyezésre készítette a feleket. A viszonylag kiegyensúlyozott pragmatizmust valójában csak Putyin és Erdoğan hatalomra kerülése hozta el, ugyanis a felek legfontosabb érdeke az volt, hogy az esetleges érdekütközések során a gazdasági és az energiapolitikai kapcsolatok ne szenvedjenek kárt. Időközben azonban az Amerikai Egyesült Államok viszonya Oroszországgal mélypontra süllyedt, és Ankarával is egyre több konfliktusa támadt annak Moszkvával fenntartott jó kapcsolata miatt. Erdoğan pedig mindvégig igyekezett úgy lavírozni a szemben álló hatalmak között, hogy az valójában Törökország érdekeit szolgálja. Az elemzés ennek a már olykor kiélezett egyensúlypolitikának a hátterét igyekszik bemutatni.

KULCSSZAVAK: Törökország, Erdoğan, Oroszország, Putyin, NATO, egyensúlypolitika

A SZERZŐRŐL:

Adorján Zsuzsanna a Milton Friedman Egyetem Politikatudományi tanszék volt mesterhallgatója, 2018-tól a Magyar Honvédség Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság állományában lévő önkéntes műveleti tartalékos hadnagy (ORCID: 0009-0000-0621-223X; MTMT: 10093572)

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A Törökország és Oroszország közötti kapcsolatrendszernek olyan mélyreható geopolitikai gyökerei vannak, amelyek több évszázados politikai versengésre ítélték a két országot. Földrajzi helyzetükből adódóan a két egykori birodalom érdekszférája folytonosan keresztezte egymást, ami számos konfrontációhoz vezetett az ütközőzónáknak tartott övezetekben. Elég, ha csak a Kaukázusra, Közép-Ázsiára vagy a Balkánra gondolunk, ahol a kulturális, etnikai és vallási törésvonalak számos összeütközéshez vezettek.

A 18. század elejétől terjeszkedő cári Orosz Birodalom a délről érkező oszmán fenyegetéssel szemben védtelen volt, ezért Nagy Péter nagyhatalmi riválisként tekintett az Oszmán Birodalomra, és elfoglalta a Don torkolatánál fekvő Azov várát. Ez a sérelem váltotta ki azt az 1710–1711-es orosz–török háborút, amelyben a törökök végül visszaszerezték Azovot. Az Orosz Birodalom természetes déli határának a Fekete-tenger és a Kaukázus bizonyult volna, de ez az utóbbi javarészt muszlim népességű térség az Oszmán Birodalom érdekelt-ségébe is tartozott, ami törvénytörésszerűvé tette a további háborúkat a két hatalom között.

A másik konfliktusgócot ez időben a világtengerekre való kijutás jelentette, amire a melegtengeri kikötőkön keresztül vezetett az út. A Balti-tengerre való kijutás után az Orosz Birodalom figyelmének középpontjába a Fekete-tenger elérése került, amelyhez a Tatár Kánság által uralt Krím félszigeten át vezetett az út. A Krím 1783-as meghódítása után a hadjáratok

átterjedtek a Kaukázusra is. Bár a 19. század végére sikerült a Fekete-tenger északi és keleti részét is birtokba venni, de a legfontosabb területek, a Földközi-tengerre vezető Boszporusz és a Dardanellák továbbra is az oszmánok kezében maradtak.¹

További ütközőpontnak az a Konstantinápoly számított, amely az oszmánok általi 1453-as elfoglalása előtt még a keleti ortodox kereszténység központja volt. Az oroszok az ide vezető utat az oszmánok uralta, ám zömmel ortodox népek által lakott Balkánon keresztül tervezték megtenni. A katonai intervenció legitimitását pedig az ortodox kereszténység védelme és a pánszláv eszme terjesztése biztosította.

A két hajdani birodalom szembenállása az első világháború végével eredményezett mérőben új helyzetet. Ez az átmeneti időszak mindkét fél számára az antanthatalmak elleni szembenállással telt, ami kihatással volt a felélénkülő gazdasági kapcsolatokra is. Ennek a jó viszonynak vetett véget az 1952-es török NATO-csatlakozás. Az érdekkellentétek ismét a Fekete-tengeren ütköztek ki, amely a NATO és a Varsói Szerződés ütközőzónájának számított. Mivel ebben az időszakban a szovjetek komoly stratégiai törekvése volt a befolyásuk növelése a gyarmati rendszerből felszabadult közel-keleti országokban, ezért rendkívül érzékenyen érintette őket, hogy Törökország a Fekete-tenger déli részén gyakorlatilag elvágtta őket a közel-keleti szövetségeseiktől. Ez persze nem maradt megtorlás nélkül a szovjetek részéről sem, akik ezért a kurd szeparatista törekvések támogatását fegyverként használták.

A két ország közötti feszültség csak a hatvanas évek végén enyhült, amikor Törökország politikai téren szembekerült az Egyesült Államokkal. A hidegháború végét követően az alacsony áron értékesített török termékek csakhamar közkedvelté váltak a gazdasági válsággal sújtott orosz népesség körében. A Szovjetunió felbomlása azonban olyan lehetőségeket is megnyitott Törökország számára, amelyek komoly érdekkellentétekhez vezettek a két ország között. Az újraértelmezett külpolitikai stratégia középpontjában egyrészt az európai uniós törekvések kaptak domináns szerepet, másodsorban Törökország intenzív közép-ázsiai tevékenységbe kezdett a függetlenné vált, a török nyelvcsalád nyelveit beszélő Kazahsztánban, Üzbegisztánban, Kirgizisztánban és Türkmenisztánban is, melyek lakosait rokon népségeknek tartja. Az 1989–1993 közötti köztársasági elnök, Turgut Özal pántürk törekvéseit az éppen felbomlás előtt álló Szovjetunió vezetése érthető okokból nehezményezte. Emellett a törökök és az oroszok véleménye merőben eltért az egyre fokozottabb feszültséget keltő kaukázusi régió tekintetében is, ahol az azeriek és az örmények között forrtak az indulatok Hegyi-Karabah miatt. Az egységes türk elképzelés miatt Ankara Azerbajdzsán mellett állt ki azzal az Örményországgal szemben, mely napjainkban is hagyományosan jó kapcsolatot ápol az oroszokkal.

AZ OROSZ ÉS A TÖRÖK NEMZETI ÉRDEKEK

Az ezredforduló után Putyin és Erdoğan hatalomra kerülésével aztán egy pragmatikus, viszonylag kiegyensúlyozott, ámbár válságoktól korántsem mentes kapcsolat épült fel, amire már az együttműködés volt jellemző. 2008-ra már Oroszország vált Törökország legfőbb kereskedelmi partnerévé, a forgalom 65%-át a földgáz és a kőolaj törökországi importja tette ki, ugyanakkor Oroszország lett a török export harmadik legjelentősebb célországa is. A termékek mintegy 25%-át textilárúk, 15%-át élelmiszerek, 12-12%-át pedig gépjárművek

¹ Lesz-e orosz-török háború? ... 2016

és kereskedelmi cikkek tették ki.² Az ukrán válság miatti, Oroszországot érintő szankciók szintén a török piacnak kedveztek, mivel Ankara nem csatlakozott ezekhez. Így büntetlenül tudtak nagyobb mennyiségű agrárterméket exportálni Oroszországba, sőt Erdoğan még azt is felajánlotta, hogy a finanszírozás történjen nemzeti valutában.³ Ezenfelül a turizmus továbbra is fontos részét képezte a bilaterális kapcsolatoknak.

A NATO, illetve az Amerikai Egyesült Államok és Törökország viszonya már akkor egyfajta fordulóponthoz érkezett, amikor az amerikai haderők bevonultak Irakba, onnantól kezdve pedig egyre hangsúlyosabbá vált a nyugati és a török érdekek ütközése. Ettől a ponttól fogva szinte követhetetlen, olykor már-már véletlenszerű diplomáciai lépések vették kezdetüket. Ezt jelezte az is, hogy bár Ankara rengeteg mindent feladott, reformok tucatjaival próbált megfelelni az Európai Unió csatlakozási feltételeinek, de bármivel is próbálkozott, a másik oldalról nem volt fogadókészség. Ettől fogva ugyan NATO-tagként, de mégis az Európai Unióból kirekesztve, bár szekularizáltan, mégis egyfajta sértett muszlim országgént fordult első kézből Oroszországhoz, amennyiben úgy érezte, hogy a Szövetség nem támogatja megfelelően.

Mindebből persze még korántsem következett, hogy Oroszország és Törökország viszonya feszültségmentessé vált volna. Az évszázados történelmi teherterhelések mellett a geopolitikai érdekszférák továbbra is meglehetősen sok helyen keresztezték egymást, és időről időre ellentétes táborba terelték őket.

Így például a 2011 márciusában kezdődött szíriai polgárháborúba történt orosz beavatkozással újból mélypontra jutottak. Ugyanis míg Oroszországnak rendkívül fontos érdekei fűződnek az Aszad-rendszer fenntartásához, Törökország egyre inkább elítélte a polgári erőszakot alkalmazó szír rezsimet, amihez hozzájárultak a Törökországba érkező nagyszámú szír menekült okozta problémák, az egyre inkább fokozódó kurd törekvések és a határ menti fegyveres villongások is. Másrészt Ankara régi geostratégiai célja volt, hogy Szíria északi részén kialakítson egy repüléstilalmi zónát, amely a konfliktusok kiszélesedésével olyan területeket is érinthet, mint például a Latakia melletti türkmén települések. Kisvártatva be is következett a drámai fejlemény, amikor a török fél a sorozatos határsértések után 2015. november 24-én rakétával lelőtte az állítása szerint török légtérbe berepült orosz Szu-24 típusú vadászbombázót. Oroszország válaszul még azon a héten Sz-400-as rakétarendszert telepített a Hmeimimbe.⁴ Egyes szakértők szerint az incidens előzményének tekinthető, hogy az oroszok által már napok óta bombázott területeken olyan türkmén illetőségű fegyveres erők tartózkodtak, amelyek az orosz szövetséges Aszad elnök ellen harcoltak.

Ennek a rövid, de feszült időszaknak vetett véget a 2016. július 15-i törökországi puccskísérlet.⁵ Ennek hátterét az adta, hogy Erdoğan az ellene irányuló államcsínyért azt a száműzött Fethullah Gülen hitszónokot okolta, aki az Amerikai Egyesült Államok védelmét élvezte. Mi több, mikor a terrorizmussal vádolt Gülen szövetségesét, Andrew Brunson amerikai állampolgárságú lelkész a török hatóságok később letartóztatták, Washington még szankciókkal is sújtotta Törökországot.⁶ Az elutasított kiadatás után Erdoğan első útja Moszkvába vezetett, és „az ellenségem ellensége a barátom” elven immáron Iránnal is kiegyezve olyan szíriai tárgyalásokba kezdett, melyek eredményeként végül a törökök feladták Aszad meg-

² Szigetvári 2014, 108.

³ Uo. 109.

⁴ Turkey signs deal to get Russian S-400... 2017.

⁵ Hume 2016.

⁶ Mi a törökök álláspontja a háborúról? 2022.

buktatását célzó törekvéseiket. Ezzel egyidejűleg rohamosan bővülni kezdtek a bilaterális kapcsolatok, melyek egyúttal már erőteljes katonai dimenziót is kaptak. Ilyennek tekinthetők többek között a kezdetben újonnan tervbe vett fegyverszállítási egyezségek.⁷ A kétoldalú haditechnikai együttműködés keretében Törökország olyan Sz–400-as Triumf közepes és nagy hatótávolságú rakétavédelmi rendszereket vásárolt Moszkvától, amelyeket az oroszok pont a NATO elleni bevetésre terveztek. A mindemellett egyre inkább sűrűsödő diplomáciai találkozók és rendszeres telefonbeszélgetések már-már egy olyan baráti szövetséget sugalltak, ami érthető okokból a nyugati kormánytisztviselőkben már komoly aggodalmat ébresztett.

VESZÉLYES EGYENSÚLYPOLITIKA

Ettől fogva Törökország kockázatos külpolitikát folytatott. Míg valójában mindkét fél felé tett gesztusokat, egyre inkább egy önálló, kizárólag saját érdekeit szem előtt tartó álláspontot képviselt, és az Oroszországgal fenntartott viszonya többnyire csak az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolat tütkártyájának bizonyult. Ez a látszólagos politikai zűrzavar pedig nemhogy nehezítette volna Törökország helyzetét, de Erdoğan még sikeresen lavírozva a két fél között igyekezett maximális profitot is húzni a kettős egyensúlypolitikájából.⁸ Miközben Ukrajna inváziójától kezdve a NATO és Oroszország kapcsolata mélypontra került, Ankara gazdasági kapcsolatai Moszkvával valóságos virágzásnak indultak. Mivel Törökország a nyugati államokkal ellentétben nem vezetett be szankciókat, a kétoldalú kereskedelmi szint több mint a duplájára emelkedett. E rövid idő alatt a két ország számos gazdasági és kereskedelmi projektet valósított meg. Ide sorolható többek között az Oroszországból érkező Török Áramlat földgázvezeték fekete-tengeri szakaszának megnyitása,⁹ valamint a Roszatom segítségével kivitelezett törökországi atomerőmű is, Akkuyu mellett.¹⁰ Ankarát nem az ideológiák érdekelték, hanem a kereskedelembe beáramló profit, bárhonnan is jön. Mindeközben a háború hatására orosz állampolgárok ezrei indultak meg Törökország felé, és a turizmus mellett mintegy egyharmadával felpörgették a lakáspiacot is. A beáramló orosz tőke pedig igencsak jól jött a mélyponton lévő török gazdaságnak. A háború elhúzódásával ugyanis Ankara folyamatosan küzd a líra leértékelődésével, ami egy év alatt csaknem a felére zuhant az euróval szemben.¹¹ A mindeközben egyre inkább tapasztalható drágulás, és a mintegy 11%-os munkanélküliség már eddig is komoly társadalmi tiltakozásokat váltott ki, ami jelentősen ronthatta volna Erdoğan esélyeit a közelgő elnökválasztásokon. És annak ellenére, hogy a török elnök olykor Oroszországgal karöltve mindent megtesz az amerikai befolyás ellensúlyozása érdekében, ebben a súlyos pénzügyi válságban egyre kevésbé attraktívan lépett fel a Nyugattal szemben. Bár nem csatlakozott az Oroszország elleni szankciókhoz, ugyanakkor mindvégig hangsúlyozta Ukrajna területi integritását. Mi több, az Erdoğannal rokonságban álló Haluk Bayraktar vezérigazgató gyára ezzel párhuzamosan a világhírré szert tett Bayraktar TB2-es drónokat és Kirpi nehéz páncélozott csapatszállító járműveket is szállított Kijev részére,¹² mintegy ezzel demonstrálva az Amerikai Egyesült Államok felé, hogy bár problémás szövetséges, azért mégiscsak szövetséges. Törökországnak geostratégiailag

⁷ Putyin: Prioritás a török fegyverszállítás 2019.

⁸ Martín 2022.

⁹ Megnyitják a Török Áramlatot 2020.

¹⁰ Hárfás 2019.

¹¹ Vácz 2022.

¹² Réfi 2022.

nem érdeke egy túlzottan erős Oroszország. A Fekete-tengeren már a részben krími tatárok által lakott Krím félsziget 2014-es elcsatolása is az oroszok felé billentette a mérleget, végül 2015-től, a szíriai beavatkozásokkal pedig dél felől is megjelent a török határoknál.

Mindazonáltal egy esetleges orosz bukás esetén Ankara pozíciói jelentősen romlanának, hiszen a Nyugattal szembeni ellensúly eltűnne, ami szintén nem szolgálná a törökök érdekét. Emellett, ha az oroszok esetleg úgy éreznék, hogy a törököknek közük van a kialakult helyzethez, jelentős károkat tudnának okozni mind Szíriában a kurd szeparatisták, mind pedig a folyamatosan forrongó karabahi övezetben az örmények felkarolásával. A 2022 őszi azeri–örmény háborúban a török katonai és hírszerzési támogatás jelentős szerepet játszott Azerbajdzsán sikerében. Bár a 2023-as villámháború is *de facto* azeri győzelemmel zárult, az azeri–örmény viszony rendeződésére belátható ideig még nem számíthatunk. Így hát a kettős játszma tovább folytatódhat.

2023. október 7-én azonban ez a tézis is megrendült. A Hamász palesztin iszlamista szervezet egy körülbelül kétezer fegyverest bevető többfrontos támadást indított Izrael déli és középső része ellen. Válaszul Izrael tömeges légcsapásokat hajtott végre délen a Gázai övezet ellen, megnehezítve ezzel az alapvető civil infrastruktúra működését és az egészségügyi ellátást, valamint északon, a libanoni határnál. Bár Ankara a nyugati szövetségi rendszerben betöltött szerepét tekintve eleinte óvatosan fogalmazott, az al-Ahli kórház elleni október 17-ei rakétatámadást követően radikálisan változtatott politikai retorikáján. Ezzel egy időben tüntetők ezrei vonultak az utcára, és a belpolitikai nyomás miatt innentől egy meglehetősen nyers Hamász-párti kommunikációt folytatott. Törökország kapcsolata az Amerikai Egyesült Államokkal pillanatok alatt megroppant. Erdoğan már nyíltan hangsúlyozta, hogy Izrael – köztudottan a nyugati országok támogatásával – „*az emberiség történelmének legaljasabb támadását*” követte el a Gázai övezetben.¹³

Ezzel egy időben Putyin is remekül ráérezett a forrongó közhangulatra, és nyíltan bírálni kezdte az Amerikai Egyesült Államokat a kialakult válságért, majd kisvártatva Moszkvában fogadta a Hamász küldöttségét.

KONKLÚZIÓ

Az orosz–török kapcsolatokban a jelenlegi érdekegyezések ellenére az érdekszférák évszázados ütközése miatt továbbra is következhetnek feszültségekkel terhes időszakok, ám látnunk kell azt is, hogy a közel-keleti háború elhúzódása vagy esetleges eszkalálódása kitűnő alapot nyújthat Moszkvának arra, hogy még szorosabb kapcsolatba kerüljön a NATO második legnagyobb haderejével rendelkező országával. De megállapíthatjuk, hogy a közel-keleti konfliktus kirobbanása más szempontból is kedvez Oroszországnak. Egyrészt az Európai Uniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak olyan erőforrásokat kell áldoznia a helyzet konszolidálására érdekében, amelyeket az ukrainai rezsim megsegítésére áldozott volna, másrészt a háború elhúzódása akár az olaj- és a gázárak megugrásával is járhat. Mindeközben felmutatott eredmények hiányában Washington tekintélye ismét megkérdőjeleződne, ami újfent alááshatja az Amerikai Egyesült Államok által dominált világrendet. Törökországnak pedig a jelenlegi helyzet lehetőséget biztosít, hogy növelje befolyását az arab világban.

¹³ Erdoğan: Everyone knows... 2023.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Erdogan: Everyone knows that israel is just a pawn in the region which will be sacrificed when the right day comes.* odessa-journal.com, 2023. 10. 28. <https://odessa-journal.com/erdogan-everyone-knows-that-israel-is-just-a-pawn-in-the-region-which-will-be-sacrificed-when-the-right-day-comes> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Hárfás Zsolt: *Befejeződött a török Akkuyu Atomerőmű 1-es blokk reaktorépületének alapozása.* atombiztos.blogstar.hu, 2019. 03. 15. <https://atombiztos.blogstar.hu/2019/03/15/befejezodott-a-torok-akkuyu-atomeromu-1-es-blokk-reaktorepuletene-alapozasa/70251/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Hume, Tim: *Turkey's Erdogan, Russia's Putin reset relationship after jet shootdown.* CNN, 2016. 08. 09. <https://edition.cnn.com/2016/08/09/world/turkey-russia-erdogan-putin-meeting/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Lesz-e orosz–török háború? A több évszázados orosz–török geopolitikai konfliktusban a kurdok is szerepet vállalnak.* geopol Eurasia.blog.hu, 2016. 02. 12. https://geopol Eurasia.blog.hu/2016/02/12/oroszok_torokok_kurdok_a_konfliktus_es_annak_gyokerei_kilatasai (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Martín, José María: *Erdogan continues his diplomatic funambulism and hopes to strengthen his position in Libya as he mediates between Russia and Ukraine.* atalayar.com, 2022. 10. 16. <https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/erdogan-continues-his-diplomatic-funambulism-and-hopes-strengthen-his-position-libya-he/20221016142123158652.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Megnyitják a Török Áramlatot.* euronews.com, 2020. 01. 07. <https://hu.euronews.com/2020/01/07/megnyitjak-a-torok-aramlatot> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Mi a törökök álláspontja a háborúról?* novekedes.hu, 2022. 03. 19. <https://novekedes.hu/elemezsek/mi-a-torokok-allaspontja-a-haborurol> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Putyin: Prioritás a török fegyverszállítás.* euronews.com, 2019. 04. 09. <https://hu.euronews.com/2019/04/09/putyin-prioritas-a-torok-fegyverszallitas> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Réfi Benedek: *Törökország orosz rulettje.* hypeandhyper.com, 2022. 11. 05. <https://hypeandhyper.com/torokorszag-orosz-rulettje-interju-penzvalto-nikolettel/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Szigetvári Tamás: *Eurázsiai partnerek – orosz–török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2014. http://real.mtak.hu/20617/1/szigetvari_eurazsiai_partnerek_orosz_torok_gazdasagi_kapcsolatok_KET_X_u_095410.81846.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Turkey signs deal to get Russian S-400 air defence missiles.* BBC, 2017. <https://www.bbc.com/news/world-europe-41237812> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Váczi István: *Gyanús, hogy nagy tételben játsszák ki az Oroszország elleni szankciókat olasz árukkal.* g7.hu, 2022. 08. 01. <https://g7.hu/vilag/20220801/gyanus-hogy-nagy-tetelben-jatsszak-ki-az-oroszorszag-elleni-szankciokat-olasz-arukkal/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)

Torba Attila ezredes:

A NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS KATONAI OKTATÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

DOI: 10.35926/HSz.2024.2.6

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány azt vizsgálja, milyen irányba változott az európai biztonságot garantáló nukleáris elrettentés formája a szomszédunkban zajló háború kitörése óta. Napjaink Európájában a hidegháborút követő nukleáris leszerelés tendenciája az orosz–ukrán háború hatására megfordult. Ennek oka az orosz területi alapú revizionista politika nukleáris fenyegetést sem nélkülöző kommunikációja és képességdemonstrációja, ami központi témává tette az európai nukleáris elrettentés igényét. Napirenden van az Egyesült Államok nukleáris megosztási kezdeményezése, mely lehetővé teszi a kiterjesztett és kollektív elrettentés eszközeinek modernizációját, így az új B61-12-es gravitációs bombák további NATO-tagországokba telepítését. A változó biztonsági környezet miatt a szerző javasolja újragondolni a nukleáris elrettentés oktatását a katonatiszti célcsoport oktatási rendszerében, hogy az ország fegyveres védelméért felelős tisztai állomány értse a NATO által biztosított nukleáris elrettentés logikáját, amely Európa alapvető biztonsági garanciája egy esetleges Oroszországgal szembeni konfliktus elkerülésére.

KULCSSZAVAK: nukleáris elrettentés, katonai oktatás, Egyesült Államok, NATO, biztonsági percepció

A SZERZŐRŐL:

Torba Attila ezredes, a Magyar Honvédség Gróf Andrássy Gyula Katonai Képviselő Hivatala, katonai képviselő EU helyettes (ORCID: 0009-0001-0051-797X; MTMT: 10094155)

BEVEZETŐ

Amikor 2022. február 24-én Oroszország megtámadta Ukrajnát, Vlagyimir Putyin orosz elnök burkolt fenyegetést intézett a Nyugat felé: „mindegy, ki próbál az utunkba állni, a következők olyanok lesznek, amelyet a történelem során senki nem látott még.”¹ Hozzátette, Oroszország továbbra is „az egyik legerősebb nukleáris hatalom”, mely „több élvonalbeli fegyverrendszer révén bizonyos előnyt élvez”, majd három nappal később elrendelte az orosz nukleáris erők fokozott készenléti helyezését. A fenyegetésre válaszul az amerikai védelmi minisztérium március elején elhalasztotta az interkontinentális ballisztikus rakétakísérletét, így csökkentve a véletlen eszkaláció kockázatát Oroszországgal.²

Mégis – több mint egy évvel a fenti kijelentések után – sokan értetlenül fogadták a Magyar Honvédség vezérkari főnökének az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottság előtt meghallgatásán előterjesztett igényét, miszerint a magyar katonai oktatásban

¹ Address by the President... 2022.

² Stewart–Ali 2022.

célszerű lenne ismét oktatni a nukleáris elrettentést.³ A nukleáris elrettentéssel kapcsolatos társadalmi sztereotípiákra és az atomfegyvermentesség támogatására jó példa egy 2006-os közvélemény-kutatás eredménye azon NATO-tagországokban, melyek területén az Egyesült Államok nem stratégiai nukleáris fegyvereket tárol (Törökország, Belgium, Németország, Nagy-Britannia, Olaszország és Hollandia). A válaszadók mindössze 35,5%-a volt tisztában azzal, hogy az Egyesült Államok tulajdonában lévő nukleáris fegyverek valószínűleg az országukban vannak, és jelentős számban (69,2%) támogatták Európa atomfegyvermentességét.⁴ Megállapítható, hogy a téma az európai politikai és társadalmi diskurzusban kis láthatóságot kapott az elmúlt évtizedekben, relevanciáját kétségbe vonta a nukleáris energia elfogadottságát megkérdőjelező környezettudatos társadalmi megközelítés. Nem meglepő, hogy az orosz–ukrán konfliktus kezdete óta az EU ismét szorgalmazni kezdte a nukleáris leszerelést.⁵

A háborús helyzet új biztonságpolitikai realitást teremtett, és az atomfegyverek alkalmazásának lehetősége ismét központi politikai és társadalmi kérdés lett Európában. A második világháborút követő helyi háborúk esetében a nagyhatalmak inkább hagyták el vesztesen a hadszínteret (pl. az Egyesült Államok Koreát és Vietnámot, vagy a Szovjetunió Afganisztánt) mintsem, hogy atomfegyvert használtak volna. Tették ezt annak ellenére is, hogy a katonai vezetés javasolta az atomfegyver alkalmazását (például Douglas MacArthur tábornok Koreában). Éppen ezért az orosz „információs elrettentés” elemzésének egyik legfőbb tárgya, hogy Oroszország milyen feltételek mellett használna atomfegyvert.⁶ Ezt kihasználva az orosz stratégiai kommunikáció célja a NATO elriasztása az ukrán háborúba történő közvetlen beavatkozástól. Akárhogy is, az orosz nukleáris fenyegetés valószínűleg ellehetetleníti a nemzetközi közösségek által szorgalmazott nukleáris leszerelési trendet.

Jelen tanulmány célja megvizsgálni, milyen irányba változott az európai biztonságot garantáló nukleáris elrettentés formája a szomszédunkban zajló háború kitörése óta. Álláspontom szerint az orosz–ukrán háború hatással lesz a nukleáris elrettentés terén tapasztalt európai tendenciákra, így kiegészítheti annak az összeállítandó tananyagának a tartalmát, mely alapján megértjük „azt a logikai láncolatot, amelyre Európa biztonsága épül”.⁷

A NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS MEGKÖZELÍTÉSEI

Képesség és szándék

Az elrettentés értékelésekor először a szereplők meglévő eszközeit és képességeit javasolt vizsgálni. A képesség vizsgálata az egyszerűbb fázis, hiszen a szereplők nukleáris eszközeinek és azok célba juttatását biztosító eszközeinek száma egy meglehetősen pontos, objektív adat. A szándék megbecsülése már összetettebb, hiszen az sokkal inkább szubjektív, nem számszerűsíthető. A szándék megbecsüléséhez a szereplők védelmi stratégiájában a nukleáris fegyverek használatára vonatkozó eljárásrend ismerete szükséges, mely kiegészül a politikai vezetők, politikaformálók állásfoglalásaival és nyilatkozataival. Meg kell jegyezni, hogy az eljárásrend ismerete annak minősítése miatt korlátozott, és a kommunikáció megtevesztő is

³ Böröndi 2023.

⁴ Nuclear Weapons in Europe... 2006.

⁵ The Treaty on the Non-Proliferation... 2023.

⁶ Baklitskiy 2023.

⁷ Teszler 2023.

lehet, így elengedhetetlen a technológiai felderítés és megfigyelés, ami valós és közvetlen információval egészítheti ki a szándék elemzését.

A nukleáris elrettentés alapvető irányelve eddigi története során egyetlen kulcsfontosságú jellemzőn nyugodott és nyugszik a hidegháborútól napjainkig: a kétértelműsége. A felek a hidegháború alatt nem határozták meg előre, hogy milyen körülmények között, milyen fenyegetésekkel szemben és a válság vagy konfliktus melyik szakaszában alkalmaznak atomfegyvert. A hidegháború alatt, egy helyi konfliktus időszakában, ez a kétértelműség elbizonytalanította a hagyományos katonai képességekben erős Szovjetuniót a NATO válaszára. A szándékot rejtő kétértelműség erősítette az eszkaláció lehetőségét, és az attól való félelem elrettentette a szemben álló feleket a hagyományos katonai konfliktustól. Annak ellenére, hogy a hidegháború korszaka után jelentősen csökkent a nukleáris konfrontáció esélye, a kétértelműség továbbra is a nukleáris elrettentés politikájának meghatározó eleme maradt.

A nukleáris elrettentés elemzése lényegében a képességek felméréséről és a szándék megbecsléséről szól. Vizsgálni kell azt, hogy az alkalmazónak megvannak-e az elrettentéshez szükséges képességei, és hogy a szereplők mennyire hisznek az elrettentés szándékában. Kijelenthető, hogy a nukleáris elrettentés során egy adott politikai döntés után nagyon magasak a kockázatok, sokszor nem kevesebb, mint az adott ország túlélése, így racionálisan értékelő vezetők számára logikus szándék az atomcsapás elkerülése.⁸ Az elrettentés elméletének lényege, hogy az egyik fél képességeivel és azok alkalmazására vonatkozó szándékaival hogyan tudja meggyőzni a másik felet arról, hogy tartózkodjon egy adott cselekvéstől.⁹ Ugyanakkor az elrettentés – legyen az nukleáris vagy hagyományos – számszerűsítve alapvetően a szemben álló felek várható veszteség- és nyereségaránya játékelméleti megközelítésében elemezhető.¹⁰ Az elrettentés célja egy szereplő eltántorítása a cselekvéstől, és így a status quo fenntartása,¹¹ melynek két alapvető formája az akadályozás és a büntetés,¹² melyeket támogat a hatékony „információs elrettentés”.¹³

Akadályozás¹⁴

Az akadályozáson alapuló elrettentés ellehetetleníti egy cselekvést azáltal, hogy megvalósíthatatlanná vagy valószínűtlenné teszi, hogy sikerüljön. Egyszerűen elveszi a potenciális agresszor bizalmát céljainak elérésében, például megakadályozza egy támadás sikeréhez szükséges katonai erő összpontosítását. Ezen elrettentési forma elemzésének fókuszában elsődlegesen a cselekvés megakadályozására képes eszköz áll, nem feltétlenül a szándék az adott terület megvédésére. Az értékelés objektív, és alapvetően a rendelkezésre álló képességeket vizsgálja, teret engedve a Thuküidész csapdájaként ismert, a nem átfogó, a felek szándékait nélkülöző elemzéseknek. Ez az elrettentés akkor lehet sikeres, ha a szemben álló fél számításai alapján felismeri, hogy nem lesz képes elérni céljait, mert az „elrettentő” rendelkezik a képességekkel, hogy megakadályozza céljai elérésében.

⁸ Salloum 2022.

⁹ Mazarr 2018.

¹⁰ Shaabani–Gordji 2023.

¹¹ Morgan 1983.

¹² Rühle 2019.

¹³ Role of Information in Deterrence 2022.

¹⁴ A szerző fordítása; az eredeti terminológia: deterrence by denial.

Büntetés¹⁵

A büntetés általi elrettentés középpontjában nem az adott érdek (terület vagy érdekelttség) közvetlen védelme áll, hanem büntetés általi következmény, mely megnövelné a támadás költségeit. Mivel ezen elrettentés egy meglévő képesség esetleges használatát helyezi kilátásba, így értékelése alapvetően az alkalmazás szándékát és következményeit vizsgálja. A büntetés – az amerikai terminológia szerinti – formája széles körben értelmezhető, mely magában foglalja a konvencionális tűzéri támogatást, támadó kiber- és irreguláris műveleteket, de más ország önvédelmének támogatását, gazdasági szankciókat, kiviteli korlátozást és külpolitikai elszigetelést is.¹⁶ A büntetésen alapuló nukleáris elrettentés feltételezi, hogy minden kormányzat minimális célja a túlélés, így mindenáron el akarja kerülni a legrosszabb forgatókönyvet, az ország pusztulását. A nukleáris büntetéshez egy sor képességre van szükség (célpontfelderítés, második csapás stb.). Mindez akkor lesz hiteles, ha a szemben álló fél elhiszi, hogy az elszenvedett pusztítástól függetlenül szándékunkban áll és képesek leszünk visszavágni. Döntő fontosságú tehát a képesség mellett a szándék hitelessége is. Különösen igaz ez kiterjesztett elrettentés esetén, ahol egy állam elrettentő erejét kiterjeszti szövetségeseire is.¹⁷ Ahhoz, hogy a büntetés várható vesztesége maximalizálva legyen, azonosításra került az elrettentés közvetlen és kollektív kivetítése¹⁸ elnevezésű megközelítés. Ennek gyakorlati megvalósíthatósága az Egyesült Államok Európába telepített és kettős célú repülőeszközökkel célba juttatható nukleáris eszközeinek képességén alapul, mellyel a következő fejezetben foglalkozom.

SZÖVETSÉGEK ÉS PARTNERSÉGEK, A KITERJESZTETT ELRETTENTÉS SZÜKSÉGESSÉGE

Az Egyesült Államok esetében a nukleáris elrettentés egyszerű. Amennyiben az Egyesült Államokat közvetlen stratégiai nukleáris támadás éri, akkor nukleáris csapással fog válaszolni.¹⁹ Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy hajlandó-e bármelyik nemzet – akár az Egyesült Államok – nukleáris fegyverhasználatlaltal megkockáztatni saját pusztulását egy másik ország védelme érdekében?

Erre a dilemmára a NATO 5. cikkely sem ad egyértelmű választ. Igaz, az 5. cikkely szerint a Szövetség egy tagja elleni támadás minden tagállam elleni támadásnak minősül, ugyanakkor az egyes szövetséges tagországok válaszlépése kapcsán az „amennyire szükségesnek tartja”²⁰ megfogalmazás nem tartalmaz konkrét megkötést a nukleáris válaszlépésre. Az ebben az esetben előnynek értékelhető stratégiai kétértelműség mellett hátrányként jelenik meg a formális garancia hiánya. Ez volt az oka, hogy az egykori francia elnök, Charles de Gaulle reálpolitikai megközelítésből vizsgálta ezt a nemzetbiztonság szempontjából kiemelt jelentőségű kérdést, és Franciaország saját, független nukleáris képességének létrehozása mellett döntött. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem minden országnak adott a lehetőség (sem technológiailag, sem anyagilag) saját nukleáris képesség kialakítására.

¹⁵ A szerző fordítása; az eredeti terminológia: deterrence by punishment.

¹⁶ Nuclear Posture Review 2022, 8–9.

¹⁷ A témában lásd Schelling 1966 (2020-as kiadás is elérhető).

¹⁸ Nuclear Posture Review 2022; i. m. 33–61.

¹⁹ Brodie 1959, 273.

²⁰ Eredetiben: „such action as it deems necessary”; The North Atlantic Treaty 1949.

A kiterjesztett elrettentés – egyszerű megközelítésben – azt jelenti, hogy az Egyesült Államok nukleáris alkalmazási elvei nemcsak az Egyesült Államok területét ért csapás esetén érvényesek, hanem szövetségesei és partnerei területeire is kiterjesztette azokat, vagyis az USA katonai képességeinek teljes eszköztárát – ideértve a nukleáris arzenálját is – bevetve kész megvédeni szövetségeseit. Ugyanakkor, amennyiben megkérdőjelezhető az Egyesült Államok hitelessége a szövetségesek területének védelme érdekében, akkor drámaian lecsökken a nukleáris fegyverhasználat lehetséges forgatókönyveinek száma, valószínűsíthetőleg a kölcsönös megsemmisítésre.

Továbbá felmerül a kérdés: nem érzékeljük-e hitelesebb fenyegetésnek az orosz nukleáris fenyegetőzést, mint az amerikai biztonsági garanciákat? A dilemmát a kiterjesztett elrettentésre vonatkozó nemzeti nukleáris politikák elemzése alapján értékelem, melyek rögzítik az ilyen irányú elkötelezettségeket és az esetleges nukleáris fegyverhasználat körülményeit.

Az Egyesült Államok nukleáris politikája

Az Egyesült Államok nukleáris fegyverekkel kapcsolatos eljárásrendje a *Nukleáris helyzetértékelés* (Nuclear Posture Review – NPR), mely meghatározza az ország nukleáris stratégiáját, képességeit és a nukleáris eszközök telepítési helyét a következő öt-tíz évre. Ezt a dokumentumot 1994 óta az Egyesült Államok kormányzatai a hivatali időszak első hónapjaiban publikálják, a legutóbbit 2022. október 27-én adták ki.²¹ Az aktuális NPR az előzőekhez hasonlóan kimondja, hogy az Egyesült Államok nukleáris fegyvereinek *alapvető szerepe*, hogy bárkit elretentsen egy, az Egyesült Államok vagy szövetségesei és partnerei elleni nukleáris támadástól. Második szerepként hangsúlyozza a szövetségesek és partnerek biztosítását, végül ismerteti, hogy az Egyesült Államok céljainak elérése is indok lehet a nukleáris fegyverhasználatra, amennyiben az elrettentés nem sikerül. A nukleáris fegyverhasználat lehetőségét csak olyan „szélsőséges körülmények között” feltételezi, amikor az Egyesült Államok vagy szövetségesei és partnerei létfontosságú érdekeit kell megvédeni.²²

Összességében, az Egyesült Államok nukleáris eljárásrendje kötelezettséget vállal a szövetséges és partnerországok védelmére, ugyanakkor annak („szélsőséges körülmények között”) megfogalmazása egyszerre teremt meg a kétértelműséget a partnerek és a szemben álló fél felé, valamint biztosítja saját döntési szabadságát.²³

Oroszország nukleáris politikája

A 2014-ben kiadott orosz katonai doktrína alapján vannak azonosított helyzetek arra, hogy Oroszország milyen körülmények megvalósulása esetén alkalmazna atomfegyvert.²⁴ Ez a koncepció az „eszkalációtól deeszkalációig” néven vált ismertté. Logikája egyszerű: amennyiben Oroszország alapvető létérdekeit veszélyeztető hagyományos támadással szembesül, akkor korlátozott nukleáris csapással válaszolhat, hogy meghátrálásra kényszerítse az agresszort. Annak ellenére, hogy a korlátozott nukleáris csapáson keresztül történő deeszkaláció paradoxnak tűnik, célja, hogy hiteles kinyilatkoztatásával rákényszerítse a szemben álló felet: vagy elfogadja a „status quo ante bellum”-hoz való visszatérését, vagy további nukleáris csapásokra

²¹ 2022 Nuclear Posture Review.

²² Uo. 33–61.

²³ Shifrinson 2017; Roberts 2020.

²⁴ Military Doctrine of the Russian Federation [é. n.].

kell számítani. Egy ilyen fenyegetést az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szembeni elrettentésként képzelték el, különösen, ha olyan konfliktusokról van szó, amelyek Oroszország egzisztenciális létét fenyegetik (nem kizárva az egzisztenciális érdekeket sem). Ebben az értelemben Oroszország doktrínáját alapvetően védekező jellegűnek lehetne tekinteni.²⁵

Oroszország stratégiai elrettentésének egy másik jellemzője, hogy az információ, nem katonai és a katonai eszközök együttes alkalmazásával értelmezi az elrettentést. Az atomfegyverek a hiteles stratégiai elrettentés alapját képezik, egyben kommunikációs jelzés²⁶ a stratégiai képességekkel a közép-európai nukleáris elrettentés újraértékelésében, valamint Oroszország külpolitikai izolációjában.

Arról, hogy Oroszország nukleáris kötelezettséget vállalna más országok védelmére, az általam feldolgozott szakirodalomban nem találtam konkrét dokumentumot, ugyanakkor, gyakorlott ABV-védelmi szaktiszti tapasztalataim alapján, ilyenkor az adott állam eddigi eljárásrendjét és más erre utaló tevékenységét is javasolt megvizsgálni. A kérdést ebből az aspektusból vizsgálva egyáltalán nem kizárható, hogy Oroszország is vállal az Egyesült Államokhoz hasonló elkötelezettséget Fehéroroszország felé, mert a taktikai atomfegyverek fehéroroszországi tárolásához egy ilyen szintű elköteleződés – mint a fegyverek biztonságát szavatoló garancia – elengedhetetlen.

Összességében, a legjobb – és talán az egyetlen – módja Oroszország nukleáris fenyegetéseinek ellensúlyozására, ha az Egyesült Államok és a Szövetség kollektív fellépésével vállalja az esetleges teljes/stratégiai nukleáris eszkaláció kockázatát, amellyel elérhető, hogy Oroszország a nagyobb fenyegetés miatt feladja az „eszkaláció–deeszkaláció” koncepciót. Egy ilyen lépés azonban tovább növeli a nukleáris eszkaláció kockázatát, és a jelenlegi nyugati politikai környezetben valószínűleg nem kapna egységes támogatást.²⁷

KITERJESZTETT ÉS KOLLEKTÍV ELRETTENTÉS, A KÖLCSÖNÖS BIZTONSÁGI GARANCIA

A kiterjesztett kollektív elrettentés koncepciójának könnyebb megértéséhez érdemes azt történelmi kontextusban elemezni. A második világháborút követő bipoláris világrendben a későbbi NATO-szövetséges országok nem tudták ellensúlyozni a szovjet hagyományos haderő képességeit. Az aszimmetriát tovább fokozta, hogy 1949-ben a Szovjetunió első sikeres atomfegyver-kísérletére válaszul az Egyesült Államok kivonta a B–29-es stratégiai bombázókat Európából, mely miatt az európai biztonsági egyensúly a szovjet oldal felé billent. A NATO megalakulásával az Egyesült Államok kétoldalú megállapodások sorozatát kötötte, amelyek lehetővé tették taktikai nukleáris fegyverek tárolását egyes szövetséges országokban. A kettős képességű vadászgépek és a taktikai nukleáris fegyverek megerősítették a Szövetség stratégiai nukleáris elrettentő képességét és visszatartották a Szovjetunió és a Varsói Szerződés létszámában nagyobb haderejét egy esetleges nyugat-európai megszállástól. Az Egyesült Államok ezen nukleáris képességeket megosztó stratégiája a kiterjesztett és kollektív elrettentés lett, melynek számos célba juttató eszköze alapján azonosítható több célpontja oly mértékben emelte meg egy esetleges konfliktus várható veszteségeit, hogy az meghaladta a lehetséges szemben álló fél számára elérhető előnyöket.

²⁵ Lásd Sokov 2022.

²⁶ Signalling.

²⁷ Dohen 2017.

A NATO nukleáris politikája

A kiterjesztett és kollektív elrettentés alkalmazásával tehát az amerikai védelmi kötelezettségvállaláson túl a szövetségesek egy része is kapott az elrettentés fegyveréből és azok célbajutató eszközeiből is. A NATO 1949-es megalakulása óta a nukleáris elrettentés a tagországok kollektív védelmének garanciája. Már az első *NATO stratégiai koncepció* (1949) hivatkozott arra a követelményre, hogy „minden lehetséges eszközzel és fegyverfajtaival biztosítani kell a stratégiai bombázás gyors végrehajtásának képességét”.²⁸ Ennek megfelelően az Egyesült Államok 1953-ban a megosztási²⁹ megállapodásai alapján nukleáris fegyvereket helyezett a NATO alárendeltségébe és telepített Európába. Ezen hidegháborús időszakban elrettentési stratégiája a kölcsönös megsemmisítés³⁰ katonai doktrínájára épült, amely azt feltételezte, hogy a nukleáris fegyverek teljes körű alkalmazása egy támadó által egy második csapásmérő képességgel rendelkező nukleáris fegyveres védő ellen mindkét támadó teljes megsemmisítését okozza.³¹ A kiterjesztett és kollektív elrettentés ezen doktrína alapján növelte az amerikai és szövetséges csapásmérő erők számát és képességét.

A hidegháború óta azonban csökkent az Európába telepített nukleáris fegyverek száma, ami lekövette a kollektív védelmi stratégiákban az atomfegyverekre történő kisebb mértékű támaszkodást.

A Szövetség a 2014-es orosz agresszió óta alakítja a reagálási képességét, de a nukleáris dimenzió csak 2022-től jelent meg. Oroszország Ukrajna elleni háborúja új biztonsági környezetet teremtett, ezért a Szövetség jelentősen megerősíti a hiteles elrettentés és védelem eszköztárát, és az elrettentési képességek megerősítése ekkor lépett új szintre. Ezek a döntések tükröződtek a 2022-es *NATO stratégiai koncepcióban*, mely egyértelművé tette, hogy a NATO „nukleáris szövetség marad”,³² mely kijelentést árnyalja, hogy „rendkívül távoliak azok a körülmények, amelyek között a NATO-nak esetleg atomfegyvert kell használnia”.³³

Kiterjesztett és kollektív akadályozó elrettentés napjainkban

Az orosz–ukrán háborúban Ukrajna nem rendelkezik nukleáris válaszdási képességekkel, sem azokkal az akadályozást lehetővé tevő képességekkel, melyek alkalmasak az orosz rakéták elfogására, hogy azokkal befolyásolja a Kreml céljait. Nagyon kevés országnak van ilyen képessége. Az Egyesült Államok kifejlesztette az úgynevezett Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) rendszert, amelyet arra terveztek, hogy rövid, közepes és hosszú hatótávolságú rakétákat a végső fázisukban elfogjon egy ellenrakétával. Ez az ernyő fokozott biztonságot nyújt a lefedett terület számára, mivel akadályozza a szemben álló felet a célterület elérésében. Az Egyesült Államok már 2009-ben egy ilyen rendszer telepítését tervezte Lengyelországban és a Cseh Köztársaságban, de Oroszország határozottan ellenezte ezt a kezdeményezést. Később az úgynevezett Aegis ballisztikus rakétavédelmi rendszer, az „Aegis Ashore” 2016-ban települt Romániában, és 2023 végén Lengyelországban is,³⁴ melyek azonban korlátozott elfogó képességű rendszerek és a stratégiai paritást nem borítják fel.³⁵

²⁸ The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area 1949.

²⁹ Fact Sheet: U.S. Nuclear Weapons in Europe 2021.

³⁰ Angolul: Mutually Assured Destruction (MAD).

³¹ Parrington 1997.

³² NATO 2022 Strategic Concept 2022.

³³ Uo.

³⁴ The Aegis Ashore Missile Defense System... 2023.

³⁵ Eversden 2022.

Egy másik, szerényebb akadályozást biztosító amerikai rakétavédelmi képesség a jelenlegi Patriot rendszer, amelyet a rövid és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták elleni védelemre terveztek azok végső, becsapódás előtti szakaszára. Ukrajna Németországtól kapott egy ilyen rendszert – és ígéretet egy továbbira –, de ez csak korlátozott védelmet nyújt az orosz képességek ellen, és mint ilyen, nem tekinthető hiteles elrettentő eszköznek.³⁶

Összességében a hiteles nyugati nukleáris akadályozást biztosító fegyverrendszerek megjelenése azok korlátozott képessége és kis mennyisége miatt csekély elrettentő képességgel bírnak.

A kiterjesztett és kollektív büntető elrettentés új tendenciái

A NATO nukleáris elrettentő képessége alapvetően az Egyesült Államok Európában előre telepített nukleáris fegyvereire, valamint az érintett szövetségesek célbajuttató képességeire és infrastruktúrájára támaszkodik. Az atomhatalmak mellett öt NATO-tagország járul hozzá *kettős célú repülőeszközökkel* (*dual-capable aircraft* – DCA) a Szövetség ezen elrettentési képességéhez. A DCA-repülőgépek teremtik meg a kiterjesztett elrettentés kollektív képességét, mert különböző készülségi szinteken állnak rendelkezésre, megsokszorozva a büntetésként használt válaszcsoport mértékét.

A megosztási szerződések alapján az Európában telepített nukleáris fegyverek felett az Egyesült Államok telepített erői abszolút ellenőrzéssel bírnak, az érintett tagországok hagyományos erőkkel és képességekkel katonai támogatást nyújtanak az esetleges DCA-misszióhoz. A nukleáris megosztási megállapodások a legfontosabb garanciái a Szövetség és a teljes euroatlanti térség kollektív biztonságának.

A megosztási megállapodások alapján jelenleg öt NATO-tagállam, hat bázison – Kleine-Brogel Belgiumban, Büchel légibázis Németországban, Aviano és Ghedi légibázis Olaszországban, Volkel légibázis Hollandiában és Incirlik Törökországban – telepített nukleáris eszközöket. A képesség fenntartása mind az Egyesült Államok, mind az érintett tagországok részéről komoly pénzügyi elkötelezettséget igényel, mert a telepített eszközök életciklusa miatt a fegyvert a B61-3 és -4 típusról kell B61-12 gravitációs taktikai atomfegyverre cserélni,³⁷ a célbajuttató eszköz vonatkozásában pedig az előregedett F-16-os és Tornado repülőgépeket kell az új F-35A Joint Strike Fighter kettős célú bombázókkal kiváltani. Finanszírozásukat a Covid kapcsán kialakult gazdasági helyzet is nehezítette, Oroszország agressziója óta mégis egyértelmű tendencia azok támogatottsága, így 2022 decemberében utolsóként Németország is csatlakozott az F-35 programhoz.³⁸ A Szövetség ezen irányú egységét bontja, hogy az Egyesült Államok kormánya 2019-ben kizárta Törökországot az F-35 programból, mert az ország ragaszkodott olyan fejlett orosz érzékelő- és rakétavédelmi berendezések vásárlásához, amelyek képesek felfedni az amerikai repülőgép rejtett képességeit (ezért köthette a török fél az F-16 ilyen irányú modernizálását a svéd NATO-csatlakozás megszavazásához³⁹).

³⁶ Nienaber–Krasnolutska 2023.

³⁷ 2022 Nuclear Posture Review 2022.

³⁸ Gordon 2023.

³⁹ US moves on F-16 jets for Turkey... 2023.

Európában a hidegháború utáni nukleáris leszerelés tendenciájának egyértelmű végét jelenti Mateusz Morawiecki lengyel miniszterelnök 2023 nyarán történt bejelentése, mely szerint Varsó érdeklődik a programban való részvétel iránt,⁴⁰ valamint az orosz atomfegyverek Fehéroroszországba történő telepítésének bejelentése.⁴¹

A NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS JÖVŐBENI IRÁNYAI

Egy bomba véd téged, ha van, tartsd meg!⁴²

Az egyik legfontosabb stratégiai következtetés, hogy a nukleáris fegyver is fontos biztonsági garancia lehet. A Szovjetunió 1991-es szétesése után Ukrajna, Fehéroroszország és Kazahsztán örökölte a szovjet nukleáris arzenál jelentős részét. Az Ukrajna területén tárolt nukleáris készlet akkor mintegy 1656 stratégiai nukleáris fegyver volt, amivel Ukrajna a világ harmadik legnagyobb atomhatalma lett volna.⁴³ 1994-ben, a Budapesti Memorandum ratifikálásával az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Oroszország biztonsági garanciákat nyújtott Kijevnek azért cserébe, hogy Ukrajna átadta nukleáris fegyvereit és csatlakozott az *Atom-sorompó-szerződéshez* (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT*) mint nukleáris fegyverrel nem rendelkező ország.⁴⁴ Az ukrán biztonsági garancia hiánya további indokot szolgáltat az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjain kívüli fegyverfejlesztését (India, Pakisztán, Észak-Korea) vagy a megosztási kezdeményezésbe történő belépést (Izrael, Dél-Korea, illetve a már nevesített NATO-tagországok).

Az orosz–ukrán háború nukleáris vonatkozásai

Vlagyimir Putyin nukleáris retorikája nyersen emlékeztet arra, hogy Oroszország továbbra is a világ legnagyobb számú nukleáris eszközzel rendelkező hatalma. Ugyanakkor az eszközök száma nem minden. A Szövetség reagálóképessége, a fegyverek mellett a célbajutató és felderítő, illetve elfogó képessége együttesen elérte, hogy az orosz nukleáris retorika nem váltott ki kollektív nukleáris válaszlépést. A Putyin bejelentését követő napokban a Szövetség nukleáris hatalmai – az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország – nem tettek erőfeszítéseket, hogy viszonyozzák az orosz lépést. Így a nukleáris riasztás szintje – a bekezdésben hivatkozott amerikai nukleáris gyakorlat halasztása mellett – változatlan maradt. A jelenlegi patthelyzetben úgy tűnik, hogy Oroszország és a NATO implicit módon meghatározták, hogy mi az elfogadható és mi nem, annak érdekében, hogy elkerüljék az eszkalációt, amely egy bizonyos ponton nukleáris fegyverek alkalmazásával is járhat. Tették ezt, mert a nukleáris fegyver alkalmazása nemcsak ebben a kontextusban, hanem egy regionális India–Pakisztán, Észak-Korea–Dél-Korea (és –USA), Kína–USA relációban is új realitást teremtene. A nukleáris alkalmazási küszöb „leszállítása” olyan precedens lenne, amit szereplőként nemcsak az Orosz Föderáció és a NATO, hanem az atomhatalmak egyike sem szeretne tapasztalni (legfőképpen nem kisebb országok). Ezt bizonyítja az EU néhány

⁴⁰ Voichuk 2023.

⁴¹ Ukraine war: Putin confirms... 2023.

⁴² Salloum 2022.

⁴³ A készlethez tartozott 130 db SS–19 rakéta (egyenként 6 robbanófejjel), 46 db SS–24 rakéta (egyenként 10 robbanófejjel), és 30 db Tu–95 és Tu–160 bombázó (együttes terhük 416 bomba volt). Lásd Mearsheimer 1993.

⁴⁴ Uo. 57.

tagállama részéről az ukrán támogatás kezdeti nem halálos eszközre vonatkozó megkötése, mely idővel fellazult (példa Németország a kezdeti sisak-, majd napjaink Leopard harckocsi átadása).

Szem előtt tartva a NATO és Oroszország közötti közvetlen konfrontáció elkerülését, a Biden-kormányzat a katonai segélyek Ukrajnának történő szállítását „védelmi fegyverekre” korlátozta. Ha hosszabb távon csökken a hagyományos katonai képességek rendelkezésre állása, az elősegítheti a béketárgyalásokat, vagy – amennyiben az orosz oldalon történik, akkor az – növelheti az atomfegyverekre és azon belül a nem stratégiai nukleáris arzenálra való ráutaltságot. Ez utóbbinak azonban kicsi az esélye, mert valószínűleg felrúgná az „implicit módon” egyeztetett egyensúlyt.

Globális kitekintés, a kötelezettségvállalás határai

A hidegháborút követő békés évek után az új fenyegetettségi környezetben átrendeződni látszik az eszkalációs dinamika, mely hosszabb távon magában hordozza a lehetőséget, hogy az átlépi a nukleáris küszöböt. Az atomsorompó-szerződés eddig viszonylag sikeresnek bizonyult a nukleáris államok számának korlátozásában. Jelentős eredménye, hogy napjainkban hivatalosan csak kilenc ország rendelkezik atomfegyverrel.

A fentiek ellenére mégis látunk arra utaló jeleket, hogy az atomfegyver használatának fenyegetésével támogatott hagyományos eszközökkel vívott háború lokális, vagy regionális megközelítése sikerre viheti a deeszkalációs koncepciót. A 2022 februárjában kezdődött orosz agresszió nukleáris fenyegetésének célja kizárni az Egyesült Államok és a NATO közvetlen beavatkozását a háborúba. Ez példát mutathat az expansionista diktátorok részére, és valószínűsíthető alkalmazása közvetve világszerte növelheti a nukleáris fegyverek igényét. A nukleáris fenyegetőzés valószínűleg a legjobb módja más nukleáris fenyegetések megállításának, egy ilyen lépés a NATO atomsorompó-programja ellen is hat, növeli a nukleáris eszkaláció és esetleg az atomfegyverek elterjedésének valószínűségét.⁴⁵ Ez globálisan emelné magasabb szintre az eszkalációs kockázatokkal szembeni toleranciát és válaszlépéseket.

További globális jelenség, hogy Oroszország és Kína régóta tart attól, hogy az Egyesült Államok technológiai innovációkkal igyekszik kikerülni a kölcsönös sebezhetőség alól, ami felborítaná a kölcsönös nukleáris elrettentés alapjait. Ennek példája amerikai részről a Global Strike képesség kialakítása, orosz részről a hiperszonikus rakéták fejlesztése, kínai részről a műholdak elleni eszközök fejlesztése. Ha az atomfegyver használatával történő fenyegetés sikeres, abban az esetben várhatóan Észak-Korea és Irán részéről is nőni fog a szándék annak használatára, és az Egyesült Államoknak egyre nagyobb mértékű kiterjesztett elrettentő kötelezettségvállalással kell számolnia, ami globálisan is kényes kérdést vet fel. Vajon az Egyesült Államok képes-e és szándékozik-e globálisan „kiterjesztett elrettentési” kötelezettséget vállalni a nemzeti biztonsági stratégiája alapján szövetséges és partnereként azonosított országok felé?⁴⁶ Ezen elrettentési terület kiterjed az euroatlanti térségre a szerződéses szövetségi rendszer (NATO) tagjai miatt, valamint a kétoldalú védelmi megállapodás részeként (Dél-Korea és Izrael) a Távol- és Közél-Keletre egyaránt.

⁴⁵ Rittimann 2022.

⁴⁶ Ozawa 2019, 11–18.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az atomfegyverek ismét központi szerepet töltenek be az európai politikában, mert a nukleáris fenyegetést sem nélkülöző területi alapú revizionista politika visszahozta a nukleáris elretentés igényét és megváltoztatta annak hidegháború utáni társadalmilag támogatott leszerelő tendenciáját. Az európai országoknak előnyös az Egyesült Államok nukleáris megosztási kezdeményezése, mert azt garanciának tekintik az elköteleződésre, és annak az intézményi keretei biztosítják számukra az európai nukleáris elretentés kérdéseibe történő, nemzeti érdekek szerinti befolyásolást. A nyílt fegyveres konfliktus Európába való visszatérése nyomán a NATO egy robusztusabb képességösszevonást hajt végre a Szövetség keleti szárnyán, mely a korlátozott nukleáris lehetőségekkel együttesen erősítheti az Oroszországgal szembeni elretentést és emelheti a nukleáris küszöböt. A már nukleáris megosztás rendszerébe vont államok felismerték a közérdeklődést a biztonsági és védelmi kérdések iránt, és megragadják a lehetőséget a kiterjesztett és kollektív elretentés eljárásainak fejlesztésére és eszközeinek modernizációjára, amivel megtarthatják befolyásukat az Egyesült Államok és a NATO nukleáris politikájára.

Tágabb kitekintésben valószínűsíthető, hogy az Egyesült Államok stratégiai figyelme lassan Ázsia felé összpontosul, és a megosztáson alapuló kiterjesztett és kollektív elretentés egyre nagyobb európai szerepvállalást tesz szükségessé, melynek igényét a keleti szárny rakétavédelmi rendszereinek telepítése, az F-35 repülőprogram tágabb támogatása, valamint Lengyelország csatlakozási szándéka a megosztási programhoz egyértelműen kifejezi. A hidegháború és az azt követő leszerelést ösztönző idődimenzióban tendenciáról még nem beszélhetünk, de a nukleáris elretentés új irányainak nyomon követését és védelempolitikai elemzését hazánk geostratégiai helyzete miatt indokoltnak ítélem.

A fentiek alapján álláspontom szerint a nukleáris elretentés oktatása a katonai felsőoktatás rendszerében szükséges, melyben a rendfokozatszerzéshez kötött tanfolyami rendszerbe ágyazható. Megfontolandó továbbá a civil biztonságpolitikai, illetve honvédelmi oktatás tantervi programjába beemelni, például a nemzeti biztonsági stratégiák elemzésének részeként.

A katonai oktatásban, az általános katonai ismeretek részeként, az ABV-védelem tárgykörben az atomfegyver pusztító hatásait az alapkiképzésen minden katona megismeri. Az elretentés műveleti megközelítését (formáit és katonai képességeit) az alezredesi rendfokozat megszerzéséhez előírt hadműveleti tanfolyam⁴⁷ kereteiben javaslom feldolgozni, ahol az összhaderőnemi művelettervezés részeként kockázatértékelést és a hadászati cél elérését biztosító képességek tervezésének a nukleáris aspektusait is vizsgálni kell. Ezzel biztosítva lesznek a hatásalapú hadműveleti tervezéshez a nukleáris elretentés keretei. A kiterjesztett és kollektív elretentés oktatását – annak katonai stratégiai és védelempolitikai szintű megközelítése miatt – nem tanfolyami rendszerben, hanem speciális célcsoport részére javaslom. Ilyen a katonai felsővezető szakirányú továbbképzési szak,⁴⁸ illetve civil egyetemeken biztonságpolitikai szakiránya, ahol a vonatkozó szövetségi eljárásrend mellett az esetleges tagállami és partnerségi kölcsönös biztonsági garanciák is a tananyag részei lehetnek. Végül, de semmiképpen sem utolsó indoka a nukleáris elretentés oktatási igényének az a garancia, hogy az oktatói állomány igényével kialakulhat egy olyan speciális védelempolitikai szemlélettel rendelkező szakértői állomány, amely a dinamikus változó biztonsági környezetben szakmailag támogathatja a vonatkozó nemzeti és katonai stratégiák kidolgozását, szükség szerint a stratégiák döntéshozatalt.

⁴⁷ 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet, 26/C. §.

⁴⁸ Katonai felsővezető szakirányú továbbképzési szak 2023.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.
- 2022 Nuclear Posture Review. Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2022. 11. 08. <https://armscontrolcenter.org/wp-content/uploads/2022/11/NPR-Fact-sheet.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Address by the President of the Russian Federation. 2022. 02. 24. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67843> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Baklitskiy, Andrey: *What We Learned From Recent Calls for a Russian Nuclear Attack*. carnegieendowment.org, 2023. 07. 20. <https://carnegieendowment.org/politika/90232> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 05.)
- Böröndi Gábor altábornagy: *Ütöképes, elkötelezett haderőt kell létrehozni*. honvedelem.hu, 2023. 05. 02. <https://honvedelem.hu/hirek/dr-borondi-gabor-altabornagy-utokepes-elkotelezett-haderot-kell-letrehozni.html> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Brodie, Bernard: *Strategy in the missile age*. RAND Corporation, 2007. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/commercial_books/2007/RAND_CB137-1.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Dohen, Michael D.: *When proliferation causes peace: the psychology of nuclear crises*. Georgetown University Press, Washington D. C., 2017. 09. 25.
- Eversden, Andrew: *Missile defense chief 'confident' Poland's Aegis Ashore ready in 2023*. breakingdefense.com, 2022. 08. 12. <https://breakingdefense.com/2022/08/missile-defense-chief-confident-polands-aegis-ashore-ready-in-2023/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- *Fact Sheet: U.S. Nuclear Weapons in Europe*. Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2021. 08. 18. <https://armscontrolcenter.org/fact-sheet-u-s-nuclear-weapons-in-europe/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Gordon, Chris: *NATO Air Exercise Will Offer Germany 'High Value' Lessons on F-35 Operations, Luftwaffe Boss Says*. airandspaceforces.com, 2023. 04. 05. <https://www.airandspaceforces.com/nato-air-exercise-germany-f-35-operations-luftwaffe/#:~:text=Germany%20inked%20a%20roughly%20%249,jets%20in%20Germany%20in%202027> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Katonai felsővezető szakirányú továbbképzési szak. Nemzeti Közszerződési Egyetem honlap. <https://hhk.uni-nke.hu/oktatas/felveteli-2023/szakiranyu-tovabbkepzes/katonai-felsovezeto-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Mazarr, Michael J.: *Understanding Deterrence*. RAND Corporation, 2018. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Mearsheimer, John J.: *The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent*. Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, 1993. <https://www.jstor.org/stable/20045622?origin=crossref> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- *Military Doctrine of the Russian Federation* [é. n.]. https://web.archive.org/web/20180501051233id_/https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- Morgan, Patrick M.: *Deterrence: A Conceptual Analysis*. Sage Publications, 1983.
- *NATO 2022 Strategic Concept*. 2022. 06. 29. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Nienaber, Michael – Krasnolutska, Daryna: *Germany to Boost Ukraine Air Defense With Second Patriot System*. bloomberg.com, 2023. 10. 05. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-05/germany-to-bolster-ukraine-s-air-defense-with-additional-patriot?embedded-checkout=true> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)

- Nuclear Posture Review. National Defense Strategy of the United States of America, Washington D. C., 2022. 10. 27., 33–61. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF#page=33> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Nuclear Weapons in Europe: Survey Results in Six European Countries. Study Coordinated by Strategic Communications for Greenpeace International. Strategic Communication Inc., 2006. 05. 25. <https://wayback.archive-it.org/9650/20200516052659/http://p3-raw.greenpeace.org/international/Global/international/planet-2/report/2006/6/nuclear-weapons-in-europe-survey.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Ozawa, Marc (szerk.): *The Alliance five years after Crimea: implementing the Wales Summit pledges*. NDC Research Paper No. 7, 2019. 12. <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1406> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Parrington, Alan J.: *Mutually Assured Destruction Revisited*. Airpower Journal, Winter 1997. <https://web.archive.org/web/20150620055606/http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj97/win97/parrin.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- Rittimann, Olivier: *A revisited European security order*. NDC Research Paper 23, 2022. <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=39> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- Roberts, Brad: *On Adapting Nuclear Deterrence to Reduce Nuclear Risk*. Daedalus, Volume 149, Issue 2, 2020, 69–83. DOI: 10.1162/daed_a_01790; <https://direct.mit.edu/daed/article/149/2/69/27312/On-Adapting-Nuclear-Deterrence-to-Reduce-Nuclear> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- *Role of Information in Deterrence*. National Defense Strategy of the United States of America. Washington D. C., 2022. 10. 27., 33–61. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF#page=33> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- Rühle, Michael: *NATO's nuclear deterrence: more important, yet more contested*. NDC Policy Brief No. 2, 2019. 01. (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Salloum, Cynthia: *Ukraine and nuclear weapons*. NDC Research Paper 23, 2022. <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=39> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- Schelling, Thomas: *Arms and influence*. Yale University Press, 1966.
- Shaabani, Somayeh – Gordji, Madjid Eshaghi: *Game Theory and a New Insight into How the Cuban Missile Crisis Was Resolved*. International Journal of Cuban Studies, Vol. 15, No. 1, Summer 2023, 39–49. <https://www.jstor.org/stable/48728269?seq=2> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 18.)
- Shiffrinson, Joshua: *Time to consolidate NATO?* The Washington Quarterly Volume 40, Issue 1, 109–123. DOI: 10.1080/0163660X.2017.1302742; https://www.researchgate.net/publication/316485120_Time_to_consolidate_NATO (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Sokov, Nikolai N.: *Russian military doctrine calls a limited nuclear strike 'de-escalation'. Here's why*. Bulletin of Atomic Scientists, 2022. 03. 08.
- Stewart, Phil – Ali, Idrees: *U.S. delays ICBM test-launch in bid to de-escalate Russia nuclear tensions*. Reuters, 2022. 03. 02. <https://www.reuters.com/world/us/us-delays-icbm-test-launch-bid-de-escalate-russia-nuclear-tensions-2022-03-02/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Teszler Vendel: *A Magyar Honvédséget fel kell készíteni a haza védelmére*. honvedelem.hu, 2023. 05. 09. <https://honvedelem.hu/hirek/a-magyar-honvedseget-fel-kell-kesziteni-a-haza-vedelmere.html> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- The Aegis Ashore Missile Defense System in Naval Support Facility Redzikowo, Poland, Transfers Ownership from Missile Defense Agency to the U.S. Navy. U.S. Naval Forces Europe and Africa / U.S. Sixth Fleet news, 2023. 12. 15. <https://www.c6f.navy.mil/Press-Room/News/News-Display/Article/3618612/the-aegis-ashore-missile-defense-system-in-naval-support-facility-redzikowo-pol/> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 02.)

- *The North Atlantic Treaty (1949)*. NATO E-Library. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- *The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area*. 1949. 12. 01. <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)
- *The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. ceas.europa.eu, 2023. 07. 31. https://www.ceas.europa.eu/ceas/treaty-non-proliferation-nuclear-weapons-npt_en (Letöltés időpontja: 2024. 01. 11.)
- Ukraine war: Putin confirms first nuclear weapons moved to Belarus. BBC News, 2023. 06. 17. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65932700> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- US moves on F-16 jets for Turkey after Sweden NATO U-turn. dw.com, 2023. 11. 07. <https://www.dw.com/en/us-moves-on-f-16-jets-for-turkey-after-sweden-nato-u-turn/a-66184748> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)
- Voichuk, Irina: *Poland applies to NATO to join Nuclear Sharing program – Poland's Prime Minister*. euromaidanpress.com, 2023. 06. 30. <https://euromaidanpress.com/2023/06/30/poland-applies-to-nato-to-join-nuclear-sharing-program-polands-prime-minister/> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 03.)

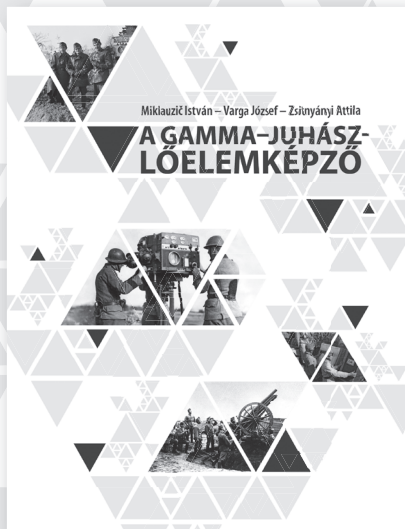
A Gamma–Juhász–lőelemképző

A magyar innováció nem szükkölködik nagyszerű eredményekben.

A Gamma–Juhász–lőelemképző olyan időszakban született, amely korántsem volt ideális, mégis az alkotó energiák olyan együttállásának eredménye lett ez a készülék, amikor találkozott az alkotó elme (Juhász István, a zseniális mérnök), a hadipari háttér (a korát megelőző Gamma és annak alkotó szellemisége) és egy páratlan találmány (Gamma–Juhász–lőelemképző), hogy örökre beírja magát a magyar haditechnikai fejlesztések történelmébe.

Szerzők: Miklauzic István, Varga József, Zsitnyáni Attila
Megjelenés éve: 2022
keménytáblás
260 oldal

6300 Ft

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.) vásárolható meg.

Mészáros Zoltán:

A LUDOVIKA AKADÉMIA KÖZLÖNYÉNEK ELSŐ TÍZ ÉVE (1873–1883)¹

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.7

ÖSSZEFOGLALÓ: A *Ludovika Akadémia Közlönye* – az első folytatólagosan megjelenő magyar katonai szakfolyóirat, a *Honvédségi Szemle* elődje – rendkívüli jelentőséggel bír a magyar hadtudományi irodalom és a katonai nyelv fejlődése szempontjából. Története szorosan összefügg a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia történetével, szerkesztői és a szerzők legnagyobb része az Akadémia tanári karában foglalt helyet, ugyanakkor civil szakemberek – történészek, orvosok, jogászok – katonai vonatkozású írásainak is megjelenést biztosított a lap. A szerző jelen tanulmányában a Közlöny létrejöttét és megjelenésének első tíz évét mutatja be.

KULCSSZAVAK: magyar királyi Honvédség, Ludovika Akadémia, Ludovika Akadémia Közlönye, katonai tudományos folyóirat, honvéd tisztképzés

A SZERZŐRŐL:

Mészáros Zoltán a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Egyetemi Könyvtár főigazgatója, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0000-0001-8812-2376; MTMT: 10078590)

BEVEZETŐ

2023 novemberében volt a 150. évfordulója annak, hogy megjelent a *Ludovika Akadémia Közlönye* című folyóirat első száma, ami rendkívül fontos mérföldkő a magyar katonai tudományos folyóiratok fejlődéstörténetében. Rendszeresen megjelenő, katonai vonatkozású, magyar időszaki sajtótermékre már korábban is találunk példát (*Mercurius Hungaricus*, a második számtól: *Mercurius Veridicus ex Hungaria*, megjelent 1705–1710 között²), azonban a Raksányi Imre névéhez köthető *Honvédelmi Szövétnek*³ tett először kísérletet arra, hogy rendszeres periodicitással megjelenő, tudományos lapként tájékoztassa hadtudományi kérdésekről az érdeklődőket. Az 1848-ban megjelent *Szövétnek* – bár nagyon ígéretes vállalkozás volt – sajnos csak egy röpiratot és egy kétrészes próbakötetet élt meg, így az első folytatólagosan megjelenő magyar katonai szakfolyóiratként a *Ludovika Akadémia Közlönyét* azonosíthatjuk.

¹ A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-I-NKE-86 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Vö. Szabolcsi 1979–1985. A *Mercurius Hungaricus* a Rákóczi-szabadságharc félhivatalos lapja (1705–1710).

³ Szeretném megköszönni az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársainak, hogy hozzáférhetővé tették a *Honvédelmi Szövétnek* bemutató ívét (<http://hdl.handle.net/10831/103957>) és a próbakötetet (<http://hdl.handle.net/10831/103956>) az ELTE intézményi repozitóriumában.

A *Közlöny* létrejöttének elengedhetetlen feltétele az önálló honvéd tisztképzés várva várt megindulása, ami elválaszthatatlan volt az önálló magyar haderő, a korszakban jelesen a magyar királyi Honvédség megteremtésére irányuló törekvésektől. Ahogyan arról a folyóirat utolsó lapszámában olvashatunk: „A magyar honvédség megteremtésével megnyílt a tér a hadi tudományoknak nemzeti nyelvünkön művelésére. Ez ifjú intézményre háramlott a magyar katonai műnyelvnek s a magyar katonai irodalomnak megteremtése, ápolása és fejlesztése. A magyar honvédségnek e nagy, magasztos hivatásában egy emberöltőn át volt munkása a Ludovika Akadémia *Közlönye*.⁴”

AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG LÉTREJÖTTE

Bár az önálló magyar haderő létrehozására való törekvés első dokumentált forrásai már Esterházy Miklós nádor⁵ és Zrínyi Miklós⁶ műveiben fellelhetők, a kiegyezésig kellett várni a nemzeti hadsereg megalakulására.

A magyar királlyá frissen megkoronázott Ferenc József 1867 nyarán szentesítette a kiegyezési törvényt,⁷ amely Magyarországot alkotmányos jogokkal ruházta fel, s létrehozta az új államalakulatot, az Osztrák–Magyar Monarchiát. A 69 paragrafusból álló törvény foglalkozik az önálló magyar haderő kérdésével is, *de jure* megteremtve a magyar királyi Honvédséget. Az erre irányuló igény illeszkedett egy átfogó hadügyi reformba, amely érintette az általános hadkötelezettség bevezetésének felvetését, illetve a közös hadsereg és nemzeti haderő ellentmondásos kérdését is.

Az általános hadkötelezettség intézménye a 19. század második felében jelent meg Európában, s az 1866-os porosz–osztrák háború tapasztalatai alapján a császári és királyi Hadügyminisztérium ezt érvényesíteni kívánta a birodalomban is. A hadügyminiszter, Franz von John⁸ altábornagy kidolgozta a hadkötelezettségen alapuló haderő létrehozásának tervét, amiben szerepel egy országonként vagy tartományonként felállítandó ún. második vonal, ami főként belső rendvédelemmel foglalkozna, háború esetén pedig célja az első vonal támogatása és a honvédelem. A magyar fél ezzel szemben inkább egy önálló, külön

⁴ Vághó 1907, 1367.

⁵ Lásd Hajnal 1930, 118–141. Esterházy Bécsben, 1641-ben (valószínűleg december 12-én) kelt memorandumában ír hosszabban a honvédelemről és a végekről. Bemutatja az ország gazdasági, földrajzi helyzetét és történelmi példákön keresztül illusztrálja, hogy a törökkel való szembenállás nem valósítható meg úgy, hogy az ország kizárólag külső támogatásban bíz, ehelyett gazdasági, katonai és morális szempontból is egy állandó, főként a határvédelemre koncentrált hadsereg felállítása és fenntartása lenne kívánatos. A Rudolf császár idején bevált határvédelmi módszert hozza fel példának és azt javasolja, hogy – mert hiszen ez gazdaságosabb is – állandó állomáshelyen, állandó készenlétben tartott csapatok védjék a határokat, amennyiben pedig szükséges, az inszurrekcióban részt vevő nemesi csapatok (uraikkal együtt) csatlakozzanak hozzájuk (kivéve a várak helyőrségét).

⁶ „Szükséges azért hogy a magyar nemzet, ha ettől a fennforgó vésztil meg akar szabadulni, ha magának, posteritásának megmaradást kíván, tartson fegyvert kezében, de nem úgy mint eddig, hanem jóval is másképpen. Mert nem elég az, hogy minden partikuláris embernek legyen fegyver házában, noha annak is úgy kell lenni, hanem hogy az ország tartson egy armadát lábón készen, aki mindenfelé, minden órában, minden szempillantásban, télen, nyáron, oda mehessen, ahová szükség kívánja. Ez minden fundamentumja az mi megmaradásunknak [...]” Hausner 2021, 184.

⁷ 1867. évi XII. tc.

⁸ Franz Freiherr von John (Bruck a. d. Leitha, 1815. 11. 20. – Bécs, 1876. 05. 25.). Hivatásos katonatiszt, hadügyminiszter. Legmagasabb rendfokozata tábornagy (1873. 04. 26.). 1866–1868 között hadügyminiszter, 1867 decemberétől az Osztrák–Magyar Monarchia első közös hadügyminisztere. Nevéhez fűződik az általános hadkötelezettségen alapuló hadseregreform. Lásd Egger 1974, 581–582.

erő szervezését támogatta, ami ebben a formában az Osztrák Császárság számára elfogadhatatlan volt, hisz magában hordozta annak a veszélyét, hogy a csehek és a galíciai lengyelek is hasonló önállóságot követelnek, ami végső soron a Monarchia széthullásához vezetne. Kompromisszumos javaslatként Friedrich Beck⁹ ezredes, az uralkodó katonai irodájának főnöke felvetette az osztrák honvédség, a k. k. Landwehr létrehozásának gondolatát, a magyar haderő ellensúlyozására.

Végül a fegyveres erő újjászervezésének ügye 1868-ban dőlt el, előbb egy előkészítő vegyesbizottság, majd a Ferenc József vezette tanácskozássorozat eredményeként. Uralkodói felhatalmazással létrejöhett a magyar királyi Honvédség, a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium, megvalósulhatott az újoncok egy részének közvetlen sorozása a honvédségbe, elfogadásra került a magyar és a horvát vezényleti nyelv, ruházat és zászló is, ugyanakkor osztrák nyomásra rögzítésre került, hogy a Honvédség a fegyveres erő második vonala lehet, élén az uralkodó által kinevezett főparancsnok áll, és újoncállításra csak az első vonalat képező közös hadsereg igényein túl jogosult. A Képviselő- és a Főrendiház által elfogadott tervezeteket Ferenc József 1868. december 5-én szentesítette, ezek az 1868. évi XL. törvény (a véderőről), a XLI. törvény (a honvédségről) és az XLII. törvény (a népfelkelésről).¹⁰ Utóbbi, azaz a harmadik vonalat képező népfelkelés csupán háború esetén lépett életbe, és fő célja az első és a második vonal támogatása azáltal, „...hogy a harc szintér előkészítésénél alkalmaztassék, az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedést megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre, hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesítse”.¹¹

A LUDOVIKA AKADÉMIA KÖZLÖNYE MINT ÖNÁLLÓ HONVÉDSÉGI FOLYÓIRAT

A Ludovika Akadémia 1872. december 19-én kezdte meg működését,¹² s már 1873. január 17-én a következőt olvashatjuk *A Honvéd* című katonai hetilapban: „Elhatározták továbbá a tanárok, hogy megsürgetik régibb fölterjesztésöket a honvédelmi minisztériumhoz egy katonai szaklapnak havi füzetekben való kiadása iránt, mely a honvédség érdekeit képviselje s közölje a szakértekezéseken kívül a rendeleteket, kinevezéseket, utasításokat stb.”¹³ Bár a felterjesztés és a válaszul érkezett rendelet pontos szövege nem ismert,¹⁴ október végén a lapok arról tájékoztathatták az olvasóközönséget, hogy a *Közlöny* első száma november

⁹ Friedrich Ludwig Georg Ignaz von Beck-Rzikowsky (Freiburg, 1830. 03. 21. – Bécs, 1920. 02. 09.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes (1916. 02. 26.). 1867. 07. 11-től az uralkodó, Ferenc József császár Katonai Irodájának főnöke. Lásd Balla 2010, 71–73.

¹⁰ Balla 2000, 15–25.

¹¹ 1868. évi XLII. tc.

¹² Balla 2022, 9.

¹³ A Ludoviczeum tanárai 1873, 23.

¹⁴ A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárban az 1873-as évről a Ludovika Akadémiával kapcsolatos iratok vonatkozásában tárgymutató és iktatókönyv maradt fenn. Előbbiben „Katonai tudományos szaklap a kiadott tervezet szerint” tárggyal, 9959/I. iktatószámon, utóbbiban „Rendelet, hogy egy katonai tudományos szaklap a kiadott tervezet szerint létesíttessék” tartalommal, (1)879 10/3 9949 iktatószámon található vonatkozó bejegyzéseket, azonban ezen kívül irat – bármelyik alapszámot is vesszük figyelembe – nem maradt fenn sem a Ludovika Akadémia, sem a m. kir. Honvéd Főparancsnokság anyagaiban. Ugyanez a helyzet a vonatkozó miniszteri rendelettel is: a Magyarországi Rendeletek Tárában nem található ilyen számokon (honvédelmi miniszteri) rendelet és az Országgyűlési Könyvtárban sem maradt belőle példány. Ezúton szeretném megköszönni a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és az Országgyűlési Könyvtár munkatársainak a keresésben nyújtott segítségüket.

közepén¹⁵ megjelenik. Míg a *Magyar Újság*,¹⁶ a *Vasárnapi Újság*¹⁷ a *Magyar Polgár*,¹⁸ és a *Magyarország és a Nagyvilág*¹⁹ csak röviden tudósít a hamarosan induló új folyóiratról, a *Budapesti Közlöny*²⁰ az előfizetési felhíváson túl ismerteti a Ludoviceum tanári bizottságának mint szerkesztőségnek állásfoglalását a lap indításának szükségességéről: „A magyar nemzet katonai szellemének 1848-ki utolsó fellobbanása óta e szellem az azután beállott politikai viszonyok nyomása alatt sajnos hanyatlásnak, mondhatni, pusztulásnak indult: odáig jutottunk, hogy a legújabb nemzedéknek épen intelligens elme idegenkedve lép a fegyveres szolgálatba, mely körülmények súlyát mindenekelőtt a magyar honvédség érzi. A honvédségben szervezett általános védkötelezettség céljának, a király és a haza iránti hivatásnak csak úgy felelhet meg, ha a nemzetben a katonai ismereteket magyar nyelven terjeszteni és a magyar kir. honvédség számára a hadtudományok színvonalán álló szakközlönyt teremteni: volt a cél, mely a jelen vállalat létrehozásánál a m. kir. honvédségi Ludovica akadémiának mint első magyar hadi tanintézetnek, hivatásához és kötelességéhez képest szeme előtt lebegett.”

A legelső lapszám borítójának címdalán szerkesztőként és kiadóként a Ludovika Akadémia tanári kara szerepel; az évfolyam- és füzetszám jelzése („Első évfolyam. 1873/4. Novemberi füzet.”) alatt pedig a tartalomjegyzék olvasható. A borítóverzón a folyóirat célját, az előfizetési feltételeket és a tiszteletdíjak számításának módját rögzítették.

A folyóirat periodicitását évi 12 számban jelölték meg (kivételt képez ez alól az első évfolyam, mely 14 számot jelentett 1873 novembertől 1874 decemberig), a terjedelmet 4–6 nyomtatott ívben (rajzokkal és ábrákkal), az előfizetési díjat pedig évi 4 forintban határozták meg.²¹

A szerzők munkadíja önálló tanulmány esetén – attól függően, hogy a témaválasztás saját vagy a szerkesztőbizottság által meghatározott – ívenként 40–60 forint volt.²² A fordítás díja ívenként német nyelvből 25 forint, más nyelvből 30, kivonatos ismertetés németből 30, más nyelvből 35 forint összeget tett ki. A nyelvek közötti eltérő árszabás oka az általános, a dualizmusra jellemző magas szintű német nyelvismeret, ami tiszték esetében kiegészült még a franciával mint „nemzetközi nyelvvél” is.²³ Az illusztrációk díjazása minden esetben egyedi árszabással történt. Ha figyelembe vesszük, hogy 1873-ban tetőzött az országot négy éve egyre komolyabban sújtó gazdasági válság,²⁴ a díjazás mértéke is a vállalkozás komolyságát mutatta.

¹⁵ Bár Lukács Józsefnél az első lapszám megjelenésének dátumaként 1873. november 4. szerepel (Lásd Lukács 1942, 75.), a korabeli lapok egyöntetűen a november 15-öt említik.

¹⁶ *Magyar Újság* 1873, 3.

¹⁷ *Vasárnapi Újság* 1873, 565.

¹⁸ *Magyar Polgár* 1873, 3.

¹⁹ *Magyarország és a Nagyvilág* 1873, 45.

²⁰ *Irodalmi hírek* 1873/244, 1992–1993.

²¹ György Aladár a *Figyelő* 1874. január 4-i számában referál Szinnyei Józsefnek az Athenaeum 1873/52. füzetében megjelent, *Hírlapirodalmunk* 1873-ban című cikkéről, melyben Szinnyei 59 olyan hazai folyóiratot azonosít, ami 1873-ban kezdte meg működését. György Aladár szerint ebből kettő – a *Földrajzi Közlemények* és a *Ludovika Akadémia Közlönye* – tekinthető új tudományos közlönynek, melyek csatlakoznak a már meglévőkhöz, azaz a következőkhöz: *Athenaeum*, *Budapesti Szemle* és a *Figyelő*. Ezek éves előfizetési díjai ekkoriban 8–12 forint közé estek (az *Athenaeum* hetilap félévre 6 forint, a *Figyelő* hetilap egy évre 8 forint, a *Budapesti Szemle* kéthavonta megjelenő folyóirat pedig évente 10 forint volt). Lásd György 1874, 1–3. és Szinnyei 1873, col. 3330–3331.

²² Az *Athenaeum* 1874. július 9-én megjelent számában olvashatunk arról, hogy a Magyar Tudományos Akadémia júliusi közgyűlésén hosszú vitát eredményezett egy javaslat, miszerint az akadémiai évkönyvben megjelenő munkák írói tiszteletdíját ívenként 5 aranyról 40 forintra, a máshol megjelenő munkák díjazását pedig ívenként 20 forintról 30 forintra emeljék. A döntést ugyan elfogadták, de egy évvel elhalasztották a hatálybalépést. Lásd *Magyar akadémia* 1874, col. 1787.

²³ Szakály 2020, 99.

²⁴ Vö. Tomka 2000, 26–29.

A *Közlöny* küldetésnyilatkozatának kibővített formája olvasható az *Ellenőr* című napilap 1873. december 27-i számában, melyben a második füzet megjelenéséről tudósítanak, másrészt pedig részletezik a folyóirat tervezett célját. Eszerint a havonta megjelenő lapban általános hadtudomány, hadászat, harcászat, hadtörténelem (különös tekintettel az újabb kori, valamint a hazai vonatkozású eseményekre), haditechnika, katonai műszaki építés, katonai földrajz és térképészet, védelemgazdaságtan, logisztika, katonai egészségügy, nemzetközi biztonságpolitika (idegen haderők fejlődésének folyamatos bemutatása), minden katonai területen hasznosítható találmány és újítás témájáról szóló tanulmányok, cikkek és hírek várhatók, továbbá idegennyelvű cikkek és könyvek kivonatos ismertetései, fordításai, recenziói is olvashatók lesznek.²⁵

A hazai lapok november 16. és december 7. között adtak hírt a *Közlöny* indulásáról,²⁶ számos esetben nemcsak a megjelenés tényét és az előfizetési felhívást rögzítve, hanem támogatásuknak is hangot adva. „E rég várt katonai magyar szakközlöny, mely irodalmunkban ez idő szerint e szaktudománynak egyedüli képviselője s így élénken éreztet szükséglet van kielégíteni hivatva, már első füzetében több nagy érdekű dolgot hoz [...] Óhajtandó, hogy szakfőriaink lehető legkimerítőbb anyagi és szellemi támogatásban részesüljön.”²⁷ „A honvédség s általában a katonai pályára készülő magyar ifjúság körében meleg pártolásra számíthat a »Ludovica-akadémia közlönye« melynek első tartalmas füzete ép most jelent meg.”²⁸ „[...] E folyóirat irodalmunkra nézve valódi nyereség, melynek fontos feladata van a hadtudományok iránt a magyar közönség érdeklődését ébren tartani, s azoknak európai mozzanatait a magyar hadsereggel megismertetni. A kezdet ez irányban kitűnően van megtéve [...]”²⁹

²⁵ Lásd A Ludovica Academia közlönye 1873, 2.: „Kitűztük a magasztos célt, mely a »Ludovica-Academia Közlönye« megindításakor szemünk előtt lebegett és a melynek lehető elérésére ernyedetlen kitartással törekszünk. Kijelelni s illetőleg közelebről meghatározni szándékunk még, úgy t. olvasóink mint t. munkatársaink bővebb tájékozása céljából amaz irodalmi tért, melynek művelésére a midőn legfőbb igyekezetünket fordítjuk, t. munkatársaink becses közreműködését is remélni bátorkodunk.

Folyóiratunk tartalmának tárgyait az imént kifejtett rendeltetéshez képest általában véve a következők képezendik:

Katonai tudományos kérdéseknek eredeti cikkekben való tanulmányozása és tárgyilagos megvitatása; általános hadtudományi és szak-nézetek, javaslatok értekező kifejtése; hadászati és hadtörténelmi tanulmányok, különös tekintettel egyrészt az újabbkori hadjáratokra másrészt honunk katonai történelmére; a harcászat, erődítészet, fegyvertan nevezetesebb mozzanatairól és vívmányairól írt és ez utóbbiaknak viszonyaink szerinti alkalmazását tárgyzó mint nemkülönb tereptani, országfelmérési és geodeticus értekezések; az egyes államok egymáshoz való viszonylatainak ismertetése, hadi földleírás, hadászati, hadszervezeti és statisztikai tekintetben; a hadviselésre befolyással bíró, bármely szakban felmerülő vívmány, találmány értékének és mikénti legelőnyösebb felhasználhatóságának bírálat alá vétele; seregellátási és egészségügyi tanulmány-cikkek; közlekedési ügyek hadi szempontból bíráltva; a távirtda- és távjelzési szak hadi célokra való használatának fejlesztéséről írt ismertetések, nézetek és javaslatok; közlemények a nevezetesebb államok hadszervezetéről, haderőik fejlődésének folyton figyelemmel kísérése és viszonyított összehasonlítása.

Ezenkívül a *Közlöny* feladata lesz az idegen kitűnőbb katonai művek és cikkek kivonatos átnézeti ismertetése, és az érdekesség mérvéhez képest rövidebb külföldi hadirodalmi dolgozatoknak magyarra fordítása, továbbá magyar nyelven megjelenő katonai műveknek tájékoztató bírálatos bemutatása.

A *Közlöny* kizárólag tudományi dolgozatoknak szánt szaklap lévén, politikai vagy személyes ügybeli kérdések megvitatása rendeltetésén kívül esik.”

²⁶ A Pesti Napló és az *Ellenőr* november 16-án, a Fővárosi Lapok 18-án, a Magyar Újság és a Magyar Polgár 19-én, a Budapesti Közlöny 20-án, a Vasárnapi Újság 23-án, A Hon 25-én, a Pester Lloyd pedig december 7-én.

²⁷ Különfélék 1873, 2.

²⁸ Fővárosi hírek 1873, 1153.

²⁹ Irodalmi hírek 1873/267, 2178.

A LUDOVIKA AKADÉMIA KÖZLÖNYE 1873–1883 KÖZÖTT

A *Ludovika Akadémia Közlönye*³⁰ ezen a címen 1873. november és 1907. december között jelent meg. Ezt követően a katonai tudományos folyóirat kiadója a Honvédelmi Minisztérium lett, a folyóirat címe pedig *Magyar Katonai Közönyre* változott (1908. januártól 1914. júliusig, majd 1920. júliustól 1930. decemberig), amit a *Magyar Katonai Szemle* követett (1931. januártól 1944. októberig).³¹ 1952-től a *Katonai Szemle* (1959. decemberig), majd a *Honvédségi Szemle* (1960. januártól 1990. decemberig), és ezzel párhuzamosan a *Honvédelem* (1957–1990) című folyóiratok következtek. E két lap Új Honvédségi Szemle címen olvadt össze 1991 januárjában, a legutóbbi változás pedig 2008. júniusban következett be, amikor megjelent a *Honvédségi Szemle*, a Magyar Honvédség szakmai, tudományos folyóirataként.

A Ludovika Akadémián 34 évet élt meg a lap, mely havi rendszerességgel jelentkezett. Közvetlen előképének³² valószínűleg az 1870 óta megjelenő bécsi *Organ der militärwissenschaftlichen Vereine*³³ tekinthető. Az bizonyos, hogy a német nyelvű katonai folyóirat az Akadémia könyvtárában elérhető volt, amit az 1879-es³⁴ és az 1910-es³⁵ katalógus is bizonyít.

Bár a *Közöny* tipográfiája, szerkezete az évtizedek során kisebb mértékben módosult, aktualitását és a minőségre való törekvést sosem veszítette el. A folyóirat bemutatásakor a Ludovika Akadémia történetének egyes jól körülhatárolható korszakait veszem figyelembe (lezárt évfolyamonként), így az első szakasz 1873-tól 1883 végéig tart.³⁶ A korszakhatár az 1883. évi XXXIV. törvénycikk, amelyet az uralkodó 1883. május 29-én szentesített és 1883. június 5-én került kihirdetésre.³⁷ A törvény hatályba lépésének következtében az Akadémia életében beálló változásról természetesen a *Közöny* is hírt adott, egyúttal bemutatva a Ludoviceum működésének és a különböző képzési formáknak (előkészítő tanfolyam, tisztképző tanfolyam, törzstiszti tanfolyam) első tíz évét,³⁸ mely időszakban hat igazgató és parancsnok vezette az intézményt.³⁹

³⁰ A magyar hadtudomány katonai saksajtóban történő megjelenésével kapcsolatban Szakály Sándor közöl három részben összeállítást a Honvédségi Szemle 2011/4–6. számaiban. A jelen tanulmányban tárgyalt időszakkal kapcsolatban lásd Szakály 2011, 45–47.

³¹ Vö. Lukács 1942, i. m. 79.

³² Szécsi et al. 1889, 129.

³³ A folyóirat címe előbb *Organ des Wiener Militär-wissenschaftlichen Vereines*, később *Organ der militär-wissenschaftlichen Vereine*. Vö. Pogányiné 2020, 70–87.

³⁴ Lásd A magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia könyvtárának... 1897., 367.: 29. „Folyóiratok, Irodalmi szemlék. / a¹ Katonai folyóiratok. (Militär-Zeitschriften). / Belföldiek (Inländische) – *Organ der militär-wissenschaftlichen Vereine*. Herausgegeben vom Ausschusse der militär-wissenschaftlichen Vereines. I-L. Band. Wien, 1870–1897.”

³⁵ Lásd A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia... 1910., 419.: „S. Folyóiratok / 3. Német nyelven. / 91. *Organ der militär-wissenschaftlichen Vereines*. I-LXXIII. Band. Wien, 1870–1906.”

³⁶ Vö. Négyesi 2021, 107–175. A Ludovika Akadémia története a képzés tekintetében három fő korszakra bontható: a hallgatók kora (1872–1883), a növendékek kora (1883–1897) és az akadémikusok kora (1897–1945).

³⁷ 1883. évi XXXIV. tc.

³⁸ A magy. kir. honvédségi Ludovika Akadémia új szervezete 1883, 823–842.

³⁹ 1873 és 1883 között a Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnoka a következők voltak: Móricz Sándor magyar kir. honv. ezds. (1872. 07. 18. – 1873. 11. 04.), Edényi Lipót magyar kir. honv. ezds. (1873. 12. 01. – 1876. 07. 15.), Péchy Ede cs. és kir. vör. gy. (1877. 01. 23. – 1880. 08. 25.), Bassarabits Sándor magyar kir. honv. ezds. (1880. 08. 26. – 1881. 06. 27.), Szabó József cs. és kir. altbgy. (1882. 02. 09. – 1883. 09. 24.), Szvetics József cs. és kir. altbgy. (1883. 09. 23. – 1895. 09. 05., 1890. 03. 17-től a Ludovika Akadémia első parancsnoka). Lásd Balla 2022: i. m. 16–47.

A *Ludovika Akadémia Közlönye* koncepciójának, szabályainak kidolgozója, valamint első szerkesztője 1879 végéig Geöcze István százados⁴⁰ volt, aki a vizsgált időszakban a lap legtermékenyebb szerzője is. Geöcze mellett, hogy a magyar katonai irodalom meghatározó alakja szerzőként és fordítóként is,⁴¹ rendkívül változatos életutat mondhatott magáénak.⁴² Szerkesztői munkája mellett 1872 és 1880 között a hadseregszervezés és a gyakorlati szabályzat tanára volt a Ludovika Akadémián.⁴³

Munkáját főként Kerner Pál⁴⁴ főhadnagy, majd százados, a tereptan és rajz, gyakorlati szabályzat és harcászat tanára⁴⁵ segítette, ahogyan a következő szerkesztő, Kránitz János századosét⁴⁶ is (szerkesztő 1880–1886 között), aki a hadtörténelem, harcászat, valamint utásztan és erődítészet tanáráként működött az Akadémián.⁴⁷ Kránitz szerkesztői működése alatt Buzna Alajos hadnagy, majd főhadnagy, történelemtanár⁴⁸ és Csalány Géza százados, a katonai földrajz, harcászat és szolgálati szabályzat tanára⁴⁹ voltak társszerkesztők.

A vizsgált időszakban, azaz 1883 decemberéig mindösszesen 122 lapszám jelent meg. A havonta megjelenő folyóirat számainak átlagos terjedelme 80 oldal volt, és mindösszesen 1540 közlemény (549 tanulmány és 991, a Szemle rovatban megjelenő írás) látott napvilágot összesen 9651 oldalon. A tíz évfolyamban 106 külön illusztráció és 7 önálló melléklet⁵⁰ is megjelent. Egy-egy lapszamban átlagosan 5 közleményt találunk, majd a Szemle rovat következik (az első négy számban ezt egy Különfélék című rovat követte), azután 1880 végéig (összesen 76 alkalommal) szerkesztői üzenetek, illetve 1879 januárja és 1880 decembere között hirdetések is. A közlemények esetében gyakori volt, hogy egy-egy hosszabb írást több részletben közöltek.⁵¹

⁴⁰ Istvánffy 1899a, 641–642.

⁴¹ Geöcze István, szendrői (Bacsó, 1836. 07. 25. – Nagybánya, 1900). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata százados. Lásd Szinnyi 2000, NN: 719208.

⁴² Lásd Asqui–Kecskeméthy 2013, 43–48.

⁴³ Bachó 1930, 966.

⁴⁴ Kerner Pál (Szemlak, 1845. 10. 06. – Szeged, 1936. 06. 01.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. Lásd Szinnyi 2000: i. m., NN: 722607.

⁴⁵ Bachó 1930: i. m. 970.

⁴⁶ Kránitz János (Zalaapáti, 1839–1905). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. Lásd Szinnyi 2000: i. m., NN: 723987.

⁴⁷ Bachó 1930: i. m. 971.

⁴⁸ Buzna Alajos (Kolta, 1848. 07. 31. – ?). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. Lásd Bachó 1930: i. m. 963. és Istvánffy 1899a: i. m. 626–627., NN: 848241.

⁴⁹ Csalány (Csalányi) Géza, lippei (Pozsony, 1848. 09. 29. – Budapest, 1907. 03. 31.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. Lásd Bachó 1930: i. m. 964., Istvánffy 1899a: i. m. 628–629. és Szinnyi 2000: i. m., NN: 716564.

⁵⁰ A mellékletek a következők: Az alosztályparancsnok tevékenységének fejtegetése (B. Böcklin örgy.-tól, fordításban, 1877. 06., 84 p.); Szózat a Ludovica academia társalgó köre megnyitása alkalmára (Dr. P. Szathmáry Károly 1878. 02., 2 p.); Hadsereg-kötélékekben működő hadosztályoknak és azok alosztályainak vezérlése meneteken, nyugvás alatt és ütközetekben (Joseph von Gallina altbgy., a Monarchia vezérkari főnökétől, fordításban, 1880. 02., 130 p.); Rendszeres eljárás a lovas-század kiképzésénél a hírszerzési és biztosító szolgálatban, az egyes lovas kiképzésének kezdetétől a század-gyakorlatok befejeztéig (Rott József cs. és kir. dzsidás ezds.-tól, fordításban, 1880. 12., 79 p.); A nemzetközi jog szárazföldi háborúban követendő szabályainak kézikönyve (Kápolnai Pauer István örgy. fordításában, 1881. 07., 15 p.); Hild Károly tábornok nekrológja (1881. 11., 4 p.); Keresztesi Szende Béla m. kir. honvédelmi miniszter nekrológja (Buzna Alajos fhdgy.-tól, 1882. 08., 8 p.).

⁵¹ Ha a több részben leközölt tanulmányokat egységesítjük, 1231 közleményt kapunk. Az első tíz évfolyamban 1 tanulmány jelent meg 9 részben, 3 tanulmány 7 részletben, 4–4 tanulmány 6, illetve 5 részletben, 12 tanulmány 4 részletben, 26 tanulmány 3 részletben, valamint 58 tanulmány 2 részletben.

Az első tíz évben 113 szerzői névvel (néha álnévvel, szerzői jeggyel vagy monogrammal) találkozunk, közülük egyértelműen 85 személyt sikerült azonosítani. Számos szerző – 42 fő – mindösszesen egy alkalommal közölt írást a lap hasábjain, 2–7 publikációt pedig 28 fő. A legtöbbet publikáló (8, vagy annál több cikket író) szerzők – ök 13-an vannak – sorrendben a következők (zárójelben az általuk írt és azonosított cikkek száma): Geöcze István (84), Kápolnai Pauer István⁵² (39), Buzna Alajos (23), Forinyák Gyula⁵³ (18), Ujhegyi Béla⁵⁴ (12), Andrásffy Gyula⁵⁵ (11), Domaniczky István⁵⁶ (11), Kránitz János (11), Pacor Vilmos⁵⁷ (11), Bernolák Károly⁵⁸ (8), Mehrbrot Frigyes⁵⁹ (8), Rónai Horváth Jenő⁶⁰ (8) és Tipula Gyula⁶¹ (8).

Istvánffy Miklós⁶² főhadnagy, az Akadémia parancsnokság segédtisztje, a *Közlöny* munkatársa és a statisztikai rovat vezetője 1899-ben, a folyóirat 25 éves jubileumának alkalmából összeállítást közölt az alkalmi és állandó szerzők munkásságáról,⁶³ valamint repertóriumot⁶⁴

⁵² Kápolnai Pauer István (Pest, 1833. 08. 19. – Budapest, 1896. 02. 18.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. Hadtudós, hadtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1881. 05. 19.). A Ludovika Akadémián a katonai földrajz, harcászat, hadtörténelem és hadászat tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 976., Istvánffy 1899a: i. m. 656–657. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 651833.

⁵³ Forinyák Gyula (Pest, 1837. 05. 23. – Budapest, 1906. 04. 26.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata lovassági altábornagy. A Ludovika Akadémián a harcászat, hadászat, hadtörténelem tanára, az Akadémia aligazgatója. Lásd Bachó 1930: i. m. 966., Istvánffy 1899a: i. m. 637–638. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 856452.

⁵⁴ Ujhegyi Béla (1833. 03. 21. – 1905. 01. 05.). Hivatásos katonatiszt (legmagasabb rendfokozata főhadnagy), majd m. kir. csendőrszázados. A Ludovika Akadémián 1872–1877 között segédtiszt, valamint a katonai irálytan, közigazgatás és szolgálati szabályzat tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 981., Szinnyei 2000: i. m., NN: 736307.

⁵⁵ Andrásffy Gyula, dévényújfalusi (Bécs, 1832. 02. 29. – ?). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. A Ludovika Akadémián a hadászat tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 961., Istvánffy 1899a: i. m. 611–612, NN: 769888.

⁵⁶ Domaniczky István (Vác, 1839. 10. 03. – Budapest, 1905. 02. 01.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. Lásd Istvánffy 1899a: i. m. 682–683. és Szinnyei 2000: i. m. NN: 717514.

⁵⁷ Pacor Vilmos, karstenfelsi és hegyaljai (Bártfa, 1841. 05. 22. – Budapest, 1922. 10. 05.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. A Ludovika Akadémián századparancsnok, valamint a gyakorlati szabályzat, szolgálati szabályzat, harcászati terep felvétel tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 975., Istvánffy 1899a: i. m. 678–679. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 728586.

⁵⁸ Bernolák Károly, haraszi (Gölnicbánya, 1843. 02. 16. – Budapest, 1919). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémia aligazgatója, valamint a terep tan, fegyvertan és hadászat tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 962., Istvánffy 1899a: i. m. 617–618. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 715613.

⁵⁹ Mehrbrot Frigyes (Nagyszében, 1845. 06. 26. – 1902). Hivatásos katonatiszt, honvéd főhadbiztos. A Ludovika Akadémián a gazdaszatkezelés tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 973., Istvánffy 1899a: i. m. 668–669. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 726329.

⁶⁰ Rónai Horváth Jenő (Drégelypalánk, 1852. 12. 30. – Budapest, 1915. 03. 02.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. Hadtudós, hadtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1888. 01. 01.) és tiszteleti tagja (1910. 04. 28.). A Ludovika Akadémián a szolgálati szabályzat, harcászat és hadtörténelem tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 968., Istvánffy 1899a: i. m. 650–651. és Szinnyei 2000: i. m., NN: 652907.

⁶¹ Tipula Gyula, csákvári (Pozsony, 1829. 08. 22. – Budapest, 1907. 10. 04.). 1848–49-ben honvéd huszár kapitány, majd újságíró. Lásd Szinnyei 2000: i. m., NN: 735676.

⁶² Istvánffy Miklós Károly, nagyváradai (Budapest, 1870. 11. 04. – Balatonfüred, 1955. 06. 14.). Hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémia parancsnokságának segédtisztje, fegyvertiszt, a löterem gondozója, továbbá a fegyver- és löutasítás tanára. Lásd Bachó 1930: i. m. 968., Istvánffy 1899a: i. m. 652. és NN: 713796.

⁶³ A szerző vállalja, hogy az összeállítás nem teljes, mert ahogy írja: „...sajnálattal bár, de az igazság érdekében ki kell jelentenünk, hogy [...] sok esetben még élőkötél sem lehetett a kért adatokat beszerezni, már elhunytak vagy a nyilvánartásból fogyatékbá jöttéknel pedig a szükségelt adatok megszerezhetők nem voltak.” Lásd Istvánffy 1899a: i. m., 610.

⁶⁴ Istvánffy 1899b, 1–94.

az első negyedszázad során megjelent közleményekről. Bár utóbbi a vizsgált tíz év vonatkozásában 495 közleménnyel és cikkel kevesebbet referál, mint a *Közleány*ben valójában megjelent publikáció, tematikus bontása kiválóan szemlélteti a lap tartalmát. Istvánffy 28, római számmal jelölt osztályba csoportosítja a tartalmat, egyes osztályokat pedig alosztályokra bont tovább (ilyen például a *II. Hadügy, hadseregszervezet*, mely 29 alosztályt tartalmaz). Eszerint 1883 végéig az alábbi témákban publikáltak a szerzők: Történelmi munkák (17,8%); Hadügy, hadseregszervezet (17%); Hadászati és harcászati munkák (15%); Fegyver- és lövésügy. Tüzérségi anyag. Torpedók. Robbantószerke (10,9%); Könyvismertetések és bírálatok (9,4%); Tereptani (térképezés, műszerek stb.) és földrajzi ismertetések. Útleírások. Gyarmattügy (4,7%); Vasút, posta és távírdaügy, távbeszélő- és távjelző-készülékek, villanyos és fényképezési eszközök. Léghajózás, postagalamb és hadi kutyákra vonatkozó közlemények (4,3%); Katonai kiképzés és nevelés (3,6%), Katonai és szépirodalom. Tárcák, ismertetések (2,9%); Had- és kisebb gyakorlatok (2,4%); Katonai nevelő- és képzőintézetek (2,4%); Erődítéset, műszaki munkálatok (1,9%); Hadseregélelmezés. Vonatügy (1,5%); Szolgálati könyvek, szabályzatok és kiadványok ismertetése és erre vonatkozó egyéb közlemények (1,3%); Katonai igazságügy és nemzetközi jogra vonatkozó közlemények (0,8%); Egészségügy (0,7%); Vezérkar (0,5%); Katonai szakképzőintézetek (0,5%); Katonai irálytan, közigazgatás és gazdaszat-kezelés (0,5%); Öltözet és felszerelésre vonatkozó közlemények (0,4%); Különfélék (0,4%); Véderő és a védtörvényre vonatkozó munkák (0,3%); Lőügy (0,3%); Sport, vívás, torna, kerékpározás, hócipő (0,3%); Népfölkelés (0,1%); Csendőrség (0,1%). Istvánffy szerint statisztikai közlemény, illetve olyan melléklet, amit érdemesnek tart külön kiemelni, nem jelent meg az első tíz évben.

A teljes tartalom 70%-át a történelmi munkák, hadügy, hadseregszervezés, hadászat, harcászat, valamint a haditechnikai tárgyú munkák adják, ami jól szemlélteti a hadtudományi érdeklődés korabeli fókuszpontjait. A szerzőket élenken foglalkoztatták a mindenkori közelmúlt katonai eseményei, a közös hadsereggel kapcsolatos hírek, az európai hadseregekben végbemenő változások, nagyobb hadgyakorlatok, a haditechnikai vagy katonai alkalmazhatósággal bíró találmányok, újítások, illetve a Ludovika Akadémián folyó képzés és az Akadémia története.

A közlemények számos esetben utánközlések, fordítások, feltüntetett vagy nem leihivatkozott külföldi szakirodalom felhasználásával, esetleg átvételével készült írások. A mai értelemben vett hivatkozások használata *ad hoc* jellegű, de már az első lapszám második tanulmányában⁶⁵ is találhatunk pontos, szövegközi hivatkozásokat. A legtöbb forrásmegjelölés a Szemle rovatban leközölt cikkekben lelhető fel, ahol főként folyóiratokra hivatkoznak a szerzők, néha a lapszámok pontos megjelölésével, néha ennél jóval általánosabban (pl. „amerikai és nyugateurópai lapok legutóbbi közleményei szerint”). A tíz évfolyamban 94 külföldi és 1 hazai – ez a *Századok* – folyóiratot sikerült azonosítani, ezekre mindösszesen 422-en hivatkoznak. 48 olyan folyóíratra hivatkoznak a lapban, amit csak egy alkalommal idéznek, további 13-at pedig két vagy három alkalommal.

A legalább 10 alkalommal idézett lapok a következők (zárójelben a kiadó ország kódja, a nyelv és a hivatkozó cikkek száma): *Die Allgemeine Militär-Zeitung* (DE, német, 37); *Rivista Militare* (IT, olasz, 25); *Colburn's United Service Magazine, and Naval and Military Journal* (GB, angol, 23); *La Spectateur militaire* (FR, francia, 23); *Deutsche Heeres-Zeitung und Militär-Literatur Blatt. Organ für Offiziere aller Waffen des Deutschen Heeres und der*

⁶⁵ Forinyák 1873–1874, 14–27.

Marine (DE, német, 23); *Journal des sciences militaires* (FR, francia, 20); *Revue militaire de l'étranger* (FR, francia, 20); *Invalide* (RU, orosz, 14); *Jahrbücher für deutsche Armee und Marine* (DE, német, 13); *L'Avenir militaire* (FR, francia, 11).

A hivatkozott periodikák országok szerinti felosztása (zárójelben a katonai folyóiratok száma, melyekből mindösszesen 53 volt a vizsgált időszakban) a következő: 20 francia (11 katonai), 29 német (7 katonai), 16 brit (7 katonai), 10 olasz (6 katonai), 10 osztrák–magyar (9 katonai), 4 svájci (4 katonai), 3 amerikai (1 katonai), 3 orosz (1 katonai), 2 belga (2 katonai), 2 spanyol (2 katonai), 1 cseh, 1 magyar, 1 román (1 katonai), 1 svéd (1 katonai) és 1 török.

11 különböző nyelvű folyóiratot idéznek a *Közlöny*ben, ezek sorrendben a következők (zárójelben a katonai folyóiratok): 32 német (19 katonai), 24 francia (15 katonai), 19 angol (8 katonai), 10 olasz (6 katonai), 3 orosz (1 katonai), 2 spanyol (2 katonai), 1 cseh, 1 magyar, 1 román, 1 svéd (1 katonai), 1 török.

Azok az idézett lapok, melyek évköreiből biztosan tudjuk, hogy rendelkezésre álltak a Ludovika Akadémián⁶⁶ a vizsgált időszakban, a következők (zárójelben a hivatkozások számával): *Die Allgemeine Militär-Zeitung* (37), *Rivista Militare* (25), *La Spectateur militaire* (23), *Journal des science militaires* (20), *Revue militaire de l'étranger* (20), *Organ der Militär-wissenschaftlichen Vereine* (5), *Österreichisch-ungarische militärische Blätter* (5), *Österreichische Militärische Zeitschrift* (4), *Neue militärische Blätter* (1).

A keveset idézett lapok esetén gyakran utánközlésről, vagy egy-egy lapszám véletlenszerű kézhezvételéről lehet szó, ugyanakkor valószínű, hogy a tisztek saját előfizetési, illetve tisztikaszinók és más gyűjtemények anyagaiban található folyóiratok is feldolgozásra kerültek.

ÖSSZEGRZÉS

A Ludovika Akadémia *Közlönye* megjelenésétől kezdve elvitathatatlanul jelentős hatást gyakorolt a magyar hadtudományra és a magyar katonai nyelv fejlődésére. Segítségével a hivatásos katonák, a tisztjelöltek és a hadtörténelem, hadművészet, hadelmélet, haderőszerzés, katonai logisztika, műszaki műveletek, haditechnika, katonai földrajz, hadijog, katonai egészségügy stb. interdiszciplináris területei iránt érdeklődők nyerhettek szakszerű, kurrens betekintést a hazai és nemzetközi állapotokra és a mindenkori fejlődés irányaira. A folyóirat mint az első folytatólagosan megjelenő katonai szaklap szorosan összefügg a magyar királyi Honvédség 1868-as létrehozásával és az önálló honvédtisztképzés 1872-es elindulásával. A Ludovika Akadémia tanári kara által szerkesztett periodika első tíz évében kialakult a lap profilja, szerkezete, a szerkesztők nagy hozzáértéssel és lelkesedéssel megteremtették a további szakmai fejlődés alapjait, amit bizonyít az is, hogy egyre több neves szakember, saját szakterületének szaktekintélye vált szerzővé. A *Közlöny* színvonalát mutatja, hogy naprakészen figyelték és szemlézték a külföldi szakfolyóiratokat és szakirodalmat. A lap későbbi korszakokban megjelent lapszámainak vizsgálatához további kutatások elvégzése szükséges, ezek eredményeit későbbi tanulmányokban kívánom bemutatni.

⁶⁶ Lásd A magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia könyvtárának... 1897: i. m.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86700012.TV&searchUrl=/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- 1883. évi XXXIV. törvénycikk a magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia föllállításáról szóló 1872. évi XVI. törvénycikk módosítása tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D31> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- A *Ludovica Academia közlönye*. Ellenőr, 5. évf. 1873/309. (12. 27.)
- A Ludoviczeum tanárai. A Honvéd, 7. évf. 1873/3. (01. 17.)
- A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tanári nagy könyvtárának címjegyzéke. Pallas, Budapest, 1910.
- A magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia könyvtárának czimjegyzéke. Pallas, Budapest, 1897.
- A magy. kir. honvédségi Ludovika Akadémia új szervezete. Ludovika Akadémia Közlönye, 10. évf. 1883/10., 823–842.
- Asqui Jorge Kristóf – Siposné Kecskeméthy Klára: *Az ismeretlen szendrői Geőcze István (1836–1900) életútja*. Honvédségi Szemle, 141. évf. 2013/3., 43–48.
- Bachó László (szerk.): *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.
- Balla Tibor: *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.
- Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd lovasság, 1868–1914*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- Balla Tibor: *A Nagy Haború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Egger, Rainer: *John, Franz Freiherr von* [HTML]. Neue Deutsche Biographie. 10. Duncker & Humblot, Berlin, 1974, 581–582. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117654981.html#ndbcontent> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 12.)
- Forinyák Gyula: *Első Napoleon emlékiratairól*. Ludovika Akadémia Közlönye, 1. évf. 1873–74/1., 14–27.
- Fővárosi hírek. Fővárosi Lapok, 10. évf. 1873/265. (11. 18.)
- György Aladár: *Irodalmunk 1873-ban*. Figyelő, 4. évf. 1874/1., 1–3.
- Hajnal István (szerk.): *Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi meghiusult országgyűlés időszaka (1640 december – 1643 március)*. Esterházy Pál herceg, Budapest, 1930.
- Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021.
- Honvédelmi Szövetség bemutató íve. <http://hdl.handle.net/10831/103957> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 12.)
- Honvédelmi Szövetség próbakötete. <http://hdl.handle.net/10831/103956> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 12.)
- Irodalmi hírek. Budapesti Közöny, 7. évf. 1873/267. (11. 20.)
- Irodalmi hírek. Budapesti Közöny, 7. évf. 1873/244. (10. 23.), 1992–1993.
- Istvánffy Miklós: *A Ludovika Akadémia Közönyének munkatársai*. Ludovika Akadémia Közönye, 26. évf. 1899a/6–7., 610–709.

- Istvánffy Miklós: Átnézetes tartalomjegyzék a Ludovika Akadémia Közlönye I–XXV. évfolyamában (1874–1898) megjelent és tárgy szerint csoportosított közleményekről. Melléklet. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899b/6–7., 1–94.
- Különfélék. Pesti Napló, 24. évf. 1873/264. (11. 16.)
- Lukács József (összeáll.): *A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig (1705–1941); Bibliographie deutscher Kriegszeitungen und Zeitschriften, 1914–1918. Auffindungsort in Ungarn.* Lukács Sándor Könyvkiadó, Budapest, 1942.
- Magyar akadémia. Athenaeum, 2. évf. 1874/28., col. 1787.
- Magyarország és a Nagyvilág, 9. évf. 1873/45. (11. 09.)
- Magyar Polgár, 7. évf. 1873/250. (10. 31.)
- Magyar Újság, 7. évf. 1873/246. (10. 25.)
- Négyesi Lajos: *Ludovika.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021.
- NN [Nemzeti Névtér]: *Személynévtér.* <https://magyarnemzetinevter.hu/person/> (Letöltés időpontja: 2024. 02. 13.)
- Pogányné Rózsa Gabriella: *A 16. helyőrségi kórház orvosainak tevékenysége a Budapesti Helyőrség Katonaorvosainak Tudományos Egyesületében (A Der Militärarzt közleményei alapján).* Honvédorvos, 72. évf. 2020/3–4., 70–87.
- Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története* [HTML]. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1979–1985. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SajtoTortenet-a-magyar-sajto-tortenete-1/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- Szakály Sándor: *A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia II. főcsoport, majd jogutód intézményei parancsnokai (1931–1945).* Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6., 95–110. DOI: 10.35926/HSZ.2020.6.8
- Szakály Sándor: *Szemelvények a magyar tudományos katonai szaksajtóból (1.).* Honvédségi Szemle, 65. évf. 2011/4., 45–47.
- Szécsi Mór et al.: *A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt.* Franklin Társulat, Budapest, 1889.
- Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1873-ban.* Athenaeum, 1. évf. 1873/52., col. 3330–3331.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* [HTML]. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2000. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- Tomka Béla: *A magyarországi pénzügyek rövid története, 1836–1947.* Aula Kiadó, Budapest, 2000.
- Vághó Ignác: *Búcsúzó.* Ludovika Akadémia Közlönye, 34. évf. 1907/12., 1367–1374.
- Vasárnapi Újság, 20. évf. 1873/43. (10. 26.)

Turcsányi Károly ny. ezredes – Tóth Dominik:

AZ INNOVÁCIÓ ÉRTELMEZÉSE A HADTÖRTÉNETBEN A HUSZITA HARCI SZEKÉR ÉS A SZEKÉRVÁRTAKTIKA VIZSGÁLATÁN KERESZTÜL

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.8

ÖSSZEFOGLALÓ: Az innováció fogalmát Joseph Alois Schumpeter vezette be a közgazdaságtanba. A kifejezés meghonosodott más tudományterületeken és -részterületeken is, ami alól a had- és a történettudomány sem kivétel. Joggal merülhet fel ugyanakkor a kérdés, hogy a meghatározás mennyire alkalmazható a modern ipar megjelenése előtti időszakra vonatkozóan, például a huszita háborúk (1420–1434) harci szekérére, illetve szekérvár (más szóval: wagenburg)-hadviselésre? A tanulmány szerzői ezekre a kérdésekre próbálnak meg választ adni.

KULCSSZAVAK: innováció, huszita harci szekér, szekérvár

A SZERZŐKRŐL:

- ▶ Dr. Turcsányi Károly ny. mk. ezredes (DSc), a Nemzeti Közszerológiai Egyetem professor emeritusa (ORCID: 0000-0002-0161-6718; MTMT: 1000-0537)
- ▶ Dr. Tóth Dominik (PhD), kutató (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Kutató Osztály) (ORCID: 0000-0002-5593-5730; MTMT: 1005-5832)

BEVEZETŐ GONDOLATOK ÉS A VIZSGÁLT FOGALOM DEFINÍCIÓJA

Az innováció fogalmát Joseph Alois Schumpeter vezette be a közgazdaságtanba. Először egy 1934-ben megjelent rövid írásában¹ foglalkozott vele, majd 1939-ben, a *Business Cycles: A Theoretical, Historical, And Statistical Analysis of the Capitalist Process* című kétkötetes monográfiájában egy egész fejezetet szentelt a fogalomnak.² Ennek rögtön az elején a következő kijelentést tette: „Az innovációt egyszerűen mint a termelési funkciók egy újszerű elrendezését definiáljuk. Ezért ez vonatkozik az új árura ugyanúgy, mint az új szervezeti formára, ami megnyilvánulhat egyesülésként, új piacok bevonásaként, és így tovább. [...] Kijelenthetjük, [...] hogy az innováció az egyes (termelési – *betoldás a szerzőktől*) tényezőket újszerű módon kapcsolja össze, másképpen fogalmazva, ezek új kombinációinak formájában nyilvánul meg.”³

Az innováció fogalma meghonosodott más tudományterületeken és -részterületeken is, ami alól a had- és a történettudomány sem kivétel. Joggal merülhet fel ugyanakkor a kérdés, hogy a meghatározás mennyire alkalmazható a modern ipar megjelenése előtti időszakra vonatkozóan. Mennyire nevezhető például innovációnak a huszita háborúk

¹ Schumpeter 1934.

² Schumpeter 1935, 87–102.

³ Schumpeter 1935: i. m. 87–88.

(1420–1434) harci szekere, illetve szekérvára, amelyet a késő középkori Cseh Királysággal szomszédos államok is, mint például a Magyar vagy a Lengyel Királyság is igyekezett adaptálni a hadseregébe?⁴

Jelen írásunkban ezekre a kérdésekre próbálunk meg választ adni. Ehhez a következőkben ismertetünk néhány olyan kapcsolódó szakmunkát, amely az innováció fogalmát használja. Ezt követően bemutatjuk, hogy mit jelent a huszita harci szekér és szekérvárharcmodor a tárgyalt időszakban, majd teszünk egy kis kitérőt a jármű gyártására alkalmas egykori helyszínek lokalizálására vonatkozóan. Végezetül pedig röviden láttatunk egy konkrét példát az eszköz és a módszer sikeres adaptálására.

A KIFEJEZÉS ALKALMAZÁSA A TÖRTÉNETI SZAKIRODALOMBAN

A huszita háborúk hadtörténetével foglalkozó szakirodalom szerzői az eszközök alkalmazása kapcsán a legnagyobb természetességgel használják az innováció fogalmát.

Jan Biederman már az *Organizace a vybavení vojska v 15. století: paralelní vývoj ve Francii, Burgundsku a střední Evropě* című PhD-értekezésében alkalmazta a kifejezést a francia, burgundiai és cseh területeken végbement kohászati eljárások és a hadművészet fejlődésének viszonyrendszerében.⁵ Egy másik – *L'art militaire dans les ordonnances tchèques du XVe siècle et son évolution: la doctrine du Wagenburg comme résultat de la pratique* című – írásában kifejezetten az ún. szekérvárharcmodorral kapcsolatban alkalmazta a fogalmat: „A cseh zsoldosok 1440-től kezdődő gyakori bevetésének köszönhetően a magyar kapitányok megismerkedhettek a wagenburg-taktika működésével és innovációs lehetőségeivel.”⁶

A harcmodor, illetve adaptációi kapcsán a kifejezés használata lengyel, román és szlovák szerzőknél is gyakori. Marcin Gomółka *Wpływ szyku taborowego husytów na polską sztukę wojenną XV–XVII w. Zarys problematyki Słowa*⁷ című munkájában a lengyel fél innovatív elképzeléseiről (*Innowacyjne pomysły*) írt a Świecino melletti csata kapcsán. Samuel Beňa MA-dolgozatában (*Small war in the late middle ages*) úgy értekezett a hadművészet fejlődéséről, mint ami az innovatív taktika, stratégia és technológia kombinációjának köszönhető,⁸ Raul-Alexandru Todika pedig *A few considerations concerning the presence of Hussite-style war wagons as part of John Hunyadi's army* című tanulmányában hivatkozott úgy a huszita harci szekérré mint harceljárásbéli innovációra.⁹

⁴ Az ilyen és ehhez hasonló technikatörténeti tárgyú kérdések szorosan kötődnek a társadalomtörténelemhez. Ahogyan Hajnal István *A technika fejlődése c. dolgozatában* fogalmazott, az egyes találmányok, fejlesztések mintegy berobbannak a történelem menetébe és eredményeznek alapvető változásokat. „A kultúrfejlődés történeti leírásába szinte kívülről, készen lép be időről időre egy-egy technikai vívmány, s kívülről borítja át aztán az egész kultúrát, a társadalmiasból, szellemiből, vallásosból, művészből – tiszta technikai kultúrává.” (Hajnal 1993, 141.) A huszita harci szekér korabeli társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálatára azonban itt nincs mód.

⁵ Biederman 2015, 212–213.

⁶ „Grâce à l'engagement fréquent de mercenaires tchèques dès 1440, les capitaines hongrois purent se familiariser avec le fonctionnement de la tactique du Wagenburg et les possibilités de son innovation.” Biederman 2014, 96.

⁷ Gomółka 2018, 28.

⁸ Beňa 2014, 7.

⁹ Todika 2019, 14.

A magyar szakirodalomban a fogalom vizsgálata egy ideje jelen van, ám nem a szekérvár-hadviselés vonatkozásában. A szerzők leginkább a technikátörténet és innováció kapcsolatát vizsgálták a tudománytörténetben. Endrei Walter *A középkor technikai forradalma* című könyvében a technikai innovációkat mint egy középkori/iparosítás előtti „ipari forradalom” mozgatórugóit méltatta.¹⁰

Hronszky Imre kötetének már a címe is beszédes: *Kockázat és innováció*. A technika fejlődése társadalmi kontextusban. Egy egész fejezetet szentelt a tudománytörténeti kutatások gyökereinek, módszertanának, a kutatókkal szemben támasztott kihívásainak.¹¹ Az ominózus fejezet középpontjában a kutatómódszertanban meglévő tendenciákon van a hangsúly, az innováció kifejezést azonban vagy általánosságban használta a szerző, vagy pedig „a már feltalált (eszköz/eljárás – *betoldás a szerzőktől*) kifejlesztésének” megkülönböztetésére.¹²

Bán Attila a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen megvédett doktori értekezése *A műszaki-technikai fejlődés hatása a hazai használatú tűzérési eszközök fejlődésére* címet viseli. Az ágyúöntés kezdeteitől a hazai löveggyártás megszűnéséig tartó időszakban vizsgálta a löveggyártás folyamatának alakulását. A szóban forgó kifejezés használata gyakori, és bár a szerző nem nevezte nevén, műszaki-technikai fejlődés címszó alatt hosszan foglalkozott a témakörrel.¹³

A fenti – teljesség igénye nélküli – felsorolásból is kitűnik, hogy igen gyakori a történeti szakirodalomban az innováció kifejezés használata. Bár a szerzők a fogalom magyarázatát mellőzték, mindegyikük valamilyen újszerű, korábban abban a formában nem létező eszközt, illetve módszert értett alatta:

- kohászati eljárások fejlődése – Biederman, Bán,
- hadművészet fejlődése – Biederman, Gomóka,
- új haditechnikai eszköz – Beňa, Todika.

Néhány felsorolt szerző általánosabban megközelítve a jelenséget, úgy értelmezte a fogalmat mint

- a technikai fejlődés mozgatórugóját – Endrei, Hronszky.

MIT ÉRTÜNK HARCISZEKÉR ÉS SZEKÉRVÁR-HADVISELÉS ALATT?

Mielőtt rátérnénk arra a kérdésre, hogy innovációnak tekinthető-e a fejezet címében is megfogalmazott eszköz és a hozzá kapcsolódó alkalmazási mód, konkretizálni kell, mit is takarnak ezek a kifejezések.

Harciszekér alatt a vizsgált időszakban (15. század 1. fele) olyan kis űrméretű tűzfegyverekkel felszerelt szekér értendő, amit vagy egy szekértábor részeként védelmi célokra, vagy pedig a csatatéren tűzfedezet biztosítása végett használtak.¹⁴ A jármű már meglévő elemekből született meg: a mezőgazdaságban és kereskedelemben használatos szállítószekér és a kézi- vagy kis űrméretű tűzfegyverek kombinációjából, kovács- és bognármesterek

¹⁰ Endrei 1978, 60.

¹¹ Megjegyzések a műszaki innovációtörténet kutatásának újabb tendenciáiról. Hronszky 2002, 66–80.

¹² Hronszky 2002: i. m. 78.

¹³ Bán 2018, 14–16.

¹⁴ Hosszabb kifejtésre jelen írás keretein belül nincs módunk. Bővebben lásd Tóth 2021a, 235–236., valamint: Tóth 2022, 48–55.

szakmai tudásának hozzáadásával.¹⁵ Teljes egészében nem új találmány, ugyanakkor ebben a formában korábban nem létezett, tehát mint termék, újdonságnak tekinthető – vagyis az innováció definíciójának megfelel.¹⁶

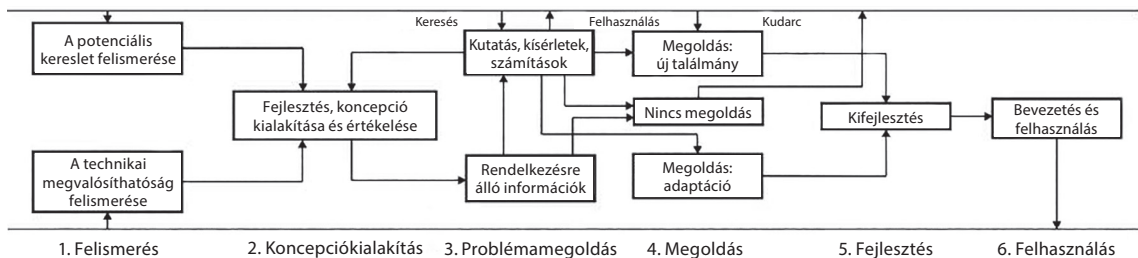
A szekérvár-, vagy másképp wagenburg-taktika a husziták által a harc lefolytatására kidolgozott módszer, ami a huszita háborúk „klasszikus” időszakában (1420–1434) alakult ki. Jan Durdík írta le részleteiben,¹⁷ és lényegében három fázisból állt:

1. Az ellenfél támadásának (mely kedvező esetben sík terepen, arcból támadt) megakasztása, lendületének lassítása tűz- és lőfegyverekkel.
2. A szekérsorig eljutó ellenfelek harcképtelenné tétele, pánik kirobbantása.
3. A szekérvár oldalainak megnyitása és ellentámadás.

A szekérvár mint a katonai tábornak övező rögtönzött védelmi rendszer szintén ismert korábbról, ám a szekérvártaktika fent vázolt formájára a huszita háborúkat megelőzően nincs példa. Ennélfogva a gyakorlatban alkalmazott új eljárásnak minősül, vagyis az innováció használata itt is indokolt.¹⁸

HARCI SZEKÉR ÉS SZEKÉRVÁR-HADVISELÉS MINT INNOVÁCIÓS FOLYAMAT EREDMÉNYE

Chikán Attila *Vállalatgazdaságtan* című könyvében az innovációt tudatos (vállalati) tevékenységként jellemezte, amihez tudatosan megtervezett folyamat társul, és aminek „...van egy az innováció tárgyától független elvi kerete”.¹⁹ Az említett folyamatot a következőképpen ábrázolta:

1. ábra *Az innovációs folyamat*

Forrás: Chikán: i. m. 264.

A közgazdász tudós (akadémikus) és szakíró hangsúlyozta a lineáris ábra sematikus voltát, lévén vállalati keretek között a gyakorlatban egyszerre több párhuzamos fejlesztés is zajlik, amelyek több ponton érintkezhetnek egymással. Ugyanakkor ezek a komplex folyamatok „a lineáris modell kiterjesztései”.²⁰ Gondolatmenetét azzal a megállapítással zárta, miszerint

¹⁵ Durdík 1953. Újabb: Tóth 2021b, 58–61.

¹⁶ Schumpeter 1935: i. m. 87–88.

¹⁷ Durdík 1953: i. m. 141–142.

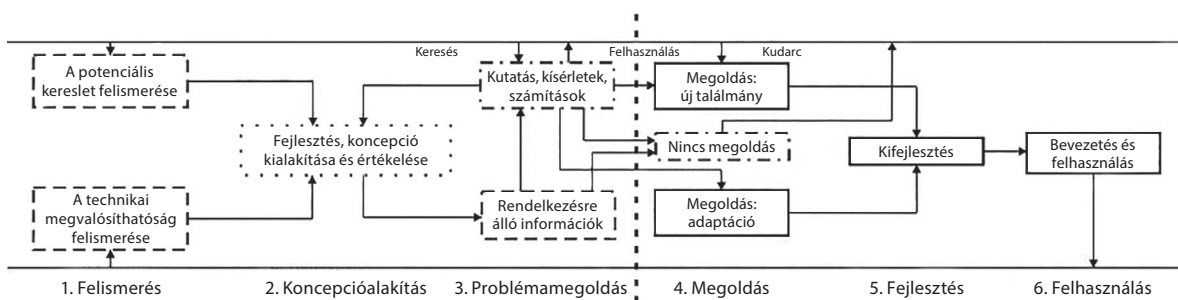
¹⁸ Schumpeter 1935: i. m. 87–88.

¹⁹ Chikán 2008, 263.

²⁰ Uo. 265.

a folyamat rávetíthető „a termék, a technológia és a szervezet innovációjára is”.²¹ Közgazdaságtani háttére ellenére a tárgyalt folyamatábrát éppen sematikus mivolta miatt alkalmasnak tartjuk arra, hogy 15–16. századi környezetben vizsgáljuk egyes elemeit.

Fontos körülmény, hogy a harci szekér és a szekérvártaktika²² kikísérletezése valószínűsíthetően nem egymástól függetlenül, de külön-külön zajlott. Ezt látszik alátámasztani a tény, hogy az egykorú források és a szakirodalom szerint a módszer – egyszerűsített változatának – alkalmazása korábban történt meg, mint az eszköze. Az 1419-es Nekmír (másutt Nekmër, ma: Csehország) melletti összecsapás volt ugyanis az első, ahol Jan Žižka első jelentősebb katonai sikerét aratta egy katonai felszerelést szállító szekerekből rögtönzött védműre támaszkodva.²³ Az első olyan csata, ahol már ténylegesen harci szekereket alkalmaztak,²⁴ egy évvel később zajlott le Sudoměřnél²⁵ (ma Csehország).

2. ábra A harci szekér kifejlesztése során lejátszódott innovációs folyamat elvi elemei (A szerzők saját szerkesztése Chikán nyomán)

A források nem teszik lehetővé, hogy mindkét innovációs folyamatot megvizsgáljuk, így az alábbiakban csupán a céleszköz-kifejlesztés elvi lépéseinek megállapítására törekszünk. Ehhez a Chikán-féle folyamatábrát használtuk fel, amelynek azonban – a forrásadottságok miatt – nem minden eleme azonosítható teljes bizonyossággal a tárgyalt időszakban. Ezt kívántuk érzékeltetni az ábra elemeinek kereteivel. A függőleges szaggatott vonal azt hivatott jelezni, hogy mely ponttól kezdődően tudjuk alátámasztani, vagy elvetni egyértelműen a korabeli innovációs folyamat szakaszainak meglétét.

Szaggatott vonalassal (---) kereteltük azokat az elemeket, amelyek meglétét konkrét bizonyítékokkal alátámasztani nem lehetséges, amelyeknek ugyanakkor az eseménytörténet és az egykorú forrásanyag alapján, ha nem is vegytiszta formában, de elvben létezniük kellett. A háborúk elején be kellett következnie a potenciális kereslet, valamint a technikai megvalósíthatóság felismerésének. A felkelés első számú katonai vezetőjének, Jan Žižkának látnia kellett, hogy probléma a nehézlóvaság hiánya; látnia kellett, hogy szüksége van valamilyen eszközre ezt kompenzálóan; és látnia kellett azt is, hogy az elérhető infrastruktúrára és szaktudásra építve a harci szekérként ismert eszköz elkészíthető és a szükséges fegyverzettel

²¹ Uo. 265.

²² A szekérvártaktika kialakulásának és mibenlétének kifejtése túlmutat a vizsgált témakör keretein. Bővebben lásd Tóth 2022: i. m. 134–140.

²³ Dolejší–Křížek 2009, 33–34.

²⁴ Palacký 1829, 33–34.

²⁵ Durdík 1953: i. m. 159., Dolejší–Křížek 2009: i. m. 35.

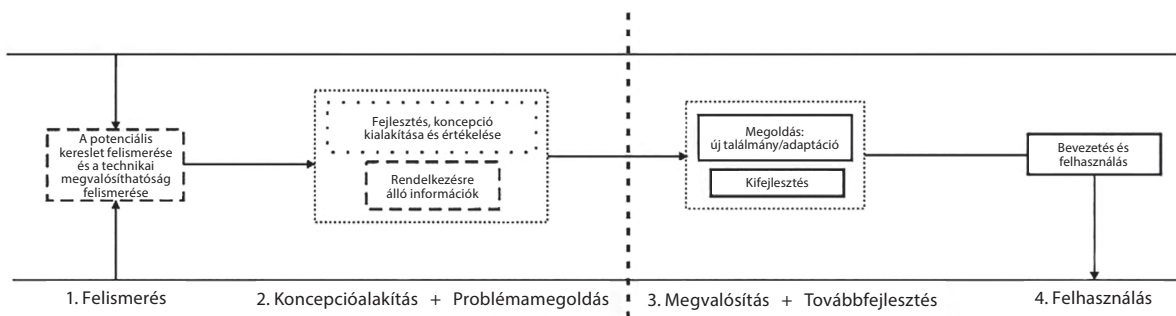
és felszereléssel ellátható.²⁶ Az általunk szerkesztett folyamatábrán (2. ábra) a keretek stílusán kívül még két változtatást eszközöltünk: a 4. lépést *megoldás* helyett *megvalósításként* értékeltük, hiszen a tárgyalt kontextusban a *problémamegoldást* a *megvalósítás* logikusabban követi, illetve az 5. lépésben a *fejlesztés* helyett *továbbfejlesztést* írtunk, ami a vizsgált környezetben jobban fedi a valóságot.

Megszakítás nélküli, fekete keretjelöléssel (–) lettek ellátva a folyamatábra azon elemei a függőleges szaggatott vonaltól jobbra, amelyek meglétéhez ismét csak nem férhet kétség, úgymint: *megoldás: új találmány*, valamint *adaptáció, kifejtés, bevezetés és felhasználás*. Más kérdés, hogy feltehetően ennyire élesen ezek a lépések nem voltak elválaszthatók.

Pontvonalas (. _ . _ .) keretet kaptak azok az elemek, amelyek a körülmények ismeretében biztosan nem, vagy igen kis valószínűséggel voltak meg. Zavartalan kutatásokra, kísérletekre és számításokra aligha volt idő és lehetőség. A *nincs megoldás* szakasz is egyértelműen elhagyható, hiszen az eszköz és eljárás megléte már nem képezi vita tárgyát.

Pontozott keretezésű (. . .) a *Fejlesztés, koncepció kialakítása és értékelése* szakasz, mivel hasonlóan a kutatáshoz, kísérletekhez és számításokhoz, aligha volt ezekre elégséges idő és mód. Ugyanakkor nem pontvonalas keretet kapott, hiszen legalább részben, akár a többi elemmel párhuzamosan, valamilyen mértékben meg kellett lennie, ám a forrásanyag alapján ezt a mértéket meghatározni nem lehetséges.

A folyamat vélt és igazolt részeit a fenti ábrából kiemelve – hozzáátve, hogy nem határozható meg, hol húzódott akkoriban a határ az egyes fázisok között –, az alábbi ábrát kapjuk:

3. ábra *A harci szekér kifejlesztése során megvalósultnak tekinthető innovációs folyamat elemei (A szerzők saját szerkesztése Chikán [2008] nyomán)*

A Chikán-féle folyamatábra hat állomása helyett itt csak négyet határoztunk meg, hiszen a legtöbb esetben nem eldönthető, hogy az egyes fázisok elemei (és a fázisok maguk) hol váltak szét. A *felismerés* után a *koncepcióalkítás* és *problémamegoldás* lépéseit aligha volt lehetőség külön kezelni. Hasonló a helyzet a *megvalósítással* és *továbbfejlesztéssel*, amitől csak a *felhasználás* szakasza választható el egyértelműen.

²⁶ Az infrastruktúra alapja már a 14. század második felétől megvolt a Cseh Királyság területén. Példaként említhető a puskaműves foglalkozás: 1419 előtt Prágában hat puskaművesről tudni, de a kisebb városokban is találni egyet-egyet. Winter 1906, 151–152. Hasonló a helyzet a háború kiterése után is: több ilyen mesterember is állt Prága város alkalmazásában, amely tendencia az évszázad első felében változatlan maradt. Winter 1906: i. m. 464–465. A prágai puskaműves céchekekre vonatkozóan lásd még: Smrz 2018, 266–269.

A LEHETSÉGES GYÁRTÁSI HELYSZÍNEK LOKALIZÁLÁSA

Az előző fejezetben részleteztük, hogy a források tükrében mi az, ami a folyamatból azonosítható. Bár sem az eredeti Chikán-féle (1. ábra), sem pedig az általunk szerkesztett (2. és 3. ábra) folyamatábrán nincs feltüntetve, egy innováció megvalósítása aligha képzelhető el infrastruktúra nélkül. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a primer forrásanyag és a szakirodalom segítségével módunkban áll azonosítani a „nagyobb volumenű” gyártás *potenciális*²⁷ helyszíneit.²⁸ A lokalizálás elvben az alapján lehetséges, hogy hol, mely városokban működtek bognár céhek. A kérdés azonban ennél jóval összetettebb.

Szűcs Jenő szerint ezeknek a korabeli „kiváltságokkal körülbástyázott érdekvédelmi szervezet[eknek]”²⁹ a létrejötte nagyban köszönhető a konkurencia megjelenésének.³⁰ Vagyis egy adott időszakban nem feltétlenül csak ott zajlott szekérgyártás, ahol volt bognár cég – ezek a helyszínek azonban források híján nem állapíthatók meg megnyugtatóan.

Egy, Éri István és szerzőtársai szerkesztésében 1976-ban megjelent munka összegyűjti, feldolgozza és a lehetőségekhez mérten rendszerezi a Magyarországot, illetve a Kárpát-medence területén fellelhető céhes kötődésű tárgyi és írásos anyagokat.³¹ A kötet bognár és kovács szakmákra vonatkozó adatait térképre (1. térkép) felvive az látszik, hogy a 15. század közepétől a 17. század végéig a céhek túlnyomó többsége a Kárpát-medence nyugati, északnyugati és északi felében jött létre. Ezen belül is a Szombathely–Sopron–Pozsony–Szokolca (ma: Skalica, Szlovákia) vonalon, illetve a Kassa–Eperjes–Késmárk (ma: Košice, Prešov, Kežmarok, Szlovákia) kereskedelmi úton és az azt nyugatról határoló Érchegeység területén találni a legtöbbet. Az előbbi csoport tagjai az osztrák örökös tartományok, illetve Cseh- és Morvaország felé vezető kereskedelmi utak mentén fekszenek, és feltehetően az itt zajló kétirányú nemzetközi kereskedelem kiszolgálása volt a létrejöttük egyik oka. A Kassán, Eperjesen és Késmárkon át Lengyelország felé irányuló áruforgalom szintén indokolhatta a tömörülések nagyobb számát az ország többi részéhez képest.

Összesen 51 nagyobb települést,³² illetve várost sikerült azonosítani,³³ ahol gyaníthatóan nagyobb volumenű szekér-, illetve kerékgyártás zajlott. Ezek a következők: Bártfa (ma: Bardejov, Szlovákia), Borostyánkő, Brassó (ma: Braşov, Románia), Buda, Csepreg, Csütörtök (ma: Csallóközcsütörtök, Štvrtok na Ostrove, Szlovákia), Debrecen, Detrekő (ma: Plavecké Podhradie, Szlovákia), Eger, Eperjes, Feketeváros (ma: Purbach am Neusiedler See, Ausztria),

²⁷ Ez alatt azokat a helyszínek értjük, ahol elvben adottak voltak a feltételek a gyártásra.

²⁸ A szakirodalomban él a vélemény, miszerint „a kerék kivételével a parasztemberek valamennyi szekéralkatrészt el tudták készíteni”. Cseh 2014, 68. Ezt az elgondolást alátámasztani látszik a tény, hogy az egyes gyűjtések során olyan háztartásokban is megtalálhatók voltak (bognárok által is használt) fagegmunkáláshoz szükséges alkatrészek, ahol az adatszolgáltatónak más volt a megélhetése. Cseh 2014: i. m. 67. A bognármesterek céhekké tömörülésének évszázados gyakorlata azonban jelzi, hogy a szaktudásuk nélkülözhetetlen volt, és nem csak a kerék elkészítésénél.

²⁹ Szűcs 1955, 112.

³⁰ Uo. 118–119.

³¹ Éri et al. 1976. Azóta igen alapos munkák készültek egy-egy mesterség céhes történetét illetően, a bognárok azonban eddig kimaradtak a sorból. A 2005-ben Szulovszky János szerkesztésében megjelent A magyar kézművesipar története (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 2005) érinti a témát, de inkább ismeretterjesztő jelleggel.

³² Pinkafő és Borostyánkő szakemberei közös céhben tömörültek, de feltehetően mindkét városban voltak műhelyeik, Székesfehérvár 2, Somorja 4 alkalommal szerepel.

³³ Csak azok a céhek láthatók a térképen, amelyek konkrét településekhez voltak köthetők; ahol csak annyi szerepelt, hogy „Fejér vármegye” (pl. Éri et al. 1976: i. m. 91.), azok nem.

1. térkép Bognárok közreműködésével létrehozott céhek a Kárpát-medencében (15–17. század)
 1.) Eger 2.) Mecenzéf 3.) Bártfa 4.) Lőcse 5.) Késmárk 6.) Sellye 7.) Modor 8.) Detrekő 9.) Szokolca
 10.) Csütörtök 11.) Püspöki 12.) Somorja 13.) Komárom 14.) Magyaróvár 15.) Nezsider 16.) Fekete-
 város 17.) Kismarton 18.) Ruszt 19.) Nagymarton 20.) Fraknó 21.) Kabold 22.) Kapuvár 23.) Harka
 24.) Németkeresztúr 25.) Locsmánd 26.) Borostyánkő 27.) Pinkafő 28.) Kőszeg 29.) Csepreg
 30.) Sárvár 31.) Pápa 32.) Somlyóvásárhely 33.) Németújvár 34.) Nagyvázsony 35.) Várpalota
 36.) Székesfehérvár 37.) Szabadka 38.) Nagyselyk 39.) Nagysink 40.) Riomfalva 41.) Kőhalom
 42.) Marosvásárhely

Fraknó (ma: Frochtenstein, Ausztria), Harka, Kabold (ma: Kobersdorf, Ausztria), Kapuvár, Kassa, Késmárk, Kismarton (ma: Eisenstadt, Ausztria), Komárom (ma: Komárno, Szlovákia), Kőhalom (ma: Rupea, Románia), Kőszeg, Locsmánd (ma: Lutzmannsburg, Ausztria), Lőcse (ma: Levoča, Szlovákia), Magyaróvár (ma: Mosonmagyaróvár), Marosvásárhely (ma: Târgu Mureș, Románia), Mecenzéf (ma: Medzev, Szlovákia), Modor (ma: Modra, Szlovákia), Nagymarton (ma: Mattersburg, Ausztria), Nagyselyk (ma: Șeica Mare, Románia), Nagysink (ma: Cincu, Románia), Nagyszeben (ma: Gușterița, Románia), Nagyszombat (ma: Trnava, Szlovákia), Nagyvázsony, Németkeresztúr (ma: Deutschkreutz, Ausztria), Németújvár (ma: Güssing, Ausztria), Nezsider (ma: Neusiedl am See, Ausztria), Pápa, Pest, Pinkafő, Püspöki (ma: Pozsonypüspöki, Podunajské Biskupice, Szlovákia), Riomfalva (ma: Richiș, Románia), Ruszt (ma: Rust, Ausztria), Sárvár, Sellye (ma: Vágsellye, Šala, Szlovákia), Somlyóvásárhely, Somorja, Sopron, Szabadka (ma: Subotica, Szerbia), Szokolca, Székesfehérvár, Várpalota.

AZ ESZKÖZ ÉS A MÓDSZER MAGYAR ÉS LENGYEL ADAPTÁCIÓJA

„Az innovációt egyszerűen, mint a termelési funkciónak egy újszerű elrendezését definiáljuk. Ezért ez vonatkozik az új árura ugyanúgy, mint az új szervezeti formára, ami megnyilvánulhat egyesülésként, új piacok bevonásaként, és így tovább. [...] Kijelenthetjük, [...] hogy az innováció az egyes [termelési] tényezőket újszerű módon kapcsolja össze,

másképpen fogalmazva, ezek új kombinációinak formájában nyilvánul meg.³⁴ Schumpeter bevezetőben már idézett megfogalmazásából kitűnik, hogy egy eljárás adaptációja is innovációnak minősül.

B. Szabó János egy korábbi munkájában amellett, hogy összefoglalta a huszita hadviselés sajátosságait, röviden kitért annak szomszédos államok általi adaptációira is.³⁵ Felhívta a figyelmet arra, hogy bizonyos lengyel szakírók által nemzeti sajátosságnak tartott alkalmazás módok magyar viszonylatban – esetenként már korábban – ugyancsak megfigyelhetők.³⁶

Jelen cikk egyik szerzője doktori értekezésében az elérhető lengyel szakirodalmat felhasználva vizsgálta a kérdést. Megállapítása szerint a fentebb röviden ismertetett eljáráshoz képest a lengyel hadsereg általi alkalmazás mód – a Świecino (1462), Obertyn (1531), Cecora (1620) és Kumejki (1637) melletti csaták³⁷ eseményei alapján – a következőképpen foglalható össze: a lengyel hadrenden belül a husziták székérvára kisegítő szerepet kapott, de kezdettől fogva részét képezte a harc megvívásának.³⁸

Ezzel szemben a Magyar Királyságban egy másfajta fejlődési utat járt be az eszköz. Hunyadi János szolgálatában Várnánál és Rigómezőnél volt látható legvilágosabban az alkalmazás mikéntje. Mindkét csatában a csatarend hátát fedezték az eszközökkel, és csak azután tértek rá a székérvára épülő védelemre, hogy az elsődleges haditerv csődöt mondott. A források és a szakirodalom ezt nem emelik ki, de gyakorlatilag ezekben a csatákban nem a székérvárnak volt lovassági támogatása, hanem ellenkezőleg: a lovasságnak volt székérvárfedezete, aminek az előnyeit végül nem használták ki.³⁹

Mátyás király alatt döntő csatában nem alkalmazták sem az eszközt, sem pedig a módszert.⁴⁰ Az 1526 utáni időszakban erősen megváltozott formában maradt fenn az eszköz és az eljárás alkalmazása. Győr mellett jól dokumentált módon a huszitákéhoz hasonló harci szerkezet próbálták alkalmazni, igaz, a székérvár kialakítása igen hevenyészett formában történt.⁴¹

Lengyel kontextusban tehát a módszert tekintve történt fejlődés, ami szintén kezelhető innovációként, míg magyar viszonylatban elsősorban a harci szerkezet mint innovációnak az átvétele történt meg.

ÖSSZEGZÉS

Jelen írásunkban arra kerestük a választ, hogy a szakirodalomban igen gyakran innovációként aposztrofált huszita harci szerkezetre és székérvárharcmodorra valóban használható-e a szóban forgó fogalom, illetve egyáltalán alkalmazható-e középkor végi, korai újkor eleji viszonylatban. Röviden ismertettünk néhány olyan kapcsolódó szakmunkát, amelyek az innováció kifejezést használták. Ezután bemutattuk, mit takar a huszita harci szerkezet és székérvárharcmodor a tárgyalt időszakban, majd tettünk egy kitérőt a harci szerkezet legyártására

³⁴ Schumpeter 1935: i. m. 87–88.

³⁵ B. Szabó 2014, 432–441.

³⁶ „A lengyel hadtörténeti irodalomban hajlamosak unikális lengyel sajátossággént interpretálni, holott úgy tűnik, hogy ezek jó része például már az 1440-es években, a Hunyadi János és Jagelló Ulászló király nevével fémjelzett közös magyar–lengyel oszmán-ellenes expedíciókban is megmutatkozott.” B. Szabó 2014: i. m. 433.

³⁷ Tóth 2022: i. m. 54–158.

³⁸ Gomólka 2018: i. m. 28., Tóth 2022: i. m. 158.

³⁹ Uo. 146.

⁴⁰ Bár Mátyás király bécsújhelyi hadiszemléjén (1487. 07. 10.) felsorakozott egy teljes székérvár is, de mivel ez nem minősül harci alkalmazásnak, az elemzésbe beemelési nem tudtuk.

⁴¹ Tóth 2022: i. m. 159.

alkalmas helyszínének azonosítására vonatkozóan. A cikk végén röviden bemutatunk egy konkrét példát az eszköz és a módszer sikeres adaptálására.

A harci szekér és szekérvárharcmodor definiálása és a vonatkozó megfogalmazással (Schumpeter) történő összevetése után megállapítottuk, hogy az eszköz és a módszer valóban innovációnak minősül. A harcjármű ugyanis ebben a formában korábban nem létezett, tehát mint termék, újdonságnak tekinthető. Ugyanez igaz az alkalmazott eljárásra is, tehát a kifejezés használata itt is indokolt – sőt, az ismertetett szakmunkák fogalomhasználata is helytálló.

A következő fejezetben a Chikán Attila-féle innovációs folyamatábrát alapul véve a harci eszköz kifejlesztése elvi lépéseinek megállapítására törekedtünk. Azt a következtetést vontuk le, hogy a több évszázaddal ezelőtti gyártási folyamat egyes szakaszai nem voltak olyan élesen elválaszthatók, mint ma. A hat lépés helyett (lásd 1. ábra) négyet határoztunk meg (lásd 2. ábra). Ennek oka, hogy források és a szakirodalom tükrében arra a megállapításra jutottunk, hogy a *felismerés* után a *konceptióalakításnak* elvben párhuzamosan kellett folynia a *problémamegoldással*, csakúgy, mint a *megoldás a továbbfejlesztéssel*, és ennek a folyamatnak volt a vége maga a felhasználás. A huszita harci szekér gyártásának innovációs folyamata tehát fél évezredet meghaladó időtávlatban is definiálható, azzal együtt, hogy nem minden folyamat elem mutatható ki, illetve két folyamat elemet illetően is átértelmezést tartottunk szükségesnek.

Ezt követően a vonatkozó szakirodalomra támaszkodva azonosítottunk 51 olyan helységet, ahol a gyártási feltételek adottak lehettek a jármű elkészítéséhez (1. térkép), majd pedig bemutatunk egy példát egy a huszita harci szekérre és szekérvárharcmodorra épülő újabb sikeres innovációra. A Lengyel Királyság hadseregébe történő integrálás után az eszköz és az eljárás nagyon hamar a lovasság hasznos támaszaként tűnt fel a csatatéren, és az is maradt a 17. század első harmadáig.⁴²

A fentiek alapján úgy véljük, hogy közelebb kerültünk a cikk elején feltett kérdésekre adandó válaszokhoz, de egy teljesebb kép megrajzolásához elengedhetetlenek a további kutatások. A jövőben alapos vizsgálatot igényel az innováció fogalmának fejlődése a közgazdaságtanban, valamint más tudományterületeken, de legfőképpen a hadtudományon belül. Ennek okán a téma mélyebb feldolgozását tervezzük a hadtudomány, illetve a hadtudományi kutatás további területeinek bevonásával.

Végül pedig, de nem utolsósorban itt szeretnénk köszönetet mondani CSc Király László tanár úrnak, akinek a hatására a tanulmány létrejött, és aki meglátásaival és javaslataival jelentősen hozzájárult a munka minőségének javulásához!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bán Attila: *A műszaki-technikai fejlődés hatása a hazai használatú tüzérségi eszközök fejlődésére*. PhD-értékezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2018.
- Beňa, Samuel: *Small war in the late middle ages: A Comparison of the English and Bohemian Experiences*. MA-dolgozat. Central European University, Budapest, 2014.
- Biederman, Jan: *L'art militaire dans les ordonnances tchèques du XVe siècle et son évolution: la doctrine du Wagenburg comme résultat de la pratique*. *Médiéval*, 67. Automne 2014, 85–102. DOI: 10.4000/medievaes.7408; <https://journals.openedition.org/medievaes/7408> (Letöltés időpontja: 2023. 10. 16.)

⁴² Gomólka 2018: i. m. 11–29.; Žyguľsky 1994, 15–20.

- Biederman, Jan: *Organizace a vybavení vojska v 15. století: paralelní vývoj ve Francii, Burgundsku a střední Evropě*. PhD-értekezés. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2015. (Letöltés időpontja: 2023. 10. 16.)
- B. Szabó János: *A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet-Közép-Európában*. In: Bárány Attila – Pósán László (szerk.): „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.” Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Printart-Press Kft., Debrecen, 2014, 432–441.
- Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest, 2008.
- Cseh Fruzsina: *A kerékgyártó mesterség múltja Magyarországon*. MTA, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014.
- Dolejší, Josef – Křížek, Leonid: *Husité. Vrchol válečného umění v Čechách*. Elka Press, Praha, 2009.
- Durdík, Jan: *Husitské vojenství*. Naše Vojsko, Praha, 1953.
- Endrei Walter: *A középkor technikai forradalma*. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- Éri István et al.: *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere I–II*. MTA, Budapest, 1976.
- Gomóhka, Marcin: *Wpływ szyku taborowego husytów na polską sztukę wojenną XV–XVII w. Zarys problematyki Słowa*. Historia Slavorum Occidentis, Nr. 1 (16), 2018, 11–29. DOI: 10.15804/hso180101; <https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/hso/2244-hso2018101> (Letöltés időpontja: 2023. 10. 16.)
- Hajnal István: *A technika fejlődése*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Technika, művelődés*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1993.
- Hronszky Imre: *Kockázat és innováció. A technika fejlődése társadalmi kontextusban*. Arisztotelész Kiadó, Budapest, 2002.
- Palacký, František (szerk.): *Staré letopisy české. Scriptorum Rerum Bohemicarum III*. Královská česká společnost nauk. Praha, 1829.
- Schumpeter, Joseph A.: *Business Cycles: A Theoretical, Historical, And Statistical Analysis of the Capitalist Process*, Vol. I. McGraw–Hill, New York City, London, 1935.
- Schumpeter, Joseph A.: *The Nature and Necessity of a Price System*. In: Harris, Seymour E. – Bernstein, Michael A. (eds.): *Economic reconstruction*. McGraw–Hill, New York City, London, 1934.
- Smrž, Jiří: *Cechy pražských měst od jejich počátků až do zrušení cechovního zřízení*. Emelt MA-dolgozat. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2018.
- Szücs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Művelt Nép Tudományos & Ismeretterjesztő Kiadó – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1955.
- Todika, Raul-Alexandru: *A few considerations concerning the presence of Hussite-style war wagons as part of John Hunyadi's army*. Acta Museii Napocensis, 56/II., 2019, 9–25.
- Tóth Dominik: *A huszita harci szekerek és alkalmazásuk a Kárpát-medencében (1428–1606)*. PhD-értekezés. NKE KMDI, Budapest, 2022.
- Tóth, Dominik: *How the war wagon looked like in the 15th century? Additions to the research connected to the development of a military vehicle*. Belvedere Meridionale, XXXIII. évf. 2021b/4., 53–63. DOI: 10.14232/belv.2021.2.4; http://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2021/04/04_Toht_2021_04.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 10. 16.)
- Tóth Dominik: „... Isten irgalma sajnos tovaszállt.” *Szekérvár alkalmazása Győr mellett?* Hadtörténelmi Közlemények, 134. évf. 2021a/1., 229–246.
- Winter, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV.a v XV. století*. Akademia Česká, Praha, 1906.
- Żygułsky, Zbislav: *The Wagon Laager*. Fasciculi Archeologicae Historicae, Fasc. VII., 1994, 15–20.

Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok:

A HATÁRŐRSÉGI AKNAMEZŐK 1957–1971 KÖZÖTT

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.9

ÖSSZEFOGLALÓ: A publikáció a határőrség által 1957–1971 között alkalmazott aknamezőkkel kapcsolatban megmaradt dokumentumokat ismerteti a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Lángliliom utcai gyűjteménye alapján. A szerző bemutatja az aknamezők telepítésének matematikai számvetéseit, a sérülésekre vonatkozó statisztikákat, a műszaki zárhoz kapcsolódó határőrizeti módszereket, a jellemző eseményeket, végül az aknamezők megszüntetésének műszaki munkálatait.

KULCSSZAVAK: aknamentesítés, aknamező, határőrség, műszaki zár, sérülések

A SZERZŐRŐL:

Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok, ny. egyetemi tanár (CSc), a Nemzeti Közszerződési Egység Rendészettudományi Kar Rendészettudományi Doktori Iskola témavezetője (ORCID: 0000-0001-6019-3295; MTMT: 10002335)

BEVEZETÉS

Publikációmban a határőrség által 1957–1971 között alkalmazott aknamező helyzetével kívánok foglalkozni. Az íráshoz a szükséges forrásanyagokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Lángliliom utcai gyűjteményéből szereztem be. Itt évek szerint szortírozva megtalálhatóak a BM Határőrség Országos Parancsnokság fennmaradt dokumentumai.¹ Sajnos láthatóan nincs meg minden irat, és a vizsgált témában már annak idején sem készültek folyamatosan, évente átfogó értékelések. Így a kutatónak különböző típusú vezetési okmányokból, parancsok, levelezések, a minisztérium számára készült jelentések, napi jelentések és bizottsági kivizsgálások anyagai alapján kellett dolgoznia. Mindez pedig nem biztosítja a teljesen pontos helyzetmegítélést, illetve az esetszámok megbízható meghatározását.

A határőrség történetének egyik gyászos fejezete a műszaki zár és az ebbe beépített aknamező alkalmazása 1949–1956, illetve 1957–1971 között. 1956 októberére a jugoszláv és az osztrák államhatáron létesített aknamezőket politikai döntés alapján gyorsított munkával felszedték. A következő évben azonban a nagy menekülthullám megállítására – szintén kapcsolódva –, már csak az osztrák államhatáron, újratelepítették. Ez a sietség a későbbiekben még sok problémát okozott a munka minősége és az ilyen esetekben elengedhetetlen pontosság vonatkozásában. A közel tizenöt éves alkalmazás rengeteg nehézséggel járt, amelyeket ennek a publikációnak a keretében kívánok bemutatni.

Az aknamezővel kombinált műszaki zárat az új Sz–100 Elektromos Jelzőrendszerrel (EJR) váltották fel. Szintén politikai határozat alapján a Varsói Szerződés tagállamaiban – a Balti-tengertől a magyarországi jugoszláv államhatárig, valamint Bulgáriában a török államhatáron – kiépült az új határőrizeti műszaki akadály. Ez a váltás nem független döntés volt, a szövetségen belül lényegében kötelezően működött. Maga az aknamezőrendszer nem

¹ Levéltári jelzetük: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HOP XIX-B-10.

lett hosszú életű. Az MSZMP politikai bizottsága az 1965 májusában megtartott ülésén határozatot hozott a nyugati határ 50 km-es szakaszának új jelzőrendszerrel történő lezárására, az aknamező kiváltására. A műszaki zárat rövid fennállása alatt folyamatosan módosították, az alapvetően meghatározta a határőrizet jellegét, az alkalmazott módszereket.

A műszaki zár és a kapcsolódó aknamező létesítése a határország 1957. évi újjászervezésébe illeszkedik, mely témának külön publikációja van.²

AZ AKNAMEZŐKRŐL

A határország 1–4. kerületek (Győr, Csorna, Szombathely, Zalaegerszeg) parancsnokai az 1957. február 20-án kiadott országos parancsnoki parancsból értesültek, hogy a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere műszaki zár felállítását rendelte el. A négy kerülethez 354 km-es államhatár tartozott, alárendeltségükben 3 zászlóalj, 56 őr, 4 forgalomellenőrző pont tevékenykedett. Mire az aknamezőt 1971-re felszedték, az osztrák államhatáron már csak három határőrkerület (Csorna, Szombathely, Zalaegerszeg) tevékenykedett egy átszervezést követően.

A munkálatok kezdetének március 15-ét határozták meg, de 7-én Szentgotthárdnál már folyt a műszaki zár építése. Az aknásítást júniusra fejezték be, és külön parancsban szabályozták a határőrizet gyakorlati végrehajtását az aknamező alkalmazásával.³ A gyors műszaki munka igen sok kívánnivalót hagyott maga után és az elkövetkező időszakban számtalan további pontosításra szorult. Az emberi oldal szintén problémásnak bizonyult. A korábbi három sorállományú korosztályból, amelyek 1956. szeptemberig már hozzászoktak az aknamezővel kapcsolatos fogásokhoz, kettőt már leszereltek. Az 1957. áprilisi, az októberi eseményeket követő első bevonulás pedig még kiképzésen volt. A szolgálatot többnyire a honvédségtől átcsoportosított erők látták el, már mint határőr sorkatonák. Augusztusig a határőr sorkatonák 70%-a eredetileg a Magyar Néphadsereghez vonult be, és onnan lett átvezényelve. Mellettük továbbra is honvéd alárendeltségű műszaki katonák telepítették az új aknamezőt.

1957. április 1-jétől június 30-ig a néphadsereg műszaki alakulatai hat zászlóaljjal dolgoztak a műszaki zár építésén. „370 km-en különböző típusú akadályrendszert építettek, amely akadályhoz 790 841 db gyalogsági taposóaknát használtak fel.”⁴ 1957/58-ban nyugaton az aknazáron 38 főt fogtak el, akik többsége megsérült. Az 1957-es építés túl gyorsan történt, „állóképessége gyenge volt, az aknák jelentős része nem működött, a drótakadály sok helyen idő előtt megrongálódott”.⁵ A fatestű taposóaknák élettartama 2–3 év volt a talaj minőségétől függően, a drótkerítés faelemei is gyorsan tönkrementek.

Maga a műszaki zár eredetileg meglehetősen egyszerű felépítésű lett, ennyi idő alatt másképpen nem készülhetett volna el. Az osztrák oldal felől a határnyiladék mellett egy biztonsági sáv, 2–3 méteres maradt, ami keskeny volta miatt semmiképpen sem tudta betölteni a funkcióját. Következett egy drótkerítés, majd az 5–6 méter széles aknamező, melynek belső, hazánk felőli oldalát kifeszített drót jelezte. Mellette manőverút és nyomsáv segítette az ellenőrzést. Az első időszakban a főirányokban kétsoros, a mellékirányokban egysoros kerítést építettek. A műszaki zár teljes szélessége 15–20 méter között ingadozott. A gyalogsági taposóaknák elvileg öt sorban rejtőztek, a földre fektetett sablon segítségével

² Főríz 2020.

³ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év, 1. sz. doboz, I/1. tárgykör, 1. folyószám.

⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 24. sz. doboz, XIII/1-2. tárgykör, 3. folyószám.

⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 24. sz. doboz, XIII/1-2. tárgykör, 2. folyószám.

telepítették, biztosították az egységességet, a pontosságot. Az új létesítménnyel a korábbi, ötvenes évekbeli aknamezők nyomvonalára építkeztek. Ez nyilvánvalóan meggyorsította a munkálatokat. Ugyanakkor érthetetlen, miért építették rá az államhatárra. Kivizsgálási jelentésekben gyakran szerepel, hogy a szélső aknasor 2-3 méterre húzódott az osztrák államhatártól. Mint utólag kiderült, és az országos parancsnok is beismerte felterjesztett jelentésében, több helyen telepítettek aknákat Ausztria területére 2-3 méter mélységig. Ez különösen a hegyvidéki és erdős területeken fordult elő. A tévedést megkönnyítette az a tény, hogy a határjelek és a határnyiladék a háború óta nem lett karbantartva, a határtöréseket jelző kövek egyes helyeken hiányoztak. Ez többször is határon átható robbanáshoz vezetett, ami nemzetközi jogilag sem volt elfogadható. Az 1957. évi napi ügyeleti jelentések szerint az első határsértő sérülése áprilisban történt, és júniusban voltak még olyan határszakaszok, ahol nem készült el az aknamező. 1958 októberében a nyugati államhatáron összesen 370 km hosszúságú műszaki zár húzódott.

1959-ben megkezdték az új típusú műszaki akadály építését betonoszlopos drótkerítéssel és bakelitházás taposóaknákkal, ezzel párhuzamosan folyamatosan felszámolták a régi telepítést. 1962 végéig 282 km új műszaki zár épült, 1963-ra fejeződött be a csere. Ekkor az aknatelepítéshez többváltozatú sablont dolgoztak ki (7 kombinációt, A–G), amelyeket az őrsök területén belül is váltakozva kívántak alkalmazni, de erről végül biztonsági okokból lemondtak, és egy őrsön belül csupán egy változatot alkalmaztak. Megemelték az oszlopok magasságát és azokra keresztlécet helyeztek drótszálakkal. Kilométerenként 500 db aknával növelték az eredeti 4500 db-os telepítés sűrűségét, ami összesen plusz 440 ezer db akna felhasználását jelentette. Az eredeti jelződrótszál helyére is kerítés került, növelve az átjutás nehézségét az aknamezőn, amelyet így mindkét oldalról drótkerítés biztosított, és a járőrök véletlenül sem léphettek aknára. A betonoszlopok mellé, ahol általában a határsértők átmásztak a kerítésen, 3-3 db kiegészítő aknát telepítettek. A 100–150 cm magas oszlopokat 250 cm-esekre kezdték lecserélni. 1959–63 között megépült 354 km új műszaki zár (56 millió Ft költséggel), és a rendszer kiegészítéseképpen 229 vas magasfigyelő (19 millió Ft) és manőverút, hidak, átereszek, vízelvezetők, járőrlépcsők stb. Összesen a teljes munkálat 75-80 millió Ft-ba került.

1959–1964-ig 29 főt fogtak el úgy, hogy megsérültek az aknamezőn, ugyanezen idő alatt nyugaton 4348 fő határsértőt fogtak el. Elgondolkoztató, hogy ebben az időszakban 44 fő műszaki határőr sérült meg, számuk meghaladja a sérült határsértők számát. Az 1965. április 22-én kezdődött árvíz mintegy 5 ezer db aknát elmozdított a helyéről, kisebb részük feltételezhetően osztrák területre került. Az aknamezőket sok helyen belvíz borította.

Az alkalmazott 75 g-os bakelit gyalogsági taposóakna adatai: töltet tömege 75 g, aknatest tömege 310 g, szélessége 49 mm, hossza gyújtó nélkül 178 mm, magassága összecukva 45 mm, telepítési ideje 3-4 perc.

SÉRÜLÉSEK AZ AKNAMEZŐN

Az 1957–1971-es időszak sérültjeiről nem találtam összesítő adatokat. Különböző okmányok részinformációi nem illeszthetők össze egységes rendszerbe, részben azok pontatlansága miatt. Nem világos, hogy a kisebb sérüléseket, a 8 vagy 20 napon belül gyógyulókat minden esetben jelentették-e.

Az 1957-ben felrobbant, illetve megsérült személyek számát az ügyeleti okmányokból lehet összegezni. Ezek szerint 15 határőr sorkatonára könnyebben, illetve igen súlyosan; 13 határsértő; 2 aknatelepítő honvéd műszaki sorkatonára; 2 fő, az államhatárnál dolgozó civil személy;

1-1 hivatásos határőr tiszt és tiszthelyettes szenvedett sérülést. A körülmények leírásából az is látszik, a biztonságos alkalmazás rendszere még nem szilárdult meg. A két hivatásos az aknamezőn lévő kapu kinyitáskor robbant fel, nyilván nem tudták, meddig lehet mozgatni a szerkezetet, hova lehet lépni. Egy határőr a legveszélyesebb cselekedetet követte el: robbanást követően ráment az aknamezőre megállapítani a működés okát és aknára lépett.

Ennél problémásabb feladat csak a beműködött robbanótestek pótlása volt. Gyakran nem lehetett megbízni a korábbi telepítések pontosságában, ráadásul a helyben szolgáló határőrök különböző egyéni jelzésekkel rögzítették az aknák elhelyezkedését, pl. a faoszlopokba vert szögekkel. 1958-ból rendelkezünk egy, a 3. határőrkerületnél (Szombathely) tartott bizottsági ellenőrzés jegyzőkönyvével,⁶ amely szerint 1957-ben és 1958-ban nyilvántartás szerint 169 db akna robbant fel, 1957. június óta 21 fő hatolt át az aknazáron, 14 fő sértetlenül átjutott, „7 fő alatt felrobbant az akna”.⁷ Az 1958-as év egyik dobozában⁸ 12 határőr, köztük egy tiszt, egy a határ mellett dolgozó polgári személy, valamint egy 8 éves kisfiú sérüléséről találhatók jelentések.

Az 1960-as év dokumentumaiban név szerint 17 fő határőrt találtam, akiket robbanásos baleset ért. Többen közülük igen komoly sérülést szenvedtek, egy vagy mindkét szem elvesztése, kéz-, illetve lábcsonkolás szerepel a leírásban. Az ellentmondásos nyilvántartást jól szemléltetik a fennmaradt anyagok. Az évből van egy adatsorunk január–szeptember hónapokra.⁹ Az év további része hiányzik. Eszerint az első 9 hónapban három sérülés történt gyutacs- és 16 sérülés aknarobbanáskor a határőrök körében. Egy másik, ugyanezen évből származó kimutatás¹⁰ szerint 12 fő sérült meg aknarobbanás következtében. Az iratgyűjtőben további okmányok tartalmaznak név szerinti eseményeket, általában kivizsgálási okmányokkal együtt 17 robbanásról. A sérülések a 8 napon belül gyógyulótól az igen súlyos esetekig terjednek, mint például „bal karját amputálták”, „bal szemét eltávolították” és „a jobb szeme még kétséges”, „a jobb szem belső állapotáról a benne lévő vér miatt teljes képet alkotni nem lehet”, másik „a robbanás bal alkarját leszakította”. Az egész év eseményeit felölelő nyilvántartás 12 főről, egy szeptemberig tartó pedig 19 eseményről szól, mutatva a jelentős pontatlanságot.

A sérültekről

Az aknarobbanásnál bekövetkezett sérülések a rendkívüli események kategóriájába tartoztak. Kivizsgálásuk bizottsági úton történt, és abba kötelezően be kellett vonni a katonai ügyészség képviselőjét. Az ellentmondás ott jelentkezett, hogy általában a határőrkerület bizottsága vizsgálta a saját területén bekövetkezett és az alárendelt katonáját ért balesetet, rendszerint egy katonai ügyész részvételével. Mivel a munkálatokat a kerület szervezte, határozta meg a feladatokat, biztosította az anyagokat, eszközöket, egészségügyi készenlétet, gépkocsit az esetleges sérültek elszállítására, az együttműködést a legközelebbi kórházzal stb., ezért gyakran nem volt érdeke a körülmények teljes körű kivizsgálása, amennyiben a vezetést valamilyen jellegű felelősség terhelhette. Az anyagokban találunk széles körű, átfogó elemzést, fényképeket, vázlatokat, tanúk meghallgatását, de annak az ellenkezőjét

⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1958. év, 7. sz. doboz, I/4. tárgykör, 27. folyószám.

⁷ Uo.

⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1958. év, 13. sz. doboz.

⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 16. sz. doboz, IV/8-9. tárgykör, 96 folyószám.

¹⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 246. folyószám.

is. Igen egyszerű volt a műszaki határőr „figyelmetlenségére” hivatkozni, mely jelenség a fásasztó, hosszabb ideig tartó munkát kísérő természetes emberi jelenség. De mindez esetleg egy gazzal benőtt aknamezőn, aknapótlás közben, minden komoly eszköz nélkül, egyetlen szűrőpálccával történt. A baleseteknél tipikus hibákra lehet következtetni. Ilyenek lehetnek a védőfelszerelés hiánya, a korábban megtisztított területen hátramaradt aknák, eredeti telepítési hiba, gyenge kiképzettség, tapasztalatlanság, az előírások figyelmen kívül hagyása, az egészségügyi biztosítás és gépkocsi hiánya (éppen ebédért ment), teljesen átláthatatlan terep, forróság stb.

A levéltárban megtalálható egy, az aknamentesítés során arcán súlyosan megsérült és megvakult határőr dossziéja.¹¹ Édesanyja levélben fordult panasszal a Belügyminisztériumhoz. Levelét, amely nem található az iratgyűjtőben, a BM Titkárság vezetője átküldte az országos parancsnoknak. A határőrség a válaszeleveléhez csatolta a zalaegerszegi kerület kivizsgáló jelentését.¹² Az országos parancsnok a Titkárság vezetőjének küldött válaszelevelében a határőrség felelősségét visszautasította. Felsorolta a sorkatonának nyújtott támogatást: látogatás a kórházban 10 alkalommal és akkor 500 Ft értékben ételiszter biztosítása, sérülésétől számított egy évig napi 36,20 Ft kifizetése, amit a levél írásakor is folyósítottak illetményként, segély megállapítása 2500 Ft értékben, kezeléséhez részére és kísérője részére vasúti költségek kifizetése. A katonánál 100%-os rokkantságot állapítottak meg.

1960-ban 102 km új műszaki zárat építettek, 435 000 gyalogsági taposóaknát telepítettek, közben 15 műszaki katona sérült meg, közülük 7 fő súlyosan, „zömében kar- és lábsérülések, amelyek 5 esetben amputálást vontak maguk után, egy esetben pedig a sérülés a látás elvesztését okozta. 8 elvtárs könnyebb sérülést szenvedett, ezek általában 20 napon belül felgyógyultak”.¹³

TEVÉKENYSÉG AKNAROBBANÁSKOR

Az aknamező léte alapvetően befolyásolta a határőrizeti tevékenységek módjait. A feladat a rendszer folyamatos figyelése, ellenőrzése volt. Aknarobbanás esetén a közelben tartózkodó járőrök a helyszínre siettek, de alaposabb kivizsgálásra csak nappal volt lehetőség. A fegyverhasználati pontok a műszaki záron tartózkodó idegenekkel szemben kötelező fegyverhasználatot írtak elő, de tilos volt a szomszédos ország területére átlőni.¹⁴ Ez a két szempont már eleve szinte lehetetlen helyzetbe hozta az éjszakai járőröket. Lássunk egy ilyen típusú helyzetről szóló kerületi jelentést.¹⁵

Behatolási kísérlet zajlott a soproni Bécsi úti őrs felelősségi területén 1960. szeptember 18-án. A személyt feltételezhetően osztrák fináncok biztosították az átjutásban, a helyszínre siető járőr ugyanis zseblámpája fényében egyenruha gombjait látta csillogni. Nos, az illető még az osztrák oldali aknán felrobbant, a biztosítók visszahúzták, de a sérült jajgatása messzire hallatszott az aknamezőről. A járőr, az őrs parancsnoka és sorkatona járőrtársa először figyelmeztető lövést adtak le, majd a parancsnok 25, a társ 70 löszert lőtt el. Nyilván a levegőbe, mert ilyen kis távolságon élő ember nem maradt volna. Szabály szerint amúgy sem lőhettek volna át osztrák területre. A műszaki zár 2 méterre volt

¹¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 200. folyószám.

¹² Uo. „Tárgy: Jelentés 1960. 6. hó 3-án a kerület műszaki szd-nál történt baleset kivizsgálásáról.” 1960. 6. 4.

¹³ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 25. sz. doboz, XIII/2-6.–XV. tárgykör, 63. folyószám.

¹⁴ A határőrségi fegyverhasználatról lásd az alábbi publikációt: Főrizs 2022.

¹⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 15. sz. doboz, IV/5-8. tárgykör, 53. folyószám.

az államhatártól, azt megrongálták, magyar területen osztrák katonai sebkötöző csomag maradványait és több használati tárgyat találtak. A kivizsgáláshoz kapcsolódó jelentés megfogalmazza, hogy a fegyverhasználatot jogtalannak lehetne minősíteni, de nem teszik, mert azzal veszélyeztetnék a határőrök fegyverhasználati hajlandóságát. A nagyszámú lövés leadását véleményem szerint az indokolhatta, hogy a járőr a későbbi kivizsgálással számolva a felelősségre vonást kívánta elkerülni; ne feltételezzék a szándékos tétlenségét.

ESEMÉNYEK

A műszaki zár melletti határőrizetet jelentősen nehezítette az Ausztriával megromlott politikai kapcsolat. Ebben a magyar fél alapvetően hibás volt, hiszen a közvetlenül az államhatárra telepített aknamezőn több osztrák állampolgár is megsérült, illetve meghalt. Az átható robbantások betörték házak ablakait, repeszdarabok okoztak sérüléseket. Osztrák oldalról különböző személyek, gyakran fináncok egyenruhában kövel dobálták az aknamezőt, hogy robbanásokat idézzenek elő. Ezeket az aknákat természetesen pótolni kellett. Ugyanők átvágták a drótkerítést, felszedtek, kifordítottak aknákat, a befelé és kifelé irányuló határsértőknek átjárót nyitottak, külföldre szökésre csábították a határőröket. Akik nem ismerték az államhatár vonalát, azok egészen a műszaki zár kerítéséig bejöttek magyar területre. Ezekben az esetekben a járőrök gyakran figyelmeztető lövéssel kergették el az illetőket. Egy kimutatás¹⁶ 1957. február és az év vége között 87 provokációnak minősített esetet sorol fel: átlövés – 19 eset; átcsalogatás – 4 eset; átbeszélés, tárgyak átdobása – 25 eset; műszaki zár rongálása – 28 eset; egy alkalommal 23 db aknát szedtek fel; átvilágítás – 1 eset; járőr provokálása – 4 eset; sértő felirat – 4 eset; berepülés – 2 eset.

Ezeknek a provokációknak mondott cselekményeknek a száma a következő években gyorsan csökkent.

Lényegében nagyon kevés anyag található arról a kérdésről, hogy a határőrség mennyire tartotta „hatékonyak” határőrizeti szempontból az aknamező alkalmazását. Nyilvánvalón a műszaki zár pusztá létének volt pszichológiai visszatartó ereje, az áthatolásra vállalkozónak alaposan meg kellett gondolnia, hogy rálépjen-e az aknamezőre, és a leküzdés módszere sem volt mindegy. A határőrizet sajátosságaiból – időjárási körülmények, a talaj adottságai, növényzettel benőtt területek – következik, hogy a sikeres ki-, illetve beszökésekről nem rendelkezhetett a szervezet minden esetben adatokkal. A látencia feltételezhetően magas volt, vagy a bekövetkezett eseményre csak később derült fény. 1962 januárjából rendelkezünk egy kimutatással,¹⁷ amely az előző két év eseményeire vonatkozik, aláírta az országos parancsnokság hadművelleti osztály vezetője.

„1960–61. években 39 fő volt azoknak a határsértőknek a száma, akik határsértés elkövetése érdekében ráléptek az aknamezőre:

1. kerületnél 21 fő,
2. kerületnél 9 fő,
3. kerületnél 9 fő.”¹⁸

¹⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 15. sz. doboz, IV/5-8. tárgykör, 57. folyószám.

¹⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 16. sz. doboz, IV/8-9. tárgykör, 97. folyószám.

¹⁸ Uo.

Az előző adatokhoz kapcsolódóan: 8 fő meghalt, illetőleg megsérült és el lett fogva; 8 fő megsérült, de sérülése ellenére büntetlenül ki tudott szökni; 3 fő esetében az akna robbant, sérülést azonban nem okozott, és ki tudtak szökni; 20 fő kiszökés közben nem lépett aknára. Ebből a 20 főből 6 fő erősen fagyott talajon mozgott, amikor az akna nem robbanhatott; 2 fő volt határőr, akik korábban az adott helyen szolgáltak. A bekövetkezett kiszökésekkel kapcsolatban 21 esetben tartottak bizottsági kivizsgálást, ebből az országos parancsnokság négyet. „A bizottságok olyan esetet nem találtak, hogy az akna nem robbant, vagy rosszul volt telepítve”,¹⁹ tartalmazza a feljegyzés, amely megállapítás valóságtartalma nézetem szerint igen kétséges. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a szervezet véleménye szerint évente határsértési céllal 39 fő lépett aknamezőre két év (1960–1961) alatt 16 sérüléssel, ugyanakkor egyedül 1960-ból 19 határőr sérüléséről tudunk. Miként tekinthetjük ezeket az adatokat pozitívnak, hatékonyak az aknamező alkalmazásával kapcsolatban?

VALÓSZÍNŰSÉGSZÁMÍTÁS AZ AKNÁK ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATBAN

1959–60-ban az aknamezőkön az eredeti, faborítású robbanótesteket bakelites kivitelűekre cserélték, valamint új típusú aknamezőket létesítettek. A telepítéshez a parancsnokság műszaki osztálya készített számvetéseket, jelentéseket, amelyek a már említett dossziében együtt találhatóak.

Az aknamező szélessége a terep adottságaitól függően 5 és 6 méter között ingadozott. Átlagosan 5,4 métert számoltak. 100 méter hosszú 5,4 méter széles szakaszon, vagyis 540 négyzetméteren különböző rendszerben 450 db aknát telepítettek,

1 db akna felülete 5×17 cm, azaz 85 négyzetcentiméter. A telepített 450 db akna összes felülete 450×85 négyzetcentiméter, amely 3,82 négyzetméter. Az aknamezőn az előbbi 100 méteres szakaszon 536,18 négyzetméter az a terület, amelybe akna nem jutott. 540 négyzetméteren 450 db akna, ez 1,2 aknasűrűség négyzetméterenként.

Egy átlagos emberi 41-es lábnyom egyik lábának talpmérete 240 négyzetcentiméter. Az ember 20 cm-es sávban halad keresztül az aknamezőn (a négyzetmétereken), az aknasűrűséget a négyzetméter egyötödére kell számítani, $1,2:5 = 0,24$ akna az egyméteres hosszúságú 20 cm-es sávban.

Az aknamező hatásosságának valószínűségi számítása című anyag²⁰ szerint 540 négyzetméteren 450 db akna telepítése 1,2 aknát jelent négyzetméterenként. Az aknamező szélessége az itteni számítás szerint 5,4 méter, vagyis abban egy méter szélességű sávban 6,5 db akna található. Az aknamező merőleges 20 cm-es sávjában 1,3 db. Az átlagos lábnyom 26×10 cm, a 20 cm széles és 540 cm hosszú csíkban 42 lábnyom fér el, egynek a helyén akna lesz. Az 5,4 méter széles aknamezőn merőleges áthaladás esetén 75 cm-es lépésekkel 7 lépés szükséges az áthaladáshoz. Mivel 42 lábnyom fér el a csíkban, ezért az aknára lépés valószínűsége $V = 7/42 = 17\%$. Hosszabb lépés esetén csökken a valószínűség.

Az okmánygyűjtőben több kapcsolódó anyag is található azonos nyilvántartási számon. Az egyik szerint sok az aknák önrobbanása, évente több ezer. Nyilvánvalóan problémás a pótlás, hiszen ehhez rá kell menni az aknamezőre. A műszaki osztályvezető az okot az alacsonyra állított robbanási nyomatékban (5–7 kg), látta, javasolta a kérdést megvizsgálni.²¹

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. „Tárgy: 58 M. gyutacstestek robbanása.”

A jelentés hatására a határőrség törzsfőnöke levélben²² fordult a Belügyminisztériumhoz, kérve a tapasztalatok alapján 10–12 kg-os alsó határig beállítani a gyutacs-testek robbanási nyomatékát. A Belügyminisztérium nyilvánvalóan támogatta a javaslatot, mert az okmányok között található egy „Jegyzőkönyv” a Kábel és Műanyaggyár Termelési Főosztályán folytatott gyártási módosítási tárgyalásról.

TÉNYLEGES ÁLLAPOTOK

Vajon milyenek lehettek a tényleges állapotok a műszaki munkálatok területén? A sok vastag dokumentum közül néhány hirtelen rávilágít olyan körülményekre, amelyeket nem is feltételeznénk egy ilyen veszélyes, súlyos területen.

A határőrség országos parancsnoka 1961. januárban levelet²³ küldött a Győri Katonai Ügyészség vezetőjének két határőr sérülésével kapcsolatban. A balesetek mint rendkívüli események kivizsgálásában a katonai ügyészségek voltak illetékesek. A dosszié több anyagot is tartalmaz, köztük egy „Szakvélemény”-t, amely az aknamezők alkalmazásával kapcsolatban meglepő információkat közöl. Ezek szerint bizottság vizsgálta ki a két sorkatona megsérülésének körülményeit, „a kivizsgáló bizottság megállapításai általában helytállóak”, hangzik az érdekes fogalmazás, de nem mondja ki, miben nem voltak „helytállóak”.

„Aknatelepítéssel foglalkozó szabályzat jelenleg nincs.”²⁴ Ez a megállapítás 1961-ben született, miközben az alkalmazott aknamezőt 1957-ben létesítették és azóta is folyamatosan javították, módosították. „1953 évben a HM kibocsátott egy »Aknatelepítési és felszedési utasítás összefegyvernemi és műszaki parancsnokok számára« c. szabályzatot, azonban e szabályzatot az 1960. év tavaszán hatálytalanították. Ez a szabályzat szovjet eredetű, a II. világháború tapasztalatait rögzítette és csak általánosságban foglalkozott az aknatelepítés kérdéseivel.” „Erre a szabályzatra és a gyakorlati tapasztalatokra támaszkodva részletesebb formában készült el a 301/1959. sz. rendelet²⁵ és eszerint kell végezni feladataikat műszaki alegységeinknek.”²⁶ A szakvélemény hivatkozik még egy Biztonsági rendszabályok kézikönyve című anyagra is. A határőrség 1961-ben adott ki saját utasítást aknatelepítéssel és aknamentesítéssel kapcsolatban, amely a levéltárban megtalálható.²⁷

Egy rendkívüli esemény kivizsgálásáról felterjesztett jelentések iratgyűjtője²⁸ elképzelhetetlen állapotokra világít rá. Az országos parancsnok jelenti a belügyminiszter helyettesének, hogy 1960. május 8-án egy társaság a csornai kerület mexikópusztai őrén trottilal ment halászni, és eközben felrobbantak. Köztük volt a kerületi fegyverzeti szolgálat vezetője, az őr parancsnoka, a kerületi gépjárműszolgálat vezetője, egy szovjet főhadnagy, egy polgári és egy sorállományú gépkocsivezető. Vagyis mindenki, akinek helyileg vigyáznia kellett a rendre. Kisebb-nagyobb mértékben valamennyien megsérültek, a többség súlyosan. A főhadnagy jobb kezét könyékben csonkolták, jobb szemét eltávolították, a polgári alkalmazott a bal szemét veszítette el.

²² Uo. Levél. Címzett „BM Anyagi és Technikai Főosztály Fegyver és Műszaki Osztály”. „Tárgy 58 M. gyutacs-testek gyártási módosítása.” 1960. 10. 24.

²³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 237. folyószám.

²⁴ Uo. „Szakvélemény.”

²⁵ Értsd: parancs.

²⁶ Uo.

²⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1967. év, 21. sz. doboz, XIII. tárgykör, 1. folyószám.

²⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 184. folyószám.

A dossziében szerepel egy jelentés, amelyet a miniszterhelyettesnek küldtek a csornai kerület lőszerraktára ellenőrzéséről, amit öt nappal a történeteket követően hajtott végre az országos vezetés bizottsága.

A jelentés szerint a nyilvántartásokon felül plusz anyagként előtaláltak robbanóanyagot: 1256 db 0,75 kg-os préstestet; 7 db 0,2 kg-os préstestet; 23 db 0,4 kg-os préstestet.

A kivizsgálás megállapította, hogy a használt és később szétszedett aknák robbanótölteteit nem tartották nyilván. A raktárban a sorkatonák is ellenőrzés nélkül ki-be jártak, pontos kimutatásokkal a kerület nem rendelkezett, bárki hozzáfért az anyagokhoz. A korábbi előjárói, országos parancsnoki műszaki ellenőrzések a problémákat nem fedték fel. Név szerinti felelőst az ellenőrzés nem tudott megnevezni, mert a teljes helyi vezetést felelősnek ítélték az uralkodó állapotokért.

AZ AKNAMEZŐK FELSZÁMOLÁSA

Az aknamezők felszámolásáról és azzal párhuzamosan az Sz-100-as Elektromos Jelzőrendszer (EJR) kiépítéséről az MSZMP Politikai Bizottsága 1965 májusában határozatot hozott. Az első döntés szerint az aknamezőket a nyugati államhatáron kísérletképpen kiváltják egy 50 km-es szakaszon. A munkában a határőrség, a karhatalom és a Magyar Néphadsereg erői vettek részt, több éven keresztül, évente váltakozó létszámmal, felszereléssel. A munkálatok nagyságáról képet kaphatunk, ha látjuk, hogy 1966-ban egy honvédezdre 1215 fővel és egy karhatalmista ezred 1442 fővel, valamint 200 fő határőr végezte a bontás-építés párhuzamos feladatait. A veszélyességet mutatja, hogy ekkor 3 súlyos, 9 főnél pedig könnyebb sérülés történt. Azonnal az első nap felrobbant egy karhatalmista hadnagy, akinek a lábát kellett amputálni. 1967-ben a határőrség a honvédségtől az alábbi erőket-eszközöket kérte: három út- és hídépítő zászlóalj (1560 fő), 258 gépjármű, 183 különböző műszaki munkagép.

Az aknamentesítés 1971-ben fejeződött be a visszamaradt szakaszokon, akkor Kemes-taródfa–Rábafüzes és Alsószőlőnk–Felsőszőlőnk között 35,8 km aknamező felszámolása, valamint Jánoshegy–Felsőszőlőnk területén 8 km külső drótkerítés bontása, újjáépítése történt.

A két egymással párhuzamosan zajló munka, az aknamentesítés és az EJR építése jelentős erőket és technikai eszközöket, gépjárműveket kötött le. Míg az aknamezővel kombinált műszaki zár az államhatár mellett helyezkedett el, esetenként a határvonaltól 2-3 méterre húzódott a széle, addig az EJR-t, ahol az megoldható volt, lényegesen beljebb létesítették, néha 1–1,5 km-re a határvonaltól, természetesen nem egységesen, hanem a terep és a települések adottságai szerint. Az új vonalra az elektromos kerítés, két vadfogó, híradóvezeték, gépjármű-manőverút, a vízátfolyásoknál átereszt és híd, továbbá nyomsáv került. A rendszerrel párhuzamosan a határvonalnál egy úgynevezett „külső kerítést” építettek. A műszaki zár régi vonalán felszedték az aknákat, a biztonság kedvéért felszántották a területet, letarolták az 1957 óta megnőtt növényzetet, és ide került a külső kerítés. A felszedett aknákkal a határőrség részére naponta elszámoltak, majd megsemmisítették azokat. A munkálatok általában április–májusban kezdődtek és októberig tartottak. A határőrség és a karhatalom vezetői közös intézkedésben²⁹ szabályozták az év tennivalóit. A tevékenységet nyolcfős operatív bizottság irányította a határőrség törzsfőnöke vezetésével. Az egyes évekre *Műszaki építési tervet* adtak ki térképes és vázlatos mellékletekkel.

²⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 19. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám.

1970-ben a karhatalom aknamentesítő alakulata 25 000 folyóméteren hajtott végre aknamentesítést és elvégezte a terület felszántását.

Az aknafelszedés az alábbi normákkal, számvetésekkel történt:

- 1 fő beálláshossza 20–28 méter, a mentesítéshez szükséges idő 18 nap;
- 252 fő beálláshossza 6250 méter, a mentesítéshez szükséges idő 18 nap;
- a területet négy beállással tudják mentesíteni, szükséges idő 72 nap.

Az 1969. évi *Bizottsági jegyzőkönyv* elszámolása szerint az MN 7852 alakulat végezte az aknamentesítést, az MN 9145 szegedi alakulata 215,7 folyóméter hidat és 198 db átereszt létesített.

Az EJR-t 1968 végéig 39 őrsre, 1969-ben további kilenc őrsre kötötték be, a 48 őrsön mintegy 250 km hosszan. Az építést 1969. november 30-án fejezték be. Az építés mindig megelőzte az adott területen az aknamező bontását.

A határőrségnél a rendkívüli feladatok miatt 1967-ben műszaki-technikai gépcsoport alakult 22 különböző munkagéppel. 1968-ban a nyugati kerületeknél a műszaki szakaszokat századokká szervezték fel, és őrsönként 4–4 fő jelzőműszereszt rendszeresítettek a kerítés kiszolgálására.

Az 1970-es évben végzett munkáról szóló tájékoztató jelentés az alábbi adatokat tartalmazza. A karhatalom és a határőrség állományából 659 fővel négy aknamentesítő, egy építő- és egy törzsszázadot szerveztek a 4. karhatalmi zászlóalj parancsnokának alárendeltségében.

Évente változtak az alkalmazott erők. 1969-ben a 4. karhatalmi zászlóaljtól 677 fő, a honvédségtől egy-egy út- és hidépítő, illetve aknamentesítő zászlóalj 738 fővel, a határőrségtől kisegítő, biztosító, híradókatónak (196 fő), vagyis összesen 1611 fő dolgozott.

Folyamatosan nehézséget jelentettek az alábbiak:

- rossz útviszonyok;
- aknamezőt benőtt növényzet, 10-12 éves fák;
- az állomány tapasztalatlansága (24 db akna elmaradt, amelyeket utólag fedtek fel);
- a terep átszegdeltsége, köves talaj;
- az aknamezők törzskönyveinek eltérése a valóságtól.

A határőrség pénzügyi-anyagi főnöke külön intézkedett a pénzügyi biztosításra. A hivatásos állomány 10%-os pótdíjban, a sorállomány 100 Ft-os zsoldpótlékban részesült. A tüzserészeknek 40 Ft veszélyességi pótlékot fizettek azokon a napokon, amikor robbanásveszélyes munkát végeztek. Robbanásveszélyes munkának minősült:

- akna felszedése;
- kiélesített állapotban történő hatástalanítás;
- általában a robbanóanyaggal való közvetlen munka;
- robbanóanyagok szállítása;
- a fenti munkálatok helyszínen történő ellenőrzése.

Utazási költségtérítést biztosítottak a résztvevők számára.

A munkálatok tapasztalatait a karhatalom vegyivédelmi és műszaki osztály vezetője foglalta össze:³⁰

³⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 27. sz. doboz, XIII. tárgykör, 13. folyószám.

- több esetben nem volt meg az aknamező törzskönyve;
- aknamezők régi, már nem használt térkép szerint voltak tájolva, irányszögek, tereptárgyak nem voltak azonosíthatók;
- felszedettnek jelzett aknamezőszakasz a helyén volt;
- határmódosítás miatti változtatás nem lett átvezetve kisebb határtörések esetén;
- több vagy kevesebb sor akna volt telepítve;
- más típusú akna volt telepítve;
- fa aknamezők törzskönyvei nem rögzítették a pontos csatlakozást;
- az aknamező és a törzskönyv nem egyezett;
- az aknamezőnek csak a kezdőpontja volt jelölve;
- korábbi módosítások nem lettek átvezetve;
- korábbi mentesített részekben is találtak aknát;
- mentesítések nem lettek átvezetve;
- Szakonyfalu örs területén a Rába elvitt aknasorokat, az aknák részben a partoldalban és a folyóban voltak találhatóak.

Az aknamezők felszámolását követően a határőrség és a karhatalom képviselői a megtisztított területeket átadták további használatra az illetékes termelőszövetkezetek,³¹ erdőgazdaságok stb. képviselőinek.³² A területet közösen lejárták, szemrevételezték a helyszíneket és rögzítették az elkövetkező teendőket.

Az államhatár mentén korlátozásként csak alacsony növésű növényeket lehetett termeszteni, csak a határral párhuzamosan engedélyezték a munkavégzést, a honi oldalon 3 méteres sávot nem volt szabad művelni. Tisztázták a teendőket akna találása esetén, bár a katonák a géppel nem művelhető területeket 20 cm mélyen kézzel felásták, így bíztak a körültekintő felszedésben.

Az aknamezők felszedése és az EJR építése bebizonyította, hogy a határőrség nem képes önállóan jelentős építési tevékenységet végezni, az előzőekben a honvédség és a karhatalom támogatására szorult. Mivel a következő években a BM keretében nagyszabású felújítási, újbobjektum-építési program indult, illetve ki kellett szolgálni műszaki területen a különböző szervezetet, az új EJR-t, ezért 1970. április 10-ével felállították a határőrség szervezetében az úgynevezett „BM új kiképzési rendszerű Műszaki Zászlóalj”. A vonatkozó parancs szerint „a Közvetlen Zászlóalj parancsnokának hatáskörében tevékenykedik, az építőipari vállalati foglalkozást a BM I/II. Csoportfőnökség Építési és Elhelyezési Osztály vezetőjének intézkedése szerint végzi”.³³

Az aknakutatás, az aknák helyének a felderítése, az aknapótlás a 15 év folyamán az egyik legfontosabb és legveszélyesebb feladatnak bizonyult. A határőrség országos parancsnoka aknakutató jelvény rendszeresítéséről adott ki parancsot.³⁴ Az akkori néphadseregnél rendszeresített jelvényt vezették be a szervezetnél. Típusai:

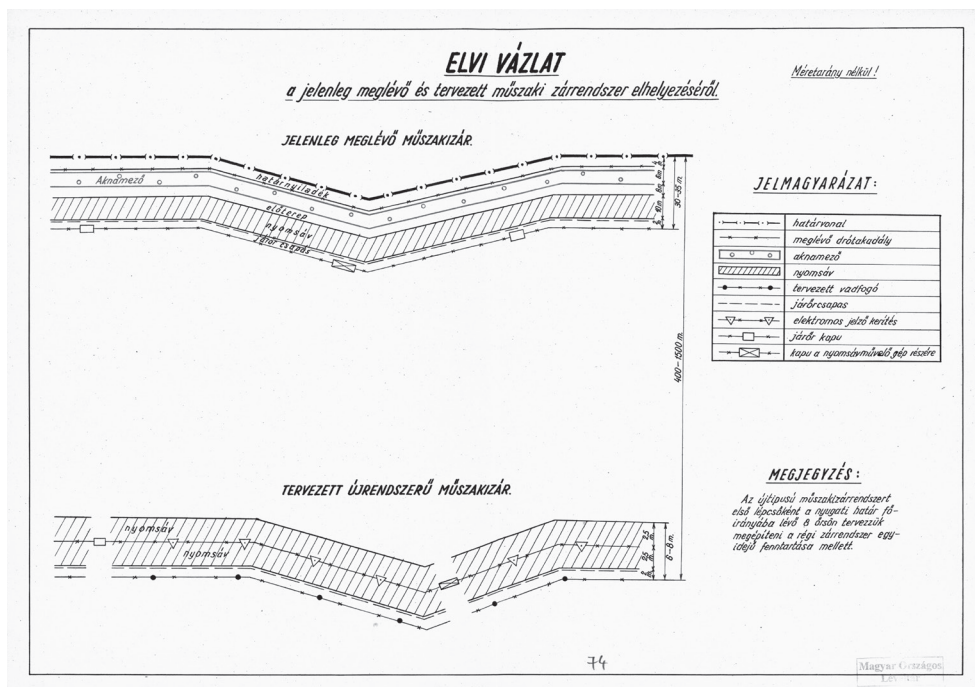
³¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év, 27. sz. doboz, XII/ 1-10. tárgykör, 21. folyószám.

³² MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év, 27. sz. doboz, XII/ 1-10. tárgykör, 23. folyószám.

³³ MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 19. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám. Határőrség Országos Parancsnokának 1970/04. sz. parancsa.

³⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1959. év, 24. sz. doboz, VIII/7-10. tárgykör, 112. folyószám.

- I. fokozat „ezüst aknakutató jelvény” – olyan személy kaphatta, aki szakképzettséget igénylő tanfolyamot végzett, egy évet aknakutató alegységnél töltött el;
- II. fokozat „arany aknakutató jelvény” – olyan személy kaphatta, aki két vagy több évet dolgozott aknamezőn, műszaki alegységeknél legalább három évet töltött el;
- III. fokozat „zománcozott aknakutató jelvény” – olyan személy kaphatta, aki olyan sérülést szenvedett robbanásveszélyes munka közben, hogy megrokkant.

ZÁRÓGONDOLATOK

Magyarországon 1949–1956 között alkalmazták a határőrségnél aknamezőt a jugoszláv és az osztrák államhatáron. Már akkor bebizonyosodott a műszaki zár hatástalansága. Nem csak általában a humánussága volt kérdéses. Hatékonysága, az alkalmazás körülményessége és költségessége, veszélyessége a saját állományra folyamatosan kérdéssé tette fenntartását. Lényegében viszonylag könnyen át lehetett jutni rajta, ráadásul a határőrök nagy számban megsérültek mellette.

Az 1957-ben az osztrák államhatáron újratelepített aknamező hasonló tapasztalatokat hozott. A gyors, erőltetett ütemű újralétesítés sok hibával, mérési, jelölési problémával járt. A kimutatások szerint lényegesen több határőr sérült meg, mint határsértő. Az alkalmazási körülmények sem voltak kiegyensúlyozottak. Gond volt az aknáknak a nagyszámú önrobbanásával, ezek pótlásával a növényzettel benőtt, nehezen átlátható aknamezőn. A telepítés vonala közvetlenül az államhatár mellett, egy szükséges biztonsági sáv létesítésének elmaradása véletlen, áttévedt osztrák állampolgárok sérülését és halálát okozta, növelve a két ország közötti feszültséget. Kifogásolható volt a műszaki szakmai tevékenység központi szabályo-

zása, az események és a munkálatok pontos dokumentálása, valamint az általános fegyelmi helyzet, a kezelési előírások gyakori megsértése.

Feltűnő, hogy az aknakutatók, az aknamentesítők nem rendelkeztek modern keresőeszközökkel, detektorokkal, aknataposó gépekkel, amelyeket már a második világháborúban is alkalmaztak. Minden tevékenység az emberi munkára, fémpálcával történő felderítésre épült. Az aknamezők megszüntetése, a helyébe lépő elektromos jelzőrendszer létesítése megkövetelte a határőrség műszaki erőinek jelentős fejlesztését, egy műszaki-technikai gépcsoport és egy új típusú műszaki zászlóalj felállítását. Az aknamentesítés oroszánrészt a Magyar Néphadsereg és a BM Karhatalom erői végezték, annak során a határőrség kiszolgáló, biztosító tevékenységet végzett.

A határőrségi műszaki zár, az Sz-100-as EJR további történetét külön publikáció³⁵ tartalmazza.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fórizs Sándor: *A határőrség és a határőrizet újjászervezése 1956. november 4-ét követően*. In: A hadtudománytól a rendszertudományig – társadalmi kihívások a nemzeti összetartozás évében. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények. XXII. kötet. Kiadta az MHTT Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport az MRTT közreműködésével, Pécs, 2020.
- Fórizs Sándor: *A magyar határőrség fegyverhasználat 1945–1958 között*. Hadtudomány, 2022/1., 93–112. DOI: 10.17047/HADTUD.2022.32.1
- Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 2012.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MNL OL HOP XIX- B-10 1957. év, 1. sz. doboz, I/1. tárgykör, 1. folyószám.
- Fontosabb határőrizeti intézkedések gyűjteménye, 1950–1957. A határőrség országos parancsnokának 05555. sz. rendelkezése. „Tárgy: A határőrizet megszervezése a mű. zár felépítése után.” 1957. 06. 06.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1958. év, 7. sz. doboz, I/4. tárgykör, 27. folyószám. „Jelentés”, 1958. 06. 10.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1958. év, 13. sz. doboz.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1959. év, 24. sz. doboz, VIII/7-10. tárgykör, 112. folyószám. „Tárgy: Aknakutató jelvények adományozása.” 1959. 03. 10.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 184. folyószám. „Tárgy: Tiltott halászásból adódó robbanás és sebesülés kivizsgálása.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 200. folyószám. „Tárgy: K K hőr. aknasérülése.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 237. folyószám. „Tárgy: DA és ÁF hőr. aknasérülése.”

³⁵ Sallai 2012.

- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 13. sz. doboz, III/4. tárgykör, 246. folyószám.
„Rendkívüli események 1960.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 15. sz. doboz, IV/5-8. tárgykör, 53. folyószám.
„Tárgy: A bécsiúti őrs határszakaszán történt provokációról /behatolásról/ jelentés felterjesztése.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 15. sz. doboz, IV/5-8. tárgykör, 57. folyószám.
„Kimutatás az 1957. évben történt provokációkról osztrák viszonylatban.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 16. sz. doboz, IV/8-9. tárgykör, 96. folyószám.
„Tárgy: A határőrizet állapota 1960. szeptember hónapban.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év, 16. sz. doboz, IV/8-9. tárgykör, 97. folyószám. „Feljegyzés”,
„Tárgy: 1960–61. évben történt határesemények, melyek az aknamezőn való áthaladásokról történtek.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 24. sz. doboz, XIII/1-2. tárgykör, 2. folyószám.
„Jelentés a Határőrség műszaki akadályrendszerének helyzetéről.” 1962. 03. 16.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 24. sz. doboz, XIII/1-2. tárgykör, 3. folyószám. Jelentés.
„Tárgy: A Határőrség műszaki-technikai akadályrendszerének helyzete.” 1958. 10. 20.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év, 25. sz. doboz, XIII/2-6.–XV. tárgykör, 63. folyószám.
„Tárgy: Jelentés felterjesztése a műszaki zárrendszer építéséről.” 1961. 03. 22.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1967. év, 21. sz. doboz, XIII. tárgykör, 1. folyószám. „Ideiglenes akna-
telepitési és mentesítési utasítás. /ATU/, 1961.” Kiadja: A BM Határőrség Országos Parancsnok-
sága, 1961.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év, 27. sz. doboz, XII/1-10. tárgykör, 21. folyószám.
„Jegyzőkönyv”, „Tárgy: Az ágfalvai őrs határszakaszán az aknamentesített terület átadása,
átvétele.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év, 27. sz. doboz, XII/1-10. tárgykör, 23. folyószám.
„Jegyzőkönyv”, „Tárgy: A magyarfalvi őrs határszakaszán az aknamentesített területek átadása,
ill. átvétele.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év, 27. sz. doboz, XIII/1-3. tárgykör, 3. folyószám.
„Jelentés”, 1969. 02. 07.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 19. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám.
„A BM Karhatalom Országos Parancsnoka, a BM Határőrség Országos Parancsnoka 001. sz.
Közös Intézkedése” 1970. 05. 13. „Tárgy: az államhatár aknamentesítésének, drótakadály
bontásának és építésének 1970. évi feladatai.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 19. sz. doboz, I/1-2. tárgykör, 1. folyószám. Határőrség Országos
parancsnokának 1970/04. sz. parancsa, új kiképzési rendszerű műszaki zászlóalj felállítása.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1970. év, 27. sz. doboz, XIII. tárgykör, 13. folyószám.
„Jelentés az aknamező törzskönyvek és a valóság között tapasztalt változások vizsgálatáról.”
1970. 10. 17.

Padányi József vezérőrnagy – Balla Tibor ezredes:

KATONAI MŰSZAKI KIVÁLÓSÁGOK (1.)

DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.10

ÖSSZEFOGLALÓ: A *Padányi József vezérőrnagy – Balla Tibor ezredes szerzőpáros Katonai műszaki kiválóságok* című új kötete¹ tizenhárom 19–20. századi kiváló műszaki tiszt és tábornok életrajzát adja közre. A munkát megjelentető Zrínyi Kiadó e kötettel köszönti Padányi József mérnök vezérőrnagyot, az MTA doktorát 65. születésnapja alkalmából. A kötet hősei főleg hídépítő (Karl Freiherr von Birago ezredes, dr. Feimer László ezredes, Herbert Ferenc vezérőrnagy, Molnár Pál altábornagy), utász (Hárosy Teofil vezérőrnagy, Jacobi Ágost ezredes, dr. Oskar Regele ezredes, Schindler Szilárd vezérezredes, Schmoll Endre altábornagy, Vidos Géza vezérőrnagy, Zelenka Zoltán altábornagy), illetve erődítési (Hollán Ernő altábornagy, Murahidy Gusztáv vezérőrnagy) műszaki szakemberek, bár mindnyájukat a sokoldalúság, a műszaki újítások és a szakma széles körű művelése jellemezte. Tevékenységük a műszaki harcbiztosítás napjainkban is igen aktuális témájára irányítja figyelmünket, láthatjuk e terület fejlődését és fontosságát. A könyv egyszerre tiszteleg a magyar műszaki katonai terület múltbéli jeles képviselői és az ő munkásságukat kutató műszaki szaktekintély előtt, miközben tanulságos és érdekes olvasmányt ad az érdeklődők kezébe. E folyóiratszámunkban a kötet tanulmányai közül Hollán Ernő, Jacobi Ágost Henrik és Molnár Pál életrajzát közöljük.

KULCSSZAVAK: műszaki kiválóságok, életrajzok, Hollán Ernő altábornagy, Jacobi Ágost ezredes, Molnár Pál altábornagy, Padányi József mk. vezérőrnagy

A SZERZŐKRŐL:

- Dr. Padányi József mérnök vezérőrnagy (DSc), egyetemi tanár, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Doktori Műszaki Iskola vezetője (ORCID: 0000-0001-6665-8444; MTMT: 10000035)
- Dr. Balla Tibor ezredes (DSc), hadtörténész, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem kutatóprofesszora (ORCID: 0000-0003-2476-8981; MTMT: 10010858)

HOLLÁN ERNŐ ALTÁBORNAGY

1824. január 13-án született Szombathelyen, római katolikus vallású családban. Apja Josephus Hollán orvos, anyja Johanna Stohl volt. 1854. október 8-án megnősült, feleségül vette Békássy Antóniát, egy Veszprém vármegyei földbirtokos lányát, házasságukból nem született gyermek.

A szombathelyi elemi iskolai, valamint gimnáziumi tanulóiéveinek lezárulása után, 1839. szeptember 26-án kezdte meg tanulmányait a különösen jó hírnévnek örvendő, 1717 óta működő bécsi

¹ Padányi József – Balla Tibor: *Katonai műszaki kiválóságok*. Zrínyi Kiadó, 2024. Az életrajzok hivatkozásait a kötetben szereplő formában adjuk közre. A bemutatott személyek portréi a könyvből valók.

császári-királyi Mérnöki Akadémián (K. k. Ingenieurakademie),² ahol 1844-ben kitűnő eredménnyel végzett.³ Magyarul és németül tökéletesen beszélt és írt, azonkívül franciául és angolul is jól beszélt.⁴

Katonatiszti és tábornoki pályafutása

Katonatiszti pályafutását 20 évesen, 1844. október 21-én kezdte meg a császári-királyi hadseregben hadmérnök alhadnagyként. 1845. augusztus 21-én hadmérnökkari hadnaggyá nevezték ki és a komáromi erődítési igazgatósághoz helyezték, ahol hadmérnökként bekapcsolódott a monostori erőd építésének előmunkálataiba. 1847. január 22-én hadmérnökként a lemergi műszaki és erődítési igazgatósághoz osztották be, 1847. augusztus 27-én pedig hadmérnökkari főhadnaggyá léptették elő beosztásában.⁵

Kérésére 1848. június 19-én áthelyezték a Kassán megalakult 9. honvédszászlóaljhoz, ahol századtsztként működött, majd 1848. július 1-jén századossá lépett elő új alakulatánál és állomáshelyén. A legendássá vált vörössipkás zászlóaljjal 1848. augusztus 4-én indult el Kassáról, majd a Bánságba érkezve augusztus 21–22-én Fehértemplom védelmére rendezkedett be, ahol a szerb felkelőcsapatok két (augusztus 23-án és 30-án lezajlott) támadását verte vissza sikeresen alakulatával. 1848 szeptemberében a Szenttamás elleni hadműveletekben tüntette ki magát, majd a Verbász környéki Feketehely-Törökszállás megerősítési munkálatait vezette.

1848. október 20-án tábornoki őrnagyi előléptetésben részesült a bánsági hadtestnél. 1848. november 21-én Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke a hadászati fontosságú Pétervárad várerődítési igazgatójává nevezte ki. Kossuth bizalmasaként azt a feladatot kapta, hogy a pétervárad erődöt minden külső támadás és belső árulás ellen megvédje. Hollán a reá bízott feladatot műszaki, katonai és erkölcsi szempontból egyaránt kiválóan megoldotta. Többek között feladatához tartozott, hogy a Péterváradon nélkülözhető fegyvereket, illetve a magyar szabadságharc vezetőihez és ügyéhez nem hű, áruló tiszteket Pestre küldje. A vár védműveit határozott és hatékony intézkedéseivel hamar megerősítette, az ott állomásozó csapatok szellemét is helyreállította. A Dunán átívelő hidat a folyón keresztben áthúzott láncokkal védte az esetlegesen leúsztatott gyújtóhajókkal szemben.

Hollán több alkalommal is kérte Kossuthot, hogy helyezték át harcoló alakulathoz, mivel a csatamezőn szeretne küzdeni hazájáért. Kérését az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke 1849. február 15-én írt levelében a következőkkel hátrította el: „*Pétervárad – mellynek bírását a magyar nemzet egyedül csak önnek köszönheti – nagy fontosságú situációjánál fogva hazánknak Thermopylaeje, s hogy azt csak addig tarthatjuk részünkre biztosítottnak, amíg tudjuk, hogy Leonidások öröködnék felette.*”

Hollán Ernőt érdemeiért 1849. február 12-én alezredessé léptették elő. Jelentős szerepet játszott abban, hogy Csuha Antal vezérőrnagy, Pétervárad várparancsnoka a szerbek elől

² Az intézetben olyan magyar katonák tanultak, mint Bolyai János matematikus, Török Ignác honvéd tábornok, aradi vértanú, Kőszeghy Martony Károly tábornok, a gázálarc megalkotója, Asbóth Lajos honvéd ezredes, Bayer József honvéd ezredes.

³ Hajós György: Hollán Ernő a katona, a mérnök, az államférfi. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2006. 7–9.

⁴ Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok (a továbbiakban: HL AKVI) 3205/1890.

⁵ Kiss Gábor: Tábornokok a magyar királyi Honvédségben, 1868–1914. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2016. 103., valamint Egervári Ödön: Magyar királyi honvéd törzstisztek albuma 51 arcképpel és életrajzzal. I. kötet. Atheneum Nyomda, Pest, 1870. 57–58.

az erődbe menekült, de dinasztiahű császári-királyi tisztek nyomása ellenére sem adta át az erődöt márciusban az ostromló császári csapatoknak. Hollán maga is részt vett a Pétervárad körzetében folyt harcokban, melyekben személyes bátorságáról is több ízben tanúbizonyságot tett. 1849. március 28-án a várat ostromló, Karlóca és Kameniec között állást foglalt császári csapatok ellen vezényelt kirohanást. Május elején a Mamula tábornok vezette dandár által emelt földsáncokkal szemben egy előretolt ütegállást építettek.⁶ Május 13-án a Jellasics katonái által megtámadott üteg elpusztítását Hollán egy honvédszázad élén megakadályozta, és az üteget újra hatalmába kerítette.

Szolgálatiáért 1849. április 28-án a Magyar Katonai Érdemrend ideiglenes III. osztálya kitüntetést kapta, 1849. július 1-jén pedig ezredessé nevezték ki beosztásában. Az 1849. augusztus 13-i világsi fegyverletétel után Pétervárad (Komárommal együtt) még tovább tartotta magát. Péterváradon 8000 fős védősereg, 392 löveg, 4700 kézfegyver rekedt a császáriak ostromgyűrűjében. Miután meggyőződtek a fegyverletétel valódiságáról, Kiss Pál ezredes, a vár parancsnoka szeptember 5-én Hollánt bízta meg, hogy megtárgyalja a vár átadásának részleteit. Hollán elérte, hogy Péterváradot ugyanazon feltételekkel engedjék át, mint amelyeket a komáromi vár átadásával kapcsolatos tárgyalásokon is elértek. Az erőd átadására szeptember 7-én került sor. A várórség amnesztiában részesült és fegyver nélkül szabadon elvonulhatott, a tisztek a kardjukat is megtarthaták. Az 1848 előtt a császári-királyi hadseregben szolgált tisztek és legénység közül, akik igényelték, útlevelet kaphattak külföldre, vagy szabadon hazatérhettek. A tisztek egyhavi illetményt, a legénység 10 napi zsoldot kapott osztrák bankjegyekben. A sebesültek és a fekvőbetegek megfelelő ellátásban részesültek. Általában mindenki megtarthatta a vagyonát.⁷

1869. április 18-án szabadságolt állományú (szolgálaton kívüli) honvéd ezredessé nevezték ki a magyar királyi honvéd gyalogságnál, a honvéd esküt 1869. október 30-án tette le Budán. Részt vett a szegedi dandárgyakorlatokon és támogatta a pesti magyar királyi egyetemen a hadtudományi tanfolyam megnyitását. Az 1875-ös évben sorsa még szorosabban összefonódott a honvédséggel. 1875. október 23-án soron kívül előléptették szabadságolt állományú, alkalmazásban nem lévő császári és királyi vezérőrnaggyá a magyar királyi Honvédségnél.

1876. január 19-én a tényleges állományba történt áthelyezéssel egyidejűleg, a székesfehérvári V. honvédkerület parancsnokává nevezték ki. 1876-ban a Budapesten megrendezett 9. Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson ő képviselte a Honvédséget. Beosztásában eredményesen működött, s 1881. május 1-jén császári és királyi altábornaggyá léptették elő. 1887. július 15-től fél éven át betegszabadságon tartózkodott, majd 1888. január 31-én saját kérelmére nyugállományba helyezték.⁸

Milyen katona, milyen parancsnok és milyen ember volt? Álljon itt egy rövid vélemény erről: *„A nyugalmazott altábornagy 12 évi működése alatt fontos hivatásbeli nehéz kötelmeit helyesen felfogva, parancsnoki állását mindig méltóságteljesen, higgadt szellemi megfontolással*

⁶ Lazar Mamula tábornok (1795–1878) maga is az erődítés szakértője volt, így a korabeli lapokban többször is a mester és ifjú tanítványának összecsapásaként értékelték a Péterváradért folytatott harcokat.

⁷ Hajós (2006) i. m. 10–13., valamint Ács Tibor: Hollán Ernő, az MTA Hadtudományi Bizottságának első elnöke. In: Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudománysszervező Főosztály, Budapest, 2001. 189–190. (a továbbiakban: Ács 2001a), illetve Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000. 383–384.

⁸ HL AKVI 3205/1890 i. m., valamint Kiss (2016) i. m. 103.

párosult buzgó tevékenységgel töltötte be, példás magatartásával s személyes befolyásával pedig alárendeltjeit – saját hatáskörüknek korlátozása nélkül – célirányos és öntudatos közreműködésre ösztönözte.

A polgársággal szemben Hollán mindig előzékenyen viselkedett. Rendkívül finom, szívélyes és lekötelező modora gyorsan megnyerte és mindenkorra biztosította a polgári körök rokonszenvét és tiszteletét, szilárd, tiszta jelleme pedig azok becsülését és szeretetét, mely érzelmeknek a polgárság nem egy alkalommal adott őszinte s méltó kifejezést.

Hollán eme példás magatartásának – úgyszintén a szükséghez képest parancsnoki minőségben gyakorolt közvetítő intézkedéseinek – lényeges és elismerést érdemlő befolyása volt azon jó egyetértés létesítése és fenntartása körül, mely a polgári és katonai elem között az egész kerületben uralkodik.

*Mint bajtárs Hollán példa gyanánt szolgált tisztikarának, mely emlékét mindenkorra hálaérzettel s híven őrzendi meg.*⁹

1900. május 28-án hunyt el budapesti lakásán. A lakóépület udvarán, tábornoki díszegyenruhában, érckoporsóba fektetve ravatalozták fel. Ravatalánál lerótták kegyeletüket a századforduló magyar politikai, katonai és tudományos elitjének képviselői. Katonai díszkíséret mellett vitték koporsóját a Keleti pályaudvarra, ahonnan vonaton Békásra szállították. Május 30-án egyházi szertartás mellett helyezték örök nyugalomra az Ybl Miklós tervei szerint, csücsíves, neogót stílusban, 1869-ben épült, harangtoronnyal díszített, Békás-Timapusztán található családi sírkápolnában.¹⁰ Koporsóját a kápolna jobb oldali fala középső sorának első fülkéjében helyezték el, melyet vörös márványlappal fedtek le. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet a sírkápolnán belül síremléket készíttetett Hollánnak, amelyet 1903. október 31-én adtak át az özvegynek, s az ünnepségen az MTA is képviseltette magát. A Czigler Győző építész által tervezett síremlék a fedőlap feletti részen helyezkedik el. Középen Hollán Ernő tábornoki egyenruhás bronzképmása (Szécsi Antal szobrászművész alkotása), két oldalán pedig fal-festményként egy-egy nemtő áll, egyik a mérnök tárcsás léccét, másik a katona pallosát tartja kezében. A faliképeket Kölber Dezső festette. Az emlékmű alatt tábla áll: „Hollán Ernő alapító elnökének a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet” felirattal.

Az Egylet kezdeményezésére 1901-ben emléktáblát helyeztek el szombathelyi szülőházán. Később az utcát is Hollánról nevezték el. Budapest XIII. kerületében szintén egy utca viseli nevét és egy emléktábla őrzi emlékét.

Mérnöki és politikusi tevékenysége

A bécsi császári-királyi Mérnöki Akadémián¹¹ vetette meg mérnöki és műszaki tudásának, a vasutak iránti vonzódásának elmélyült alapjait. Az 1848–49-es szabadságharc bukása után Hollán visszatért Szombathelyre és rendőri felügyelet alatt civil mérnöki tanulmányokat,

⁹ Pesti Hírlap 1888. február 1. 3.

¹⁰ Hajós (2006) i. m. 25.

¹¹ VI. Károly császár 1717. december 24-én rendelte el a császári-királyi Mérnöki Akadémia létrehozását Bécsben, amely a Habsburg-birodalom első katonai tanintézete volt. (A bécsújhelyi katonai akadémiát csak 1752-ben alapította meg Mária Terézia.) Falai között képezték a hadsereg számára a hadmérnök tiszteket, de ez az intézmény adta a polgári mérnököket is az államnak. 1755–1769 között a Mérnöki Akadémia császári-királyi Mérnöki Iskola néven működött tovább Gumpendorfban, majd az 1770 és 1851 közötti időszakban ismét császári-királyi Mérnöki Akadémia néven Bécsben. 1851-től 1869-ig császári-királyi Műszaki Akadémia néven Klosterbruck bei Znaim településen, 1869 és 1918 között pedig a császári-királyi Műszaki Katonai Akadémia nevet viselve Bécsben működött. Vö. 250 Jahre militärtechnische Ausbildung in Österreich. (Összeáll. Schalk, Heinrich) Wien, 1967. 17–46.

majd 1850-től magánmérnöki tevékenységet folytatott. Feljelentés alapján elfogták, s 1851 végétől 1852 májusáig tartó, féléves bécsi börtönbüntetés után szabadult. Hazatérése után földmérő és tagosító munkát végzett Széchenyi Pál marcali birtokán. Az alagsövezés és a műszaki talajjavítás terén is úttörő szerepet vállalt, az első ilyen jellegű vállalkozást ő hozta létre Magyarországon.¹²

Jelentős szerepet játszott a dunántúli vasúthálózat kialakításában (részt vett a Budáról Kanizsán át az országhatárig építendő vasútvonal területének kisajátítási munkáiban), és az e témában írt, a magyar érdekeket védő cikkeit rendszeresen publikálta a magyar sajtóban a közvélemény tájékoztatására. A *Magyarország vasúthálózatának rendszere* című munkája 1856-ban magyarul és németül is megjelent.¹³

1861-ben a Déli Vasút Társaság kötelékébe lépett mint annak magyarországi állandó képviselője, főfelügyelői címmel.¹⁴ Buda-Pestre költözve aktív közéleti tevékenységet folytatott és sikerrel terjesztette az ország érdekeit szolgáló közlekedésügyi elképzeléseit. Az 1860-as években sokat tett a műszaki tudományok és a műszaki értelmiség fejlesztéséért. 1867. május 21-től 1885. június 7-ig volt a saját kezdeményezésére 1866. augusztus 5-én megalakult Magyar Mérnök Egylet elnöke (1871-től Magyar Mérnök- és Építész-Egylet). Azt követően az Egylet tiszteleti és választmányi tagjaként ténykedett a közjó érdekében. Az elnöki posztról leköszönő Hollán munkáját így méltatták a korabeli tudósítás szerint: „*Gulácsy Béla emelt ezután szót. Meleg elismeréssel adózik Hollán Ernő érdemeinek, az egyesületi ügyek körül kifejtett tevékenységét lelkes szavakban vázolván, 43 tag nevében indítványozza, hogy Hollánnak jegyzőkönyvileg szavazzassék köszönet és választassék az egyesület tiszteleti tagjául. Az indítvány első része egyhangúlag nagy lelkesedéssel elfogadtatott, míg a másik része az alapszabályok értelmében titkos szavazás alá bocsátatott. A szavazás eredménye kihirdettetvén, elnök kijelenti, hogy Hollán Ernő 310 szavazattal (egyetlen ellenző szavazat nélkül) választatott meg tiszteleti tagul.*”¹⁵

Az Egylet az 1885. évi közgyűlésen Hollán-pályadíjat alapított, annak szabályzatát 1912. január 26-án fogadták el.¹⁶ A szabályzat értelmében „*jutalmazásban részesülnek elsősorban a technikai tartalmú és a szerző önálló kutatásán, vagy elméletén alapuló közlemények; másodsorban pedig a mérnöki és építészeti kar fejlődését érdeklő, közgazdasági, vagy esetleg általános jellegű cikkelyek.*”¹⁷

1865-től a Deák-párt színeiben vett részt az országgyűlés munkájában Vas vármegye felsőöri kerületének országgyűlési képviselőjeként.¹⁸

Hollán Ernő tagja lett annak a bizottságnak, amelyet a képviselőház a kiegyezésre vonatkozó törvényjavaslat elkészítésére küldött ki, illetve az előmunkálatok kidolgozására alakított 15 fős szűkebb bizottságnak is. Főként a katonai, a kereskedelmi és a közlekedési ügyekre vonatkozó pontok kialakításában vett részt. 1867. április 6. és 1870. június 8. között a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium államtitkára volt, amellel megtartotta képviselői mandátumát is. 1869-ben, 1872-ben és 1875-ben ismét a felsőöri kerület képviselőjévé választották. 1870 és 1872 között tagja volt a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, ahová a kormány delegálta.

¹² Hajós (2006) i. m. 15–16.

¹³ Ács (2001a) i. m. 190.

¹⁴ Hajós (2006) i. m. 31., valamint Egervári (1870) i. m. 57–58.

¹⁵ Az építési ipar. 1885. június 14./24. 247.

¹⁶ Hajós (2006) i. m. 46–50., 54.

¹⁷ Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 46. évfolyam, 1912/5. 87.

¹⁸ Egervári (1870) i. m. 58.

Maradandót alkotott az ország vasúti hálózatának, műszaki és igazgatási szervezetének kiépítésében és fejlesztésében. 1867 és 1870 között – Hollán államtitkári működése idején – Magyarországon összesen 1411 km hosszúságú új vasútvonalat helyeztek üzembe, továbbá 15, külön törvénycikkben szabályozott vasútvonal műszaki előkészítését végezték el.

Gondolkodását, átfogó, stratégiai szemléletét bizonyítja az 1870-ben elmondott beszéde, melyben a fiumei vasút megépítése mellett érvelt: „*És részéről egyénileg merem állítani, hogy azok nézetéhez csatlakozom, kik Magyarország szempontjából a fiumei vasút kiépítését első rendű és fő fontosságú kérdésnek tekintik. Meggyőződésem szerint ugyanis szükséges:*

1-ször: hogy a nemzetnek a délnyugati irányban legyen legalább egy olyan útja, mely sehol idegen földet nem érintve, tehát sehol idegen befolyásnak alá nem rendelve, saját területünkön egyenesen a tengerig vezessen; mert kell továbbá

2-szor: hogy e vasút, a suezai csatornának történt megnyitása után minél hamarabb elkészüljön, minthogy az említett tényél fogva az adriai tenger, s vele a fiumei kikötő okvetlenül nagyobb szereplésre van hivatva; mert

3-szor: e nemzedék nem teheti ki magát azon súlyos vádnak, miszerint elmulasztotta volna felhasználni azon elemeket, melyekkel a természet Fiumét és annak közvetlen vidékét megáldotta, melyek azt a legvirágzóbb tengeri s egyéb iparos tevékenységnek kifejtésére képesítik; mert

4-szer: tengeri kereskedésünk emelkedése a megfelelő hajóhadnak védelmét nem nélkülözheti, védelmi állásra pedig, valamint tengerészeti telepekre általában alkalmasabb helyet, mint Fiumében, az egész adriai tengerparton nem találunk; mert végre

5-ször: mindazon veszélyek, melyek egy korábbi hagyomány szerint a fiumei öblöt és kikötőt a kereskedelmi hajózás folytatására alkalmatlanná teszik, azon mesék országába tartoznak, melyből ezen öböl a quarnero azaz hűsfaló elnevezését nyerte, melyek a tudomány és hajózás kifejtettsége által rég meg vannak haladva.”¹⁹

Részese volt annak az országgyűlési vitának, amikor elfogadták az 1868. évi véderőről szóló XL., a Honvédségről szóló XLI., valamint a népfelkelésre vonatkozó XLII. törvénycikket.²⁰

1870. július 9-től november 17-ig a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott. 1870. november 18-tól a Honvédelmi Minisztérium államtitkára volt. Gróf Andrássy Gyula és gróf Lónyay Menyhért miniszterelnökök és egyben honvédelmi miniszterek mellett hozzáértő szakemberként működött és feltétlen bizalmukat élvezte. Államtitkári tevékenységének idejére esett többek között a honvédtisztek képzését lehetővé tevő, a budapesti Ludovika Akadémia felállításáról és a működéséhez szükséges feltételek biztosításáról szóló 1872. évi XVI. és XVII. törvénycikkek elfogadása, valamint a Ludovika Akadémia 1872. novemberi megnyitása; az ország területének hét honvédkerületre tagolása (vagyis a honvéd katonai közigazgatás alapjainak megteremtése); a Honvédség fejlesztése során a honvéd lovasság erejének 8 századdal való megnövelése és osztályokba szervezése, a szórólövegek rendszeresítése és a szórólövegosztagok létrehozása.²¹ Államtitkárságának időszakára esett a Vác környékén, 1871 őszén tartott első nagy honvédségi hadgyakorlat lebonyolítása is. 1872. december 4-én lemondott államtitkári posztjáról. Képviselőként azonban azután is részt vett a törvényhozás munkájában. Főként a honvédelemmel kapcsolatos törvényjavaslatok

¹⁹ Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 4. évfolyam, 1870/2. 99.

²⁰ Ács (2001a) i. m. 190–191.

²¹ A szórólövegekre vonatkozóan lásd bővebben: Balla Tibor: A magyar királyi Honvédség szórólöveg-alakulatainak története. Hadtörténelmi Közlemények 105. évfolyam, 1992/2. 65–96.

tárgyalása során szólalt fel, így például a honvéd tüzérség felállítására,²² a fegyvernem megszervezéséhez szükséges lövegek beszerzése mellett tette le a voksát. 1874 márciusában beválasztották az országgyűlés véderő bizottságába, majd 1874 októberétől annak elnöke lett. Képviselőként tagja lett az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyeit tárgyaló magyar delegációnak. Parlamenti munkásságának 1876 januárjában vége szakadt, amikor is honvédkerületi parancsnokká nevezte ki az uralkodó. A főrendiházban az 1888-as véderővita alkalmával, 1894-ben pedig a polgári házasság kötelezővé tételéről szóló törvényjavaslat vitájában elhangzott felszólalásával aratott nagy sikert. Összesen 73 alkalommal hangzott el felszólalása az országgyűlés képviselőházában, hatszor pedig annak főrendiházában.²³

Érdeemes két hozzászólását kiemelni ezekből. 1872. január 17-én Hollán Ernő mint a honvédelmi minisztérium államtitkára taglalta véleményét a katonai büntetőjog témájában, mind az anyagi, mind az eljárási kódex kérdésében. Az eljárási szabályok esetében kifejtette, hogy *„miután a katonaságnál fennálló bünyfenyitő perrendtartás még a múlt századból eredvén, a mai jogtudomány követelményeinek immár meg nem felel: szükségessé vált, mielőtt az általános bünyfenyitő perrendtartás alapján, egészen új katonai bünyfenyitő perrendtartás készítették: ennek feltűnő hiányait egy novellaris törvény által kiigazítani. És mivel ezen javítás jótéteményében a honvédségen kívül a hadseregek is részesülnie kell: ennél fogva ezen novellaris törvényjavaslat az igazságügyminiszter és a hadügyminiszter közreműködésével készítettett, és a katonai bíróságok hatásköréről szóló törvényjavaslattal együtt fog a T. háznak bemutatatni”*.

Az anyagi kódexszel kapcsolatban Hollán kifejtette, hogy *„a katonai büntető törvénykönyvnek azonnali szerkesztése annál kevésbé mutatkozott szükségesnek; mert az általános büntető-törvénykönyv még a háznak bemutatva nem volt, melynek pedig mint általános törvénynek, a speciális katonai büntető törvényt meg kell előznie... Azontúl a katonai büntető-könyv csakis katonai büntények és vétségekre fog szorítkozhatni, a mi által minden bírói illetékességi conflictus előre el lesz hártva”*. A jogalkotás ezen a téren aztán annyira ráérőssé vált, hogy egészen 1930-ig erre nem is került sor.²⁴

A véderővel kapcsolatos, 1899-ben lefolytatott vitáról így tudósított a korabeli sajtó: *„Inkább a szónokok egyénisége, mint az előadott nézetek újdonsága adja meg a súlyt azon felszólalások némelyikének, melyek a főrendek tárgyalásának első napján elhangzottak. Különösen Hollán Ernő és Szécheny Antal gróf beszédei tarthatnak igényt általánosabb figyelemre. Hollán Ernő leginkább katonai szempontból szolt a törvényjavaslathoz. Megjegyzé, hogy a reform a véderőnek nem annyira extensív kiterjesztésére, mint inkább intenzívebb fejlesztésére fekteti a fősúlyt. Akár a hadi és béke létszámot, akár az évi hadügyi kiadásokat az állam területéhez, lakóinak számához vagy az adóterhekhez viszonyítva hasonlítsuk össze, köztünk és más államok közt mindig csak az fog kitűnni, hogy az elkerülhetetlen szükségesnek határain túl nem terjeszkedtünk és ha pusztán csak a numericus számokat vesszük tekintetbe, azt fogjuk tapasztalni, hogy a mi seregünk, aránylag véve, minden többi európai seregek közt, egész a legújabb időkig, számra a leggyengébb volt.*

²² A honvéd tüzérség megszervezésére lásd részletesen Balla Tibor: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914 I. Hadtörténelmi Közlemények 106. évfolyam, 1993/3. 18–45., valamint Balla Tibor: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914 II. Hadtörténelmi Közlemények 106. évfolyam, 1993/4. 43–74.

²³ Hajós (2006) i. m. 22–25., 42–43., 57–58.

²⁴ Kelemen Roland: A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon, 1867–1949. Egy elfeledett jogterület a jogalkotás tükrében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 41.

Ha pedig szomszédaink hadi készülődéseit, politikai célzatait számba vesszük, úgy meg van adva annak mértéke, hogy miképpen és minő terjedelemben kelljen állami érdekeink megvédéséről gondoskodnunk. A legfőbb garancia mindenesetre abban keresendő, hogy a honvédelmet, függetlenül, minden más tekintettől, önállólag szervezzük. A kormány tehát csak kötelességének felelt meg, midőn e fontos törvény megújításánál figyelmét kiterjesztette arra is, hogy hadi készütségben szomszédaink által túl ne szárnyaltassuk magunkat.”²⁵

Olyan gondolatok jelennek meg ebben a néhány sorban, amelyek ma is érvényes szempontok. Benne van a honvédelem megszervezésének soha át nem ruházható kötelessége, a hazáért érzett felelősség és a szükséges és elégséges haderőfejlesztés szemlélete.

Elismerései, címei

Katonatiszti és politikusi tevékenységének elismeréseként több kitüntetést is kapott. 1849. április 28-án a Magyar Katonai Érdemrend ideiglenes III. osztályát, 1870. június 8-án az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét nyerte el (utóbbit a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumban elért eredményeiért), 1871. október 30-án pedig az uralkodó legfelsőbb megelégedését nyilvánította ki számára a Honvédség szervezése és fejlesztése terén szerzett érdemeiért.²⁶ Az 1872. december 4-én a Honvédelmi Minisztérium államtitkári posztjáról történt távozása alkalmából Ferenc József az Osztrák Császári Lipót Rend parancsnoki keresztjét adományozta Hollánnak.

1882. január 23-án apja jóvoltából kapott magyar nemesi címet és használhatta ezután a kislódi előnevet.²⁷

1886-ban a magyar országgyűlés főrendiházának élethossziglani tagjává választották, 1888. január 26-tól belső titkos tanácsosi címet viselt.²⁸ 1896-ban a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem díszdoktorrá avatta. Tagja volt a Pest Városi Honvédegyletnek is.²⁹

Katonatudósként és a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként kifejtett tevékenysége

Hollán katonateoretikusi tevékenysége és írásai, a hadtudomány művelését irányító és szervező munkája, az MTA Hadtudományi Bizottsága elnökeként 1883 és 1898 között kifejtett tevékenysége nélkül a 19. század második felének magyar hadtudománya nem érhetne volna el az európai színvonalat. 1848-tól 1899-ig a nemzeti honvédelmet szolgáló magyar hadtudomány fejlesztésén munkálkodott. Első ismert hadtudományi munkáját *A honban felállítandó hadi képezde ügyében* címmel 1848. június 14-én megküldte Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Kéziratban fennmaradt művében kihangsúlyozta, hogy az önálló magyar tisztképzésre létrehozandó hadi akadémia gyalogos-, lovas- és tüzérfegyvernemi alapképzést és felsőfokú vezérkari, mérnökkari és tüzérségi oktatást hajtson végre az általa felsorolt tárgyak segítségével 5 éven át az ifjakkak. Művében megindokolja azt is, miért kellene létrehozni a magyar hadsereg technikai karát.

²⁵ Magyar Polgár – Kolozsvár, 1889. április 10. 85. szám.

²⁶ HL AKVI 3205/1890 i. m.

²⁷ Gerő József: A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. A szerző kiadása. Budapest, 1940. 87.

²⁸ HL AKVI 3205/1890 i. m.

²⁹ Hajós (2006) i. m. 24–25.

A *Pesti Napló* 1867. január 9-i számában adta közre Hollán eredeti értekezését *A magyar védelmi rendszerről*, melyben megállapítja: „a kor követelménye és a haza védelme nemzeti hadsereget feltételez és a védelmi rendszernek gyökeres átalakítására van szükség. S a Monarchia keretei között a magyar nemzet is ragaszkodik állhatatosan ezen fontos jogaihoz, bármilyenek legyenek az újabb védelmi rendszernek formái vagy elemei, s azért jogosan követeli, hogy a védelmi rendszernek szabályozása vagy átalakítása, Magyarországra nézve, mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történjék.”

Az 1871-ben a Magyar Tudományos Akadémia számára készített, *A magyar hadirodalom és kutatás fejlődése* című tanulmányában a magyar hadtudomány művelésének és kiadványainak 1867, valamint 1871 közötti helyzetét tekintette át. Az 1876-ban a Ludovika Akadémia Közlönyében megjelent, *A m. kir. honvédség, a modern hadseregszervezés szempontjából tekintve* című tanulmányában a Honvédség állapotát vizsgálta meg.³⁰

A Magyar Tudományos Akadémia, értékelve Hollán 1854-ben Bécsben kiadott, *Mértan alapvonalai tudományosan rendszeresítve* című, a magyar felsőoktatás számára készített művét (melyet később Marcibányi-díjban részesítettek),³¹ és elismerve addigi tudományos munkásságát, az MTA nagygyűlés 1858. december 15-i ülésén megválasztotta őt az V. Matematikai és Természettudományi Osztály levelező tagjává. 1859. május 16-án tartotta meg székfoglalóját *Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rács-rendszerről* című előadásával. Később részt vett az Akadémia épületével kapcsolatos döntés meghozatalában.

Tudományos tevékenységének elismeréseképpen a Magyar Tudományos Akadémia 1861. december 15-én rendes tagjává választotta. 1862. május 26-án olvasta fel székfoglaló értekezését, *A vasutak keletkezése s általános elterjedése felett* címmel.

Hollán folyamatosan részt vett az MTA, valamint a Matematikai és Természettudományi Osztály bizottságainak munkájában. 1880-ban Szombathelyen rendezték meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXI. Nagygyűlését, amelyen az Akadémiát egy hatfős küldöttség képviselte, élén Hollán Ernővel.

Az 1880-as években a Honvédségnél folyó (s addig főleg a Ludovika Akadémia keretei között végzett) nemzeti szempontú hadtudományi kutatómunka elősegítésére Kápolnai Pauer István ezredes, levelező tag az MTA 1882. május 22-i összes ülésén Hadtudományi Bizottság felállítását kezdeményezte. A javaslatának megvizsgálására kiküldött bizottság elnöke Hollán Ernő altábornagy, rendes tag lett, aki 1882. október 22-i előterjesztésében helyeselte a Hadtudományi Bizottság megalakítását a Matematikai és Természettudományok Osztálya bizottságaként. Az MTA 1883. május 16-i ülésén létrehozta a III. osztályhoz tartozó első, majd háromévenként újraválasztandó Hadtudományi Bizottságot,³² amelynek 1883. június 18-án

³⁰ Ács (2001a) i. m. 191–192.

³¹ Jellemző Hollán gondolkodására és elkötelezettségére, hogy a díjjal járó 50 aranyat azonnal visszaadta az Akadémiának, magának csak az „érmét, mint becses emléket” tartotta meg. Vasárnapi Ujság 1859/9.

³² A Hadtudományi Bizottság feladata a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése, a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése, a hadművészet fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása, a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása volt. Vö. Ács Tibor: A magyar katonai gondolkodás irányzatai, 1849–1899. In: Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténelmi és tudománytörténelmi írások. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2001. (a továbbiakban: Ács 2001b) 175.

lezajlott alakuló ülésén elnökké egyhangúlag Hollán altábornagyot választották, előadója Kápolnai Pauer István ezredes lett, 12 tagja pedig neves civil akadémikus.³³

A honvédelemmel, a honvédség szervezésével kapcsolatos nézeteit rendszeresen megosztotta. Jó példa erre a Ludovika Akadémián tartott felolvasása 1876 februárjában, amikor a honvédség fejlődéséről beszélt. Fontosabb gondolatait érdemes idézni: „*Már a legelső felállítás alkalmával, parancsnoktól kezdve le az utolsó honvédig, mindegyik törekedett megtenni a maga részéről mindent, hogy a felmutatható eredmény, úgy az intézménynek, valamint a nemzetnek is becsületére váljék. E nemes törekvésből fejlődött ki az az önéretet s az a jóakarát, mely a szervezés művét lényegesen megkönnyítette és a kiképzésben meglepő sikert mutatott fel... A tiszti karnak a keret-rendszer mellett általában – a honvédségnél pedig kivált – sokkal nagyobb hivatása van, mint bárhol másutt. Ő benne van specijfice képviselve a katonai képzettség, s ezzel együtt a katonai becsület is. Mig ez a kettő a közönséges katonánál csak azon időre terjed ki, mig fegyverben áll, a katonai becsület átöleli a tisztnek egész életfolyamát, még akkor is, ha már a fegyvert letette. A különböző korosztályok legénysége gyors váltakozással követi egymást, nincs meg körében az a szilárd mag, mely körül a katonai szellem és a hadi erény megerősödhetnek. Mindennek tehát a tiszti karból kell kiindulnia, akik a honvédségben egyedül képezik a stabil elemet, kik e szerint közvetítői azon katonai szellemnek, mely a csapatokat át kell, hogy hassa. Azon benyomásoknak, melyeket az ifjú katona rövid szolgálati ideje alatt magába vesz, meggyengülés nélkül kell benne tovább fejlődniük hosszú szabadság ideje alatt. Ez után képezhetni oly férfias nemzetet, mely a tartós nemzeti nagyság elemeit rejti magában. Ez irányban oktatólag és lelkesítőleg hatni, feladata a tisztnek. Ám ezt csak úgy teljesítheti, ha hivatásának magasztosságától át van hatva, ha képes is annak megfelelni, s ha kötelességszerűleg ennek szenteli teljes erejét.*”³⁴

Hollán és a Hadtudományi Bizottság életében jelentős esemény volt, hogy 1887-ben megjelent a *Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra* című kötet, és az 1887. december 3-i ülésen döntöttek egy hadtörténelmi folyóirat rendszeres megjelentetéséről.

Hollán egyik elévülhetetlen érdeme, hogy 1888 márciusától 1897 végéig a *Hadtörténelmi Közlemények* folyamatosan megjelent. 10 kötetét, 48 füzetben, 432 nyomtatott ívben adták közre, tudományos értékeit pedig elismeréssel fogadták a hazai és a külföldi katonai, valamint tudományos körök. Hollánnak két tanulmánya is megjelent a lapban.

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága elnöki tisztségét 15 éven át (1898-ig) töltötte be (összesen ötször: 1883-ban, 1886-ban, 1889-ben, 1892-ben és 1895-ben választották meg), aktív résztvevőként irányítva az akadémiai hadtudományi munkát. Elnöki tevékenységének eredményeként a honvédelmi miniszter engedélyezte katonatisztek részvételét segédtagokként a Hadtudományi Bizottság munkájában, egy honvédtiszt kutatónak pedig a bécsi Hadilevéltárba történő vezénylését 1888-tól. 1888. november 20-án a Hadtudományi Bizottság tagjai elhatározták hadtörténelmi pályázatok évenkénti kiírását, valamint Zrínyi Miklós hadtudományi műveinek új kiadását. Kezdeményezték a Magyar Nemzeti Múzeum új osztályaként egy Magyar Hadtörténelmi Múzeum létesítését.³⁵ 1890-ben meghirdették a *Magyar Hadtörténelmi Könyvtár* beindítását, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái Rónai-Horváth Jenő szerkesztésében pedig 1891-ben láttak napvilágot. Hollán ne-

³³ Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány a század második felében. In: Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténelmi és tudománytörténelmi írások. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudománysszervező Főosztály, Budapest, 2001. (a továbbiakban: Ács 2001c) 178.

³⁴ Pesti Napló 1876. február 12.

³⁵ Ács (2001a) i. m. 193.

véhez köthető, hogy az MTA Hadtudományi Bizottságát 1893-ban bekapcsolták az *Ezred-éves kiállítás* előkészítő munkálataiba. Alkotó módon, elnökként vett részt a millenniumi kiállítás hadviselés, hadszervezés csoportjában, segítve a kiállítás hadtörténelmi részének megtervezésében, előkészítésében, s 1896-ban annak sikeres megvalósításában.³⁶

1890. január 27-én az MTA Matematikai és Természettudományi Osztálya tiszteleti tagnak választotta meg, ugyanakkor Hollán megemlékező felolvasást tartott Tóth Ágostonról, az Akadémia elhunyt tagjáról, akit ő ajánlott 1872-ben levelező tagnak. 1892. május 5-én az MTA Igazgatói Tanácsába választották (Jókai Mórral és Fraknoi Vilmosmal együtt), egyúttal tagja lett a Széchenyi-bizottságnak is. Végrendeletében 2000 koronát hagyott a Magyar Tudományos Akadémiára, amelynek haláláig tagja maradt.³⁷

Rávilágít gondolkodásának racionalitására a következő mondata, amely megtalálható a Magyar Tudós Társaság évkönyvében és Hollán a *Mértan alapvonalai tudományosan rendezesítve* című könyve borítójának hátoldalán is: „*A tapasztalás és mindennapi gyakorlat, mely tudomány nélkül csak csupa testi ügyességet szülhet, mathematicai tudományokkal párosítva, ellátatlan pályát nyit fel az emberi elmének, a maga találóssága, ítélő tehetségének élessége, s egész ereje kifejtésére.*” Megfontolandó gondolatok ezek a tudományokat tisztelő, a tudást nem lebecsülő, azaz remélhetőleg mindenki számára. Különösen fontos lenne ennek elfogadása napjainkban, amikor a Magyar Honvédség – és benne a katonai felsőoktatás – átalakítása újra napirenden van.

Összegzés

Hollán Ernő kiemelkedően gazdag katonai, politikai, műszaki és hadtudományi tevékenységével és életművével előkelő helyet biztosított magának nemzetünk és a magyar tudomány legjobbjai között, hiszen változatos élete során minden téren kimagasló eredményeket ért el. Ahogy Czigler Győző, a Magyar Mérnök és Építész Kamara elnöke fogalmazott Hollán emléktáblájának avatásán szombathelyi szülőházánál: „*Megmondjam-e, ki volt Hollán Ernő? Aki mint a város szülötte, annak őslakóitól átöröklötte a valódi római polgári erényeket: a hazaszeretetet, a kötelességtudást, a jellemszilárdságot, az erős, törhetetlen akaratot, és a rendíthetetlen bátorságot. Ezek a nemes tulajdonságok képesítették Őt arra, hogy minden téren, a hová a sors, a haza érdeke, a király, vagy a polgártársainak bizalma vagy családja nemesebb érdeke állította, mint vezér működött.*

Mi mindannyian ösmerjük életét, áldásos működését és azt felejteni nem fogjuk; hisz be vannak azok jegyezve aranybetűkkel hazánk történelmének legnevezetesebb lapjain.

De Hollán Ernő emléke még ennél is maradandóbban van bevésve a magyar technikus kar szívébe, mert hiszen Ő volt az, ki bennünk az összetartás szellemét, az egymás iránti tiszteletet felkeltette; Ő volt az, ki a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet megalkotta és ezáltal egyik alapját létesítette a technikus kar céltudatos fejlődésének; Ő volt szeretett vezérünk, tanácsadónk, atyai barátunk.”³⁸

³⁶ Ács (2001a) i. m. 194.

³⁷ Hajós (2006) i. m. 51–52., valamint Ács (2001c) i. m. 178.

³⁸ Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője 20. évfolyam, 1901/1–40. 346.

Fontosabb művei

Önálló kötetek

- *Mértan alapvonalai tudományosan rendszerezítve*. I–III. kötet. Bécs, 1854.
- *Magyarország vasúthálózatának rendszere*. Sommer Lipót, Bécs, 1856.
- *Das künftige Eisenbahn-System für Ungarn und Siebenbürgen in seinen Beziehungen zum Welthandel und den inneren Verkehr*. Verlag Druck und Papier von Leopold Sommer. Wien, 1856.
- *Zur ungarischen Frage. Eine Denkschrift von einem ungarischen Patrioten*. Verlag Steinacker. Leipzig, 1859.
- *Tóth Ágoston emlékezete*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

Folyóiratcikkek

- Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rácsrendszeréről. Akadémiai székfoglaló. *Akadémiai Értesítő* 1859. 323–353.
- A m. kir. honvédség a modern hadseregszervezés szempontjából tekintve. *Ludovica Akadémia Közlönye* 1876/2.
- Mária Terézia és hadvezérei. *Hadtörténelmi Közlemények* 1888. 173–176.
- Károly főherceg, mint katonai író. *Hadtörténelmi Közlemények* 1889. 517–545.

A felsoroltakon kívül még 33 egyéb cikke vagy beszéde jelent meg különféle lapokban.³⁹

Felhasznált irodalom

- *250 Jahre militärtechnische Ausbildung in Österreich*. (Összeáll. Dr. jur. Ing. Schalk, Heinrich) Wien, 1967.
- Ács Tibor: Hollán Ernő, az MTA Hadtudományi Bizottságának első elnöke. In: Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténelmi és tudománytörténelmi írások*. (Szerk. Horváth István ny. ezredes, Kiss Jenő ny. ezredes) Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2001. 189–194.
- Ács Tibor: A magyar katonai gondolkodás irányzatai, 1849–1899. In: Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténelmi és tudománytörténelmi írások*. (Szerk. Horváth István ny. ezredes, Kiss Jenő ny. ezredes) Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2001. 169–176.
- Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány a század második felében. In: Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténelmi és tudománytörténelmi írások*. (Szerk. Horváth István ny. ezredes, Kiss Jenő ny. ezredes) Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2001. 177–181.
- Balla Tibor: *A magyar királyi Honvédség szórólöveg-alakulatainak története*. *Hadtörténelmi Közlemények* 105. évfolyam, 1992/2. 65–96.
- Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914 I*. *Hadtörténelmi Közlemények* 106. évfolyam, 1993/3. 18–45.
- Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914 II*. *Hadtörténelmi Közlemények* 106. évfolyam, 1993/4. 43–74.

³⁹ Hajós (2006) i. m. 56.

- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000.
- Egervári Ödön: *Magyar királyi honvéd törzstisztek albuma 51 arcképpel és életrajzzal*. I. kötet. Atheneum Nyomda, Pest, 1870.
- Dr. Gerő József: *A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*. A szerző kiadása. Budapest, 1940.
- Hadtörténelmi Levéltár Anyakönyvi lapok 3205/1890.
- Hajós György: *Hollán Ernő a katona, a mérnök, az államférfi*. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2006.
- Kelemen Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon, 1867–1949*. Egy elfeledett jogterület a jogalkotás tükrében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.
- Kiss Gábor: *Tábornokok a magyar királyi Honvédségben, 1868–1914*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2016.
- *Az építési ipar*. 1885. június 14./24.
- *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője* 1901.
- *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 1870.
- *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 1912.
- *Magyar Polgár* – Kolozsvár, 1889. április 10. 85. szám.
- *Pesti Napló* 1867. január 9.
- *Pesti Napló* 1876. február 12.
- *Pesti Hírlap* 1888. február 1.
- *Vasárnapi Ujság* 1859/9.
- *Vasárnapi Ujság* 1870/49.

JACOBI ÁGOST HENRIK EZREDES

Jacobi Ágost ezredes 1881. május 19-én született az erdélyi Segesváron, evangélikus vallású családban. Apja kereskedő volt. Anyja Habersang Berta. Németül és magyarul tökéletesen beszélt, horvátul a Monarchia hadseregében szokásos szolgálati mértékben, vagyis érintkezni tudott beosztottjaival ezen a nyelven. Felesége hadházi Györffy Margit volt, gyermekük nem született.

Két gimnáziumi osztályt végzett Segesváron, majd a katonai alreáliskola két évfolyamát Kismartonban, a katonai főreáliskola egy évfolyamát Mährisch-Weiskirchenben, ezt követően a négyéves utász hadapródiskolát Hainburgban. 1906 szeptembere és 1908 szeptembere között Bécsújhelyen elvégezte a Katonai Vívó- és Tornatanári Tanfolyamot.

Katonai pályafutását 1900. augusztus 18-án kezdte meg hadapród-tiszthelyettesként a cs. és kir. 4. utászzászlóaljban az ausztriai Pettau-ban. 1901. november 1-jén alakulatánál hadnagy lett, majd 1905. május 1-jén áthelyezték a cs. és kir. 7. utászzászlóaljhoz Budapestre. 1908 szeptemberétől főhadnagyként a mödlingi Katonai Műszaki Akadémia torna- és vívótanára, valamint csapatkiképző tisztje. 1913 szeptemberétől a cs. és kir. 5. utászzászlóalj 2. századának lett parancsnoka Pozsonyban.⁴⁰

⁴⁰ Kriegsarchiv Wien, Qualifikationsliste Kt. 1200. (Osztrák Hadilevéltár, Bécs, tisztí minősítési lapok, 1200. doboz).

Az első világháború kitörésekor, 1914. augusztus 1-jén léptették elő századossá. A cs. és kir. 5. utászzászlóalj 2. százada élén 1914–15-ben a szerb, 1916 tavaszától az olasz, 1917. januártól a román, majd 1917. októbertől ismét az olasz fronton harcolt.⁴¹ 1918 júliusában a mödlingi Katonai Műszaki Akadémia századparancsnoka és tanára lett. 1918. november 1-jén őrnaggyá lépett elő, majd a budapesti Ludovika Akadémia műszaki századának parancsnoka lett. 1919. április elejétől augusztusig a magyar Vörös Hadsereg 6. hadosztályának műszaki parancsnokaként működött.

1919 őszén bírói vizsgálat és becsületügyi eljárás alatt állt, közben beosztották a budapesti utászzászlóaljhoz, majd 1922-ben igazolták.

1921. szeptember 1-jén alezredessé lépett elő, 1922. november 6-tól nevezték ki a szegedi utászzászlóalj parancsnokává. 1923. július 1-jén nyugállományba helyezték. Ekkor Budapesten élt. 1928. augusztus 28-án címzetes ezredesi kinevezést kapott. 1938. szeptember végétől a teljesen állami tulajdonban lévő Merkur Műszaki és Vegyipari Rt. teljhatalmú honvédelmi biztosa lett, majd 1939. március 1-jétől 1947. június 30-ig annak vezérigazgatója.⁴²

A közéletben is igen aktív volt. 1933-ban a Nemzeti Egység Pártja elnökévé választották Rákosligeten.⁴³ Volt a frontharcosok rákosligeti csoportjának elnöke, az Országos Háborús Műszaki Emlékmű Bizottság ügyvezető elnöke,⁴⁴ valamint a Magyar Hajózási Szövetség ügyvezető elnöke.⁴⁵ Jellemző széles körű aktivitására, hogy a Szent Margitsziget kertészetének főigazgatójaként „virágok ünnepe” kiállítást szervezett.⁴⁶

Ő állította össze a *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban* című munkát.

Jacobi Ágost a világháború több hadszínterén is hajtott végre bravúros műszaki feladatot katonáival. Ezek egyike volt a Szerbiában, a Száván való átkelés 1914. szeptember 14-én.

Az erőszakos folyamatkezelés 17 órakor kezdődött, amelyet az éjszakai hídverés követett. A támadást megkezdő 28. vadászzászlóalj jobb szárnycsoportját az 1/5. utászs század, közép-csoportját a 2/5. utászs század, a bal szárnycsoportját pedig az 1/7. szegedi utászs század hajózta át. A Jacobi készítette hídterv szerint a jobb oldali hídrészt az 1/7. utászs század tagonként, a bal oldali hídrészt az 1/5. és 2/5. utászs századok pontononként verték.

A híd elviselte a jelentős vízszintemelkedést (2,65 méter) és a viharokat, a forgalmat soha nem kellett megszakítani. 56 nap alatt 60 000 ember, 8000 lovas, 60 000 jármű, 150 löveg, 30 gépkocsi és 3000 vágóállat kelt át a hadihídon.⁴⁷

⁴¹ Azt, hogy milyen minőséget képviseltek a műszakiak, az is mutatja, hogy a háborúba vonuló pozsonyi utászok 2. századának beosztott tisztje volt Regele Oszkár (Oskar Regele) hadnagy (1890. július 7. – 1969. február 1.), aki 1945 után a Bécsi Hadilevéltár igazgatója lett, majd 1955-ben az Osztrák Állami Levéltár főigazgatója, 1952–1963 között az Osztrák Hadtörténelmi Bizottság (alapító) elnöke. Az 5. században szolgált Molnár Pál hadnagy (1892. december 10. – n. a.), aki 1945. április 27-én jelentkezett újra szolgálatra, és a Honvédelmi Minisztérium ipari csoportjánál kapott feladatokat ezredesi rendfokozatban, de rövidesen vezérőrnaggyá léptették elő, és október 15-ei hatállyal kinevezték az 1. műszaki hadosztály parancsnokának. 1947. október 20-án került új beosztásba mint a Katonai Műszaki Intézet parancsnoka. (Az intézet régi nevét 1948. június 9-én kapta vissza.) Molnár Pál szervezte meg az új Haditechnikai Intézetet. Munkája elismeréseképpen 1949. május 1-jén altábornaggyá léptették elő. Forrás: <https://haditechnikaiintezet.hu/molnar-pal>. (Letöltve: 2019. szeptember 24.)

⁴² HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Tiszti anyakönyvi lapok 3048/1890.

⁴³ Forrás: <http://rakosliget0.uw.hu/mti.pdf>. (Letöltve: 2019. szeptember 24.)

⁴⁴ Geodéziai Közlöny 1933, 161.

⁴⁵ Magyarország 1933, 2.

⁴⁶ Színházi Élet 1923.

⁴⁷ Uo.

A következő jelentős műszaki vállalkozás, melyben Jacobi meghatározó szerepet játszott, az erőszakos dunai átkelés volt Palánk és Básiás körzetében, Szerbiában. Az elképzelések szerint a Mackensen tábornagy parancsnoksága alatt álló hadseregcsoport az átkelést egy „gőzkomp” üzembe helyezésére alapozta. A 2/5. pozsonyi utászszázad azt a parancsot kapta, hogy a gőzkompot a Dunadombónál, illetve Ómoldovánál elsüllyesztett dunai hajókból és uszályokból készítse el. Ómoldovánál számos megrongált hajó között feküdt a Monarchia akkori legerősebb dunai vontatógőzöse, az 1914-ben épült „Kornfeld Zsigmond” oldalkerekes vontatóhajó, amely a tervbe vett gőzkomp számára mint vontató jármű jöhetett számításba.

A feladat tehát az volt, hogy az uszályokat az ellenség előtt a Dunából kiemeljék, a gőzöst üzemképes állapotba hozzák, majd azt 42 km hosszon, az ellenséges partok előtt a Ponjavica sziget mögé hajózzák.

A századparancsnok, Jacobi Ágost százados 14 válogatott utászával személyesen vette kezébe a „Kornfeld” üzemképes állapotba és készenlétbe helyezésének végrehajtását. A feladat nem volt veszélytelen, mert a gőzös a szerbek által belátható területen süllyedt el.

A kiemelést követően először a gőzös belsejében hozták rendbe a gépezetet. Felszereltek egy füstképződést csökkentő szerkezetet is. A munkát segítette, hogy előkerítették a gőzös békebeli személyzetét. Felkészültek arra is, hogy a szerbek löni fogják a hajót, ezért a kormányállást szilánkállóvá alakították. Kitaláltak egy olyan szerkezetet, amelynek segítségével belülről is kormányozhatták a hajót. Már csak az maradt hátra, hogy átfessék a gőzös fehér oldalát, amely az ellenséges part felé nézett.

Az indulás időpontját Jacobi százados az utolsó pillanatig titokban tartotta. Erre a parancsot 1915. október 3-án éjszaka adta ki. Ekkor gyorsan átfestették a hajó oldalának fehér részeit, majd az utászok puskával és kézigránatokkal a kézben, elhelyezkedtek a fedélzeten. A berozsdásodott lapátkerek 21 óra 15 perckor nagy csikorgással forogni kezdtek, és a gőzös elindult.

Az ellenség az első órákban még nem vette folyamatos tűz alá az egyre gyorsabban haladó gőzöst, csak egyes lövéseket adott le rá. Gradištet elhagyva viszont elindult a vadászat a Dunán úszó hajóra. Világítórakéták, fényszórók és géppuskatűz után a tüzéség is működésbe lépett. A hajó nagy sebességgel haladt a széles vízfelületen, ezért nehezen eltalálható célpontot nyújtott.

Útja során az egész szerb frontszakaszt riasztották, és a gőzös folyamatos tűz alatt állt. Már közeledett Dunadombóhoz, amikor a sérült orr-részen elkezdett beömleni a víz. Az orr lesüllyedt, a hajó fara megemelkedett, így kormányozhatatlanná vált. Az utászok azonnal odarahantak és szivattyúk segítségével, megfeszített munkával újra kormányozhatóvá tették a hajót. Október 4-én nulla óra után 10 perccel a „Kornfeld” befutott a célkikötőbe.⁴⁸

Jacobi Ágost és utászei az olasz hadszíntéren is kitűntek bátorságukkal és szakmai munkájukkal. A Piave-átkelés (1918) kudarcra nem rajtuk múlt. Álljon itt egy rövid idézet Erwin Zeidler altábornagy, az 58. gyaloghadosztály parancsnokának parancsából: „*A legmagasabb szolgálata nevében tolmácsolom az összes parancsnokoknak és csapatoknak, akik ezen a nehéz harci napon példátlan bátorsággal harcoltak és kitartottak, a kiváló és bátor magatartásért és kitartásukért a hadosztályparancsnokság legmelegebb köszönetét, a teljes elismerésemet és csodálatomat. Különösen a 116. gyalog-dandárparancsnokságnak, továbbá Lehár ezredesnek és a 106. ezrednek, Wenzel alezredes és a mindenkor*

⁴⁸ Jacobi Ágost (szerk.): Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938. 100.

bevált bator 2. és 11. vadászszázalójának, az 58. rohamszázalójának és parancsnokának, Metzger századosnak, aki legelől harcolva, súlyosan megsebesült, Waldvogel alezredes csoportparancsnoknak, aki a bátorság tündöklő példaképeként a derék 111., 110. és 7. rohamszázalójak élén küzdött egészen a súlyos megsebesüléséig, Jacobi századosnak, az áthajózási munkák vezetőjének és kivétel nélkül az összes árkászszázadoknak (1./58., 3./20., 2./30., 1./33., 1./7. és 1/II. hidépítő), a tüzérségnek, amely a szigeten vállvetve harcolt a gyalogsággal, a 19. és 62. kitűnő repülőszázadnak, a derék telefonistáknak, a csapatok egészségügyi személyzetének, orvosoknak és legénységnek, az 58. hadosztály egészségügyi oszlopnak, a sebesültek hátraszállításában önfeláldozóan tevékenykedő 2/58., 5./bh. 4. építőszázadoknak és az 1605. és 562. lépcsőknek, úgy az egyes tiszteknek, mint minden egyes harcosnak.”⁴⁹

Jacobi Ágost bátorságát és szakmai felkészültségét megbecsülték és elismerték, a következő kitüntetések kapták: 1902. augusztus 19-én a Katonai Érdemkeresztet (két alárendeltjének a vízbefúlástól való megmentéséért); 1908. december 2-án a Katonai Jubileumi Keresztet; 1913. szeptemberben a Bronz Katonai Érdemérmét; 1914. december 12-én a Katonai Érdemkereszt III. osztályát hadidíszítménnyel és kardokkal; 1915. november 15-én a Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel és kardokkal; 1916. júniusban a Bronz Katonai Érdemérmét kardokkal; 1916. szeptember 5-én az Ezüst Katonai Érdemérmét kardokkal; 1918. júliusban a Lipót Rend lovagkeresztjét hadidíszítményekkel és kardokkal; 1914 és 1918 között a Német Vaskereszt II. osztályát és a Török Vas Félholdat.

Jacobi Ágost 1973. május 30-án hunyt el Budapesten. Sírját, amely a Farkasréti temetőben volt, az 1990-es években nyom nélkül felszámolták.⁵⁰

Felhasznált irodalom

- Kriegsarchiv Wien, Qualifikationsliste Kt. 1200. (Osztrák Hadilevéltár, Bécs, tiszti minősítési lapok, 1200. doboz).
- Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938.
- *Geodéziai Közöny* IX. évfolyam, 1933/8–10., „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest.
- *Színházi Élet* XIII. évfolyam, 1923/46., „Színházi Élet” r.-t., Globus Nyomdai Műintézet r.-t. Budapest.
- *Magyarország* XL. évfolyam, 1933/7., Magyarország Napilap R.T., Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat nyomása, Budapest.

Internetes források

- <https://haditechnikaiintezet.hu/molnar-pal>. (Letöltve: 2019. szeptember 24.)
- <http://rakosliget0.uw.hu/mti.pdf>. (Letöltve: 2019. szeptember 24.)
- <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06879/06882.htm>. (Letöltve: 2019. június 6.)

⁴⁹ Uo. 192.

⁵⁰ Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06879/06882.htm>. (Letöltve: 2019. június 6.)

MOLNÁR PÁL ALTÁBORNAGY

Molnár Pál 1892. december 20-án született Vácott. Apja Molnár Péter nyugállományú MÁV-felügyelő, édesanyja Kacz Mária Klára volt. 1942. július 7-én másodszeri nyugállományba helyezése után nősült meg, Szepesi Margit Olgát vette feleségül.

Az elemi iskolát Vácott végezte 1898-tól 1902-ig, majd a gimnázium 5 osztályát Budapesten 1902–1907 között. 1907-től 1910-ig a soproni Honvéd Főreáliskola növendéke volt, majd 1910–1913 között a császári és királyi Katonai Műszaki Akadémiát végezte Mödlingben. 1921–1923 között a budapesti József Nádor Műszaki

Egyetemen szerzett okleveles mérnök diplomát. Katonai pályafutása során több szakmai tanfolyamot végzett el sikerrel, így 1918-ban a császári és királyi vezérkari tanfolyamot Belgrádban, 1929–1930-ban a honvéd törzstiszti tanfolyamot Budapesten, 1934-ben pedig a honvéd harcászati és hadművelleti tanfolyamot szintén Budapesten. Németül tökéletesen, franciául jól beszélt és írt, az orosz, valamint az olasz nyelvet olvasási szinten sajátította el.⁵¹

Tényleges tiszti szolgálatát 1913. augusztus 18-án hadnagyként kezdte a császári és királyi 5. utászzászlóalj 3. századában, Pozsonyban. Az első világháború kitörésének időpontjától, 1914. augusztus 1-jétől szakaszparancsnokként harcolt a császári és királyi 5. utászzászlóalj 5. századában a szerb hadszíntéren. Itt részt vett a Sabác környéki átkelés műszaki támogatásában, áthajózási kompok és egy hadihíd építésében és fenntartásában. Utóbbit – melynek hossza 695 méter volt – 8 óra alatt építette meg 6 utászszázad. A híd 200 órán keresztül segítette a sabáci küzdelemben a Monarchia csapatait.⁵² A szerb ellentámadás miatt a katonai vezetés elrendelte a híd megsemmisítését. Jól mutatják a műszakiak eltökéltségét Molnár Pál következő mondatai: „...az utásztisztek a kapott parancs ellenére és saját kezdeményezésükből összeszedték századaikat és minden intézkedés nélkül a hídra rohantak és megkezdték annak tagonként való lebontását. A híd percek alatt eltűnt, a tagok saját parton egy órán belül ki voltak kötve és a kereken hétszáz méteres hadihíd anyaga meg volt mentve. Még a szerb parton lévő partfát is elhoztuk!”⁵³

1914 novemberében már az orosz fronton harcolt. Utászaival részt vett a „kárpáti húsvéti csatában”, sok esetben gyalogoként szállva szembe az előretörő oroszokkal. Az utászszázad ezekben a harcokban állományának kétharmadát veszítette el. Feladataik igen sokrétűek voltak, hiszen a hagyományos műszaki munkák (védőállások kiépítése, karbantartása és tökéletesítése, utak javítása, hidak megerősítése és karbantartása) mellett részt vettek a gyalogharcokban is. Sajátos feladatuk volt továbbá azoknak az újonnan rendszerbe állított harceszközöknek az alkalmazása is, amelyet a gyalogság kezdetben bizalmatlanul fogadott. A harcok során utászok próbálták ki az új kézigránátokat, működtették az aknavetőket, lángszórókat, gyalogsági fényszórókat.

Jellemző egy mondata, amikor az új eszközökről ír: „December 9-én felvételeztük az első két aknavetőt, melyhez egy fél ívre litografált rövid használati utasítás és néhány láda lőszer volt csatolva. Tessék utászok, használjátok egészséggel eme új eszközöket, és ha tudjátok, kedveltessétek meg a gyalogsággal is – mondta a hadosztály.”⁵⁴ Cinikusnak is nevezhetnénk ezt a megközelítést, ha nem tudnánk, hogy vérrel írták utána a tapasztalatokat.

⁵¹ HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Tiszti anyakönyvi lapok 1106/1892.

⁵² Jacobi i. m. 91.

⁵³ Uo. 92.

⁵⁴ Molnár Pál: Jellegzetes utász harccselekmény. Magyar Katonai Szemle 8. évfolyam, 1938/1. negyedév. 74.

A nevéhez fűződik egy szokatlan műszaki vállalkozás is, melynek célja az volt, hogy az erdőben megbújó orosz lövészeket kifüstöljék. A műszaki katonák – felszerelve egy hordó petróleummal, kis hordó kátránnyal – az éjszakai órákban észrevétlenül behatoltak az erdőbe, és megpróbálták azt felgyújtani. A feladatot végrehajtották, de a várt eredmény elmaradt, mert az erdő nem égett le. Ahogy Molnár megfogalmazza a tanulságot: „*csakis olyan műszaki harccselekmény érhet el sikert, amely nemcsak harcászatiilag van megalapozva, hanem amely egyúttal műszakilag is kellőleg alá van támasztva. Hiányosan előkészített, vagy anyagilag meg nem alapozott műszaki tevékenységtől nem lehet sikert várni és csak felesleges véráldozatra vezethet. Mert, ha a harcászat ismeri a véletlent, alkalmazza a meglepetést és számol a szerencséivel is, addig a műszaki csak a biztosat ismeri, mert kétszer kettő az ellenség háta mögött is négy.*”⁵⁵

1916 februárja és 1917 júliusa között az albániai hadszíntéren teljesített szolgálatot. Időközben, 1915. május 1-jén főhadnaggyá léptették elő. 1917 augusztusában hátországi beosztásba került: kiképzőtisztként szolgált a császári és királyi 51. árkászpótzászlóaljban Pozsonyban, 1918. február 9-től pedig szakaszparancsnokként a császári és királyi 23. árkászszázalójban. 1918 augusztusától a Nagy Háború végéig a császári és királyi 1/51. árkászszázad parancsnoka volt az olasz hadszíntéren, itt érte az összeomlás. Ahogy írja: „*És álljon itt emlékül megörökítve, hogy az 1./51. árkászszázad zöme, melyet az október 30-iki sacilei bombatámadás az országúton szét nem sodort, mintegy 150 fő, vezetésem alatt és Bachmann Jenő zászlóssal, mint egyedüli alantos tiszttel 1918. november 18-án teljes fegyverzetrel és a század pénztárával, mint zárt egység vonult be Szegedre az utászlaktanyába, ahonnan 1914-ben, mint 3./7. utászs század, dicsőséges tettekkel teleshírt útjára elindult.*”⁵⁶

1918 novemberétől alakulata póttesténél szolgált Pozsonyban, 1919 februárjától pedig árkászszázad-szakaszparancsnokként Kőszegen. 1919 áprilisától a székesfehérvári és a ceglédi hadtest műszaki parancsnokaként vett részt a Vörös Hadsereg harcaiban. 1919. augusztus 12-től román hadifogságban volt, majd onnan kiszabadulva, 1919. december 7-én belépett a Nemzeti Hadseregbe.

1920. január 1-jétől beosztott tisztként szolgált a budapesti katonai körletparancsnokságon, 1920. március 6-tól zászlóaljsegédtisztként a magyar királyi 1. hidászszázalójnál Budapesten, 1921. január 20-tól a budapesti hídépítő-iskola parancsnokságán, 1921. június 1-jétől pedig a magyar királyi 1. honvéd utászs százalójban. 1921. szeptember 1-jén századossá lépett elő. 1921 szeptembere és 1923 szeptembere között a magyar királyi 1. honvéd utászs százalój, illetőleg a budapesti katonai körletparancsnokság állományába tartozott, egyidejűleg a budapesti József Nádor Műszaki Egyetemen végezte mérnöki tanulmányait. (Hivatalosan csak 1927. augusztus 1-jétől volt jogosult az okleveles mérnöki cím használatára.)

1923 szeptemberétől a budapesti Honvéd Főparancsnokság kiképzési osztályán szolgált előadóként. 1926. február 1-jétől a Honvéd Főparancsnokság műszaki szemlélőjének segédtisztje volt Budapesten. 1929. július 1-jétől csapatszolgálatot látott el a magyar királyi 1. honvéd gyalogezredben Budapesten. 1929. október 1-jétől 1930. március 17-ig a budapesti honvéd törzstiszti tanfolyam hallgatója volt, amit kiváló eredménnyel végzett el. 1930. március 18-tól különleges alkalmazású törzstisztként teljesített szolgálatot a magyar királyi 1. honvéd utászs százalójban, 1931. november 1-jétől őrnagyként.

⁵⁵ Uo. 77.

⁵⁶ Uo. 145.

1932. március 1-jén nyugállományba helyezték. Ugyanazon év szeptember 1-jétől altanácsnok lett a budapesti Magyar Királyi Haditechnikai Intézet állományában, 1933. április 26-tól pedig a Haditechnikai Intézet II. szakosztályának vezetője volt, 1934. november 1-jétől tényleges állományú alezredeként. 1937. május 1-jén lett a magyar királyi „Bornemissza Gergely” I. honvéd utászászlóalj ideiglenes parancsnoka, 1938. november 1-jétől ezredesi rangban. 1939. január 23-tól a budapesti magyar királyi Haditechnikai Intézet parancsnokhelyettese (egyben a II. szakosztály vezetője is) volt, 1939 októberétől pedig a magyar királyi műszaki csapatok szemlélője. 1939. november 15-től a magyar királyi honvéd erődítési parancsnokságon szolgált Budapesten. 1940. március 1-jétől az esztergomi magyar királyi honvéd műszaki gyakorló és kiképzőtábor parancsnoka volt, 1941. január 1-jétől magyar királyi honvéd erődítési parancsnok Budapesten.

1941 augusztusától nyugdíjazásáig betegszabadságon tartózkodott Budapesten. 1942. február 1-jén pedig másodszor is nyugállományba helyezték, ezt követően a fővárosban élt.⁵⁷ 1943 márciusától 1944. november végéig a székesfehérvári Vadásztölténygyár gyárvezető igazgatói tisztét töltötte be.⁵⁸

1945. április 27-én újra jelentkezett szolgálatra, majd a Honvédelmi Minisztérium ipari csoportjában szolgált ezredesi rangban. 1945. október 1-jén vezérőrnaggyá léptették elő. 1945. október 15-től az I. műszaki hadosztály parancsnoka volt.

Az ország újjáépítésében végzett munkáról, a háborús pusztítást követő helyreállításról, az abban részt vevő műszaki katonákról a következőket írta: *„Egy olyan világban, melyben a jognak és a kötelességnek egyensúlya nem volt meg, igyekeztem dolgozó honvédekkel mindazon kötelezettségeknek eleget tenni, melyeket az ország érdeke és demokráciánk építése érzésem szerint feltétlenül megkívántak. Helyes volt a minden körülmények között kikényszerített építő munka, a szerves bekapcsolódás az országos építő munkába és igazolnak bennünket a megindult közlekedés, a hírváltás mai magas foka, a hidakon át lebonyolódó forgalom, az elárasztástól megmentett otthonok és lakosok, az aknáktól mentesített és a termelésnek visszahódított városi és mezőgazdasági területek, valamint mindezeknek eredő következménye: az ország egyre löketerősebb gazdasági élete... Ez kissé a mi érdemünk is és ezért első sorban jár köszönet és elismerés a dolgozó honvédeknek, aki zord télben, egy szál alsónemű nélküli ruhában, éhesen, fagyos kézzel, rongyos bakancsban dolgozott jégtorlaszok között, állt őrt állomásokon és vonatokon, vagy bármely pillanatban aknák felszedésénél tette életét kockára a közösségért.”*⁵⁹

1946. október 12-től a Hadiműszaki Törzskar (Műszaki Vezetési Törzs) főnöke lett. 1947. november 1-jétől a budapesti Katonai Műszaki Intézet – 1948. június 9-től Haditechnikai Intézet – parancsnoka volt, amelyet ő szervezett meg. Munkája elismeréseképpen 1949. május 1-jén altábornaggyá léptették elő. Később az új rendszer vezetői már nem akartak vele dolgozni (annak ellenére, hogy 1947 júniusától a Szociáldemokrata Párt tagja, majd 1948-tól az MDP vezetőségi tagja volt), ezért 1950. január 19-én, immár harmadszor is nyugállományba helyezték.

⁵⁷ Korai nyugállományba helyezésének pontos okát nem ismerjük. Lehet, hogy a háborús szerepvállalással nem értett egyet, de lehetett az is az ok, hogy az 1942. július 7-én Szepesi Margit Olgával kötendő házasságát az akkori vezérkari főnök nem engedélyezte. Forrás: <https://haditechnikaiintezet.hu/molnar-pal>. (Letöltve: 2020. március 6.)

⁵⁸ Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár i. m.

⁵⁹ Molnár Pál: A dolgozó honvéd. Hadtörténelmi Közlemények 1955/3–4. 267–303.

Molnár Pál vitézségét, érdemeit és tehetségét a Magyarországon 1913 és 1950 (katonatiszti szolgálatának két végpontja) között létezett három különböző politikai rendszerben egyaránt elismerték. A következő (osztrák–)magyar kitüntetések birtokosa volt: 1915. március 13. Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon kardokkal; 1915. július 7. Ezüst Katonai Érdemérem kardokkal; 1917. január 8. Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel; 1917. szeptember 11. Károly Csapatkereszt; 1930. február 27. kormányzói dicsérő elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Bronzérem; 1930. április 15. Magyar Háborús Emlékérem kardokkal, sisakkal; 1933. augusztus 18. Tiszti Szolgálati Jel III. osztálya; 1936. december 4. Magyar Érdemrend tisztikeresztje; 1939. Magyar Érdemrend középkeresztje; 1941. június 18. Erdélyi Emlékérem; 1941. október 1. Nemzetvédelmi Kereszt; 1946. április 30. Kossuth Hídért Emlékérem; 1948. január 13. Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (utóbbi kettő az ország újjáépítése terén végzett munkájáért); 1948. 48-as Díszérem.

A külföldi kitüntetések közül az alábbiakat kapta meg: 1935. március 15. Osztrák Háborús Emlékérem (1914–1918) kardokkal; 1936. augusztus 14. Olasz Korona Rend parancsnoki keresztje; 1937. Német Sas Rend III. osztálya; 1938. december 9. Német Sas Rend II. osztálya; 1939. január 18. Bolgár Háborús Emlékérem (1915–18).

Végleges nyugállományba vonulása utáni sorsáról, valamint halálának körülményeiről, illetőleg időpontjáról és helyéről nincsenek adataink. Egy, a tiszti személyi anyagában fellelhető, saját kezűleg írt, keltezés nélküli búcsúlevél tanúsága szerint, feltételezhetően öngyilkosságot követett el 1950. január 19-én bekövetkezett nyugdíjazása után.⁶⁰

Személyiségéről sokat elmond bajtársa, Jacobi Ágost ezredes véleménye: „*Ha munkám fokozatos fölépítésénél néha-néha kishitűség vett rajtam erőt, mellém állt buzdításával a mindig segítő, lelkes bajtárs, barát és hajdani tanítványom, aki mosolyogva evezett át velem együtt az ilyen veszélyes vizeken, jelülül annak, hogy ezt a mesterséget 25 év előtt alaposan megtanulta tőlem. Az Isten áldja meg érte kedves Molnár Pál barátomat!*”⁶¹

Molnár Pál nemcsak katonai vezetőként, parancsnokként méltó a figyelmünkre, hanem mint hadtudományi író, gondolkodó műszaki katona is. Az első világháborút követő években számos tanulmánya jelent meg, melyekben feldolgozta a háború tapasztalatait, illetve az azt követő változásokat. Több tanulmányban foglalkozott a műszaki támogatás gyakorlati problémáival, az újonnan felmerülő harcászati-hadművelti-hadászati kérdésekkel, de a második világégés utáni újjáépítés során tapasztaltakat sem hagyta szó nélkül.

Igen érdekes és előremutató írása a technikai eszközök megjelenésének hatása a harcra. Erről így vélekedik: „...világosan látható, hogy korszerű harcot haditechnika nélkül elképzelni sem lehet. Ebben rejlik tehát az a sokszor hangoztatott »technikai befolyás«. A haditechnika, azaz a katonai műszak a korszerű harcnak többé már nem egy mellérendelt tényezője, melynek számításán kívül hagyását következmények nélkül lehet kockáztatni, hanem olyan lényegi együttjáró, mely a hadrakelt sereg egész életműködését és összes tevékenységét a legmagasabb rangú vezetőtől a rohamozó csatárig minden vonatkozásban determinálja és ezért döntően befolyásolja.”⁶²

Ugyancsak ehhez a gondolati körhöz tartozik a következő meglátása: „*A természet jelenségeihez hasonlóan a harccselekmények is három tényezőtől függnnek: az erőtől, a tértől és az időtől... Minden harccselekmény a három tényező tervszerű vagy véletlen kombináció-*

⁶⁰ Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár i. m.

⁶¹ Jacobi i. m. 4.

⁶² Molnár Pál: A harc és a haditechnika. Magyar Katonai Szemle 3. évfolyam, 1933/4. negyedév. 147–153.

ján alapul, s az erők alkalmazása, a tér szerepe, illetve az időtényező befolyása a harcselekményeket a valóságba vetítve mozgási, fegyverhatási (tűz) és vezetési problémákká differenciálja... Csak akkor fogja a haderő megsemmisítő munkáját a legkisebb tömeg alkalmazása mellett elvégezni tudni, ha mozogni tud, ugyanakkor azonban az ellenséget mozgási lehetőségeitől megfosztja... Biztosítani kell azt, hogy a gyakorlati műszaki élet a tudományos kutatás minden eredményéről azonnal értesüljön és irányítást kapjon arra nézve, hogy az elért eredmények a technika mely ágazataiban használhatók fel. Meg kell tehát szervezni a szoros kapcsolatot a tudományos kutató és a gyakorlati élet között. Ezt egy Központi Technikai Intézet felállításával lehetne elérni.”⁶³

Ebben a gondolatban jelenik meg először az 1947. november 1-jétől működő budapesti Katonai Műszaki Intézet – 1948. június 9-től Haditechnikai Intézet –, melyet ő szervezett meg, és amelynek ő lett az első parancsnoka.

Tudományos közéleti aktivitását mutatja, hogy mind a *Magyar Katonai Szemle*, mind a Magyar Történelmi Társulat tudományos pályázatán megmérette magát írásaival, nem is sikertelenül.⁶⁴

Tanulmányaiiban számos olyan javaslatot fogalmazott meg, melyek messze túlmutattak saját korán, s bevezetésük talán csökkentette volna a következő világháború műszaki veszteségeit. Érdemes kiemelni ezekből a következőt: „Célszerűnek tartanám a védelmi harc műszaki alapját képező erődítési kérdéseket nagyszabású csapatgyakorlatok alkalmával alaposan kipróbálni és ezáltal ellenőrizni, vajon még a mai viszonyok között is helytálló-e azok az elképzelések, amelyek annakidején a világháború állásharcaiban szerzett tapasztalatokból és benyomásokból szűrődtek le, és amelyek a mozgóharcban szerzett tapasztalatok hiányában talán már nem fogják fedni a korszerű mozgó védelem mai időbeli követelményeit. Egyetlen ilyen gyakorlat, különösen, ha azt gyors csapatokkal is kombináljuk, egészen biztosan nálunk is be fogja igazolni azt, hogy a modern harcban a műszaki alakulatok motorizálásának szükségessége ma már vitán felül áll.”⁶⁵

Fontosabb művei

- Jellegzetes utász harcselekmény. *Magyar Katonai Szemle* 8. évfolyam, 1938/1. negyedév. 73–77.
- A korszerű folyamátkelés eszközei és azok alkalmazása. *Magyar Katonai Szemle* 3. évfolyam, 1933/4. negyedév. 129–140.
- Korszerű folyamátkelési problémák. *Magyar Katonai Szemle* 3. évfolyam, 1933/4. negyedév. 127–141.
- Az idő jelentősége a hevenyészett erődítésnél. *Magyar Katonai Szemle* 7. évfolyam, 1937/1. negyedév. 62–64.
- Utászok gyalogharcban. *Magyar Katonai Szemle* 7. évfolyam, 1937/3. negyedév. 61–69.

⁶³ Molnár Pál: A technika és a technikus szerepe a hadviselésben. (Együtt Fucsek Lászlóval.) *Magyar Katonai Szemle* 5. évfolyam, 1935/3. negyedév. 135–157.

⁶⁴ A Magyar Katonai Szemle pályázatán „Többet ésszel, mint erővel” jeligével (együtt Fucsek Lászlóval), míg a Magyar Történelmi Társulat pályázatán A dolgozó honvéd címmel nyújtott be tanulmányt. Előbbi II., utóbbi III. helyezést ért el, és mindkettőt közölték az adott lapok.

⁶⁵ Molnár Pál: Az idő jelentősége a hevenyészett erődítésnél. *Magyar Katonai Szemle* 7. évfolyam, 1937/1. negyedév. 62–64. oldal.

- Szemelvények az 5. (pozsonyi) utászászlóalj háborús történetéből. In: Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938. 88–131.
- A Piave. In: Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938. 173–195.
- Harc a műszaki zárakkal. *Magyar Katonai Szemle* 9. évfolyam, 1939/2. negyedév. 139–143.
- Néhány szó a németek átkeléséhez a Rajnán. *Magyar Katonai Szemle* 10. évfolyam, 1940/4. negyedév. 435–440.
- A harc és a haditechnika. *Magyar Katonai Szemle* 3. évfolyam, 1933/4. negyedév. 147–153.
- Hozzászólás a „hídverés vagy áthajózás” című közleményhez. *Magyar Katonai Szemle* 4. évfolyam, 1934/3. negyedév. 141–151.
- Woysrch átkelése Rytschwolnál. *Magyar Katonai Szemle* 4. évfolyam, 1934/4. negyedév. 60–72.
- Államerődítés-állambiztonság. *Magyar Katonai Szemle* 4. évfolyam, 1934/4. negyedév. 145–158.
- A technika és a technikus szerepe a hadviselésben. (Együtt Fucsek Lászlóval.) *Magyar Katonai Szemle* 5. évfolyam, 1935/3. negyedév. 135–157.
- A dolgozó honvéd. *Hadtörténelmi Közlemények* 1955/3–4. 267–303.

Felhasznált irodalom

- HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Tiszti anyakönyvi lapok 1106/1892.
- Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938.
- Molnár Pál: Jellegzetes utász harccselekmény. *Magyar Katonai Szemle* 8. évfolyam, 1938/1. negyedév. 73–77.
- Molnár Pál: A dolgozó honvéd. *Hadtörténelmi Közlemények* 1955/3–4. 267–303.
- Molnár Pál: Utászok gyalogharcban. *Magyar Katonai Szemle* 7. évfolyam, 1937/3. negyedév. 61–69.
- Molnár Pál: Szemelvények az 5. (pozsonyi) utászászlóalj háborús történetéből. In: Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda K. F. T., Budapest, 1938. 88–131.
- Molnár Pál: Az idő jelentősége a hevenyészett erődítésnél. *Magyar Katonai Szemle* 7. évfolyam, 1937/1. negyedév. 62–64.

Internetes források

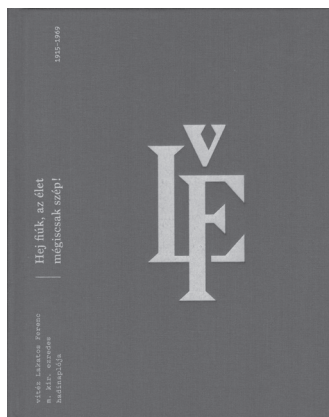
- <https://haditechnikaiintezet.hu/molnar-pal>. (Letöltve: 2020. március 6.)

Szakály Sándor:

EGY CSAPATTISZT EMLÉKEZÉSEI

A SZERZŐRŐL:

Dr. Szakály Sándor (DSc) hadtörténész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának kutatóprofesszora

Vitéz Lakatos Ferenc (1893–1970) magyar királyi honvéd ezredes a magyar királyi Honvédség egyik legszebben „dekorált” csapattisztje volt. Fialat zászlósként érdemelte ki az Arany Vitézségi Érmeket. Két ízben tüntették ki az I. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel. Egyaránt birtokosa volt a II. osztályú Ezüst Vitézségi Éremnek, illetve a Bronz Vitézségi Éremnek. Kérdemelte a III. osztályú Vaskorona Rendet hadidíszítménnyel és kardokkal, a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet hadidíszítménnyel és kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérmeket a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal és a Károly Csapatkeresztet.

Az első világháború kezdetén mint egyévi önkéntes kezdte meg katonai szolgálatát és lett később tényleges állományú tiszt. Katonai pályafutása Budapest ostromának

befejeztével zárult, amikor is mint ezredes szovjet hadifogságba került. A hadifogságból 1948. június 30-án érkezett haza Magyarországra, ahol is három gyermeke várta, akik felesége elhunyt után rokonoknál találtak otthonra. Élete a későbbiek során a volt magyar királyi Honvédség egykori tisztjeiéhez és tábonokaiéhoz hasonlóan alakult: különböző fizikai munkák, nyugdíjmegvonás, megfigyelés – és a sor hosszan lenne folytatható.

Emlékezése – amelyet a közreadó Katona András, Lakatos Ferenc dédunokája, hadinaplónak nevez – alapvetően két nagy egységre tagolódik. Az első részek a szerzőnek a Magyar Katonai Szemlében 1936 és 1940 között megjelent írásait tartalmazzák. Lakatos Ferenc ezen írásaiban a világháborúban meg- és átéltekkel ismertette meg az olvasóit. A haditapasztalatok a következő katonanemzedékek számára adhattak kapaszkodót. A szerző érdekesen és olvasmányosan számolt be katonaeletének történéseiről, a harci tapasztalatairól, a haditettekről, amelyekkel a korábban felsorolt kiténtetéseket kiérdemelte. Ezek jogosították fel arra, hogy az 1921-ben létrejött Vitézi Rend tagjai sorába kérje a felvételét, amelynek 1922-ban tagja lett.

Lakatos Ferenc katonai pályafutása szorosan kötődött Sopron városához. Az ott működő II. Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet – amelynek a neve 1920 és 1944 között számos esetben változott – tanárként működött hosszú évekig. Később csapattiszt beosztásokban szolgált. Csapattestével részese volt az ún. bécsi döntések eredményeként bekövetkezett területi visszacsatolásoknak.

Harcokban csapattestével az 1944 őszi magyarországi harcok során vett részt. Ezekről a harcokról és a magánélet eseményeiről olvashatunk beszámolót. Naplószerűek a feljegyzések,

mivel napi eseményekről szólnak, de néha úgy véli az olvasó, hogy azok is a történések után íródtak. Erre egy-egy név vagy esemény téves megnevezése kapcsán gondolhatunk. Az emlékezéseknél ez szinte természetes, mivel a szerző nem korabeli feljegyzéseit vette elő – ha voltak ilyenek –, hanem az emlékezetére és a különböző megmaradt dokumentumokra, fényképekre épített.

Fényképek, dokumentumok – írtam. Ezek a kötetnek külön értéket adnak: az első és a második világháború éveiben készített fotók, tisztársak, helyszínek – utóbbiak számos esetben térképen megrajzolva –, események, családtagok. Ha valaki képet szeretne kapni mindarról, hogy egy alsó középosztályba tartozó család fiából miként lesz tényleges állományú katonatiszt a két világháború közötti Magyarországon és az miként éli meg az akkori időket, akkor jól teszi, ha kezébe veszi Lakatos Ferenc könyvét.

A szerzőnek, valamint a kéziratot közreadó Katona Andrásnak – aki a szerző dédunokája – és a szerkesztőnek és egyben lektornak, Nagy Balázs Albertnek köszönhetően jól dokumentált, jegyzetekkel alaposan ellátott könyvet vehetünk a kezünkbe. Igaz az utóbbi – mármint a kézbevétele – nem túl egyszerű feladat. A 673 oldalas, minőségi papíron közreadott munkát igazán íróasztalra helyezve lehet jól olvasni. A forgatása sem egyszerű, de megéri az olvasásra fordított időt.

S miért? – tehető fel a kérdés. Azért – vélem én – mert a Magyar Királyság két világháborús történetét valóban megérteni csak akkor lehet, ha az események különböző tanúinak, részeseinek a saját szemszögből megélt és megírt történeteit is megismerjük. Másként emlékezhet ugyanarra az eseményre az „egyszerű” honvéd, megint másként az annak parancsot kiadó katonatiszt. Más szintről látja mindezt a csapattest- vagy seregtestparancsnok, a politikus és a „külső szemlélő”. Utóbbiak sorába tartozik a (had)történész is, aki a korabeli források segítségével igyekszik bemutatni a múlt történéseit, próbálja megtalálni a különböző döntések indokait, alapjait. S hogy ez minél jobban sikerülhessen, ahhoz az szükséges, hogy az egykori szereplők feljegyzéseit, naplóját is forgassa. Mert naplók, emlékezések – amint ezt Lakatos Ferenc kézírata is igazolja – akkor is készültek, igaz, legtöbb esetben csak a családtagoknak, barátoknak íródtak. Az 1950-es, 1960-as, 1970-es évek nem igazán kedveztek a második világháború történéseit – és abban Magyarország szerepét – a maguk szemszögből és nem az elvártak szerint megírt kéziratok megjelentetésének.

Vajon mennyi visszaemlékezés kézírata rejtőzködhet/lappanghat még? Az elmúlt három-négy évtizedben már szép számmal láttak nyomdafestéket; érdemes volt közreadni azokat.

Amennyiben a most ismertetett – nem nagy példányszámban közreadott – munkát ismét kiadnák, annak örülnék, és annak is, ha a betűméreteken a kiadó változtatna, valamint a tévedéseket, pontatlanságokat kiigazítaná. Jó lenne bizonyos esetekben a hivatkozott korabeli újságokban megjelenteket szó szerint idézni, a rendfokozatokat, neveket pontosítani – pl. Bánó Kálmán, Kratochvil (1919-ben még Kratochwill) Károly –, az összecserélt személyek – Röder Vilmos „jegyzetelve” öccse, Röder Jenő helyett – kilétét tisztázni.

Végezetül hadd ismételjem meg azt, amire korábban is utaltam: érdemes a könyvet kézbe venni és elolvasni. Múltunk megismeréséhez sok hasznos adalékkal szolgáló olvasmány, amely néhány családtag Lakatos Ferencre emlékező írását is tartalmazza.

Hej fiúk, az élet mégis csak szép!

– Egy ezredes hadinaplója a két világháborúról és a budai ostromról.

Vitéz Lakatos Ferenc m. kir. ezredes hadinaplója, 1893–1970

Szerzői magánkiadás – Katona András, Budapest, 2022, 673 oldal

Végh Ferenc ny. vezérezredes:

NEMZETKÖZI SZAKIRODALMI SZEMLE

A SZERZŐRŐL:

Dr. Végh Ferenc ny. vezérezredes (PhD), a Magyar Honvédség korábbi parancsnoka, vezérkari főnöke, nyugalmazott nagykövet (ORCID: 0000-0003-1688-6574; MTMT: 10087268)

UKRÁN TANULSÁGOK A JÖVŐBELI HARCOKHOZ: PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI RENDSZEREK ÉS A MÉLYSÉGI CSAPÁS

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Harry Halem a Yorktown Intézet főmunkatársa és a London School of Economics Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékének doktorandusza. Kutatásai a konfliktusok jövőjére, a haditengerészeti stratégiára és a hadművelleti művészet történeti felfogására fókuszálnak.

FORRÁS: Harry Halem: *Ukraine's lessons for future combat: unmanned aerial systems and deep strike.* *U.S. Army Quaterly Parameters*, 53. évf. 2023/4., téli félév. press. armywarcollege.edu/parameters/vol53/iss4/4/ (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)

Bevezetés

Az orosz–ukrán háború számos tanulsággal szolgál az Amerikai Egyesült Államok hadseregének és az amerikai politikai döntéshozóknak és vezetőknek a felderítő-csapásmérő komplexumok természetéről és szerepéről a modern hadviselésben. Különösen igaz ez egy olyan harcvezető rendszer kifejlesztése terén, amely egyesíti a pilóta nélküli légi rendszereket és a műholdas felderítést annak érdekében, hogy lehetővé tegye a tűzkoordinációt az ellenség hátába irányuló mély csapásokhoz. Az alább bemutatott kutatás az ukrainai nyílt forráskódú elemzések és interjúk alapján a felderítő-csapásmérő komplexumok fejlesztésére és alkalmazására fókuszál a mélységi csapás és a kölcsönös területi támadás valószínűsége tekintetében.

Az orosz–ukrán háború az első eset, amikor mindkét fél olyan robusztus, bár még mindig nagyrészt primitív felderítő-csapásmérő komplexumokat (RSC) vet be, amelyeket háborús időkben alakítanak ki. Ez a helyzet lehetővé teszi a megfigyelők számára, hogy azonosítsák a komplexumok közötti interakció alapvető működését, amely programszerű és intellektuális leckét ad az amerikai hadsereg számára, mivel az az 1980-as évek óta először készül a közel azonos szintű ellenfelekkel történő szembenézésre. Ukrajna tapasztalatai azt mutatják, hogy a felderítő-csapásmérő komplexumok fontosak a mélységi csapásmérésben. Ukrajna esetében egy pilóta nélküli légi rendszer (Unmanned Aerial System, UAS) lehetővé teszi a csapásmérést mélyen az orosz háttérországban, mely révén maroknyi precíziós fegyver alkalmazásával jelentős hatásokat érnek el. Ez az elemzés először azonosítja a 2014–2022 közötti ukrán katonai tapasztalatok gyökereit, megállapítva: az orosz–ukrán háború mérőföldkő a harcászati, mivel mindkét fél primitív felderítő-csapásmérő komplexumokat alkalmaz. Ezt követően kifejti Ukrajna pilóta nélküli légi rendszerének, valamint a hírszerzési, megfigyelési

és felderítőrendszerének (Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance, ISR) műszaki és működési jellemzőit, illetve azonosítja azt a módot, ahogyan az ukrán UAS–ISR-rendszer lehetőséget teremt a mélységi csapásra. Végül felvázol néhány programszerű és elméleti tennivalót az amerikai hadsereg számára, különösen a mélységi csapás szerepét illetően.

Ukrajna stratégiai problémája és a katonai tanulási folyamat

A jelenlegi ukrán haderő az ukrán társadalom keresztmetszetét tükrözi, így a polgári alkalmazások kulcsfontosságúak az ukrán UAS–ISR-rendszer használatában, mivel az ukrán újoncok a civil tapasztalatokból ismert technológiákkal találkoznak. Mindazonáltal a rendszer alapötlete, vagyis egy átfogó UAS–ISR-rendszer létrehozása és annak összekapcsolása a parancsnokokkal, valamint az osztott tüzek lehetővé tétele már 2014-ben, a donbázi háború idején megszületett. Az orosz fegyveres erők a donbázi háború kezdete óta felülmúlják az ukrán haderőt. 2014-ben Ukrajnának körülbelül 6000 harcoló katonája volt, a politikai vezetés éppen traumatikus változáson esett át, és gyakorlatilag nem voltak nemzetközi partnerei. Ennek ellenére Ukrajna rosszul felszerelt erői előnyre tettek szert az oroszok által támogatott szakadárokkal szemben, és az időleges megingások ellenére meglehetősen jól teljesítettek. Innentől kezdve nyilvánvaló volt Ukrajna stratégiai problémája: minőségileg és mennyiségileg felülmúlhatatlan orosz hadsereggel került szembe, miközben nem voltak egyértelmű szövetségesei. Az ukrán fegyveres erők tehát innovációra kényszerültek.

Az ország strukturális politikai problémái ellenére a sajátos bürokratikus váltások, valamint a politikai kultúra viszonylag magas szintje tanulási előnyhöz juttatta az ukrán hadsereget az orosz haderővel szemben. Ukrajna az ország keleti részén folytatott *antiterrorista* műveletek néven folytatott tevékenységének bürokratikus elnevezését 2018-ban *egyesített erők hadműveletévé* nevezte át. Ez a változás hivatalosan elismerte Oroszországot a konfliktusban harcoló félként, és a parancsnoki felelősséget az Ukrán Biztonsági Szolgálatról átruházta az ukrán Vezérkarra. Ez az átmenet robusztus tanulási folyamatot generált az ukrán fegyveres erőkben, mivel katonái és tisztjei nyíltan megvitathatták az általuk vívott háborút. A belső tanulás illeszkedett a Nyugat kiképzőmisszióihoz. Ráadásul több mai magas szintű ukrán parancsnok is részt vett a donbázi harcokban vagy a 2014–2015 utáni kiképzésekben, akik ráadásul jóval fiatalabbak nyugati kollégáiknál, ami jelentős kultúraváltásra utal, lehetővé téve az innovációt.

Történelmi trendek és a modern csapásmérés

Az ukrán fegyveres erők pilóta nélküli légi és hírszerző, megfigyelő és felderítőrendszere, amely egyedülálló stratégiai kultúrájukból származik, nemcsak taktikai és programozási okokból érdekes. Az orosz–ukrán háború az első nagyszabású konfliktus a 2003-as iraki invázió óta, egyben az első olyan háború, amelynek során mindkét félnek meg kellett újítania és módosítania kellett felderítő–csapásmérő komplexumát. A felderítő–csapásmérő komplexum koncepciójának gyökerei megtalálhatók a szovjet és az orosz doktrínában, de fogalmilag azonosítható a nyugati katonai gondolkodással is. Röviden, a felderítő–csapásmérő komplexum egy integrált hírszerzési, megfigyelési, felderítő és célba juttató (Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance – Targeting, ISR/T) tűzrendszer, amelyben a célpont azonosítása és a megsemmisítése közötti idő rendkívüli mértékben csökken.

A felderítő–csapásmérő komplexum (Reconnaissance-Strike Complex, RSC) koncepciója elválaszthatatlanul kapcsolódik az 1980-as években az Amerikai Egyesült Államokban és

a Szovjetunióban bekövetkezett doktrinális fejlesztésekhez. Mindkét doktrína egyre inkább az ellenség hadműveleti mélységben történő megtámadására irányult. A megfelelően felépített RSC-nek lehetővé kell tennie a szinkronizálást az egész országban. Az amerikai hadsereg egy korai RSC-t telepített az iraki háborúban, míg Kína és Oroszország a 2010-es évek vége óta telepít saját felderítő-csapásmérő komplexumokat. Ezeknek a komplexumoknak alkalmazniuk kell a mesterséges intelligenciát is. Az a tény, hogy sem Ukrajnában, sem Oroszországban nem alkalmaznak jelentős mértékben mesterséges intelligenciát, jelzi, hogy az RSC-ik még mindig primitívek.

Ukrajna pilóta nélküli légi és hírszerzési, megfigyelési és felderítőrendszere (UAS-ISR)

Az ukrán hadsereg a pilóta nélküli légi rendszerek alkalmazására kidolgozott egy kifinomult módszert, amely integrálható egy szélesebb harcvezető rendszerbe, amely az Amerikai Egyesült Államoktól és magánműholdaktól is kap információt. A precíziós irányítású lőszernek egyre inkább képesek bármilyen egyedi célt eltalálni. Történelmileg azonban a fegyverek teljesítménye meghaladta a gyakorlati hírszerzési, megfigyelési és felderítési hatótávolságot. Ukrajna egy pilóta nélküli repülőeszközökre épülő RSC létrehozásával demonstrálja, hogy a pilóta nélküli légi rendszerek alkalmazásával hogyan csökkenthetők a precíziós lőszer és az ISR képességei közötti korlátok. Az ukránok UAS-ISR rendszere két célt valósít meg. Először is, a hagyományos, ütegből lött tüzérségi tüzet „precízióssá alakítja”, mely precíziós fegyverek képesek egyénileg támadni a célpontokat, és jelentősen javítani a tüzecsapás pontosságát. Másodszor, lehetővé teszi az ukrán haderő számára, hogy elosztott módon alkalmazza a tüzérséget szélesebb területen. Emiatt csökken a nyílt logisztikai csomópontok iránti igény, valamint alacsonyabb lesz az orosz tüzérség tevékenységének hatása, ezáltal lehetővé válik az ukrán hadsereg számára, hogy az anyagi hátránya ellenére versenyképes maradjon.

Meg kell jegyezni, hogy az orosz erők egyre gyakrabban alkalmazzák az ukránok módszereit, bár – a rossz kiképzési színvonal, a kevésbé hatékony felszerelés és az alacsonyabb minőségű tiszti és technikai állomány miatt – átlagosan arányos eredmények nélkül. Tekintettel arra, hogy a szerző túlnyomórészt az ukrán taktikákra, technikákra és eljárásokra összpontosított az országban töltött ideje alatt, és csak mellékesen foglalkozott az orosz féllel, nagyrészt az ukrán ISR/T gyakorlatra összpontosít.

Az ukrán harctér rendkívül zsúfolt. A peremvonal körüli 20 kilométeres zóna kiterjedt lövészároksorokat, földi elektronikus hadviselési rendszereket, légvédelmet, tüzérségi üteget és tüzérségi felderítőradarokat tartalmaz. Ezenkívül a legtöbb ukrán pilóta nélküli repülőeszköz kettős rendeltetésű, így működésük intuitív és olcsó, de csökkent az elektronikus hadviseléssel szembeni ellenálló képességük, valamint érzékelők és optikáik minősége is gyenge. A drónhelikopterek optikái a nagyjából 20 kilométeres nappali hatótávolságukkal 30 kilométeres ISR-hatótávolságot biztosítanak. A főbb orosz célpontok azonban ennél messzebb vannak, mivel Oroszország a logisztikai rendszerét a HIMARS-ok 2022-es bevetése után kiigazította. Míg a nagy pilóta nélküli légi rendszerek olyan optikával rendelkeznek, amelyek képesek azonosítani a célpontokat 40–80 kilométerre, vagyis sokkal nagyobb a hatótávolságuk, mint a kis méretű drónhelikoptereké, viszont azok hangosak és sebezhetőek a pontos légvédelem és az elektronikai ellentevékenység által. A tapasztalt drónkezelők rendelkeznek – a katonáorvosok mellett – az ukrán hadsereg legértékesebb katonai szak tudásával, és sokkal kevesebb pilóta nélküli légi rendszert veszítenek, mint amennyit a nyilvánosan közölt átlag alapján feltételeznénk.

Mélylési csapás és tűzfolyosók Ukrajnában

Az áttörés lebonyolításához vagy megghiúsításához meg kell nyerni a mélylési harcot. Az áttörés sűrűn védett frontvonalon, illetve annak védelme rendkívüli erőfeszítést igényel. A kifinomult logisztikai rendszer kulcsfontosságú, mert a tűzéréség felerősíti a logisztika szerepét, amire városi harcban még nagyobb szükség van. Támadásban tűzéréségre van szükség a védelmi pozíciók lefoglalására és megsemmisítésére, hogy lehetővé váljon a páncélosok áttörése. A védekezésben tűzéréségre van szükség, hogy tompítsa és végül elpusztítsa a támadó ékeket. Mélylési csapásokra van szükség a frontvonal kiéheztetéséhez, az elektronikus eszközök megzavarásához, a védő vezetési és irányítási csomópontjainak lefoglalásához, valamint a támadó erő megzavarásához.

A nehézséget tehát a 30–100 kilométeres távolságban történő pontosság alkalmazása jelenti: az ukrán fegyveres erőknek a precíziós hatások maximalizálása és az orosz ellenütegek elkerülése érdekében egymás utáni tüzeket kell végrehajtaniuk. A megoldás az ügynevezett tűzfolyosók létrehozása, az elektronikus hadviselési és a légvédelmi rendszerek vakfoltjainak a kihasználása, amelyeket a csapásmérő drónok és a nagy hatótávolságú tűzéréségi tüzek kiaknázhathatnak. Ukrajnában az Amerikai Egyesült Államok úralapú képességei és a kereskedelmi műholdas képalkotás segíti az ukrán hadsereget a célpontok azonosításában. A frontvonalat védő orosz elektronikai és légvédelmi rendszer elnyomásához vagy megsemmisítéséhez azonban jelenleg pilóta nélküli légi rendszerekre van szükség, pusztán a képalkotó képességük miatt, még akkor is, ha ezek a polgári specifikációjú modellek ki vannak téve az orosz zavarásnak.

A szerző a továbbiakban részletesen elemzi a tűzfolyosók létrehozásának körülményeit, eszközeit. Megállapítja, hogy a tűzfolyosók lehetővé teszik Ukrajna számára, hogy nagyszabású mélylési csapásokat hajtson végre, támadva ezzel az orosz hadsereg logisztikai hátterét. Valójában a mélylési harc elsődlegessége az orosz–ukrán háború központi leckéje, amely a jövőbeli harcokra ad lehetőséget. A mélylési csapás jelentőségét erősíti az a tény, hogy Oroszország a HIMARS-hadjárat kezdete előtt folytatta előrenyomulását.

Ukrajna három sikeres műveletet hajtott végre az orosz logisztikai rendszer ellen, bizonyítva a mélylési csapások jelentőségét. Először is, Ukrajna egy maroknyi, nyugatról biztosított HIMARS-t vetett be a 2022 nyári donbászi orosz offenzíva megállítására. Egy korlátozott ukrán támadás az Izjumtól nyugatra fekvő erdőben, a donbászi orosz előretolt utánpótlási körzet ellen ideális pozíciót biztosított Ukrajnának az orosz logisztikai és vezetési-irányítási csomópontok elleni HIMARS-csapásokhoz. A hatás szinte azonnali volt: miután bevették Szeverodonyeck és Liszicsanszk városát, majd előrenyomultak a Bahmut–Sziverszk–Szoledar vonal felé, az orosz erők hirtelen megálltak az ukrán mélylési csapások következtében. A mélylési csapás jelentőségét erősíti az a tény, hogy az orosz erők a HIMARS-csapások előtt éppen előrenyomultak.

Másodszor, 2022 őszén az ukrán mélylési csapások segítettek lehetővé tenni a harkivi offenzívát. Az orosz haderősűrűség csökkentését célzó megtévesztő kampány mellett a mélylési csapások megzavarták az orosz logisztikai vezetést és irányítást, létrehozva azt a műveleti sebezhetőséget, amelyet Ukrajna kihasznált.

Harmadszor, Ukrajna 2022 szeptembere és novembere között kihasználta a herszoni hídfő sajátos körülményeit, hogy rontsa az orosz pozíciót, ami végül a Dnyeper folyó jobb partjáról történő kivonulást eredményezte. Ebben a hadjáratban döntő szerepet játszott a nagy hatótávolságú tűzéréség, amely pusztította a hídfőhöz vezető orosz vasúti és közúti összeköttetést, és végül olyan alaposan kiürítette az orosz logisztikát, hogy kivonulásra kényszerítette az

oroszokat. A cél az, hogy az ellenséges logisztikának nagy veszteségeket kell okozni. Ez arra kényszeríti az ellenséget, hogy növelje a távolságot a fő logisztikai csomópontjai és a frontvonal között, ami megnehezíti a szállítást, és arra kényszeríti az ellenséget, hogy időt és erőforrásokat fordítson a mélységi támadások elleni védekezésre.

Ez a változás további nehézségeket hoz létre a rendszerben. A rögzített állású védelmi erők kevesebb anyagot kapnak. A mobil tartalékok nagy hatású csapásoknak vannak kitéve, amint azt a Makijivka elleni csapáshoz hasonló incidensek is mutatják. Ezenkívül a vezetési-irányítási csomópontoknak könnyűeknek és mozgékonyaknak vagy nagyon megerősítetteknek kell lenniük, ami nagyobb védelmi erőfeszítéseket igényel, vagy növeli a parancsnokok kognitív terhelését.

Következmények az amerikai hadseregre nézve

Bár az orosz–ukrán háború szemléltető eset, sok tekintetben egyedülálló. Mindkét fél hasonló forrásokból meríti doktrínáját, és hasonló vagy azonos fegyvereket alkalmaz. Egyik fél sem tudja megtörni a másik integrált légvédelmi hálózatát – Ukrajna a modern repülőgépek, Oroszország a kellően precíziós fegyverek hiánya miatt –, vagyis a mélységi csapásokat elsősorban rakétákkal hajtják végre. Oroszország nem alkalmaz kinetikus műholdromboló eszközöket, és a nyílt forrásokban sincs információ műholdak zavarásáról, ami tagadhatatlanul fontos tényező a jövőbeni háborúban. A pilóta nélküli légi rendszereket alkalmazó ukrán és orosz felderítő-csapásmérő komplexumok alkalmazása a mélységi csapások végrehajtásánál idővel csak fokozódni fog, ahogy ezek a komplexumok egyre kifinomultabbá válnak. Az Amerikai Egyesült Államok hadserege valószínűleg közel egyenrangú hagyományos ellenfelekkel fog szembenézni egy elosztott felderítő-csapásmérő komplexummal, amely többszörös redundanciát és ami különösen fontos, mesterséges intelligenciát is tartalmazni fog, hogy lerövidítse a megsemmisítési folyamatot.

Az ukránoknak nem egy elvont hálózattal kell szembenézniük, hanem egy konkrét, földrajzilag felépített ellenféllel. A túl korán és tömegesen alkalmazott orosz erők rendkívüli módon ki vannak téve a precíziós csapásoknak; az ukrán erők is ugyanígy veszélyben vannak. Az Amerikai Egyesült Államok úgyszintén hasonló típusú fenyegetéssel fog szembesülni, igaz, kifinomultabbakkal. Ebből a valóságból adódik egy olyan RSC szükségessége, amely elosztott ISR-rendszert tartalmaz, lehetővé téve precíziós effektusok speciális alkalmazását az ellenség mélységében lévő RSC-i pusztítására. A pilóta nélküli légi rendszerek szinte biztosan részét képezik a megoldásnak. Ahogy a kereskedelmi dróntechnológia fejlődik, elterjednek a kis, olcsó, bizonyos elektronikus hatásokkal szemben ellenálló drónok. A mesterséges intelligencia és a korszerű számítástechnika csökkenti a drónoknak a GPS-től és az emberi irányítástól való függőségét, míg a kisebb, jobb minőségű optikák növelik a pilóta nélküli légi rendszerek azon képességét, hogy észrevétlenül és nagyobb távolságokból azonosítsák a célpontokat. A műholdak is számítanak majd, különösen a fejlett érzékelőkkel rendelkező mikroműholdak.

Ukrajnának, még ha korlátozottan is, megvan a képessége arra, hogy Oroszországon belüli célpontokat támadjon meg, és ugyan hatékonyan harcol, de szinte tehetetlen az orosz stratégiai csapásmérő hadjárattal szemben. Nem valószínű, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak olyan ellenféllel kell szembenéznie, akit le tud győzni, ha nem veszi figyelembe a területére irányuló csapásokat, ha azt reméli, hogy a győzelmet olyan időskálán érheti el, amely inkább hónapokhoz vagy évekhez, mintsem egy évtizedhez közelít. Két egyformán kifinomult felderítő-csapásmérő komplexum tehát növelheti a kölcsönös területi csapások valószínűségét és az eskaláció lehetőségét.

AZ UKRAJNA ELLENI OROSZ INVÁZIÓ A NYUGATI ELRETTENTÉS KUDARCA VOLT?

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Bettina Renz a nemzetközi biztonság professzora a Nottinghami Egyetem Politikai és Nemzetközi Kapcsolatok Karán. Stratégiai tanulmányokkal foglalkozik, különös tekintettel az orosz védelem- és biztonságpolitikára.

FORRÁS: Bettina Renz: Was the Russian Invasion of Ukraine a Failure of Western Deterrence? U.S. Army Quaterly Parameters, 53. évf. 2023/4., téli félészám. <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol53/iss4/1/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 12.)

2022 februárjában sok megfigyelő eleinte a nyugati elrettentés kudarcaként értékelte az ukrajnai orosz inváziót. Ez az értékelés helytálló volt, mivel a Nyugat soha nem fogalmazott meg világos stratégiát az ilyen invázió elrettentésére. Ez a tanulmány bemutatja, hogy a Nyugat mit tett és mit nem tett az inváziót megelőzően, és hogy az elrettentési erőfeszítések a Kreml motivációival kapcsolatos problematikus feltételezéseken alapultak. Az írás szándékoltan olyan tanulságok levonásával zárul a nyugati katonai és politikai szakemberek számára, melyek segíthetik a jövőbeli gondolkodást Oroszország elrettentésével kapcsolatban.

A nyugati elrettentés és az orosz fenyegetés

A Szovjetunió bukását követő első két évtizedben Nyugaton kevesen gondoltak arra, hogy Oroszországot el kell riasztani az agressziótól. Az egyre agresszívebb külpolitika és különösen a Krím Oroszország általi annektálása 2014-ben megfordította ezt a tendenciát. A politikai döntéshozók felismerték, hogy a NATO-nak a védelmi kiadások növelése és keleti szárnyának megerősítése révén javítania kell hagyományos elrettentési politikáját. A Nyugat ugyanakkor jelentős erőfeszítéseket tett, hogy segítse Ukrajnát saját biztonságának megerősítésében. Ezek az erőfeszítések azonban vitathatatlanul nem jelentek meg az ukrajnai orosz invázió elrettentésére megfogalmazott nyugati stratégiákban.

A Nyugat biztonságának növelése

A Nyugat és konkrétan a NATO védelmi helyzete kiigazításokat igényelt az orosz agresszió szándékának elrettentése érdekében. Következésképpen a nyugati védelmi tervezés a NATO területe ellen irányuló esetleges orosz támadások elrettentéséhez szükséges eszközök és módok javítására összpontosított. Ez az előkészület magában foglalta a védelmi kiadások növelését, a Szövetség keleti szárnyának megerősítését, valamint egységről és elszántságról tett tanúbizonyosságot a szövetséges területek orosz agresszió elleni védelmére. Ilyen erőfeszítések közé tartozott a 2014-es NATO-csúcson elfogadott Készenléti Akcióterv, amely részletezte a közép- és kelet-európai NATO-tagországok biztonsága érdekében tett intézkedéseket. Az elriasztandó orosz fenyegetést elsősorban nem Ukrajna elleni fenyegetéseként határozták meg, hanem „Oroszország fegyveres támadásaként egy NATO-tag ellen”.

Segíteni Ukrajnát, hogy segítsen önmagán

A Nyugat azon szándéka, hogy elrettentse az orosz fenyegetést, nem jelentette azt, hogy figyelmen kívül hagyta Ukrajnát. Az Ukrajna támogatására hozott intézkedések azonban

soha nem jelentették az invázió ellen irányuló nyugati elrettentést. A Krím annektálására válaszul a nyugati államok többsége büntető szankciókat vezetett be Oroszországgal szemben.

A NATO–Ukrajna kapcsolatok az 1990-es évek elejére nyúlnak vissza, amikor a Szövetség ígéretet tett „a politikai és a katonai együttműködés fokozására”, valamint „az ukrán fegyveres erők modern és hatékony szervezetté történő alakításának támogatására, hogy az képes legyen hiteles elrettentést és védelmet nyújtani a katonai fenyegetésekkel szemben.” Ezek az ígérek 2016-ban valóra váltak az Ukrajna számára kidolgozott Átfogó Segítségnyújtási Csomag NATO általi jóváhagyásával, amely célzott támogatási intézkedéseket kínált, különösen a védelmi szektor számára azzal a szándékkal, hogy segítse az országot, hogy rugalmasabbá váljon, valamint jobban gondoskodjon saját biztonságáról. Az Átfogó Segítségnyújtási Csomag kétoldali megállapodások keretében képzést és bizonyos felszerelések biztosítását is magában foglalta, de kiemelten kezelte Ukrajna hosszú távú demokratikus fejlődését mint a hatékony fegyveres erők létrehozásának alapját.

Nyugati elrettentés és Ukrajna inváziója

Általános elrettentés

A 2014 és 2022 közötti időszak nagy részében a Nyugat nem fogalmazott meg olyan stratégiát, amely kifejezetten az ukrain orosz invázió elrettentésére irányult volna. Úgy tűnik, hogy azok a megfigyelők, akik az inváziót a nyugati elrettentés kudarcaként értékelték, arra számítottak: az általános elrettentés elegendő. Ukrajna inváziója nem jelenti a nyugati általános elrettentés kudarcát abban az értelemben, hogy Oroszország alacsonyabb rendűnek látta volna a NATO egyesített katonai erejét. Ehelyett, mivel a kollektív védelmi záradék nem terjedt ki Ukrajnára, amint azt a Szövetség következetesen megerősítette, a kollektív katonai képességeiben rejlő látens fenyegetés ebben az esetben kevésbé befolyásolta a Kreml tervét.

Kiterjesztett elrettentés

A megfigyelők abban is reménykedhettek, hogy a nyugati kiterjedt elrettentés hatásai elriasztják Oroszországot attól, hogy megtámadja Ukrajnát. A kiterjesztett elrettentés az az elképzelés, hogy egy cselekvő szereplő katonai erejének látens fenyegetése várhatóan megakadályozza a közvetlen támadást, és ez az erő előrevetíthető egy harmadik nemzet, általában az elrettentő szövetségese vagy pártfogoltja elleni támadások elrettentésére. 2021-től megjelentek a katonai erők Ukrajna határain, és egyre több bizonyíték érkezett a közelgő invázióra.

A Nyugat jelzései a Kreml felé konkrétabbá váltak, és kifejezett, kiterjedt elrettentő fenyegetéseket is tartalmaztak. Néhány NATO-szövetséges fokozta a fegyverek szállítását. Nem meglepő módon ezek a fenyegetések meglehetősen korlátozottnak bizonyultak. Széles körben elismert tény, hogy különösen nehéz a fenyegetések hitelessé tétele kiterjedt elrettentési helyzetekben, amikor egy szereplő nemzetbiztonsága nem azonnal forog kockán. A NATO-erők alkalmazása az Oroszország ellen harcoló Ukrajna megvédele érdekében lekerült a lehetőségek közül, mivel Ukrajna nem tagja a Szövetségnek, a Nyugat lehetőségei ezen a ponton erősen korlátozottak voltak, hogy hiteles, kiterjedt elrettentő fenyegetést közvetítsen a Kreml felé.

(Hiteltelen) elrettentő fenyegetések

A legalapvetőbb szinten az elrettentés akkor működik, ha az elrettentett nemzetet „lebeszélük” a kívánt cselekvés megtételéről, mert az úgy gondolja, hogy a várható veszteségek elfogadhatatlanok. A Nyugat egyik jelzett fenyegetése sem teremtette meg ezt a hitet a Kreml

gondolkodásában. Nem voltak elegendők azok a figyelmeztetések, miszerint a NATO megerősíti védekező pozícióját a keleti szárnyán és a balti államokban arra, hogy meggátolják a küszöbön álló inváziót. A Szövetség saját védelmének megerősítésére tett erőfeszítései azonban csekély jelentőséggel bírtak a Kreml központi háborús célja, Ukrajna leigázása és megszállása szempontjából. A nyugati fenyegetés a megbénító gazdasági szankciókkal nem jelentett hiteles elrettentő tényezőt.

Ebben a tekintetben lehetséges, hogy a várható szankciók nagyságrendjének meggyőzőbb megfogalmazása hatással lett volna Oroszország számításaira a katonai agresszió költségeiről. Ezt az eredményt azonban nem lehetett volna garantálni. Emiatt nagy a valószínűsége annak, hogy a Kreml Ukrajna megszerzésére irányuló vágya párosult azzal az erős hittel, hogy képes ellenállni a sokkal szigorúbb szankcióknak is. A megtorlás fő formájaként a szankciókkal való fenyegetés sem volt elegendő. Egyrészt az elrettentés diplomáciai cselekedet, és mint ilyen, többről szól, mint katonai képességekről és azok használatára való hajlandóságról.

A Nyugat azon fenyegetése, hogy egy invázió esetén védelmi képességet biztosít Ukrajnának, nem tántorította el a Kremlt. Mint fentebb említettük, a 2014 és 2022 közötti időszak nagy részében Ukrajnának szóló átfogó segítségnyújtási csomag elsősorban a védelmi és biztonsági szektor hosszú távú reformjára, a közös normák és értékek előmozdítására, valamint a demokratikus intézmények megerősítésére összpontosított. Az Ukrajna közvetlen védelmi képességének kiépítésére tett erőfeszítések, különös tekintettel a Donbaszban folyó háborúra, magukban foglalták a katonai segítségnyújtást és a kétoldalú képzési programokat. Ezek a hozzájárulások a hírszerzési támogatástól, a vezetési és irányítási és védelmi fegyverrendszerek használatától, a biztonságos kommunikációtól a katonai egészségügyi ellátásokig terjedtek. Ezen időszak nagy részében a nyugati államok többsége anyagi támogatását a nem halálos felszerelések biztosítására korlátozta, mert tartottak az Oroszországgal fennálló feszültségek eskalálódásától.

Néhány évvel a donbaszi háború után számos szövetséges, köztük az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság, „halálos” védelmi fegyvereket, például páncéltörő fegyverrendszereket helyezett segélycsomagjaiba. A kifejezett fenyegetés azonban, hogy Ukrajnát komoly védelmi képességekkel lássák el, nem hangzott el egészen addig, amíg 2022 tavaszán elkerülhetetlennek nem tűnt az invázió. Valójában komoly viták zajlottak a nagy intenzitású hadviseléshez szükséges nehézfelszerelések, például harckocsik, tüzérségi rakéták, légvédelmi rendszerek és föld-levegő rakéták szállítása körül. Pusztán a nyugati felszerelés Ukrajna számára biztosított lehetősége nem tántorította el a Kremlt.

Nem volt eléggé hiteles a Nyugat azon fenyegetése, hogy Ukrajnát védelmi képességekkel látja el. Azzal érveltek, hogy Putyin egyik legnagyobb tévedése az invázió előtt az volt, hogy alábecsülte a Nyugat egységét és eltökéltségét arra, hogy támogassa Ukrajnát, beleértve a fegyvereket is. Ez az értékelés igaz is lehet, de reálisan 2022 februárjában kevés bizonyíték állt az orosz vezetés rendelkezésére, hogy létrejön egy ilyen egység. Még az invázió kibontakozásakor is csak hosszas és súlyos nézeteltérések után derült ki a Nyugat eltökéltsége azt illetően, hogy jelentős védelmi képességekkel látja el Ukrajnát. Az első nyugati harckocsik csak hónapokkal az invázió után érték el Ukrajnát, és még viták folynak más felszerelések, például repülőgépek szállításáról.

Amennyiben az ukrán fegyveres erők az invázió kezdetéig a nagy intenzitású háborúkhöz szükséges nyugati katonai fegyverek és felszerelések széles választékával rendelkeztek volna, erősebb lett volna az orosz agresszióval szembeni ellenálló képességük, és sok életet megmenthettek volna. Ennek a felszerelésnek a pusztán jelenléte is elrettenthetné volna az inváziót, bár ez korántsem garantált. A felszerelésben és a személyzetben fennálló számbeli fölény hatásaira vonatkozó téves feltételezések alapján sok nyugati megfigyelőhöz hasonlóan

a Kreml is komolyan túlbecsülte az orosz katonai képességeket Ukrajnával szemben. Annak érdekében, hogy ezt a hatalmas egyensúlyhiányt jelentősen kiigazítsa, a Nyugat irreális mennyiségű felszerelést szállított.

Ebben az összefüggésben nem világos, hogy a Kreml fontolóra vette volna-e az általa legjobb esetben is periférikus államnak tekintett Ukrajna legyőzésének lehetőségét, még akkor is, ha fegyveres erőit nyugati fegyverekkel látták volna el. Végül, a Nyugat soha nem foglalkozott azzal, hogy Ukrajnának többet nyújtson egy hagyományos háború eszközeinél.

Következtetések és következmények

Ukrajna megszállása a nyugati elrettentés kudarca volt?

Az ukrajnai orosz invázió nem volt a nyugati elrettentés kudarca, mivel a Nyugat soha nem fogalmazott meg világos stratégiát az ilyen eshetőség elrettentésére. Ennek ellenére nyilvánvalóan problémás, ha a Nyugat azt hinné, hogy az általa bevezetett intézkedések visszatartanak egy ilyen inváziótól. Ez a hiedelem azt jelzi, hogy a Nyugat kevésbé értette meg a Kreml motivációit, és túlbecsülte a képességét, hogy befolyásolja az orosz döntéshozatalt.

Tekintettel arra, hogy az orosz külpolitika prioritásként kezeli az általa régóta „befolyási övezetének” nevezett területeket, irreális volt azt várni, hogy a Nyugat korlátozott elrettentő fenyegetései eltántorítják a Kremlt, amint Oroszország úgy döntött, hogy megtámadja Ukrajnát. Ugyanakkor az Ukrajna elleni orosz invázió nem jelenti a nyugati elrettentés általános kudarcát. Az Oroszországgal szembeni nyugati védelmi tervezés 2014 után a NATO területére történő behatolás elrettentésére összpontosított, és ez az elrettentés sikeres is volt. Ukrajna inváziója nem jelentette azt, hogy Oroszország gyengének tekintette a Nyugat kollektív katonai képességeit. Mivel a nyugati katonai erők közvetlen részvétele Ukrajnában szóba sem jöhetett, ez egyszerűen nem szerepelt az orosz számításokban. Ukrajna inváziója akár meg is erősítheti a Nyugat elrettentő pozícióját a Kreml szemében: az orosz vezetés sok éven át gyengének, megosztottnak és képmutatónak látta a Nyugatot. Az invázió után kialakult egység és elszántság meglepte Moszkvát, és hatással lehet a jövőbeli döntésekre.

A Nyugat elriaszthatta volna Ukrajna invázióját?

Lehetetlen megmondani, hogy a Nyugat elrettentette volna-e Oroszországot Ukrajna inváziójától. Egy tisztább stratégia, amely kifejezetten az ukrajnai orosz invázió elrettentésére irányul, jobb esélyeket kínált volna a sikerre? A Nyugat csak akkor tett konkrét elrettentő fenyegetéseket azzal kapcsolatban, hogy mi fog történni egy invázió esetén, ha az már szinte elkerülhetetlennek tűnt. Hamarabb kellett volna közölnie ezt az információt? Talán, de egy ilyen stratégia korábbi szakaszban történő megfogalmazása megkívánta azt a meggyőződést, hogy a közeljövőben nagyon valószínű a teljes invázió. Nyilvánvaló, hogy legalább 2021 nyaráig ez nem volt többségi nézet Nyugaton. Az, hogy a NATO a védelmi reformok alapjaként Ukrajna hosszabb távú demokratikus fejlődését helyezte előtérbe a gyakorlati képzéssel és a felszerelés-ellátással szemben, semmi esetre sem sürgős ügy.

Az erősebb nyugati elrettentő fenyegetések eltántorították volna a Kremlt az inváziótól? Erre a kérdésre nehéz válaszolni. Mint ismeretes, sok nyugati állam nem volt felkészülve arra, hogy kockára tegye politikai és gazdasági kapcsolatait Oroszországgal, és aggodalomra adott okot a feszültség esetleges eszkalációja is. Ezek a korlátok lehetetlenné tették akkoriban a konszenzus elérését, de nem az egységes nyugati megközelítés hiánya volt a legnagyobb probléma. Mivel a NATO-erők közvetlen részvétele Ukrajnában kizárt, az elrettentő fenyegetések fokozásának lehetőségei valójában erősen korlátozottak voltak. Korántsem garantált, hogy a szigorúbb szankciók vagy a komoly védelmi képességek korábbi szakaszban történő

átadása Ukrajnának elegendő lett volna. Reálisan nézve nehéz elképzelni, hogy a fenyegetések bármely kombinációja, amely nem tartalmazott pusztító katonai megtorlást, hogyan lehetett volna elég hiteles ahhoz, hogy elriassa a Kreml invázióját. Még akkor is, ha az ilyen megtorlás veszélye vagy következménye növelte volna a sikeres elrettentés esélyét, ez érthető módon nem olyan lehetőség, amelyen a Nyugat komolyan elgondolkodott.

Elrettenthető-e Oroszország a jövőben?

Azzal a fenntartással, hogy az elrettentés sikere soha nem garantálható, nincs ok arra, hogy Oroszország miért lenne kevésbé érzékeny az elrettentésre, mint más államok. Az a tény, hogy egyes megfigyelők a nyugati elrettentés kudarcaként értelmezték az ukrajnai inváziót – bár nem volt olyan stratégia, amely elrettentett volna e konkrét esettől –, azt sugallja: az a meggyőződés, hogy egy működő nyugati elrettentő eszköznek képesnek kell lennie arra, hogy megakadályozza Oroszország katonai beavatkozását minden körülmények között. Ez az elképzelés irreális volt. A fő ok, amiért az orosz vezetés 2008 óta annyi erőforrást fektetett be katonai képességeinek újjáélesztésébe, hogy szembeszálljon a katonai erő alkalmazása terén a hidegháború óta kialakult nyugati – pontosabban az amerikai – monopóliummal.

Az orosz külpolitikai prioritások központi eleme a „befolyási övezetének” tartott területek feletti dominanciája. Emiatt még a bénító szankciók fenyegetése és végrehajtása sem akadályozta volna meg Ukrajna invázióját. Bár az invázió költségei jelentősnek bizonyultak Oroszország számára, és kétségtelenül tovább fognak növekedni, a Kreml valószínűleg olyan árnak tekinti őket, amelyet érdemes megfizetni azért, hogy garantálja a folyamatos cselekvési szabadságát.

Oroszország jövőbeni elrettentési esélyeinek növelése érdekében a Nyugatnak világosabban meg kell értenie, hogy pontosan mitől akarja eltántorítani a Kremlt. Ez a cél megköveteli az orosz motivációk és prioritások részletes értékelését, amelyek magukban foglalják (de nem kizárólagosan) a versengést a Nyugattal, ami a hidegháborús megközelítésekkel elriasztható. Az elrettentés csak akkor lehet sikeres, ha előrettekintő megközelítésen alapul, amely magában foglalja az orosz védelmi és biztonsági gondolkodásmód és az orosz képességek alakulásának kifinomult megértését.

A VÖRÖS ÖTVEN ÁRNYALATA: HOL HÚZZA MEG A HATÁRT OROSZORSZÁG?

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Polina Szinovec az odesszai Nemzeti I. I. Mechnikov Egyetem egyetemi docense (Politikatudomány és Szociológia Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Fakultás)

FORRÁS: Polina Sinovets: Fifty shades of red: where does Russia draw the line? NATO Defense College N3, 2023. 11. https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep55139.pdf?refreqid=fastly-default%3A3867317af09c882e5f6dbc5eod19c5b4&ab_segments=0%2F5YC-7052%2Ftest&origin=&initiator=search-results&acceptTC=1 (Letöltés időpontja: 2023. 12. 03.)

Bevezetés

Az Ukrajna elleni háborúnak kezdettől fogva sajátos jellemzője a nukleáris eszkaláció veszélye. Ahogy Putyin elnök a 2022. február 24-i beszédében kifejtette, „aki megpróbálja fenyegetni országunkat vagy népünket, annak tudnia kell, hogy Oroszország válasza

azonnali lesz, és olyan következményekhez vezet, amelyekkel még soha nem szembesült történelme során”.

A kijelentés vitához vezetett arról, hogy pontosan mi váltja ki a nukleáris eszkalációt: hol húzódnak valójában Oroszország vörös vonalai? A tanulmány meghatározza, hogy mit is jelent a „vörös vonal” a nemzetközi kapcsolatok elméletében, és felvázolja az ukrajnai háborúban történő alkalmazásukhoz kapcsolódó narratívákat és idővonalat. Ezután a vörös három árnyalatát javasolja az általuk képviselt fenyegetés különböző fokozatainak kategorizálására. A szerző arra a következtetésre jut, hogy Oroszország nukleáris retorikája inkább csökkentette, mint növelte a konfliktus jelentős eszkalációjának esélyét.

Definíció és kronológia

A nemzetközi kapcsolatokban a „vörös vonalak” meghatározása szerint „az ellenfél szándékának manipulálása (többnyire nyilvános) elrettentés céljából tett kijelentésekkel, utalva egy bizonyos küszöb szándékos átlépésére az ellenfél részéről, és ennek átlépése esetén a megfelelő ellenlépésre”. A vörös vonal jelzése tehát több mint pusztán egy eszkaláló lépés vagy egy pont, ahonnan nincs visszaút; ez mindenekelőtt egy kommunikációs mechanizmus, amelynek célja az elrettentés, jelezve, hogy mi történne egy bizonyos lépés megtételével.

Ukrajnával összefüggésben Oroszország a 2022. február 24-i első eseményt követően többször is jelezte az ilyen vörös vonalak létezését. Három nappal később Oroszország bejelentette, hogy készenléte helyezi nukleáris erőit, miután Ukrajna repülési tilalmi zóna elrendelését kérte, és felajánlotta lengyel MiG–29 vadászbombázók – az Amerikai Egyesült Államok égisze alatt történő – átadását Ukrajnának. 2022 májusának végén, amikor az Amerikai Egyesült Államok elfogadta az Ukrajnának nyújtott átfogó katonai segítségnyújtásról szóló törvényjavaslatot, Moszkva új fenyegetést adott ki, és kijelentette, hogy a nagy hatótávolságú rendszerek Kijevnek történő átadása „elfogadhatatlan”.

Maga Putyin hangsúlyozta, hogy Oroszország „elég mennyiségű fegyverrel rendelkezik ahhoz, hogy lecsapjon azokra a létesítményekre, amelyeket eddig nem támadtak meg”, utalva a háború esetleges eszkalációjára, ha a nagy hatótávolságú rakétarendszereket Ukrajnának leszállítanák.

Az egyik legfélelmetesebb üzenet Putyin 2022. szeptember 21-i beszédében hangzott el. Egyes ukrán régiók hivatalos annektálása kapcsán kijelentette: „ha Oroszország úgy érzi, hogy területi integritása veszélyben van, minden rendelkezésünkre álló védelmi módszert bevetünk, és ez nem blöff.”

2023 elején, amikor az Amerikai Egyesült Államok és egyes szövetségesei döntést hoztak Ukrajnának fejlettebb fegyverekkel, például harckocsikkal és F–16-os repülőgépekkel történő ellátásáról, Anatolij Antonov, Oroszország washingtoni nagykövete rámutatott, hogy minden ukrán csapás a Krím félszigeten Oroszország elleni csapásnak minősül, míg Lavrov orosz külügyminiszter „elfogadhatatlan eszkalációnak” nevezte azokat. A valóságban természetesen Oroszország ez idáig nem alkalmazott nukleáris fegyvereket, bár saját vörös vonalait átlépték.

Hogyan lehetnek a „vörös vonalak” lehetőségek

A vörös vonalakkal az a probléma, hogy ezek az elsők és a legfontosabbak a kommunikációs gyakorlatban, és mint ilyen, egy konstruktív vörös vonal az, amely egyértelműen kommunikálja a körülményeket és/vagy a küszöböt, valamint az átlépés következményeit.

Oroszország ezek közül egyiket sem tette meg. Ehelyett különféle vörös vonalakat használt, amelyeket a kontextustól függően a „sötétvöröstől” a „világos rózsaszínig” definiálhatunk.

A „sötétvörös” Ukrajna és támogatói minden olyan lépéseként definiálható, amelyet Oroszország a nukleáris eszközök alkalmazásához vezető provokációként értelmezhet – kezdve Oroszország megtámadásától a megfenyegetésig, nemhogy megaláztatásáig vagy vereségéig.

Ebben a vörös árnyalatban még az orosz városok elleni támadásokhoz felhasználható nagy hatótávolságú fegyverek Ukrajnának szállítása is a konfliktus nukleáris szintre való eszközlődését idézheti elő, amit Putyin 2022 májusában „elviselhetetlennek” minősített. Putyin 2023. február 21-i beszédében szintén „vörös vonalnak” tekintette a vadászrepülőgépek Ukrajnába szállítását.

Az orosz vörös vonalak második olvasata arra utal, hogy kétértelműségük szándékos, mivel az űrt a nyugati félelmek tölthetik be az eskalációval kapcsolatban. Ez azt jelentené, hogy Oroszország felfogásában nincsenek egyértelmű vörös vonalak, csak egy sor lehetőség van a lehetséges kockázatok és előnyök tekintetében.

2022 októberében Putyin – a „minden rendelkezésre álló fegyverrendszer alkalmazásával” az elcsatolt területek megtartására vonatkozó – beszédére válaszul a Biden-kormány határozott jelzéseket küldött az orosz vezetésnek: az Ukrajna elleni nukleáris bevetést hagyományos csapással fogják megtorolni. Szinte azonnali válaszlépéssel Putyin és külügyminisztériuma hirtelen kizárta az Ukrajna elleni orosz atomtámadás lehetőségét. Ez viszont azt sugallja: Oroszország nukleáris arzenálját használja elrettentésül, hogy szándékosan alacsonyabb szinten tartsa a konfliktust a NATO-val való közvetlen konfrontáció elkerülése érdekében. Ezt az értelmezést támasztja alá az a tény, hogy Oroszország nem bombázott a NATO-tagországo kból Ukrajnába irányuló fegyverkonvojokat, ellentétben a csecsenföldi vagy szíriai gyakorlattal.

Az orosz vörös vonalak harmadik olvasata az orosz hivatalos elrettentés doktrínájából ered, összekapcsolva őket Oroszország területi integritásával és a rezsim túlélésével.

Ebben az esetben a vörös vonal az alapvető elrettentés fogalma, amely a tömegpusztító fegyverekre adott válaszként nukleáris vagy hagyományos alkalmazást hirdet, „amikor az állam léte veszélyben van”, ahogyan Oroszország hivatalos dokumentuma is megállapítja.

Az egyetlen probléma ezzel a vonatkozással az, hogy nem határozták meg, milyen körülmények között értelmezné Putyin a Nyugat cselekedeteit a bukásához vezető okként. A szövetségi közgyűlése előtt tartott beszédében az orosz elnök az Új START felfüggesztését azzal indokolta, hogy a Nyugat által követett célként „Oroszország stratégiai vereségét” jelölte meg.

Hasonlóképpen, a területi integritás elmosódott fogalom az annektálás kontextusában. A Krím vörös vonal Oroszország számára, vagy sem? Az orosz retorika és a tettek azt sugallják, hogy igen. Természetesen ugyanez a kérdés feltehető a Donbasz esetében is, amelynek védelme Putyin Ukrajna elleni „különleges hadműveletének” hivatalos indoka lett. Az Oroszország által a közelmúltban elfogadott törvények ellenére azonban a Donbasz integrációjáról a Krímmel ellentétben nem volt egységes orosz felfogás azzal kapcsolatban, hogy az orosz terület lenne.

Nézzük a hatásokat

Az orosz retorika elemzése helyett az orosz akciókat is elemezhetjük. Ahogy Alekszej Poljanszkij, Oroszország állandó ENSZ-képviselőjének helyettese kijelentette: „egyre több jelet küldünk, amelyek azt mutatják, hogy néhány vörös vonalat már átléptek, de talán

a legvörösebb vonalakat még nem. Ennek ellenére nem hagyták abba a nyugati támogatást Ukrajnának, de mértéke lelassult.

Például Ukrajna visszatérő kérése az Amerikai Egyesült Államokhoz a körülbelül 300 km hatótávolságú harcászati rakétarendszereik (ATACMS) szállításáról a háború első másfél évében folyamatosan meghiúsult. 2023 szeptemberében az Amerikai Egyesült Államok végül elküldött egy kisebb mennyiségű ATACMS-t Ukrajnába, hogy a jövőben nagyobb készleteket kaphasson. Ez azt jelenti, hogy a kölcsönös elrettentő retorika csökkentette a NATO és Oroszország közötti komoly konfliktus lehetőségét, és Oroszország ezért némi visszatartó hatást gyakorolt.

Az Új START felfüggesztésével és Oroszországnak a nukleáris kísérletek megújítását sejtető, átfogó kísérleti tilalmi szerződésből történő kilépésével, valamint a nukleáris fegyverek fehéroroszországi telepítésére vonatkozó nyilatkozataival nyugodtan feltételezhetjük: a nukleáris retorika állandó jellemzője marad ennek a konfliktusnak.

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

A SZERZŐRŐL:

Gál Csaba ny. ezredes, katonai szakíró (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

HIPERSZONIKUS FEGYVEREKET HORDOZÓ OROSZ FREGATT ÁLLT SZOLGÁLATBA

Az orosz kormány bejelentése szerint december 25-én szolgálatba állt az Admiral Golovko elnevezésű fregatt, az első olyan hadihajó, amelynek a Cirkon típusú hiperszonikus repülőeszköz lesz az alapfegyverete.¹ Az ünnepélyes ceremónia alkalmával Vlagyimir Putyin elnök kijelentette, hogy a Szevernaja Verf hajógyár 2035-ig számos kis és közepes vízkiszorítású korvetet fog építeni. Korábban Szergej Sojgu védelmi miniszter bejelentette, hogy a már építés alatt lévő fregattok és korvettek mindegyikének fegyverzetében ott lesznek ezek a hiperszonikus támadó robotrepülőgépek. Nyugati szakértők azonban kétségeiket fejezik ki azzal kapcsolatban, hogy Oroszország képes a bejelentett ütemben a Cirkonok és az azokat hordozó hajók legyártására. Bár az orosz fél a Cirkon sorozatgyártásáról adott hírt, „*abból még mindig csak egy-egy darab készül el*”, és a hajókat inkább univerzális indítókkal fogják ellátni, amelyek képesek Kalibr, Oniksz és Cirkon robotrepülőgépek indítókonténerreit is befogadni. Mivel közülük a Cirkon a legrágább, így az új hajók felszíni hajó elleni alapfegyverzetét a Kalibr és az Oniksz fogja adni. A Szevernaja Verf hajógyárnak jelenleg hét Admiral Gorskov-osztályú fregatt megépítésére van szerződése, és három ilyen hajó már szolgál az orosz haditengerészetben. A fregatt korszerűsített változatából a jövőben 12 darab építése várható. Egy orosz szakértő szerint eddig évente egy hajó készült el, a gyártási ütemet évi két darabra tervezik növelni. A Projekt 20380 és 20385 keretében épülő Sztjeregucsij-osztályú hajók is Cirkont kapnak. Jelenleg 10 darab ilyen korvett van szolgálatban, kilenc áll építés alatt, és terv szerint összesen 29 darab lesz hadrendben. Egyes berendezéseinek – radar-komplexum és dízelmotor – legyártása a szükséges alkatrészek szankciók miatti nehézkes beszerzése következtében rendkívül drága, illetve egyelőre nem megoldható.

A NORVÉG KORMÁNY ENGEDÉLYEZTE FEGYVEREK KÖZVETLEN ELADÁSÁT UKRAJNÁNAK

A norvég kormány 2024. január 1-jétől engedélyezi a norvég védelmi ipar fegyvereinek és védelmi vonatkozású termékeinek közvetlen értékesítését az ukrajnai védelmi hatóságok számára.² A kiadott kormánynyilatkozat szerint Oroszország agressziós háborúja Ukrajnát

¹ Starchak 2023.

² Direct sales of weapons... 2024.

mint államot és nemzetet fenyegeti. A norvég kormány már néhány nappal Oroszország 2022 februári teljes körű inváziója után úgy döntött, hogy fegyvereket és más védelmi vonatkozású termékeket adományoz Ukrajnának. A kormány azóta Ukrajna szükségleteinek megfelelően folyamatosan adományoz az ország számára. *„Ukrajna támogatása fontos Norvégia és Európa biztonsága szempontjából. Terveznünk kell annak lehetőségét, hogy az illegális agressziós háború elhúzódhat. A kormány ezért úgy döntött, hogy engedélyezi a norvég védelmi ipar fegyvereinek és védelmi vonatkozású termékeinek közvetlen értékesítését Ukrajnába”* – mondta Espen Barth Eide külügyminiszter.

Norvégia katonai támogatását négy fő rendszer szerint szervezték meg: adományok saját készletből; nemzetközi együttműködéssel és finanszírozási mechanizmusokkal beszerzett adományok; közvetlenül a védelmi ipartól beszerzett adományok; ukrán személyzet képzése. Az új rendszerben a norvég cégek exportengedélyt kérhetnek a Külügyminisztériumtól fegyverek és védelmi vonatkozású termékek Ukrajnába történő közvetlen értékesítésére. A Külügyminisztérium hangsúlyozza, hogy a közvetlen értékesítésre vonatkozó kiviteli engedélyt csak eseti alapon adják meg. Minden pályázatot alaposan elbírálják. Az ellenőrzés továbbra is szigorú és felelősségteljes keretek között zajlik majd, összhangban a norvég exportellenőrzési előírásokkal. A pályázatok elbírálása a következő szempontok szerint történik: fegyverek és védelmi vonatkozású termékek közvetlen értékesítése csak az ukrán hatóságoknak történhet; a kérelmeknek tartalmazniuk kell a végfelhasználásra és a végfelhasználóra vonatkozó dokumentációt és kormányzati biztosítékokat, valamint egy reexportzáradékot; a fegyverek és a védelmi vonatkozású termékek szállításának biztonságos és kiépített logisztikai útvonalakon kell történnie; a kérelmeket a norvég export-ellenőrzési szabályokkal és Norvégia nemzetközi jogból eredő kötelezettségeivel, köztük az ENSZ fegyverkereskedelmi szerződésével összhangban bírálják el. Norvégia hozzáállása a fegyverexporthoz alapvetően nem változott, vagyis a törvényhozás (Storting) 1959-es elvi döntése érvényben marad, miszerint *„Norvégia nem engedi meg fegyverek és lőszer értékesítését olyan területeken, ahol háború van vagy háború fenyeget, vagy olyan országokba, ahol polgárháború dúl”*. Ugyanakkor *„a kormány döntése csak Ukrajnára vonatkozik, és azt a rendkívüli biztonságpolitikai helyzet indokolja, amelyben most vagyunk, szövetségeseinkkel együtt”* – mondta Barth Eide külügyminiszter. Norvégia 2023-ban összesen mintegy 970 millió EUR értékű katonai támogatást nyújtott Ukrajnának.

A BAE SYSTEMS ÚJRAINDÍTJA AZ M777 TARACK EGYES ELEMEINEK GYÁRTÁSÁT

A BAE Systems és az amerikai szárazföldi csapatok 50 millió USD értékű megállapodást kötöttek, melynek értelmében a brit gyártó újrakezdi az M777 típusú vonatott könnyűtarack egyes, titánból készült elemeinek gyártását.³ Az újraindítás a BAE brit és amerikai ellátási láncát érinti, és az első szállítások 2025-ben várhatók. A szerződés teljes értékét még nem véglegesítették, de a kezdeti 50 milliós összeg lehetővé teszi a BAE számára, hogy azonnal elkezdje végrehajtani a programot. A gyártó szerint ez az új szerződés megeremti az optimális feltételeket az M777-es tarack gyártásának újraindításához az Egyesült Királyságban, és lehetőséget kínál új és meglévő felhasználók számára, hogy csatlakozzanak egy új M777-es

³ Martin 2024a.

gyártási kezdeményezéshez, és kihasználják a működő gyártósor és a méretgazdaságosság előnyeit. Az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada korábban már adományozott M777-es tarackokat Ukrajnának, és azok „jól teljesítenek” Oroszországgal szemben. „Az M777 a jövőben is a tűzérési technológia élvonalában marad a műszaki tartalom, a nagy hatótávolságú precíziós irányított gránátok fejlesztése és a rugalmas mobilitási lehetőségek révén.” A vonatott tarack gyártásának újraindításáról akkor született döntés, amikor az amerikai szárazföldi haderő hamarosan bemutatja a tűzéréssel kapcsolatos legújabb tanulmányát, amelyben meghatározzák, hogy a jövőben a tűzérési képességek milyen keverékére lesz szükség. Az M777 gyártására szánt pénz nyilvánvaló jelzés azzal kapcsolatban, hogy a könnyű vonatott tűzérőeszközökre a jövőben is szükség lesz, különösen a könnyebb, kisebb alegységek esetében. Bár továbbra is kérdéses, hogy mely alakulatokhoz helyezték el a vonatott tűzérőeszközt, a haderőnem beszerzési főnöke szerint a szolgálat a 120 mm-es aknavetőket is fontolóra veszi a könnyebb alakulatok számára. „Megfelelő löszerral nagyon hasonló képességeket érhet el, mint egy 105 mm-es tarack.”

LETTORSZÁG JELENTŐSEN NÖVELI SZÁRAZFÖLDI CSAPATAINAK TŰZEREJÉT

Lettország 2023. december 20-án kötött megállapodást hat nagy mozgékonyaságú rakétatűzérési rendszer (HIMARS⁴) megvásárlásáról mintegy 200 millió dollár értékben.⁵ A megállapodás keretében a lettek a rendszert nemcsak közepes hatótávolságú rakéta-sorozatvetőként (hat 227 mm-es rakétával), hanem egy 610 mm-es, akár 300 km hatótávolságú harcászati ballisztikus rakéta (ATACMS⁶) bevetésére is használhatják. Az eszközök beszerzését – leszállításuk 2027-ben várható – részben az ukrajnai háborús tapasztalatok inspirálják. Az amerikai Külügyminisztérium október 25-én engedélyezte, hogy Lettország ilyen rakétatűzérési rendszereket vásároljon. Sajtóértesülések szerint 12-12 készlet M30A2, illetve M31A2 rakéta (hatótávolságuk 15–90 km), valamint 10 db M57 ATACMS rakéta leszállításáról lehet szó. Egy évvel korábban a két másik baltikumi ország, Észtország és Litvánia összesen 14 (6, illetve 8) ilyen rendszert rendelt, azok leszállítása várhatóan 2025-ben fejeződik be.⁷

CSEHORSZÁG CSATLAKOZNA NÉMETORSZÁG HARCKOCSIBESZERZÉSÉHEZ

Jana Černochová cseh védelmi miniszter decemberben két fontos bejelentést tett: országa tárgyalásokat folytat Németországgal Leopard 2A8 változatú harckocsik közös beszerzéséről, valamint az Embraer C-390 Millennium közepes szállító-repülőgépek és az F-35 Lightning II vadászpilóta nélküli repülőgépek megvásárlásával kapcsolatos tárgyalások a befejezéshez közelednek.⁸ Az összefogás Berlinnel az új harckocsik vásárlásakor várhatóan „jobb feltételeket biztosít a gyártótól, különösen az ár és a szállítási idő tekintetében” – mondta a miniszter. 2022-ben Csehország Ukrajnának adományozta a szovjet tervezésű T-72-es harckocsijait, hogy támo-

⁴ High Mobility Artillery Rocket Systems.

⁵ Latvia signs USD 180 million... 2023.

⁶ Army Tactical Missile System.

⁷ Latvia to procure HIMARS... 2023.

⁸ Adamowski 2023.

gassa az ország harcát Oroszország ellen. Egy csereprogram (*Ringtausch*) keretében Berlin egy tétel Leopard 2A4 harckocsit szállított Prágába, hogy a cseh hadsereg fenntarthassa harci képességeit, majd 2022 közepén a cseh Védelmi Minisztérium közleményt adott ki, hogy Prága „*legfeljebb 77 Leopard 2A8-as harckocsi vásárlását fontolgatja*”. Az ország 2024. évi katonai beszerzési prioritásairól Černochová elmondta, hogy a tervek szerint 2024-ben megállapodás születik két C–390 Millennium repülőgép megvásárlásáról a brazil gyártóval, amellyel 2023 elején kezdték meg a tárgyalásokat. Emellett a miniszter szerint „heteken belül” meg kell kötni a szerződést 24 F–35-ös vásárlásáról a cseh légierő számára.

NÉMETORSZÁG MÁR NEM BLOKKOLJA EUROFIGHTER REPÜLŐGÉPEK ELADÁSÁT SAZÚD-ARÁBIÁNAK

Január 7-én Annalena Baerbock német külügyminiszter izraeli látogatása során változás állt be Németország politikájában Szaúd-Arábiát illetően, mert az arab ország „*nagyon konstruktívan viszonyult Izraelhez*” a Hamasz október 7-i véres akcióját követően.⁹ Szaúd-Arábia 2007-ben 72 darab Eurofightert vásárolt a BAE Systemstől mintegy 4,4 milliárd GBP értékben, ezeket a gépeket leszállították, viszont később Rijád bejelentette igényét további 48 repülőgép vásárlására. Németország azonban blokkolta további, brit, német, olasz és spanyol koprodukciónban gyártott gépek leszállítását Szaúd-Arábiának a jemeni polgárháborús szerepvállalása és Dzsamál Hasogdzsi szaúdi újságíró 2018-as meggyilkolása miatt. A német fordulat kedvez az Airbus repülőgépgyártónak is, amely többször is bírálta Berlin Eurofighterok eladását blokkoló hozzáállását, valamint lendületet adhat a brit BAE Systemsnek is, amelynek több milliárd GBP értékű szerződése van Typhoon-alkatrészek összeszerelésére. Valószínűleg Franciaország is fellélegzett, mert Németország szigorú kiállása az exporttal kapcsolatban veszélyeztethette Párizs, Berlin és Madrid közös projektjét, a jövő harci repülőgépe (Future Combat Aircraft System) jövőbeli értékesítését, amely a jelenleg fejlesztés alatt álló következő generációs vadászrepülőgép. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy Rijád most megvásárolja-e azt az 54 darab francia Rafale harci repülőgépet is, amelyről a német blokkolás miatt 2023 őszén elkezdett tárgyalni, vagy elég lesz a 48 darab Eurofighter Typhoon beigért leszállítása.¹⁰

AZ IRÁNI URÁNDÚSÍTÁS HELYZETE

2023. december 28-án az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország kormányai közös nyilatkozatot tettek közzé a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (NAÜ) két nappal korábban megjelent, az iráni urándúsítás helyzetét bemutató jelentéséről.¹¹ A NAÜ jelentése kiemeli, hogy Irán Natanzban és Fordowban november végétől megháromszorozta a 60%-ra dúsított urán termelését, és ismét olyan ütemben dúsít, mint az év első felében. A négy ország elítéli ezt a lépést, amely hozzájárul Irán nukleáris programjának eszkalációjához. Az ilyen mértékben dúsított urán előállításának nincs hiteles polgári indoka, viszont jelentős, a proliferációval kapcsolatos kockázatokat hordoz magában. Az események azt mutatják, hogy Irán nem igazán akarja a deeszkalációt, és meggondolatlan magatartást képvisel a feszült regionális kontextusban. A négy kormány felszólítja Iránt,

⁹ Larson et al. 2024.

¹⁰ Mackenzie 2023.

¹¹ Joint Statement on the Latest... 2023.

hogy haladéktalanul vonja vissza ezeket a lépéseket, és csökkentse nukleáris programját. Iránnak teljes mértékben együtt kell működnie a NAÜ-vel, hogy biztosítékot nyújthasson nukleáris programja kizárólag békés célú lebonyolítására. Irán 2023 decemberében mintegy 9 kg 60%-osra dúsított uránt állított elő, amelyből novemberben már közel 130 kg-os készlettel rendelkezett, továbbá mintegy 570 kg 20%-osra dúsítottal. Ez a mennyiség 22-szerese a 2015-ös megállapodásban engedélyezettnek, és 90%-osra történő dúsítása esetén három atombomba létrehozására elegendő.¹²

TÖRÖKORSZÁG SZERETNÉ GYÁRTANI AZ F-16-OS REPÜLŐGÉPEK HAJTÓMŰVEIT

Törökország állítólag engedélyt kért az Amerikai Egyesült Államoktól, hogy gyárthassa az amerikai F-16 típusú vadászrepülőgép hajtóművét.¹³ Törökország 243 darab F-16C/D repülőgépét a General Electric Aerospace vállalat F110 sugárhajtóműve hajtja, és azt a hajtóművet építették be az ország ötödik generációs, jelenleg fejlesztés alatt lévő Kaan típusú repülőgépének a prototípusába is. A kéthajtóműves Kaan fejlesztője és gyártója igyekszik maximalizálni a hazai alkatrészek részarányát a repülőgépben. Amikor 2023 májusában bemutatták a Kaan prototípusát, akkor Ankara azt nyilatkozta, hogy a repülőgép 80%-a hazai eredetű alkatrészt tartalmaz. A török Tusaş Engine Industries (TEI) korábban a GE Aerospace engedélyével szerelte össze a török F-16-os flottába szánt F110 hajtóműveket. A vállalat emellett engedéllyel rendelkezik arra, hogy Nyugat-Ázsiában a General Electric egyes hajtóműveit javítsa, szervizelje és felújítsa. Törökország és az Amerikai Egyesült Államok között a vadászrepülőgépek értékesítése terén az utóbbi években problémák merültek fel. Ankara 2021-ben jelezte, hogy szeretne 40 darab F-16V (Viper) jelű legújabb változatot vásárolni, de az ügy azóta is húzódik, többek között az amerikai törvényhozók világossá tették, hogy nem hagyják jóvá a megállapodást, amíg Törökország ellenzi Svédország csatlakozását a Szövetséghez. Nem ez az első alkalom, hogy geopolitikai konfliktus megzavarta a két ország együttműködését a vadászrepülőgépeket illetően: Washington biztonsági aggályok miatt 2019-ben eltávolította Ankarát a többnemzeti Lockheed F-35 fejlesztési programból, miután Törökország egy orosz gyártású légvédelmi rendszer megvásárlása mellett döntött. Nem kizárt, hogy az F110 típusú hajtómű törökországi gyártásának engedélyezése is geopolitikai alku eredményétől függ.

2024 ELEJÉN AZ EDDIG LEGNAGYOBB FOGOLYCSERE TÖRTÉNT AZ OROSZ ÉS AZ UKRÁN FÉL KÖZÖTT

Oroszország és Ukrajna között 2023 második felében gyakorlatilag elmaradtak a fogolycserek, viszont 2024. január 3-án az eddigi legnagyobb mértékű hadifogoly-csere történt.¹⁴ Összesen több mint 470 hadifogoly tér haza. Ukrajn tisztviselők bejelentették, a közel öt hónap szünet után bekövetkezett fogolycsere során orosz fogságba került 224 katonát és hat civilt engedtek szabadon, Oroszország pedig azt közölte, hogy az Egyesült Arab Emírségek közvetítése eredményeként 248 katonája szabadult ukrán fogságból. Ukrajna emberi jogi ombudsmanja, Dmitro Lubinec közölte, hogy a foglyok szabadon bocsátása a témában tartott 49. tárgyalás eredménye volt. Az ukránok egy részét 2022 óta tartották fogva. Voltak

¹² Iran Resumes Pace... 2023.

¹³ Finnerty 2023.

¹⁴ Russia, Ukraine exchange... 2024.

közöttük olyanok is, akik mérföldkönek számító csatákat vívtak az ukrajnai Kígyó-szigetért és Mariupol kikötővárosáért. Az orosz Védelmi Minisztérium közölte, hogy a 248 katonát hazaküldték a „bonyolult” tárgyalásokat követően. Az orosz tisztviselők nem árultak el további részleteket a cseréről.

BULGÁRIA, ROMÁNIA ÉS TÖRÖKORSZÁG EGYESÍTIK ERŐIKET A FEKETE-TENGERI AKNÁK ELLENI HARCBA

2024. január 11-én Bulgária, Románia és Törökország képviselői Isztambulban egyetértési nyilatkozatot írtak alá egy háromoldalú fekete-tengeri harccsoport felállításáról, amely elősegíti az aknák elleni védekezést, miközben Oroszország továbbra is igyekszik blokkolni a tengeri forgalmat a térségben.¹⁵ A román Védelmi Minisztérium közleménye szerint a három szövetséges kezdeményezésének célja a hajózás biztonságának elősegítése a tengeri aknák által jelentett fenyegetésekkel szemben a Fekete-tengeren. A harccsoport félévente rotációs parancsnokság alatt fog működni, folyamatos éberséget és készenléletet biztosít, valamint hozzájárul a NATO elrettentő pozíciójához a keleti szárnyon. A harccsoport nyitott más part menti NATO-tagállamok, a Szövetség állandó tengeri harccsoportjai és nem part menti szövetségesei számára is, ha csatlakozni kívánnak a fekete-tengeri tevékenységekhez. Todor Tagarev, Bulgária védelmi minisztere elmondta, hogy Oroszország 2023 júliusa és decembere között katonai gyakorlatok megtartásával blokkolta országa kizárólagos gazdasági övezetének jelentős részét. Az orosz tengeri fenyegetés leküzdéséhez további együttműködésre van szükség a NATO-szövetségekkel.

KOSZOVÓ LEHETŐSÉGET KAPOTT JAVELIN RAKÉTÁK VÁSÁRLÁSÁRA

Január 11-én az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma bejelentette, hogy jóváhagyta Koszovó 246 darab Javelin páncéltörő rakéta vásárlására vonatkozó kérését.¹⁶ A 75 millió USD értékű üzlet az eszközzel kapcsolatos minden felszerelést tartalmaz. Az amerikai Külügyminisztérium szerint a megállapodás „erősíti Koszovó hosszú távú képességeit szuverenitásának és területi integritásának megvédésére”. Bár technikailag az amerikai Kongresszus még blokkolhatja az eladást, ezt valószínűtlennek tűnik. A bejelentés annak nyomán született, hogy Koszovó Szerbia hasonló döntése nyomán felfüggesztette a területére belépő szerb rendszámú gépkocsikra vonatkozó előírást, miszerint le kell takarni a rendszámtáblájukon lévő szerb szimbólumokat. A fegyvereladás lehetőségéről Alekszandar Vučić szerb elnököt még a hír nyilvánosságra hozatal előtt Christopher Hill, az Amerikai Egyesült Államok belgrádi nagykövete személyesen tájékoztatta. A szerb elnök „mély csalódottságának” adott hangot, de jelezte, hogy Belgrád továbbra dolgozni fog a szerb–amerikai kapcsolatok javításán. Koszovó biztonsági erői 2023-ban Törökországból már kaptak hasonló rendeltetésű eszközt. Az OMTAS páncéltörő rakéta hatótávolsága 0,2–4 km, tandem elrendezésű kumulatív harci része átüti a korszerű harckocsik páncélzatát, a célt felülről is támadhatja.¹⁷

¹⁵ Martin 2024b.

¹⁶ US to sell missiles to Kosovo for its ‘territorial integrity’. 11.01.2024. Brussel Times. <https://www.brusselstimes.com/873065/us-to-sell-missiles-to-kosovo-for-its-territorial-integrity> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 13.)

¹⁷ Rakete čija je cena porasla posle rata u Ukrajini... 2024.

AZ ÉSZT HADERŐ MEGKAPTA A LENGYEL PIORUN KÉZI LÉGVÉDELMI RAKÉTA ELSŐ SZÁLLÍTMÁNYÁT

2022 őszén az Észti Védelmi Beruházási Központ keretmegállapodást kötött a lengyel Mesko vállalattal, hogy az Piorun típusú kis hatómagasságú kézi légvédelmi rakétákat szállít le a balti országnak.¹⁸ A 2019-ben rendszeresített eszközöket a lengyel és az észti haderő az első közös védelmi beszerzésük keretében veszik meg, aminek előnyei a gyors szállítás és a viszonylag alacsony költség. 2024 elején megkezdődött az eszközök leszállítása az észti haderő számára. A tervek alapján Észtország 103 millió EUR értékben 300 darab Piorun rakétát és 100 darab indítórendszert kap. A Mesko 2022-ben 600, 2023-ban már 1000 darab Piorun rakétát gyártott. Az észtek számára fontos volt a Piorun műszaki kompatibilitása a meglévő rendszerekkel. A Piorun a 8 km-es ferde hatótávolságával alkalmas merev szárnyú repülőgépek, helikopterek és drónok megsemmisítésére. Az észtek szerint a fegyver az ukrán háború egyik legsikeresebb rendszere, és a kezelőknek néhány óra kiképzés is elegendő a harci alkalmazás előtt.

A LETT ELNÖK MEGERŐSÍTETTE A SOROZÁS BEVEZETÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGÉT

Edgars Rinkēvičs lett elnök január 15-én újságíróknak megerősítette, hogy Oroszország ukrajnai provokátlan inváziója tette szükségessé a kötelező katonai szolgálat visszaállítását Lettországnak, noha a balti ország a NATO tagja.¹⁹ Szakértők szerint Oroszország valós veszélyt jelenthet a balti államokra. A kötelező katonai szolgálat 2024 elején vált kötelezővé a lett férfiak számára, miután a parlament 2023 áprilisában megszavazta a 2006-ban megszüntetett sorozás újbóli bevezetését. *„Beszéltem most bevonult fiatalokkal, és mindannyian megértik, hogy államunk védelme csak önkéntes katonai szolgálattal nem lehetséges”* – mondta Rinkēvičs. Az új jogszabály értelmében a 18–27 év közötti cselekvőképes férfiaknak 11 hónapot kell szolgálniuk a reguláris fegyveres erőknél vagy a nemzetőrségnél. A kötelező sorkatonai szolgálat elvégzése után további öt évre tartalékosok lesznek a nemzetőrségnél, ahol évente minimum 21 nap egyéni és legfeljebb hétnapos kollektív kiképzésen kell részt venniük. A 18–27 év közötti nők önkéntesen jelentkezhetnek katonai szolgálatra. A kötelező katonai szolgálat visszaállításával párhuzamosan Lettország – melynek lakossága közel negyede orosz etnikumú – megerősítette hazai jogszabályait a kibertámadások és az állam elleni más bűncselekmények elkövetőit illetően. Az ukrajnai háború 2022 februári kezdete óta mindhárom balti állam internetes kormányzati és magánoldalait egyre gyakrabban éri orosz kibertámadások. A Microsoft adatai szerint Lettország az ötödik helyen áll az ukrajnai orosz invázióhoz kapcsolódó kibertámadások számában az Amerikai Egyesült Államok, Lengyelország, Nagy-Britannia és Litvánia után. Rinkēvičs szerint az ilyen bűncselekményekért kiszabott büntetések szigorítása erős jelzést küld az elkövetőknek. *„Most az államellenes bűncselekmények egyes büntetései véleményem szerint nem megfelelőek”* – mondta. *„Pénzbírság, közérdekű munka – nos, milyen közérdekű munkát végezhet egy kém? Az állambiztonsági szolgálatban vagy máshol takarítja majd az iratokat?”*

¹⁸ Martin 2024c.

¹⁹ Latvian President Says... 2024.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adamowski, Jaroslaw: *Czech Republic wants to piggyback on German Leopard 2A8 tank buy*. Defense News, 2023. 12. 20. <https://www.defensenews.com/global/europe/2023/12/20/czech-republic-wants-to-piggyback-on-german-leopard-2a8-tank-buy/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 26.)
- *Direct sales of weapons and defense-related products to Ukraine permitted from 1 January 2024*. Government.no, 2024. 01. 01. <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/direct-sales-of-weapons-and-defense-related-products-to-ukraine-permitted-from-1-january-2024/id3020487/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 03.)
- Finnerty, Ryan: *Turkey seeking US permission to produce F-16 fighter engines domestically*. Flight Global, 2023. 12. 29. <https://www.flightglobal.com/engines/turkey-seeking-us-permission-to-produce-f-16-fighter-engines-domestically/156327.article> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- *Iran Resumes Pace of 60% Uranium Enrichment, IAEA Says*. Voice of America, 2023. 12. 28. <https://www.voanews.com/a/iran-resumes-pace-of-60-uranium-enrichment-iaea-says-/7413491.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- *Joint Statement on the Latest Iranian Nuclear Steps Reported by the IAEA*. Office of the Spokesperson, 2023. 12. 28. <https://www.state.gov/joint-statement-on-the-latest-iranian-nuclear-steps-reported-by-the-iaea/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 30.)
- Larson, Caleb et al.: *Germany drops block to Eurofighter jet sale to Saudi Arabia*. Politico.eu, 2024. 01. 08. <https://www.politico.eu/article/germany-drops-block-to-eurofighter-jet-sale-to-saudi-arabia/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 09.)
- *Latvian President Says Conscription Needed In Face Of Potential Russia Threat*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 2024. 01. 15. <https://www.rferl.org/a/latvia-russia-military-draft/32775234.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- *Latvia signs USD 180 million deal for HIMARS systems*. Defence Industry Europe, 2023. 12. 20. <https://defence-industry.eu/latvia-signs-usd-180-million-deal-for-himars-systems/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 30.)
- *Latvia to procure HIMARS with ATACMS tactical ballistic missiles*. Defence Industry Europe, 2023. 10. 25. <https://defence-industry.eu/latvia-to-procure-himars-with-atacms-tactical-ballistic-missiles/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 31.)
- Mackenzie, Christina: *Dassault CEO talks Saudi interest in Rafale, takes a shot at F-35 and reveals FCAS details*. Breaking Defense, 2023. 12. 14. <https://breakingdefense.com/2023/12/dassault-ceo-talks-saudi-interest-in-rafale-takes-a-shot-at-f-35-and-reveals-fcas-details/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Martin, Tim: *BAE Systems to restart US Army M777 howitzer structures production line*. Breaking Defense, 2024a. 01. 04. <https://breakingdefense.com/2024/01/bae-systems-to-restart-us-army-m777-howitzer-structures-production-line/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Martin, Tim: *Bulgaria, Romania, Turkey join forces for Black Sea mine countermeasures coalition*. Breaking Defense, 2024b. 01. 11. <https://breakingdefense.com/2024/01/bulgaria-romania-turkey-join-forces-for-black-sea-mine-countermeasures-coalition/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 13.)
- Martin, Tim: *In first, Estonian defense unit receives Polish Piorun MANPADS*. Breaking Defense, 2024c. 01. 09. <https://breakingdefense.com/2024/01/in-first-estonian-defense-unit-receives-polish-piorun-manpads/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 10.)
- *Rakete čija je cena porasla posle rata u Ukrajini: Kakve su mogućnosti Džavelina koji Priština želi da kupi od SAD*. Euronews.rs, 2024. 01. 11. <https://www.euronews.rs/srbija/politika/110941/>

rakete-cija-je-cena-porasla-posle-rata-u-ukrajini-kakve-su-mogucnosti-dzavelina-koji-pristina-zeli-da-kupi-od-sad-vest (Letöltés időpontja: 2024. 01. 13.)

- *Russia, Ukraine exchange hundreds of prisoners in largest release of war.* Al Jazeera, 2024. 01. 03. <https://www.aljazeera.com/news/2024/1/3/russia-ukraine-exchange-hundreds-of-prisoners-in-largest-release-of-war> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Starchak, Maxim: *Russian frigate enters service, with plans for hypersonic armaments.* Defense News, 2023. 12. 27. <https://www.defensenews.com/naval/2023/12/27/russian-frigate-enters-service-with-plans-for-hypersonic-armaments/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 03.)
- *US to sell missiles to Kosovo for its 'territorial integrity'.* Brussel Times, 2024. 01. 11. <https://www.brusselstimes.com/873065/us-to-sell-missiles-to-kosovo-for-its-territorial-integrity> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 13.)

Az űrorvostan alapjai

Az űrutazás a 21. században már idővel elérhető lesz minden ember számára. Éppen ezért fontos, hogy jobban megismerjük, megértsük és tovább bővítsük az űrről szerzett ismereteinket. A Springer Nature kiadónál eredetiben angol nyelven megjelent könyv magyar nyelvű kiadásának köszönhetően az olvasók megismerhetik az űrorvostan alapvető aspektusait, kihívásait, megoldásra váró kérdéseit, és inspirációt kaphatnak belőle azok, akik az űrélettudományokkal szeretnének foglalkozni. A kötet olvasmányosan mutatja be az 1961 és 2010 közötti űrrepülések alatt és után végzett élettudományi kísérletek eredményeit.

Szerző: Gilles Clément
Megjelenés éve: 2022
kartonált
412 oldal

5250 Ft

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Fillér utca 14.) vásárolható meg.

Négyesi Imre

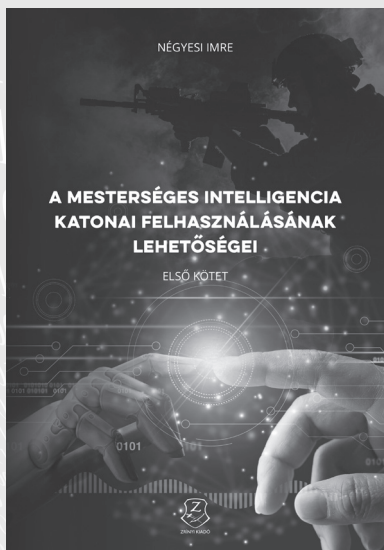
A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának lehetőségei I–II.

Négyesi Imre ezredes, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Informatikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense a katonai felhasználás oldaláról vizsgálja az MI-ben rejlő lehetőségeket. Kétrészes munkájának első kötetében meghatározza az elméleti alapokat. A legfontosabb fogalmak tisztázása után felvázolja az MI történetét és felhasználásának területeit. Bemutatja a világ országainak mesterségesintelligencia-stratégiáit. Önálló fejezetet kapnak a mesterséges intelligencia társadalmi és etikai kérdései, amelyek között az egyik legfontosabb témakörrel, az MI fejlesztésének a társadalomra gyakorolt kockázatairól is szól a szerző. Nem maradhat ki a kötetből a NATO Lisszabonban elfogadott stratégiai koncepciója sem, amely az alapfeladatok megvalósítását a modern tech-

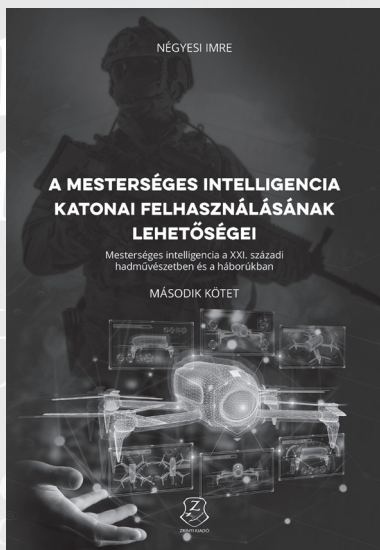
nológiák, elsősorban a mesterséges intelligencia felhasználásával tervezi.

A második kötet a Mesterséges intelligencia a XXI. századi hadművészetben és a háborúkban alcímet viseli. A szerző ebben a gyakorlati megvalósítás kérdéseinek vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A NATO-tagországok és a szervezeteken kívüli (Izrael, Ausztrália, India) országok hadseregének bemutatása mellett kiemelten jeleníti meg a mesterséges intelligenciát alkalmazó fegyvereket, fegyverrendszereket. A mindennapjainkat érintő orosz–ukrán háború jelentősége miatt Ukrajna önálló fejezetet kapott, amelyben virtuálisan felsorakoznak mindazon támogatásként átadott fegyverek és harcjárművek, amelyek működéséhez az MI elengedhetetlen.

Mindkét könyvet rövidítés- és irodalomjegyzék egészíti ki; az egyes kötetek önállóan is megvásárolhatók.

MEGJELENÉS ÉVE: 2022
KARTONÁLT
232 OLDAL
3150 Ft

MEGJELENÉS ÉVE: 2023
KARTONÁLT
238 OLDAL
2900 Ft

A könyvek a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu)
vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.) **25% kedvezménnyel** vásárolhatók meg.

Cím: 1024 Budapest, Filler utca 14. • Tel.: +36 30 388 4034 • E-mail: ugyfelszolgalat@hmzrinyi.hu
Weboldal: shop.hmzrinyi.hu

ABSTRACT

FOCUS

Gen. Gábor Böröndi: *The future of European defence architecture* 3

The 22nd Berlin Security Policy Conference was held in the German capital on 29–30 November 2023 under the title “Europe and NATO – Strengthening Commitment and Resilience”. General Gábor Böröndi, Chief of the General Staff of the HDF gave a panel presentation at the conference. This article is the edited version of his presentation in Hungarian.

Keywords: security and defence policy, resilience, threats, EU, NATO, regional cooperation, new battlefields, technical-technological modernization, strategy

About the author: General Gábor Böröndi, Chief of the General Staff of the HDF (ORCID: 0009-0009-7948-6130; MTMT: 10094740)

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Lt. Gábor Molnár: *Territorial defence of Ukraine* 7

Since 2013, Ukraine has been taking consecutive steps to develop and transform its territorial defence system. The various ideas related to this course were modified several times in view of the current situation before the Russian attack against the country on 24th February 2022. The study describes the development process of the Ukrainian territorial defence system in the mentioned period of time.

Keywords: territorial defence, territorial defence forces, National Guard, volunteer battalions, concept of national resistance, Ukraine

About the author: Lieutenant Gábor Molnár, junior officer of the Planning Command of the HDF Territorial Defence Forces Command, doctoral student at the NUPS Doctoral School of Military Sciences (ORCID: 0000-0002-7227-9405; MTMT: 10054186)

Péter Kiss Álmos: *Russian strategic communication supporting the objectives of the Russo-Ukrainian war* 19

During the war in Ukraine, Russia continues to apply its extensive strategic communications experience and flood the information space with the Russian narrative. Several target audiences can be distinguished in strategic communication operations: Russian society, Ukrainian society, the “West” (NATO/EU) and the Global South (Africa, Asia, Latin America). Narratives and communication channels are tailored to each target audience. Messages are rarely sophisticated or nuanced, and false claims are common. Based on open sources, the study examines the Russian strategic communication structure, the conduct of operations, assesses their successes and failures, and identifies the reasons for the different outcomes. It examines the impact of Russia's ability to monopolize the information space, censorship, alternative sources of information, and successful counter-propaganda.

Keywords: propaganda, strategic communication, disinformation, Russian-Ukrainian war

About the author: Péter Álmos Kiss, PhD, is a senior researcher at the MoD Scientific Research Centre (ORCID: 0000-0002-0662-5381; MTMT: 10027615)

INTERNATIONAL

Imre Nagy: *The Islamic state grows further: the Islamic state – Mozambique* 35

The conflict that has been going on since 2017 in the northern province of Cabo Delgado in Mozambique has gone almost unnoticed in Hungary, with its roots in the past and beyond the country's borders. Clarity is greatly hampered by the fact that the government there limits the access for journalists, researchers and independent organizations to the war-torn northern region, besides the state-manipulated “media tours” there are only official government reports of dubious authenticity, reports from refugees, and propaganda appearances by the other (terrorist) side. They provide clues for understanding the situation.

Keywords: Islamic State Central African Province (IS-CAP); al-Shabaab (Mozambique); IS-Mozambique; EUTM Mozambique

About the author: Staff Sergeant Imre Nagy, HDF NCO Academy, International Training Sub-Department, Counter-IED training non-commissioned officer, doctoral student at the NUPS Doctoral School of Military Sciences (ORCID: 0000-0002-1420-4296; MTMT: 10087681)

Zsuzsanna Adorján: *Dangerous balance politics – the relationship between Russia and Turkey* 54

The geopolitical situation of the two former empires doomed Russia and Turkey to centuries of competition. In the course of history, their interests have from time to time brought the parties against each other and sometimes led them to compromise. Relatively balanced pragmatism was actually only brought about by the rise to power of Putin and Erdoğan, because the most important interest of the parties was, that the economic and energy political relations should not be damaged during possible conflicts of interest. However, in the meantime, the US relations with Russia sank to a low point, and it had more and more conflicts with Ankara due to its good relationship with Moscow. Erdoğan has always tried to manoeuvre between the opposing powers in such a way that it actually serves the interests of Turkey. This analysis is to highlight the background of this balance policy that turns dangerous from time to time.

Keywords: Turkey, Erdoğan, Russia, Putin, NATO, balance policy

About the author: Zsuzsanna Adorján is a former master's student at Milton Friedman University's Department of Political Science, as of 2018 she is a volunteer operational reserve lieutenant in the Military Administration and Central Records Command of the Hungarian Armed Forces (ORCID: 0009-0000-0621-223X; MTMT: 10093572)

COMMAND, TRAINING

Col. Attila Torba: *The need for military training on nuclear deterrence* 60

The study examines the course on which the form of nuclear deterrence guaranteeing European security has changed since the outbreak of the war in our neighbourhood. In today's Europe, the post-Cold War trend of nuclear disarmament was reversed as a consequence of the Russo-Ukrainian war. The reason for this is the communication and demonstration of capabilities of Russia's territory-centred revisionist policy, which is not without a nuclear threat, having made the need for European nuclear deterrence a central issue. On the agenda is the United States' nuclear sharing initiative, which enables the modernization of the means of extended and collective deterrence, including the deployment of the new B61-12 gravity bombs in further NATO member countries. Due to the changing security environment, the author recommends reconsidering the training in nuclear deterrence in the curriculum of the target group of military officers so that the officers responsible for the country's defence understand the logic of nuclear deterrence provided by NATO, which is Europe's basic security guarantee for avoiding a possible conflict with Russia.

Keywords: nuclear deterrence, military education, United States, NATO, security perception

About the author: Colonel Attila Torba, Deputy EU Military Representative, "Count Gyula Andrásy" Military Representative Office of the Hungarian Defence Forces to NATO and the EU (ORCID: 0009-0001-0051-797X; MTMT: 10094155)

MILITARY HISTORY

Zoltán Mészáros: *The first ten years of the Bulletin of the Ludovika Academy (1873–1883)* 74

The Journal of the Ludovika Academy – the predecessor of the first consecutively published Hungarian military journal, the predecessor of Honvédségi Szemle – is extremely important in terms of the development of Hungarian literature of military science and military language. Its history is closely related to the history of the Ludovika Academy of the Royal Hungarian Defence Forces, most of its editors and authors were members of the Academy's teaching staff, but at the same time, military-related papers written by civilian specialists – historians, doctors, and lawyers – were also published. In this study, the author presents the creation of the Journal and the first ten years of its publication.

Keywords: Royal Hungarian Defence Forces, Ludovika Academy, Ludovika Academy Bulletin, military scientific journal, military officer training

About the author: Zoltán Mészáros is the Director General of the University Library of the National University of Public Service, doctoral student at the NUPS Doctoral School of Military Sciences (ORCID: 0000-0001-8812-2376; MTMT: 10078590)

Col. (Ret.) Károly Turcsányi – Dominik Tóth: *The interpretation of innovation in military history through the examination of the Hussite war wagon and wagon fortress tactics* 86

The concept of innovation was introduced to economics by Joseph Alois Schumpeter. The term has become established in other fields and sub-fields of science as well, including military science and historical studies. At the same time, the question can rightly arise as to how far the definition can be applied to the period before the appearance of modern industry, for example to the war wagons of the Hussite wars (1420–1434) or the wagon fortress (in other words: wagenburg) warfare? The authors of the study try to answer these questions.

Keywords: innovation, Hussite war wagon, wagon fortress

About the authors:

Colonel (Ret.) Károly Turcsányi (DSc), professor emeritus of the National University of Public Service (ORCID: 0000-0002-0161-6718; MTMT: 1000-0537)

Dominik Tóth (PhD), researcher, HDF Military History Institute and Museum, Military History Research Department (ORCID: 0000-0002-5593-5730; MTMT: 1005-5832)

Brig. Gen. (Ret.) Sándor Főrizs, Nat. Police: *Border Guard minefields between 1957 and 1971* 97

The publication describes the remaining documents related to the minefields used by border guards between 1957 and 1971, based on the Lánglilium Street collection of the National Archives of the Hungarian National Archives. The author presents the mathematical calculations of the installation of minefields, the statistics on injuries, the border guarding methods related to the zone of barriers, the typical events, and finally the technical work of eliminating the minefields.

Keywords: demining, minefield, border guard, zone of barriers, injuries

About the author: Brigadier General (Ret.) Sándor Főrizs, Nat. Pol., university professor (CSc), retired university professor, supervisor of the Doctoral School of Law Enforcement at the National University of Public Service, Faculty of Law Enforcement (ORCID: 0000-0001-6019-3295; MTMT: 10002335)

Major General József Padányi – Colonel Tibor Balla: *Excellent military engineers (I)* 111

The new volume entitled *Excellent military engineers* by Major-General József Padányi and Colonel Tibor Balla is a collection of the biographies of thirteen outstanding military engineer officers and generals of the 19th and 20th centuries. With this volume, the Zrínyi Publishing House, which has published the book, salutes engineer Major General József Padányi, member of the Hungarian Academy of Sciences, on the occasion of his 65th birthday. Most heroes of the volume are bridge builders (Colonel Karl Freiherr von Birago, Colonel László Feimer, Major-General Herbert Ferenc, Lieutenant-General Pál Molnár), sappers (Major-General Teofil Hárosy, Colonel Ágost Jacobi, Colonel Oskar Regele, Colonel-General Szilárd Schindler, Lieutenant-General Endre Schmoll, Major General Géza Vidos, Lieutenant General Zoltán Zelenka), or fortification experts (Lieutenant General Ernő Hollán, Major General Gusztáv Murahidy), although they were all characterized by versatility, technical innovations, and extensive cultivation of their profession. Their activity focuses the reader's attention to the very current topic of combat engineer support, presenting the evolution and importance of this field. The book pays tribute to the outstanding representatives of the Hungarian military engineering of the past and to the authority of the researcher analysing their work, while providing an instructive and interesting read for those interested. In this issue the biographies of Ernő Hollán, Henrik Ágost Jacobi and Pál Molnár are published from among the studies in the volume.

Keywords: engineer excellence, biographies, Lieutenant General Ernő Hollán, Colonel Ágost Jacobi, Lieutenant General Pál Molnár, Major General József Padányi (Engr)

About the authors:

Major General József Padányi (Engr) (DSc), university professor, head of the Doctoral School of Military Sciences of the Faculty of Military Science and Officer Training of the National University of Public Service (ORCID: 0000-0001-6665-8444; MTMT: 10000035)

Colonel Tibor Balla (DSc), military historian, research professor at the National University of Public Service (ORCID: 0000-0003-2476-8981; MTMT: 10010858)

REVIEW

- Sándor Szakály: *Memoirs of a Troop Officer* 133
A book review about a new volume recounting the life of Colonel Ferenc Lakatos (1893–1970).
About the author: Sándor Szakály (DSc), military historian, Director General of VERITAS Historical Research Institute and Archives, Research Professor at the Faculty of Arts and Social Sciences of the Károli Gáspár Reformed University
- Gen. (Ret.) Ferenc Végh: *Review of international scientific and special literature* 135
The author recommends books and articles on military topics published abroad to the readers.
About the author: Gen. (Ret.) Ferenc Végh, PhD, former commander of the Hungarian Defence Forces, former Chief of Staff, retired ambassador (ORCID: 0000-0003-1688-6574 MTMT: 10087268)
- Col. (Ret.) Csaba Gál: *Military and military technology news and information from the world* 148
A summary of the latest news in the international military and military technology press.
About the author: Col. (Ret.) Csaba Gál, military writer (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

MEGÚJULT A HADITECHNIKA FOLYÓIRAT

2024-ben – másfél évtized után – megújult a **HADITECHNIKA** folyóirat. Az évi hat lapszám új köntösben, frissített tipográfiával jelenik meg.

A lap ára 990 Ft, az éves előfizetés díja 5940 Ft.

Folyóiratunk előfizethető a **Zrinyi Kiadónál** és a **Magyar Postán**.

Lapunk digitális változata olvasható a **Laptapíron**: www.laptapir.hu.

Facebook:

<https://www.facebook.com/HTfolyoirat/>

A folyóirat korábbi lapszámai elérhetők:

<https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/HT>

MTA REAL-J repozitórium:

<http://real-j.mtak.hu/view/journal/Haditechnika.html>

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beleszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Non-profit Kft. a szerzővel *szervíz-köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (*havasi.mate@hmrzinyi.hu*).
- A szöveg elején szerepeljen az egy bekezdés (kb. 800–1110 leütéses) összefoglaló (absztrakt) magyar és angol nyelven, illetve a kulcsszavak (ideálisan 5, maximálisan 10), szintén magyarul és angolul. Az összefoglaló E/3 személyben íródjon, vagyis személyes hangvételű részek ne szerepeljenek benne, illetve ne egyezzen meg a főszövegben olvasható bevezetővel.
- Az összefoglaló után tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), intézményüket, tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám), illetve ORCID- és MTMT-kódjukat. Ez utóbbiak ma már mindenképpen szükségesek ahhoz, hogy a művek az MTMT-ben és a Real Repozitóriumban elektronikus formában szerepelhessenek.
- A közé címeket lássák el szintjüknek megfelelő, zárójeles jelzéssel (K1, K2, K3), hogy az egyes szövegblokkok alárendeltségét egyértelműsítsék a szerkesztők és a tördelők számára. Legfeljebb három címfokozat legyen.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrezletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Ha ez nem lehetséges, akkor a lefordított ábraszöveget mellékeljék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban, 300 dpi-s felbontásban, min. 1600 pixeles szélességben. Az íráshoz csatoljanak számozott képaláírást, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel

annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.

- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben is ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi) és méretre (min. 1600 pixel szélesség), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovataink kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. Tudományos jellegű cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk, s ezeket a lap megjelenése után feltöltjük az MTMT-be. Kérjük, hogy senki ne töltsön fel ide cikkét magánúton, ez ugyanis fennakadáshoz vezethet. Amennyiben valamilyen okból a feltöltés halaszthatatlanul sürgős, kérjük, jelezzék a szerkesztőségnek.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések (például kurzíválás) nélkül, lábjegyzetként (és ne végjegyzetként) történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével. Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk.

Ha a szöveg egy adott pontján több forrásmunkára kell hivatkozni, akkor a bokrosítás elkerülése végett csak egy felsőindexes szám szerepeljen ott, és a hozzá kapcsolódó lábjegyzeten belül szerepeltessük a műveket, pontos vesszővel ellátva.

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző vezetéckéne kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után kérjük feltüntetni.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy csak olyan forrás szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző a törzsszövegben hivatkozik, és amely szerepel a lábjegyzetben is.

Egyéb megjegyzések

- A négy számjegynél hosszabb számoknál a CTRL-SHIFT-SPACE (nem törő) szóközt alkalmazzuk, ne pedig a sima szóközt vagy a pontot; pl. 430 000. (A négy számjegyű számoknál erre nincs szükség.) Ugyanígy érdemes eljárni a rövidített összetételeknél (pl. „m. kir.” v. „D. C.”).
- Az idézőjelek esetében a magyar változatot használjuk („...”), ne pedig az angol (“...”; ‘...’; ‘...’) verziókat. Belső idézőjelet (>...<) használjunk az idézett szövegen belüli idézőjeles részhez.
- Ha zárójeles részen (...) belül is szükségünk van zárójelre, akkor a szögletes zárójel [..] alkalmazzuk ott.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

		Példa	
Hivatkozott mű típusa	Leírás	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
A hivatkozás tartalmi elemei*		Oldalmegjelölést ebben a részben csak tanulmánykötet és folyóirat (tehát fejezet v. cikk) esetében használunk, ahol a teljes oldaltartományt adjuk meg. Formázás tekintetében csak a cím kurziválására van szükség: ne használjunk aláhúzási, kövérítési vagy kiskapitális betűket. A pontos dátumokat számokkal, magyaros sorrendben írjuk ki (pl. 2014. 03. 01.).	Oldalszám nélkül, amennyiben a teljes műre utalunk; oldal- számmal ill. oldaltartománnyal, amennyiben egy adott idézetre. Ne használjunk semmiféle formázást (dőlt betű, aláhúzás, kövérítés, kiskapitális betű).
Egyszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Csorba László: <i>Akit a sors jókedvében teremtett – Tükköry Lajos életútja</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2023. Bellavia, David: <i>House to House: An Epic Memoir of War</i> . Pocket Star, New York, 2008.	Csorba 2023. Bellavia 2008, 34–36.
Kétszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév 1 – Vezetéknév Keresztnév 2: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára: <i>NATO 4.0 és Magyarország</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Detraz, Nicole – Betsill, Michele M.: <i>Climate Change and Environment Security: For Whom the Discourse Shifts</i> . International Studies Perspectives. International Studies Association, 2009.	Szenes–Kecskeméthy 2019. Detraz–Betsill 2009, 303–320.
Három v. több szerző/ szerkesztő	Vezetéknév Keresztnév 1 et al.: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Jóna András et al.: <i>A ceglédi hradózásszólalj története</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Rollnick, Stephen et al.: <i>Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior</i> . The Guilford Press, New York, 2008.	Jóna et al. 2019, 15. Rollnick et al. 2008, 42.
Tanulmánykötet (teljes mű)	Vezetéknév Keresztnév (szerk.): Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Hermann Róbert (szerk.): <i>A magyar hadügyi igazgatás története, 1526–1990</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. Shaffer, Ryan (szerk.): <i>The Handbook of African Intelligence Cultures</i> . Rowman and Littlefield, 2023.	Hermann 2021, 55. Shaffer 2023, 731–746.
Tanulmány, könyvfejezet	Vezetéknév Keresztnév: <i>Tanulmánycím</i> . In: Szerkesztő Neve (szerk.): Könyvcím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldalszám–oldalszám.	Kiss István: <i>Bevándorlás az Egyesült Királyságban</i> . In: Besenyő János et al. (szerk.): <i>Európa és a migráció</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 21–38. Santy, Patricia A.: <i>Behavior and performance in the space environment</i> . In: Churchill, S. (szerk.): <i>Fundamentals of Space Life Sciences</i> . Krieger Publishing Company, Malabar, Florida, 1997, 45–81.	Kiss 2019, 21–38. Santy 1997, 45–81.
Folyóiratcikk (nyomatott)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikkcím</i> . Folyóiratcím, évfolyam évszám, oldalszám–oldalszám.	Gazdag Erika: <i>Koncepciófejlesztés a NATO-ban</i> . Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 3–19. <i>Az évfolyamot az eredetivel megegyező írásmóddal jelöljük (tehát az impresszumban/borítón szereplő arab v. római számmal).</i>	Gazdag 2022, 18.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Létrás

Példa

Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Folyóiratcikk (elektronikus)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikk cím.</i> Folyóirat címe, évfolyam év/szám, oldalszám- oldalszám. URL vagy DOI (Letöltés időpontja)	Gál Csaba: <i>Milyen biztonsági problémák várhatók 2022-ben?</i> Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 140–149. kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/708/698 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 04.) Kundnani, Hans: <i>Germany as a Geo-economic Power.</i> The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. researchgate.net/publication/233448698_Germany_as_a_Geo-economic_Power (Letöltés időpontja: 2018. 09. 04.)	Gál 2022., 142. Kundnani 2011., 40–42.
Disszertáció, szakdolgozat, kézirat stb.	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím.</i> Munka jellege. Intézmény, évszám.	Lehozki Zóra Zsófia: <i>A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai.</i> PhD-disszertáció. Nemzeti Közszelelőlati Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola, 2022.	Lehozki 2022., 15.
Elektronikus könyv	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> [formátum]. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldal, URL (ha van) (Letöltés időpontja)	Háda Béla: <i>Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban</i> [PDF]. Ludovika, Budapest, 2022. ludovika.lnkiv.m/Hada_2022 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 03.) <i>Amennyiben az e-könyv nem érhető el ingyenesen vagy publikus címen, úgy lehetőség szerint kérjük a tágabb beszerzési forrást (pl. amazon.com) jelölni.</i>	Háda 2022., 44. <i>Ha a formátum miatt az anyag nem tartalmaz oldalszámozást, a fejezet és a közcímzés, illetve a bekezdés alapján azonosítsuk a helyet, pl. 1. fejezet, 3. bekezdés. Ezt a kiadási év után tüntessük fel, ugyanott, ahol az oldal-tartományi szoktuk.</i> <i>Ha az anyag nem tartalmaz fejezeteket, közcímeket vagy jelöléseket, akkor a kérdéses hely azonosítására alkalmas rész első pár szavát idézzük idézőjelben, pl. „The question of profitability...”</i>
Elektronikus cikk, tartalom, blogbejegyzés (névvel vagy anélkül)	Vezetéknév Keresztnév (ha van): <i>Cím.</i> Weboldal címe/neve, publikálási dátum (ha van). URL (Letöltés időpontja)	Kovács Péter Géza: <i>Bolgár javítóközpont a Stryker számára.</i> vedelmiiparblog.hu, 2023. 10. 05. vedelmiiparblog.hu/blog/bolgar-javitokozpont-a-stryker-szamura (Letöltés időpontja: 2023. 10. 09.) <i>First German IRIS-T air defence system in Ukraine, three more to come.</i> Reuters, 2022. 10. 12. https://www.reuters.com/world/europe/first-german-iris-t-air-defence-system-ukraine-three-more-come-minister-2022-10-12/ (Letöltés időpontja: 2023. 01. 22.)	Kovács 2023. First German IRIS-T... 2022.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Egy szerző több művel, különböző évekből, egy lábjegyzeten belül	Rövid hivatkozásoknál a vezetéknev nem ismétlődik, csak a kiadások évszámai kerülnek egymás mellé, pontos vesszővel elválasztva.	Csonka Tihamér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983. Csonka Tihamér: <i>Amikor visszajöttök...</i> Magánkiadás, Budapest, 1988.	Csonka 1983, 19; 1988, 76.
Egy szerző több művel, azonos évből	Vezetéknev Keresztnev: <i>A könyv címe</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve(a, b, c...).	Csonka Tihamér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983a. Csonka Tihamér: <i>Diadalban, vereségen</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983b.	Csonka 1983a, 15. Csonka 1983b, 23.
Azonos vezetéknevű szerzők, azonos kiadási év	Rövid hivatkozások esetén a keresztnev rövidítésének, ennek további azonosságát esetén a teljes keresztnevnek a kiírásával.	Szabó Endre Győző: <i>A védelmi lépéscső elmélete</i> . Ludovika, Budapest, 2022. Szabó Márton: <i>Társadalmopoétika</i> . Ludovika, Budapest, 2022.	Szabó E. Gy. 2022, 15. Szabó M. 2022, 15.
Azonos vezetéknevű szerzők, különböző kiadási év	Rövid hivatkozásoknál az évszám önmagában megkülönbözteti a szerzőket, a keresztnevet nem szükséges rövidíteni.	Molnár Attila Károly: <i>A protestáns etika Magyarországon</i> . Ludovika, Budapest, 2021. Molnár Tamás: <i>Az értelmiség bukása</i> . Ludovika, Budapest, 2021.	Molnár 2021, 15. Molnár 2022, 20.
Eredeti megjelenés jelölése (fakszimile v. reprint kiadásnál)	Vezetéknev Keresztnev: <i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve [eredeti megjelenés éve].	Tarczali Dell'adami Géza – Saáry Jenő: <i>Megváltás Szibériából</i> . Zrínyi, Budapest, 2022 [1925].	Tarczali – Saáry 2022 [1925], 65.
Magyar szerző, külföldi kiadási mű	A magyar vezetéknev után vesszőt teszünk az irodalomjegyzékben.	Somlyai, Gábor et al.: <i>Deuterium Content of the Organic Compounds in Food Has an Impact on Tumor Growth in Mice</i> . <i>Molecular Biology</i> , 45. évf. 2023/1., 66–77. DOI: 10.3390/cimb45010005	Somlyai 2023.
Külföldi, nem latin betűs nyelven íródott mű	Ha egy hivatkozott forrás nem latin betűs nyelven (pl. orosz) jelent meg, a szerzőnek a hivatkozásban minden könyvészeti adatot át kell írnia latin betűsre.	Евгений Федоров: <i>Когда «Кричаське орлы» замолчат: перспективы вторжения США на Украину</i> . 01. 11. 2022. Военное обозрение: https://topwar.ru/204177-kogda-kritchaskie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzhenija-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.) Fjodorov, Jevgenyij: <i>Kogda „Kricsasije orli” zamolchat: perspektivi vtorzsenyija SzSA na Ukrainu</i> . 2022. 11. 01. Vojennoje obozrenije. https://topwar.ru/204177-kogda-kritchaskie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzhenija-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)	Fjodorov 2022.
Nem azonosítható szerzőjú mű/ismeretlen	<i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	<i>Haza, hűség, becsület – Az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltesű Dandár</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.	Haza, hűség, becsület... 2017. <i>A hosszú címeteket rövidítjük.</i>

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás
Kiadás/Kiadás helye/Kiadás éve nélkül megjelent mű	Használjuk az alábbi rövidítéseket, szükséges zárójellel jelezve a hiányzó adatot: Év nélkül: [é. n.] Hely nélkül: [h. n.] Kiadó nélkül: [k. n.]	Mangold Lajos – Horváth Cynil (szerk.): <i>Tolnai világtörténelme</i> . Tolnai, Budapest [é. n.]. <i>Staats-Lexikon oder Enzyklopädie der Staatswissenschaften</i> (1834–1848). Hammerich [h. n.]. Teleki Pál: <i>Magyar politikai gondolatok</i> . [k. n.] Budapest, 1941.
Ismétlődő forrás	A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. (idézett munkák) jelölést használjuk, szükség szerint oldalszám-jelzéssel; közvetlen ismétlődés esetén az Uo. (ugyanazt) jelölésre van szükség.	Ryan, Cornelius: <i>A leghosszabb nap</i> . Európa, Budapest, 1985.
Rádióműsor/Podcast	Házigazda/Előadó: <i>Műsorcím</i> . Rádió/Weboldal, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Jamriskó Tamás: <i>Újra jó reggelt Vietnam! 1. epizód – Apokalipszis újratöltve</i> . EPER Rádió, 2020. 05. 11. eper.elte.hu/index.php/2020/05/19/ujra-jo-reggelt-vietnam-1-epizod-apokalipszis-ujratoltove (Letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)
Televízióműsor	<i>Műsor</i> : Cím. Csatorna Neve, publikálási dátum URL (Letöltés időpontja)	<i>Egyetemes Tudomány</i> : <i>A háború hatása a közönségi médiára</i> . Ludovika TV, 2022. 09. 29. ludovika.hu/ludovika-tv/egyetemes-tudomany/2022/09/19/a-haboru-hatasa-a-kozossegi-mediara-2 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 03.)
YouTube	Felhasználó [@nickname] (évszám): <i>A videó címe</i> . YouTube, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@NkeUni] (2022): <i>Vallás és politika az Egyesült Államokban</i> . YouTube, 2022. 11. 21. y2u.be/2FZA5aV0CF8 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Twitter	Felhasználó [@nickname]: <i>Cím</i> . Twitter, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Eustrat [@Eustrat_uni_nke]: <i>November 1-jén hatályba lépett a digitális piacokról szóló uniós szabályozás</i> . Twitter, 2022. 11. 24. twitter.com/Eustrat_uni_nke/status/1595680623770931205?ext=HHwWisC4rdbE_6QsAAAA (Letöltés időpontja: 2022. 12. 08.)
Facebook/Instagram	Felhasználó [@nickname]: <i>A poszt rövid címként</i> . Forrás neve, Dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@uni.nke]: <i>NKE Gólyabál</i> . Facebook, 2022. 11. 24. fb.com/uni.nke/posts/pfbid0SatQStpHgEUWLAoAnMeYd85U7YXTbbpjzY5HPqcXhPXQTAasy8B711v13hqCX8B41 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Film	<i>Filmcím</i> . (Műfaj) Rend. Rendező Neve. Gyártó, Megjelenés éve.	<i>Szabadság, szerelem</i> . (Játékfilm) Rend. Goda Krisztina. Cinergi, 2006. <i>A békét őrizték – Az MN 1480 5. Ónálló Rakétaezred története</i> . (Dokumentumfilm) Rend. Tanka Balázs. Katonai Filmstúdió, 2016.
		Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás Mangold–Horváth [é. n.], 15. Staats–Lexikon 1834–1848, 15. Teleki 1941, 15. Ryan 1985: i. m. 45. Uo. 47. Jamriskó: Újra jó reggelt... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . Egyetemes Tudomány: A háború hatása... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . NKE: Vallás és politika... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . Eustrat: November 1-jén... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . NKE: NKE Gólyabál 2022. Szabadság, szerelem 2006. A békét őrizték... 2016.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás

Példa

Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Törvény	A kihirdetés éve, „évi” a törvény sorszáma római számmal, „törvény” a törvény címe Rövidítés: a jogszabályban meghatározott rövidítés vagy a gyakorlatban elterjedt rövidítés	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről	Ptk. 183. § Ptk. 183. § (1) bekezdés Ptk. 183. § (1)–(3) bekezdés Ptk. 183. § (1), (4) bekezdés Ptk. 183. § (1) bekezdés c) pont
Törvénycikk	A kihirdetés éve, „évi” törvénycikk sorszáma római számmal, „törvénycikk” a törvénycikk címe	1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról	1921. évi LIV. tc.
Törvényerejű rendelet	A kihirdetés éve, „évi” a törvényerejű rendelet sorszáma arab számmal, „törvényerejű rendelet” a törvényerejű rendelet címe	1975. évi 19. törvényerejű rendelet a hangfelvételek előállítóinak védelméről	1975. évi 19. tvr.
Rendelet	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „rendelet” a rendelet címe	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet
Kormányhatározat	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „határozat” a határozat címe	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat szerzői jogi jogszabályaink felülvizsgálatáról	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat
EU-s rendelet	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának sorszáma/éve/rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	A Tanács 2000. május 29-i 1346/2000/EK rendelete a fizetésektelenségi eljárásról	1346/2000/EK tanácsi rendelet
Egyéb EU-s (pl. irányelv)	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának éve/sorszáma/ rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/116/EK irányelve a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről (kódifikált változat)	2006/116/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

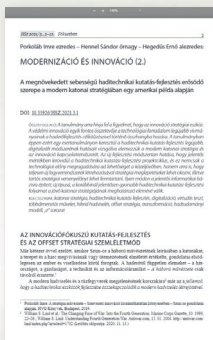
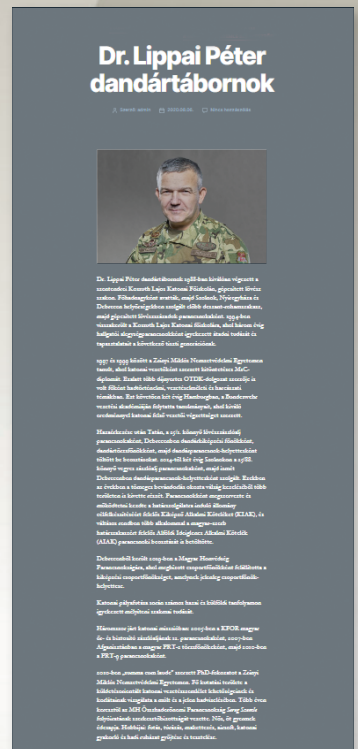
Cikkeink elérhetőek honlapunkon is!

kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/

A Honvédségi Szemle és a Hungarian Defence Review legfrissebb számai honlapunkon is olvashatók: kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/

Csak kattintson a linkre, és máris elolvashatja legújabb számaink írásait, sőt akár aktuális számunk teljes tartalmát is. Az egyes tanulmányokra kattintva bővebb információkat szerezhet szerzőinkről, és megtudhatja, hogy melyek folyóiratunk legnépszerűbb írásai. Ha érdekli, a Hírek menüpont alatt ízelítőket olvashat az aktuális számunkban megjelenő hadihíreinkből is.

A honlapon ezenfelül megismerheti szerkesztőbizottságunk és szerkesztőségünk tagjait, szerzői útmutatónkat, bírálati folyamatunkat, etikai és adatvédelmi nyilatkozatunkat, valamint archiválási politikánkat – egyszerűen mindazt, ami lapunkat mértékadó folyóirattá tette.

Kellemes olvasást kívánunk!
A szerkesztőség

ZRÍNYI KIADÓ